STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 12083

SHOLEM-YAAKOV ABRAMOVITSH

Nojach Prylucki

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

0-657-12083-9

9780657120832T.PS

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

ORDERS MAY BE PLACED BY PHONE AT (413) 256-4900 X155; BY FAX AT (413) 256-4700; BY E-MAIL AT ORDERS@BIKHER.ORG; OR BY MAIL AT NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER, 1021 WEST STREET, AMHERST, MA 01002-3375 U.S.A.

©1999 NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:
Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Lief D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

BOOK DESIGN BY PAUL BACON

PRINTED IN THE U.S.A. ON ACID-FREE PAPER

נח פּרילוצקי

שלום־יעקב אַבראַמאָוויטש

„בײַער פערלאַג"

ווארשע 1920 י.ט.

נח פּרילוצקיס כתבים.

באַנד II.

שלום-יעקב אַבראַמאָוויטש

ווארשע, 1920.

דרוק בר. וואַיציקעוויטש, נאַלעווקער קראַמען.

Copyright by Ph. Geliebter
232 Linden str.
New-Jork—Brooklyn 1920.

מענדעלע מוכר־ספרים.

(יובילייוואָרט).

ווארשע 2 יאנואר 1907.

הײַנט איז בײַ אונז אַ גרויסער נאַציאָנאַלישער יום־טוב. אַ זעלט... יום־טוב. דער דימעט פֿון אונזער ליטעראַטור, דער שײנער פֿאַרבענק... טער גײַסט פֿון דער יידישער קונסט, דער זיינגער פֿון דער יידישער נאַ... מענדעלע מוכר־ספרים — פֿײַערט זײַן טאָפּעלטען יובילײ.

70 יאָר ווערט ער אַלט.

50 יאָר ווערט צו זײַן ליטעראַרישער טעטיקײַט.

אַ גרויסער, פֿעסטער און ערנסטער פֿעלז — אַזאַ סימבאָליש בילד שטעלט זיך פֿאַר די אויגען, ווען מידערמאָנט דעם נאָמען „מענדעלע מוכר ספרים”. אַ טײל פֿון דער מוטער נאַטור איז דערדאָזיגער פֿעלז. זײַנע פֿי... שטעקען טיף אין באָדען, צוזאַמענגעוואָקסען מיט די אײביגע סודות פֿ... דער טונקעלער ערד. זײַן קאָפּ קוקט אין די ברײטע וועלט אַרײַן, — זע... זון, וואָלקען, לבנה, געוויקסען,—באַגעגענט מיט אַן אָפֿען פּנים אַלע דע... שײַנונגען פֿון דעם נאַטורלעבען: ווינט, רעגען, האָגעל, שנײ. אַלץ, וואָס געשעהט אַף דער ערד און אין דער ערד,—אַלץ שלאָגט זיך אָן אָן אים, און ער זאַפּט־אַרײַן אין זיך די אָפּקלאַנגען פֿון די אינערליכע באַוועגונגען. שווערע כמאַרעס פֿון געדאַנקען, אָפּגעריסענע פֿון אימפּרעסיעס, ברויזענדיגע שטורמען פֿון געפֿילען — באַהאַלט אין זײַן האַרטער, שווערער ברוסט דער אײביג־שווײַגענדיגער פֿעלז. — נאָר אָט איז געקומען אַ מלאך פֿון הימעל, גאָטס אַ שליח, האָט דעם פֿעלז אָנגערירט מיט'ן שפּיץ פֿון דעם צויבער־שטעקעל, און אַ נס איז געשעהען: דער שטײן האָט זײַן ברוסט געעפֿענט און אַ אומנעדהײַער־רײַכע, איבעראַשענדיג־שײנע סימפֿאָניע האָט אָנגעהויבען צו שאַלען אַרום דעם גרויסען, פֿעסטען און ערנסטען פֿעלז.

און אין דער יידישער גאס שאלט רידאווינע סימפאניע, דער אינימער יידישער גאס האט גאט א וונדערקיאל געשענקט.

אין דער אָרימער יידישער גאס קלינגען די פייערליכע לידער, די טיפע אומבאגרענצטע מעלאדישע כוואליעז. אין דער יידישער גאס, פאר דער יידישער גאס און וועגען דער יידישער גאס. און עס איז נישטא אין דער יידישער גאס קיין קינד, וואס זאל וועגען מענדעלי מוכר-ספרים נישט האבען געהערט... –

ווי די יידישע גאס, אזוי אָרעם איז איר יום-טוב. אָרעם און ערליך. קיין גראנדיעזישע מאניפעסטאציעס וועלען נישט געמאכט ווערען. קיין פעסטען אין די שולען – געווים נישט: מיר האבען דאך קיין יידישע שולען נאך נישט. – אונזער נאציאָנאלקולטורעלישלעבען האט זיך נאך נישט אויסגעגאסען אין אזעלכע קאנקרעטע פאָרמען, – און דאָרט, וו דיראינע פאָרמען אנטשטייען שוין, געפינען זיי זיך נאך נישט אין פאסענדיגע הענט.

אָבער אינערליך – אזוי וויל זיך אונז גלייבען – וועט דער יום-טוב נישט זיין אזוי אָרעם.

היינט איז בא אינז א נאציאנאלישער יום-טוב, און – מיר ווילען אין דעם גאר נישט צווייפלען – די הערצער פון דעם גאנצען 10-מיליאניגען יידישען פאלק וועלען היינט קלאפען הארמאניש ווי איין גרויס הארץ מיט געפילען פון גליק און אנטציקונג, פון ליבע צום גרויסען זיידע פון אונזער ליטעראטור, און פון אייביגער דאנקבארשאפט צו זיין שיינעם גייסט...

לאנגע יארען דעם זינגער פון דער יידישער גאס!...

„דער וועג" נומער 287 (י. 1906).

אַ גאָלדענע עלטער.

(יובּילייוואָרט).

וואַרשע, 8 יאַנואַר 1911.

„מענדעלי מוכר-ספרים"! אַ כשוף-נאָמען, מיט וועלכען מ'קאָן און מ'דאַרף אָנרופען די גאַנצ… אויפלעבונגספּאָכע אין אונזער אינערליכען — געזעלשאַפטליכען און קול… טורעלישען לעבען.

ער איז דאָס דער ערשטער אַרויסגעטרעטען מיט'ן שאַרפען פּראָ… טעסט קעגען דער יידישער אינטעליגענץ, וואָס האָט געמיינט, אַז בילדונ… הייסט נאָר אַסימילאַציע, האָט אָפּגעריסען אַלע באַציהונגען מיט די עלענ… טע יידישע פאָלקסמאַסען, האָט נישט געהאַט קיין אַנדער געפיל פאַ… דער טרויעריגער יידישער ווירקליכקייט, אויסער פאַראַכטונג...

ער האָט דאָס דער ערשטער שטרענג אָפּגע'משפט יענע ספרים וואָס זענען געגאַנגען „אַלץ מיט שטראָפווערטער, מיט עצות און אַ גע… פילדער: פע, הבלים! פע, אָפּגעלאָזטקייט! געוואַלט בילדונג!" [1])

ער האָט דאָס דער ערשטער זיך געשטעלט אַף דער זייט פון די פּראָסטע יידען, וואָס האָבען זיך מיט אומצוטרוי פאַרהאַלטען צו די משכילישע נערערערייען און פלוידעריייען, — און האָט מכריז געווען דעם נייעם אמת: „ברויט, ברויט באַדאַרפען זיי האָבען, מוסר און עצות אי… קיין סילוק ניט פאַר דעם מאָגען, אים טיט אַ פזמון קאָן מען נישט אָפּ… קומען. קלאָגען זיך אַף אַוועקגעשטעלטע מאַשינען, פאַרוואָס זיי פוילען,

---

[1]) „ווינטשפינגערל" ז' 5 (ציטירט נאָך דער „יידישער פאָלקסביבליאָטעק, קיעוו 1888, באַנד 1). —

שימלען דאָרט ערגעץ אין אַ ווינקעל, איז נאָר געלעכטער. נעמט בעסער הייבט זיי מיט אייערע הענט אויף, שטעלט זיי אַף די פיס, לאָזען זיי בּאַ אייך אַרבּעטען, וועלען זיי נישקשה נישט שימלען, גאָר אַנ׳אַנדער פּנים האָבען״ [1]...

ער איז דאָס געוועזען דער ערשטער פאָרשטייער פון דעם שפּאָגעל־גייעם מין — דייטש אונטערגעשלאָגען מיט חסיד, פּראַק־לייבּסערדאַק״ [2], ווי שלום־יעקב אַבּראַמאָוויטש דריקט זיך אַליין אויס מיט זיין בּילד־ליכען לשון, — געפּרעדיגט, אַז „דייטש זאָל מיט דעם געמיינעם סאָרט ייד־ישען עולם זיין איינס, נישט לאַכען פון זיינע נאַרישע געגג, נישט שטראָ־פען, מוסרן אים מיט לאַנגע מימרות, — פאַרקערט, נאָך געבען אים גערעכט, זאָגען: אַ רחמנות נעבּעך, זיינע סליחות איז אָהן סכנות, איבּעריג זענען גאָר יענע, די בּריה׳שע סליחות, להבדיל״ [2]...

קורץ, — ער איז דאָס געוועזען דער ערשטער מאָדערנער נאַציאָ־נאַליסט, וואָס איז געקומען צום סינטעז פון דער היינטוועלטיגער ציוויליזאַציע מיט די גרונטיסודות פון היסטאָרישען יידענטום.

ער האָט דאָס צום ערשטען קענען געלערענט די אינטימסטע ווינקע־לעך פון יידישען פאָלקסלעבען; ער איז דאָס געוועזען דער קאָלומבּוס פון דער יידישער לעבּענסאַרט אין רוסלאַנד; ער האָט דאָס דער ערשטער אונז געוויזען די יידישע פאָלקסנשמה אין איר גאַנצער מערטירערהאַפטער־גרויסגעלייבּ־ווערטקייט, געוועקט אין אונז געפילען פון אומענדליכען רחמנות, פון טיפסטער ליבּע צו דער פאַרוואָרלאָזטער יידישער פאָלקסמאַסע...

און ער איז דאָס דער ערשטער צו דער אָרימער יידישער שפּראַך צוגעגאַנגען ווי צו אַ היילינגען נאַציאָנאַלישען אוצר, ווי אַ כהן איר מיט זיין מח און מיט זיין האַרץ געדינט, און דורך זיין מאַגישער קינסטלערישער קראַפט מיט אַ קעניגליכען גלאַנץ זי געקריינט...

מענדעלי מוכר־ספרים!

פייערליך און זיס, ווי אַ זילבּערנער גלאָק קלינגט דער נאָמען אין די אויערען פון יעדען ייד, וואָס אים איז טייער זיין פאָלק און זיין קולטור, וואָס ער איז פאַרזאָרגט מכח׳ן נאַציאָנאַלישען היינט און טרוימט וועגען נאַציאָנאַלישען מאָרגען...

ווי אַ בּיבּלישע פיגור וועט היינט זיצען דער זקן מיט׳ן שניי־ווייסען

---

[1]) דאָרטען. — [2]) דאָרטען, ז׳ 6.

קאָפּ אַף זײַן פּאַטריאַרכאַלישער שטול, און װוּנדערלעכע געפֿילן װעלן װיגן זײַן מעכטיגע ברוסט, װען ער װעט קוקן אַף די מחנות זין און אײניקלעך, װאָס בײגן אַן דעם קאָפּ נאָך דער ברכה פֿון זײַן געבענטשטער מופֿתדיגער האַנט.

קאָן נאָך זײַן אַ גרעסערע מתּנה פֿאַר אַ נאַציאָנאַלישן קעמפֿער װי אַזאַ סימבאָליש־גאָלדענע עלטער!? —

„דער מאָמענט" נ' 44 (י. 1910)

שלום־יעקב אבראמאוויטש.

(נאָטיצען).

דער אנהייב פון מענדעלי מוכר־ספרים׳ס לעבענסוועג ליגט אין דער השכלה־עפּאָכע, אָבער ערשט דאַן ווערט שלום־יעקב אבראמאָוויטש דאָס, וואָס ער איז, ערשט דאַן וואַקסט ער אויס ביז צו דער גרייס פון א נאַציאָנאַלישען קינסטלער, ווען ער טרעט־אַריבער די גרענעץ פון זיין דור.

דער קרייז פון דער משכּילישער וועלטאַנשויונג איז געווען זייער שמאָל; די פּאָליטיש־געזעלשאַפטליכע באַגריפען פון אבראמאָוויטשעס צייטחברים — פלאַך, און דער קוק זייערער אַפ׳ן תוך פון דער אַזויגערופע־נער יידענפראַגע — פּרימיטיוו.

שפּרעכענדיג צו באַנייען דאָס יידישע לעבען אין רוסלאַנד, האָבען זיי די איינאונאייננציגע סבה פון אונזער קלאָגעדיגער לאַגע, פון אונזער שפלדיגען מעמד, פון אונזער יתומדיגער עלענטקייט געזעהען אין דער קולטורעלישער אָפּגעזונדערטקייט און אָפּגעשטאַנענקייט, און דעם איינ־אונאייננציגען אויסוועג פון דעם ביטערען גלות — אין בילדונג.

זאָלען נאָר „יעקבס קינדער“ אַריינלאָזען די „הימלישע טאָכטער“ אין זייערע „געצעלטען“ — תיכף ומיד וועט ליכטיג ווערען אין איטליכען ווינקעלע, דער נאַקעטער וועט „בגדי־מלכות“ באַקומען, און דער הונגערי־גער געבראָטענע טויבען גלייך אין מויל אַריין...

— „קודם כל זאָל מען דער קליאַטשע אראָפּנעמען די קאָלטענעס, לאָז זי באמת ווערען אַביסעל ריינער. בכדי אויסצומיידען א סך סכסוכים וועגען דעם ענין און צו פאַרבעסערען איר צושטאַנד אף להבא, מוז מען, נאָך אונזער מיינונג, זעהן, זי זאָל נישט זיין אַזוי פאַרגרעבט, מ׳באַדאַרף איר שטעלען אַ גאַנג — זי בילדען און אויסלערנען, ווי צו שטעלען א פוס

און נאָך זאַלבען, דענסטמאָל ערשט לאָז זי זיך באַנוצען מיט אינזער רחמנות״ ¹),– אזוי טענהען תמיד די מאָדערנע אונטערדריקער אינזערע מיט דער מאַסקע פון ליבעראַליזם אַפ׳ן אַכזריותדיגען פרצוף – און די קורצזיכטיגע פאָרשטייער פון דער השכלה האָבען נאָכגעבאָמקעט: – „ריכטיג, ריכטיג!״

– „די חברה וויל דיר פאַריכטען דאָס מזל, אז ווייטער זאָל מען דיך אזוי שלעכט נישט באַהאַנדלען. נאָר דאָס ווענדט זיך אָבער אויך אַ סך אָן דיר. דיין גליק, דיין בעסערע מערכה הענגט פיל אָפּ פון דיר אליין. ווען דו וועסט פאָלגען, אָננעמען אַלע פּאָסטעמפּקעס, אַלע נעגג פון געלערנטע פערד, וועט דיר, אם־ירצה־השם, שפּעטער זיין גוט״, ²) – ווי ישראליק־דער־משוגענער רעדט־איין דער אַלעגאָרישער קליאַטשע.

– „די רעגירונג איז גוט, איז באַרמהאַרציג, זי האָט באַפרייט עטליכע און צוואַנציג מיליאָן פויערן, זי ווינטשט איטליכען גליק, אויך אונז, יידען, ווינטשט זי גליק; זי זוכט אַליין מיטעל צו פאַרבעסערען אונזער צושטאַנד; זי וויל, יידען, נעבעך, זאָלען געזונד זיין, זאָלען אַ פנים האָבען ווי מענטשען״... – אזוי הייצט זיך אַבראַמאָוויטשעס alter ego אין דער „טאַקסע״, – שלמה וועקער ³).

מ׳דאַרף נאָר באַווייזען בפועל דער „אויפגעקלערטער מאַכט״ – „פּראָסוויעשטשאָננאַמו פּראַוויטעלסטווו״, – אַז מ׳איז געטרייע בירגער פון לאַנד, אַז מ׳איז נוצליך דער מלוכה, – וועט נישט לאַנג דויערן, און ישועות מיט נחמות וועלען זיך נעמען שיטען אַפ׳ן כלל־ישראל.

און האָט די פאָלקסמאַסע גלייכגילטיג, אַפּאַטיש, אָדער זאָגאַר איראָניש, פיינדליך זיך פאַרהאַלטען צו די גערעדערייען אַף דער טעמע: „פריער – בילדונג, דערנאָך – גלייכבערעכטיגונג״; צו די פלוידערייען: „וואַרפט אַוועק דעם האַנדעל, נעמט זיך צו ערדאַרבעט, וועט מען צו אייך צוטרוי האָבען״, – האָבען אַ סך משכילים אונזערע זיך נישט געשעמט צו רעדען האַרבע ווערטער אַפ׳ן עלטען אַנטיסעמיטישען שטייגער: „די קליאַטשע איז באַ מיר געווען שטאַרק אָפּגערופען נאָך אזאַ אויפפירונג. איך האָב זי געהאַלטען פאַר אַ פאַרפאַלענע, אַ פאַרפאַלענע אַף אייביג.

¹) „די קליאַטשע״ 76 (ציטירט נאָך ערשטער אויסגאַב פון 1889).
²) „די קליאַטשע״ ז׳ 79. —
³) „די טאַקסע״ 80 (ציטירט נאָך ווילנער אויסגאַב פון 1872).

עֶס וועט שוין פֿון איר קיין לייט נישט זיין. שונאים זענען, אַ פּנים, טאַקי גערעכט, אַ וועלט איז טאַקי נישט משוגע, מסתמא איז זי טאַקי אַ שלים־מזל, אַ פֿאַרשלעפּטע קרענק פֿון זיין ליבען נאָמען" [1]...

מענדעלי מוכר־ספרים איז אין נאַטור געוועזען אָהן אַ ערך טיפֿער פֿון זיין דור, און ווייער ניך האָט ער זיך אַרויסגעקריגען פֿון דעם משכּילישען וויקעלשנור, און נייע געדאַנקען זענען געוואָרען די נשמה פֿון זיינע אָנשווינגען.

אַ היסטאָרישע דאַטע אין זיין שאַפֿונג, אין דער געשיכטע פֿון דער יידישער ליטעראַטור און אין דער כראָניק פֿון אונזער געזעלשאַפֿטליך לעבען איז „די טאַקסע" [2].

„מִשֹּׁד עֲנִיִּים, מֵאַנְקַת אֶבְיוֹנִים עַתָּה אָקוּם". — דעם פּסוק פֿון תהלים האָט ש. י. אַבראַמאָוויטש אויפֿגעשטעלט אלס מאָטאָ אָפֿ'ן שער פֿון „דע' באַנדע שטאָדט־בעלי־טובות" [3], — און אין דעם בוך, וואָס איז דורכגעדרונגען מיט דער צאַפּעלדיגסטער ליבע צום פֿאָלק, הערט זיך, ווירקליך, — „אַ קול פֿון אַ סך צובראָכענע הערצער, פֿון אַ סך אומגליקליכע יידען; אַ קול פֿון אָרימעלייט, פֿון נויטבאַדערפֿטיגע, פֿון בעלי מלאכות, און פֿון דערשלאָגענע מענטשען, וואָס מ'דושעט זיי ווי קעץ און מ'לאָזט זיי נישט קיין קאָפּ אויפֿהייבען; אַ קול פֿון פֿאַרוויסטע ווייבער און קינדער, וואָס מען האָט זייערע מאַנען, זייערע טאַטעס, נעבעך, פֿאַרשיקט און איינגעזעצט אין די טורמעס; אַ קול פֿון אַ סך דערשלאָגענע, פֿאַרוואָגעלטע יידישע קינדער"...

פֿאַר דער שטימונג פֿון מחבר, ווען ער האָט געשריבען דאָס ווערק, זענען העכסט סימפּאַטישע עטליכע פֿראַזען פֿון שלמה וועקער בשעת'ן ערשטען שמיס מיט גדליה פּיקהאָלץ. וועקער, אַ משכּיל, לייענט אַ ביכעל, מסתמא איינס פֿון יענע משכּילישע ביכלעך, וואָס זענען געוועזען כאַראַקטעריסטיש פֿאַר יענער עפּאָכע. קומט אַריין גדליה פּיקהאָלץ, וואָס האָט אַוועקגעוואָרפֿען דאָס רבנות אין אַ קליין שטעטיל, נישט ווילענדיג זיין אַ ווערקצייג אין די הענט פֿון די שטאָטתּקיפֿים. ס'פֿאַרבינדט זיך צווישען די צוויי חברים אַ שמיס, וועלכער עפֿענט וועקערן

---

[1] „די קליאַטשע" ז' 85. —

[2] צום ערשטען מאָל געדרוקט אין זשיטאָמיר 1869. —

[3] אונטערטיטעל פֿון דעם ווערק. —

דיִ אויגען אויך אַף דיִ שרעקליכע פאַרהעלטעניסען אין דער גלופּסקער [1]) קהלה, אין וועלכער ער לעבט. וועקער איז זייער אויפגעבראַכט; פאַר גרויס עגמת־נפש רייסט ער דאָס ביכעל, און אַף פיקהאָלצים פאַרוואונדערטען פרעג: „וואָס טוסטו, שלמה?"–ענטפערט ער, מיט אַ גערירטער שטימע: – „איך טו דאָס, וואָס אונזערע עלטערן האָבען געטון אמאָל בשעת חורבן דאָרטען אַף די טייכען בבלס. אַף די ווערבעס דאָרטען האָבען די משוררים אויפגעהאָנגען זייערע פידלען, זיי האָבען מער ניט געוואָלט זינגען, שפילען, נאָר קלאָגען, יאָמערן און טרויערן. גענוג זינגען, גרליה! גענוג שרייבען שירים מליצות בשעת אונזער פאָלק, אונזער אָרעם פאָלק ליידט. אַף דער טייך גנילאָפּיאַטקע צורייס איך די סטרונעס פון דער יידישער פידעל. יידען זענען ניט געבוירען געוואָרען צו זינגען, צו שפילען... מ'מוז האָבען אין זינען ערנסטערע זאַכען" [2])..

דאָס ווערק, וואָס איז אָנגעשריבען געוואָרען אין אַזאַ שטימונג, האָט געזאָלט ווי אַ שווערער האַמער אַראָפּפאַלען אַפ'ן קאָפּ פון די אומפאַרשעמטע „שטאָדטפאַרזאָרגערס", וואָס האָבען געריטען אַף די פאָלקסמאַסען, אויסגעזאָגט דעם לעצטען טראָפּען בלוט פון די אָרעמע, דאָס לעצטע ביסעל מאַרך פון די ביינער. „די טאַקסע"–דאָס איז אַן'אויסגעצייכענטע סאַטירע, וואָס האָט באַדאַרפט ברייען, ווי צוגליט אייזען. אין איר ווערט געשילדערט דער „יידישער גלות" [3]), ד. ה. וויאַזוי די אומבאַהאָלפענע שוצלאָזיגע פאָלקסמאַסען געפינען זיך אין גלות בא דער „באַנדע שטאָדט־בעלי־טובות". דער מחבר קאַרגט נישט קיין שוואַרצע פאַרבען, מאָלענדיג די אומענטשען, וואָס געוועלטיגען איבער אַן'עדה יידען, שינדען פון זיי די הויט און באָדען זיך אין מילך און אין האָניג אַף שטאָדטס חשבון.

און מערקווירדיג, אפילו אין דער אומברחמנותדיגער סאַטירע, וואָס האָט געדאַרפט זיין אַן'עפענטליכער פּאַטש אין פנים אַלע פני פון דער אַלטער יידישער קהלה; אפילו אין דעם פאַרניכטענדיגען ווערק, וואָס האָט פאַר אַבראַמאָוויטשען געמאַכט אומעגליך דאָס וויטערדיגע פאַרבלייבען אין בערדיטשעוו און האָט אים געצוואונגען אַריבערצופאָרען קיין

---

[1]) ד. ה. בערדיטשעווער. —

[2]) „די טאַקסע" 19. — איינציגע שורות שפּאַצירט דורך מיר. —

[3]) זעי ז' 73. —

ושיטאָמיר־אַ "ח" אין דעם גוואַלדיגען קאָמפּאַמפּלעט האָט דער געניאַלישער מחבר זיך אויפגעהויבען אויף אַ העכערען שטאַנדפּונקט, וואָס האָט דעם בוך צוגעגעבען אַ העכערע ווערט, און איז אַ באַווייז פון אַבראַמאָוויטשעס אינטעללעקטועלישע רייפקייט און פון זיין טיפער איינזיכט אין די פאַרוויקעלטע פאַרהעלטענישען פון סאָציאַלישען לעבען.

באַלד אויף די ערשטע בלעטלעך פון „דער טאַקסע" לייגט מענדעלי מוכר־ספרים אַריין פיקהאַלצען אין מויל אַריין אַזעלכע מערקווירדיגע ווערטער:

—„יידען וועלען בלייבען ניט שולדיג, ווייל האָבען גוטע הערצער, ווייל האָבען בטבע שכל און געפיל, ווייל פאַרשטייען אַ עסק, ווייל וועלען פּאָקאָרנע און קענען זייער פיל אויסשליגען. נאָר וואָס העלפט עס, אַז ווייל האָבען נעבעך ניט קיין מזל, אַז ווייל וועלען נעבעך אומגליקליך, אַז פון כמה שנים שטיקט מען זיי צוזאַמען אַלע אינאיינעם אין איין אָרט, ווי די שאָף, אַז זיי זעען פאַר זיך ניט קיין וועלט און קענען ניט אָטעמען קיין פרייע לופט. אַ מענטש מוז דאָך אָבער עסען, מוז דאָך זיך דערנערען און אונטערהאַלטען זיין לעבען, כל זמן ער זופּט, כל זמן עס שלאָגט זיך נאָך אין אים אַ אָדער,—דאַריבער זוכען זיי שפּע איינער פון דעם אַנדערען, דער שטאַרקערער וויל דערקוועטשען דעם שלאַפערען, טראַכט אויס כל מיני תחבולות, וויאַזוי צו דערטאַפּען אַ שטיקעל ברויט, וויאַזוי צו דערהאַלטען די נשמה[1]. די נאָטור איז שטאַרק, זי פאָדערט אירס, זי סטאַרעט זיך, זי זוכט כל אַמיטעל זיך צו דערהאַלטען,—אָט דאַריבער וועלען דאָ בּאַ אונז אין טונייאַדעווקע די גאַנצע בּאָטעע פאַרשיינען, וואָס מיר האָבען פון זיי געהערט, אָט דאַריבער וועלען דאָ בּאַ אונז אַזעלכע מענטשעלעך, דערצו נאָך זייער אַ סך ווידענע יידען, גאַנצע פאַלקען שרפנים, מלמדים גאַנץ־סטראַטצעס גבדוטה אַזעלכע מטו־נאַנגיקעס. זיי אַלע ווילען עסען, זיי אַלע האָבען אַ נשמה און סטאַרען זיך זי צו דערהאַלטען[1], זיי חאַפּען אַלע הויבּ אַ טבע פון מענטשען, זיי ווילען לעבען! אָקעגען דער טבע העלפט זיך ניט צו כאַרען, אָקעגען איר העלפט ניט קיין עצות, קיין חכמות, זי איז אַלמעכטיג גובר!"[2]

און צום סוף פון ווערק, ווען וועקער, ניט קענענדיג מער צוזעען,

---

[1]) שפּאַצירט פון מיר. — [2]) ו׳ 17. —

וואס אין דער שטאדט טוט זיך, נישט קענענדיג מער פארטראגען די עולות, זייד פון די שרעקליכע בילדער, וואס שטעלען זיך אים פאר אף שריט און טריט, לויפט, נאך א נאכט אהן שלאף, ארויס אף דער גאס, א פארבטערטער, אנ'אויפגעבראכטער, א צוריצטער, און ברעכט אויס מיט א פלאמענדיגער פיליפיקע קעגען די פאלקסאונטערדריקער, רופענדיג די פארווארלאזטע, אין נויט און הונגער שמאכטענדיגע פאלקסמאסע צום אויפשטאנד: —„וואס טויג אייך בעלי-טובות, וואס נאגען אייך אויס דעם מארך פון די ביינער, וואס פארפירען אייך אין דער בלאטע, אין די הרי-חשך אריין? ביז וואנען וועט איר איבער אייך האבען באהעלפערס מיט לאנגע פארעוועטע קעשענעס, וואס לאטקענען אראפ פון אייער מיטאג, פון ווארמעס?"... [1]) —פארבלייבט ער דאך נישט בלויז אין ראד פון באשולדיגונגען און זאגט ארויס די פאלגענדיגע אביעקטיווע אידייע [1]): —„ווער איז דען שולדיג, וואס בא אייך זענען דא אזעלכע שטארטמענטשען, אזעלכע פירער, אזעלכע פאפעטשיטעלעס? איך מיין כלעבען נישט זיי, נישט זיי זענען שולדיג! שולדיג זענען די אומשטענדען, וואס האבען פריער געבראכט דערצו, עס זאל בא אייך זיין א טאקסע וכדומה אזעלכע פאראדקעס; שולדיג זענען די אומשטענדען, וואס האבען אייך פארשלאגען דעם קאפ, וואס האבען אייך געמאכט צו נארען, צוגענומען דעם מוט, וואס האבען אייך פארבלענט און פארשלעפערט". [2])

מענדעלי מוכר-ספרים באשולדיגט שוין נישט אין דער פינסטערער יידישער לאגע בלויז דעם רעליגיעזישען פאנאטיזם, די מאכט פון די בעלי-מופת, דאס חסידות און דעם מאנגעל אין בילדונג. ער לינקט די געזעלשאפטליכע אויפמערקזאמקייט אף די פאליטישע און סאציאל-עקאנאמישע פארהעלטעניששען, וואס האבען גורם געווען דעם יידישען דלות און אלע דערשיינונגען, זיין פועל-יוצא.

ער מוסרט נישט די פאלקסמאסען, ועצט זיי נישט אויס די חסרונות זייערע, זידעלט זיי נישט פאר דאס קולטורעליש אפגעשטאנענקייט, פאר די אלטפרענקישע אבערגלויבענס. „ט'שרייט אלץ אף דעם נאראד יידען, געבעך, זיי זענען פויל, זיי זענען נישט געזונט, זיי זענען עקשנים, זיי ווילען זיך נישט בילדען וכדומה נאך אזעלכע פארברעכען. געוואלט! וועל-

---

[1]) ז' 83. — [2]) שפאצירט פון מיר. —

איך שרײַען, וואָס זענען זײ נעבעך, שולדיג, וואָס זאָלען זײ נעבעך כּיון, אַז זײ זענען אונטער אַזאַ פֿינסטערער אַפּיעקע?" [1] — און װעקער רופֿט: „די אומשטענדען האָבען זיך, מיט גאָטס הילף, הײַנט געענדערט, שטײט־זשע אויף, ייִדען, שטײט־אויף פֿון דעם לאַנגען שלאָף! גענוג צו זײַן פֿאַרפֿירט, פֿאַרבלענדט, גענוג זײַן נאַראָנים!... זײַט מענטשען מיט שׂכל, מיט מוט"... [2]

מענדעלי מוכר־ספֿרים האָט געהאַט גרויס אמונה אין די געזונטע גײַסטיגע קרעפֿטען פֿון דער ייִדישער פֿאָלקסמאַסע, פֿון פּראָסטען „נאַראָד". דער אמתער העלד פֿון „דער טאַקסע" איז דער פּשוטער אײַזיק זאַיקע, וואָס אין צעטעל פֿון די פּאַרשוינען כאַראַקטעריזירט אים דער מחבר מיט די ווערטער: „אַ קבצן פֿאַר זײַן ערליכקײט" [3]. אונטער'ן אײַנדרוק פֿון װעקערס אַגיטאַציע הײבט ער אָן אַנ'אומדערמידליכען קאַמף קעגען די גלופּסקער תּקיפֿים. מ'וויל אים פֿאַרשטופּען דאָס מויל מיט געלט — דער ערליכער קבצן וואַרפֿט מיט פֿאַראַכטונג אָפּ. שטעלט מען אויס זײַנס אַ לאַנג־באַצאָלט וועקסעל און מ'קלאָגט אים אָן אין געריכט. ער האָט נישט צו באַצאָלען, זעצט מען אים אײַן אין תּפֿיסה, און ער זאָגט: „בע־בע־בעסער, כלעבען, אין דער טורמע, אײדער צו שטײן דאָ מיט פּ־פּ־פּרעכמאַן, מיט מע־מע־מענדיל דעם געלען און מיט נאָך אַזעלכע פּאַ־פּאַ־פּאַרשוינען!... אין דער טורמע, כלעבען, זענען נישטאָ אַזעלכע אָפּאַ־פּאַ־פּאַסנע מענטשען" [4]... דער פּראָטאָטיפּ פֿון דעם שפּעטערדיגען באַוואוסטזיניגען ייִדישען אַרבעטער, וואָס האָט זײַן גאַנצען מוט און זעלבסטאָפּפֿערונג אַרויסגעוויזען אין די לעצטע פֿופֿציג יאָר...

די מאַסע איז טאַקי פֿאָרלויפֿיג נאָך פֿינסטער, נישט שטענדיג פֿאַרשטײט זי אירע אמתע פֿרײַנט, אַז האָט זי זיך ערשט געלאָזט פֿאַרטוליען דעם קאָפּ פֿון שווינדלערס און האָט זיך אָפּגעווענדט פֿון װעקערען. פֿיקהאָלץ זאָגט צו אים: „געשווינט, שלמה! אַוועק פֿון דאַנען! אַוועק, אַוועק פֿון די ייִדען, פֿון די פֿרומע, פֿון די ערליכע ייִדען!" [5] װעקער קוקט אים שאַרף אָן פֿון אויווען ביז אַראָפּ, טרעט אָפּ פֿון אים עטליכע טריט און שרײַט אויס: „דו זאָגסט, איך זאָל אַוועק פֿון די ייִדען!"... [6]

---

1) ז' 17 — 2) ז' 83. — 3) ז' 7. — 4) ז' 86. — 5) ז' 85. —

6) שפּאַצירט אין אָריגינאַל. —

צו דער פֿאָלקסמאַסע! [1]) דאָס איז געווען מענדעלי מוכר־ספרים׳ס רוף צו דער יידישער אינטעליגענץ [2]). —

די נײַע תורה געפֿינט זיך אַן׳אויספֿירליכע אויסלייגונג און באַגרינדונג אין דער באַרימטער „קליאַטשע״, וואָס גייט אַרויס פֿון דרוק 4 יאָר נאָך דער „טאַקסע״.

„די קליאַטשע״ — דאָס איז אַ גרינטליכע רעוויזיע, אַ אומבּרחמנות־דיגע קריטיק, אַ צושטערונג פֿון דער משׂכּילישער אידעאָלאָגיע, און נאָר אַ נײַע, טיפֿערע, ריין־סאָציאָלאָגישע אויפֿפֿאַסונג פֿון יידישען פּראָבלעם.

די טוער פֿון יענער עפּאָכע זענען געווען ווילדע מאמינים אין די וואונדערבאַרע קראַפֿט פֿון גוטען ווילען. זיי האָבען געגלייבט: גענוג איז, די יידען זאָלען נאָר וועלען, זייער לעבען זאָל אַנדערש ווערען, — דער נס וועט געשעהן: פֿון בעטלער וועט אַ פּרינץ אַרויסשפּרינגען! — ווי דער שטן מאַכט חוזק פֿון דידאָזיגע „גרויסע לײַט״:

„איינער שרייט בײַ אײַך גוואַלט אױף די מלמדים: ביז וואַנען וועט מען אַלץ אָפּגעבען קינדער צו אַזעלכע קאַטשעניעס, וואָס מאַכען פֿון זייערע תּלמידים ווילדע מענטשען, מויגעניכטסען? נאָך איינער ליאַרעמט: ביז וואַנען וועט מען אַלץ חתונה מאַכען יונגע קינדער? ביז וואַנען וועלען שדכנים צונויפֿפֿירען צוויי נפֿשות, וואָס קענען נישט און ווייסען נישט איינער דעם אַנדערען ביז נאָך דער חתונה? אַ דריטער שרייט אױף די בטלנים, וואָס וואַקסען בײַ אײַך ווי קראָפּעווע און פֿאַר־

---

[1]) פֿאַר אַבּראַמאָוויטשעס דעמאָקראַטישע געזינונג איז כאַראַקטעריסטיש אויך די שטעלע אין „דער טאַקסע״ (ז׳ 20):

— „פֿע אױף רבנות, וואָס שטאַנדהאַפֿט ניט זי, — זאָגט פּיקהאָלץ: — פֿע אױף רבנות, וואָס פֿאַר איר דאַרף מען זיך פֿאַרקויפֿען דעם טײַוועל, וואָס פֿאַר איר דאַרף מען זײַן אַ נבֿלע, אַיין עבֿד כּנעני, וואָס פֿאַר איר מוז מען הערען, זעהען און שווײַגען! פֿע, פֿע, פֿע אױף רבנות! דענסטמאָל וועל איך זײַן אַ רבֿ, ווען דער גאַנצער עולם וועט מיך וועלען, ווען אַלע אָרעמע און רײַכע גלײַך וועלען מיך מאַכען און מיר שענקען זייער צוטרויען, ווען איטליכער, אַפֿילו דער אָרעמער, נעבעך, וועט מיך געפֿינען פֿאַר ווערט צו פֿאַרטרעטען די שטעלע״... —

[2]) דאָס קאַפּיטעל איז געווען געדרוקט אין „מאָמענט״ נ׳ 37 פֿון 30 דעצעמבער 1910. — יעצט האָב איך עס איבערגעאַרבעט און פֿאַרגרעסערט. —

פֿירען מיט זייערע נאַרישע זאַכען, מיט זייערע קרומע נעגנג דעם עולם. ווידער א פֿערדער שרייט אַף יענע, וואָס פֿאַרבּרענגען זייער גאַנץ לעבען נאָר אין דער גמרא: בּיז וואַנען וועט מען זיך אָפּגעבּען נאָר דערמיט אליין און פֿאַרגעסען אַלע אַנדערע נייטיגע זאַכען? א פֿיפֿטער שרייט: בּיז וואַנען וועלען בּא אונז זיך פֿרוכּפּערן אזויפֿיל בּעלי־טובות, בּעלי־טאַקסעס, שטאַרטפּאַרוואַרגער זכּדומה אוועלכע מיני פּאַר־שוינען? — אַלע שרייען, פּילדערן; שוין צייט דאָס אַלסדינג טהעקעוואַרפֿען און ווערען קליגער, געבּילדעטער, געניטער"[1].

מענדעלי מוכר־ספרים רעכענט זיך שוין מער מיט די פֿאַר־העלטעניסען פֿון דער אָבּיעקטיווער ווירקליכקייט:

— „נאָר קומט אָבּער פֿון זייער שרייען עפּעס ארויס? אַלסדינג בּלייבּט טאַקי ווי פֿריער. עס קען טאַקי פֿון זייער שרייען גאָר נישט אַרויסקומען. פֿאַרוואָס? אָט מחמת דעם. מחמת אין דער וועלט הערשט איין געזעץ פֿאַר אַלע בּאַשעפֿעניש, פֿאַר אַלע מענטשען גלייך, אזא געזעץ, וואָס קיי־נער, יהיה מי שיהיה, איז נישט אימשטאַנד עס איבּערצומאַכען, וואָס אַקעגען אים העלפֿט נישט קיין שרייען, קיין רעדען, קיין דרשות און קיין שום מיטעל; אזא געזעץ, וואָס איז שטאַרקער פֿון אַלע שטאַרקע, מער עקשן פֿון אַלע עקשנים, וואָס אַז מ'שטעלט זיך אים אַקעגען, זוכט עס זיך אוים טויזענטער אַנדערע וועגען, טויזענטער המצאות און הסברות, כּדי זיך צו דערהאַלטען, — איך מיין דאָ דעמדאָזיגען בּאַקאַנטען געזעץ, וואָס אַלע ווילען עסען, וואָס איטליכער וויל צו דערהאַלטען זיין לעבען, עס מעג זיך זיין אַף וועלכען אופֿן, מיט וועלכע מיטעל עס וויל זיך"[2].

— „מיך קוועטשען די אומשטענדען, — זאָגט די קליאַטשע, — מיך צווינגט די נויט. ווען איך וועל מיר אַליין נישט זוכען עסען, וועט מען מיר טאַקי נישט געבּען. איך וועל מוזען ליגען די ציין אַף דער פּאַליצע און שטאַרבּען פֿאַר הונגער. אַף דרך־ארץ קען מען נישט וואַר־טען; כּל זמן מ'לעבּט, מוז מען עסען. וואָס ווילט איך דען מער, ווי עסען?"...[3]

— „פֿאַר דיר שטייט א פֿאַרמאַרעטע, א הונגעריגע קליאַטשע, וואָס זי בּאַדאַרף נייטיג ווי אין לעבּען אריין האָבּען כאָטש אַבּיסעל מנוחה, א מעסטעל האָבּער, א בּינ־טעל היי, ווילסט דו איר נאָר בּאַווייזען א היי אין סידור און

---

1) ז' 96. — 2) ז"ז 96—97 (שפּאַצירט פֿון מיר). — 3) ז' 80 (שפּאַצירט פֿון מיר). —

אַלײן אויסדרינגען, װי גוט, װי שײן עס איז זיך אויסצולערנען עפּעס קונצען!"[1]) — מוסרט דער שטן ישראליק-דעם-משוגענעם.

געמענדיג אין אַלט דעם סאָציאַל-עקאָנאָמישען מאָמענט, — מוז מען מיט עקעל אָפּװאַרפען די טענות, מיט װעלכע עס קומען צום יידען אי פֿרעמדע, אי אײגענע, — אין מענדעלי מוכר-ספרים טוט דאָס טאַקי.

— „איך בין אין גאָר נישט שולדיג" — זאָגט די קליאַטשע.

דער ייד לעבט אַזוי, װי די אויסערליכע און אינערליכע פֿאַרהעלטענישען דערלויבען אים.

פֿאַר יענער צײַט — נײַע און גרויסע װערטער!

קען און דאַרף דער ייד נישט טראָגען קײן פֿאַראַנטװאָרטליכקײט פֿאַר זײַן געפֿאַלענקײט און פֿינסטערקײט, — טאָר מען זיך מיט אים אויך נישט דינגען װעגען די תּנאָים פֿון עמאַנסיפּאַציע.

אַװעק מיט דער פֿאָרמעל: „פֿריער בילדונג — דערנאָך מענטשליכע רעכט"!

— „ט'זאָגט, איך זאָל מיך לאָזען לערנען, — טענהט די אַלעגאָרישע קליאַטשע, — פֿרעג איך, ערשטענס, פֿאַרװאָס הײסט מען עס רוקא מיר?[2]) װײניג זענען דאָ אין דער װעלט, אַ שטײגער, נישט געלערנטע פֿערד, טאַקי אמת פּראָסטע, נישט דערצויגען אין קײן שום זאַװאָד, און פֿונדעסטװעגען חוץ זײער שאָדען, אַזאַ לעבען אַף מיר געזאָגט געװאָרען!"[3])

און װידער: „װאָס פֿאַר אַ שײכות, איך בעט דיך, האָט עסען און דאָס נײטיגע באַדערפֿעניש מיט בילדונג![2]) מיט װאָס פֿאַר אַ יושר[2]) קען מען יענעם נישט לאָזען עסען, אָטעמען פֿרײַ, סײַדען ביז ער װעט זיך אויסלערנען עפּעס קונצען? איטליכס באַשעפֿעניש, װאָס װערט געבוירען, איז קודם-כּל אַ לעבעדיגע זאַך, פֿאַרזאָרגט פֿון דער נאַטור מיט אַלע חושים, מיט אַלע אברים, טאַקי נאָר פֿונזײַנעטװעגען, כּדי דורך זײ צו באַקומען אַלסדינג, װאָס עס באַדאַרף נײטיג האָבען צום לעבען. עס האָט, אַ שטײגער, אַ מויל אַף צו עסען, עס האָט אַ נאָז, כּדי צו אָטעמען, עס האָט פֿיס, כּדי צו גײן, נישט כּדי צו טאַנצען. טאַנצען זכר מה נאָך שמאָכטעליײען, דאָס זענען נאָר אויסגעטראַכטע מעשׂיות, דאָס

[1]) ז׳ 96 (שפּאַצירט פֿון מיר). — [2]) שפּאַצירט פֿון מיר. — [3]) ז׳ 87. —

האָט מען אַלץ אויסגעטראַכט שפּעטער און עס אַ נאָמען געגעבן בילדונג[1].

„איך וויל מיך דאָ נישט אַריינלאָזן אין חקירות, אויב די בילדונג מיט די אַלע קונצען זענען גוט אָדער שלעכט; אויב דאָס אַלסדינג, וואָס מ'לערענט, וויאַזוי מ'האָט עס צונויפגעשטעלט, פון וואַנען מ'האָט עס גענומען, אויב דאָס אינגאַנצען הייסט גאָר בילדונג. וואָרען מ'זעט דאָך אַ סך קונצען, וואָס אַמאָל זענען זיי געשטאַנען אין דער פּראָגראַמע, שטאַרק געגאָלטען און היינט גייען זיי מער נישט אָן; ווידער נאָך קונצען, וואָס דאָס גאַנצע אָנהאַלטעניש וויַיערע, מי־שטיינסגעזאָגט, איז אָף יענעמס געשמאַק, אָף יענעמס השערות; ווידער נאָך אַזעלכע, כּלומרשט ערנסטע קונצען, וואָס זענען געבויט אָף יענעמס ווילען, אָף קאַפּריזען, אָף אַלטע פאַרשימעלטע מנהגים; עס זענען דאָ אויך אַזעלכע מעשיות, וואָס לכתחלה האָט מען זיי געשטעלט אָף אַ הינעריש פיסעל, אָף דער פאַנטאַזיע, אָף דעם כּח־הדמיון; ווי איך אַזעלע מעשיות, וואָס זענען זיך סימך אָף פּאַקטען, דאָס הייסט אָף דעם, וואָס אין דער וועלט האָט זיך פאַרלאָפען, נאָר די פאַקטען גופא זענען אָבער פאַרדרייט, איטליכער דערציילט זיי אָף אַן אַנדער אופן, איטליכער קוקט אָף זיי אַנדערש. חוץ דעם וואָרען זיי ווי־עס־איז אָפּגעשילדערט נאָר פון דרויסען, אָבער מי יודע וואָס אינווייניג טוט זיך? היינט באַדאַרף מען דאָך טאַקי נישט פאַרגעסען, אַז יענע שוין כּלומרשט ערנסטע מעשיות לאָזען דאָך נישט מער הערען ווי שטיקלעך, אָנשטעלען, קינדערשפּיל, אינגאַנצען אַ פּוּף, אָבער פון יענע, אין תּוך אַריין גוטע המצאות, שיינע־קונצען אַנטיק אין דער וועלט, פון זיי מוזען די מעשיות עפּעס נישט אַזאַ ציטעס... נאָכאַמאָל זאָג איך, אַז איך לאָז מיך דאָ נישט אַריין אין טיפע חקירות, אויב די בילדונג מיט איערע קונצען האָבען אַ ממשות אָדער נישט, אויב זיי האָבען דער וועלט געבראַכט גליק אָדער אומגליק, אַזעלכע חקירות גייען מיך אַצינד נישט אָן, איך וויל מער נישט זאָגען, אַז זיי זענען נאָר בויזאַכען[2].

„בשעת געבוירען וואָרען האָט דאָס באַשעפעניש פון זיי גאָר נישט געוווסט, עס האָט אים טאַקי באַלד זיך געגלוסט עסען, אָטעמען און זיך באַוועגען נאָך איידער עס האָט גאָר געהאַט אַ רמז די־מיזה פון יענע אויס־געטראַכטע המצאות. מהיכא־תיתי איר קענט אים נישט געבען די שיינע נאַשייניקעס, די טייערע אופראַזשען מיט פליטערליך וכדומה נאָך ציאַצקעס און שפּילכעלעך, וואָס זענען פון אייך באַשטימט פאַר יענע מיני קונצען, אָבער עסען, פריי אָטעמען און אַלע נייטיגע זאַכען, וואָס זיין גוף פאָדערט און וואָס אָהן דעם קען עס זיך נישט באַגיין,—דאָס אַלסדינג מוזט איר אים געבען, עס האָט

[1] ז״ו 87 — 88. — [2] ז׳ 88. —

דאַרויף אַ רעכט, איר קענט עס בײַ אים בשום אופן נישט אַוועקנעמען. איר קענט נישט דאָס באַשעפעניש האַלטען פאַרשפאַרט, עס זאָל זיך נישט באַוועגען, וואָרום דורך דעם מוז עס ביסלעכווײַז אָפּשטאַרבען — נעמט איר דאָך צו בײַ אים דאָס רעכט צו לעבען; איר טאָרט עס נישט גלאַט פּײַניגען, שלאָגען, וואָרום דורך דעם מוז אים נעבעך ווײ־טון, עס קען נאָך ווערען אַ ביטערע קאַליקע — נעמט איר דאָך צו בײַ אים דאָס רעכט געזונט צו זײַן און הנאה צו האָבען אין דעם לעבען!"... ¹)

ווי מיר זעהען, רעדט שוין אבראמאָוויטש וועגען יושר, וועגען נאַטירליכען רעכט פון מענטשען אַף ברויט און אַף לופט.

אין דער „טאַקסע" האָט ער זיך נאָך אַנטציקט מיט דער „באַרעמהערציקייט פון דער רעגירונג". דאָ טרעט ער אַרויס קעגען דיזעניגע, וואָס אַפּעלירען צו די רחמנות־געפילען פון די שטאַרקע, ווי אויך קעגען דיזעניגע, וואָס שטרעבען צו איבערצײַגען, אַז מיר ברענגען נוצען — דעם לאַנד, דער מלוכה.

גאָלדענע ווערטער לאָזט אונז הערען די אומגליקליכע קליאַטשע:

— „איך בין דיר מוחל דײַן רחמנות! ²) איך וויל ניט, אַז דו זאָלסט אויסאַרבעטען, מ'זאָל מיך נישט אַזוי פּלאָגען, מ'זאָל מיר געבען מײַן באַדערפעניש צו דערהאַלטען די נשמה, טאַקי נאָר גלאַט פאַר רחמנות ²), ווײַל עס איז פּשוט אַ צער בעלי־חיים.

„איך וויל אפילו ניט, דו זאָלסט אויסבעטלען ²) פאַר מיר אַלע נײטיגע זאַכען צום לעבען אין מהאי טעמא, וואָס מ'האָט און וואָס מ'קען פון מיר האָבען נוצען ²). — דאָס זענען אַלטע מעשיות, אַלטע לידלעך, וואָס איך האָב זײ שוין געהערט אין דער וועלט זיננען אין פאַרשידענע צײַטען.

„איך וויל גאָר נישט הערען קײן רחמנות, קײן נוצען. איך בין, ווי אַלע אַנדערע, אַ לעבעדיג באַשעפעניש און האָב, ווי זײ, אַ פּראַווע, דאָס רעכט צו לעבען ²). האָט יענער אַף מיר רחמנות, הײסט עס אַזויפיל, ווי איך לעב נאָר אין זײַן זכות, ער האָט יאָ דאָס רעכט צו לעבען, און איך ניט, אינגאַנצען וואָס איך האַלט מיך, וואָס איך זשיפּע.

¹) ז"ז 88 — 89 (שפּאַצירט פון מיר). — ²) שפּאַצירט פון מיר. —

האָב איך עס צו פֿאַרדאַנקען אים, נאָר אים, אין דער צײַט, אַז מיר בײדע זענען גאַנץ גלײַכע באַשעפֿענישן מיט אײנערלײ באַדערפֿעניש. לאָזט מיך יענער לעבען, ווײַל איך ברענג אים נוצען, הײסט עס אַזוי פֿיל, ער איז דער תּכלית, דער עיקר, און איך לעב נאָר, מחמת דערמיט טוּ איך אים [1]), פֿאַר מיר אַלײן וואָלט איך נישט באַדאַרפֿט גאָר באַשאַפֿען ווערען. איך וויל אָבער לעבען גלײַך ווי אַנדערע, גלאַט ווײַל איך בין אויך אַ באַשעפֿעניש פֿאַר מיר" [2]).

אין 1873־טען יאָר האָט שוין אַבראַמאָוויטש נישט דעם נאַיוועז צוטרוי צום אײראָפּעישען ליבעראַליזם. לגמרי באַוואוסטזיניג שפּעט ער אָפּ פֿון די סענטימענטאַלישע האָפֿנונגען, וועלכע מ׳לײגט אַף די העלדען פֿון דער קלינגענדיגער כּלומרשט טאָלעראַנטישער פּראַזע.

„געווײנטליך, אַז די וועלט הײבט ערשט אָן זיך אַרומצוקוקען, זיך צו באַטראַכטען, דענסטמאָל זינגט מען דאָס לידעל פֿון הומאַניזם, דאָס הײסט פֿון מענטשליכקײט, פֿון רחמנות, פֿון באַרמהאַרציקײט; שפּעטער אַביסעל, אַז די וועלט הײבט אָן פּאַמעליך פּראַקטישער צו ווערען, זינגט מען שוין יענץ לידעל פֿון אוטיליטאַריזם, דאָס הײסט פֿון נוצליכקײט, פֿון דעם נוצען, וואָס מען קען פֿון דעם, פֿון יענעם האָבען, ערשט גאָר שפּעטער, אַז די וועלט באַקומט אי שכל, אי יושר, און פֿאַרשטײט בעסער דעם נ׳ג׳ פֿון דער נאַטור מיט אַלע אירע באַשעפֿעניש, דענסטמאָל זינגט מען דאָס לעצטע, דאָס בעסטע לידעל פֿון אמת, פֿון גערעכטיקײט" [3]).

—„ביז וואַנען, אַך, וועסט דו זײַן אַ שקאַפּע, דער וועלטס קליאַטשע?" — פֿרעגט ישראליק דער משוגענער, און זי ענטפֿערט אים:

—„ביז וואַנען מענטשען וועלען ווערען בעסער און קליגער, ביז וואַנען עס וועט אויפֿהערען אי אכזריות אי רחמנות, אי רעות אי טובות, אי צו־להכעיס אי צוליב־זאַכען, נאָר אמת און גערעכטיקײט אַלײן וועלען הערשען אַף דער וועלט; ביז וואַנען עס וועט אויפֿהערען צו זײַן אַ חילוק צווישען מענטשען [1]), אַ וואָלף וועט וווינען מיט אַ שאָף, אַ בער מיט אַ קו וועלען אינאײנעם זיך פּיטערן, און אַ לײב וועט ווי אַ רינד עסען שטרוי; ביז וואַנען עס וועט זיך פֿעלען אַלדאָסבײז, די ניטגוטע וועלען פֿאַרלירען זײער כּח, און עס וועט אָפּגעווישט ווערען טרערען פֿון אַלליבעגם פּנים!..." [4]).

[1]) שפּאַצירט פֿון מיר. — [2]) ז״ו 89—90. — [3]) ז׳ 89. — [4]) ז׳ 50. —

און די צייט איז, לייד ה', נאך וויט.
ישראליק-דער-משוגענער מיינט אפילו אנדערש:

— „די מדה פון רחמנות איז אזוי גרויס און אזוי שטארק אין דער מאדערנער היינטיגער צייטען, אז מענטשען האבען אנגעהויבען רחמנות צו האבען, נישט נאר אף מענטשען אליין, הײנו: זיי נישט פיינט צו האבען, נישט צו פייניגען, נישט צו פארדרייען זיי דעם קאפ מיט דעם לעבען, ווי אין די אלטע יארען, נאר אויך ליבען צו באטראכטען פאר א ברודער, פאר א חבר, פאר א פריינט, גאר קיין שום חילוק נישט צו מאכען פון וועלכער לאנד און פון וועלכע גאמנה ער מעג זיך זיין; נישט נאר מיט מענטשען אליין, זאג איך, האט מען היינט אנגעהויבען זיך צו באגיין מיט רחמנות און מיט מענטשליכקייט, נאך מער אפילו מיט בהמות, אפילו מיט זיי באגייט מען זיך היינט מיט בארמהערציקייט און מען באטראכט זיי פאר גאטס באשעפעניש, און וואס דאריבער פארדינט טאקי מיט רעכט היינטיגע צייט דעם נאמען: „די צייט פון מענטשליכקייט“ [1].

נאר די קליאטשע לאכט זיך אויס:

— „מליצה, מליצה, מליצה! וייער שיינע מענטשליכקייט! האסט געמיינט אויך צושטעלען, אז היינט נעמט איינער בא דעם אנדערן ארויס דאס לעבען זייער גרינג, גיך און באלד, מיט גוטע ביקסלעך און קלוגע המצאות, וואס דער בארמהארצעדיגער דור האט, לטובה פאר די מענטשען, אויסגעטראכט! [1]

„עס איז נאר א פורימשפיל, א ריינע קאמעדיע, כלעבען! דא זיצט א קאמיטעט פון א חברה „צער בעלי-חיים“, זארגט זיך, שמיסט פון רחמנות פון מענטשליכקייט, און דארט פלאגט מען טאקי די אומגליקליכע באשעפעניש. ווער עס וויל, לארט-אן די פערדלעך מיט משא איבער זייערע קרעפטען און זעצט פון זיי די נשמה ארויס. מ'העלפט זיי נאר, ווי עס זעט-אויס, מיט א גוט ווארט, מיט א זיפץ, א קרעכץ: ס'איז נאר א ריין טעאטר, כלעבען! היינטיגע צייט פארדינט טאקי מיט רעכט דעם נאמען: „די צייט פון קרעכצען, פון רעדען, פון פלוידערן!“ [2]

...דעם אנהייב פון אנ'אויסוועג זעיט דער מחבר פון דער „קליאטשע“ גאר אין זעלבסטעטיקייט.

— „עס קאכט זיך מיר איבער דאס בלוט צוועיענדיג, או בעונותינו הרבים איז נישטא בא אונז מיט וועמען עפעס צו טאן, מיט וועמען עפעס צו מאכען. קיינער מיינט נישט ערנסט!“ — קלאגט ער זיך: — „עס ווערט מיר צוועצט די גאל צוקוקענדיג,

[1] ז' 70. — [2] ז' 87 (שפאצירט פון מיר). —

ווי בעונותינו הרבים אונזער עולם שלאָפט, ווי ער איז פאַרטראָגען אין חלומות — ער דענקט נישט, באַטראַכט נישט, ווייסט נישט זיין לאַגע, קיינער באַרעכענט נישט, זאָרגט נישט און פילט נישט כל־זמן עס באַרירט אים נישט זיין אייגען נפשל. טאַקי נאָר מחילה אָקסען, וואָס בשעת מ׳קוילעט איינעם, שטייען זיך די איבריגע און קייען, מעלה־גרהן, גאַנץ רוהיג. עס ווערט מיר אַ לאַך אין האַרצען צוזעענדיג״...[1]

די אונטערשטע שורה פון אַבראַמאָוויטשס געדאַנקען:

1) אַ פאָלק האָט רעכט אַף אַ פריי לעבען נאָר דערפאַר, וואָס עס עקזיסטירט אַף דער וועלט, ניט קוקענדיג דערויף, צי ברענגט עס עמיצען נוצען, צי ניט; אַ פאָלק איז אַ ציל פאַר זיך און האָט דאָס רעכט צו לעבען פאַר זיך.

2) אַ אונטערדריקט פאָלק דאַרף זיך אַליין העלפען דורך אָרגאַניזאַציע פון זיינע קרעפטען.

דאָס זענען אויך צוויי יסודות פון מאָדערנעם דעמאָקראַטישען נאַציאָנאַליזם.

אַבראַמאָוויטש איז געווען דער ערשטער אין דער יידישער גאַס אין רוסלאַנד, וואָס האָט זיי אַרויסגעזאָגט, אַוועקשטעלענדיג אַלס ווינקעל־שטיין פון אַ נייער וועלטאָנשויונג, אַף די חורבות פון דער משכילישער אידעאָלאָגיע.

ער איז, אַלזאָ, מעג מען דרייסט זאָגען, דער גייסטיגער פאָטער פון דער עפּאָכע, אין וועלכער מיר לעבען איצט, דער אַרויסרופער און אָנהייבער פון יידישען רענעסאַנס, וואָס בליט אויף אין זיין גאַנצער פראַכט ערשט אַף אונזערע אויגען.

אַלס אַזעלכער, פאַרנעמט שלום־יעקב אַבראַמאָוויטש איינס פון די בכבודסטע ערטער אין דער געשיכטע פון יידישען געזעלשאַפטליכען געדאַנק. —[2]

די גייסטיגע רעוואָלוציע, וועלכע ש. י. אַבראַמאָוויטש האָט איבער־געלעבט סוף־זעכציגער און אָנהייב־זיבעציגער יאָרען פון פאַרגאַנגענעם

---

[1] ז׳ 60. — [2] דאָס קאַפּיטעל איז געווען געדרוקט אין „מאָמענט״ נ׳ 37 פון 30 דעצעמבער 1910, און שפּעטער איבערגעדרוקט אין דער אייגענער צייטונג אין נ׳ 84 פון 21 אַפּריל 1913. — יעצט האָב איך עס אַביסעל פאַרבעסערט. —

יאָרהונדערט, און וועלכע האָט זיך געפֿונען איר אָפּגעשלאָסענעם אויסדרוק אין דער „קליאַטשע״, האָט געהאַט אַ אומגעהייערע באַדייטונג אויך פֿאַר אונזער גרויסען שריפֿטשטעלער, אַלס אַזעלכען, דהיינו: פֿאַר זיין אַרטיסטישער אַנטוויקלונג, פֿאַר זיין וווקס אַלס קינסטלער.

נאָך דער „קליאַטשע״ האָט מענדעלי מוכר־ספֿרים געפֿונען זיך אַליין.

דער קרייז פֿון רייַנעם סאַטיריקערס זעיען איז על־פּי־רוב שמאָל.

דער אָפּלאַכער, אָפּשפּעטער, חוזקמאַכער, שטעכווערטעלזאָגער באַמערקט, געוויינטליך, נאָר דאָס, וואָס ס׳וואַרפֿט זיך אַליין אין די אויגען, — דאָס בולטע, דאָס גראָבע, דאָס איבערגעטריבענע, דאָס קאַריקאַטוראַלישע.

אַז די משכּילישע שריפֿטשטעלער זענען כּמעט אויסשליסליך געווען סאַטיריקער, איז, אייגענטליך, גאַנץ נאַטירליך. ערשט נאָר וואָס אַרויסגעריסען זיך אין אַ נייַע וועלט, פֿאַרבלענדט פֿון איר העלער שיין, האָבען זיי שלעכט געזעהן, וואָס אַרום טוט זיך.

זייער בליק האָט געכאַפּט נאָר דאָס, וואָס די מדרגה פֿון זייער בחפֿזונדיגער אינטעלעקטועלישער אויפֿוואַכונג און דער וואַקעלדיגער צושטאַנד פֿון זייער אומנאָרמאַליש־אויפֿגעשרויפֿטער פּסיכיק האָט זיי דערלויבט.

די ערד איז זיי פֿון אונטער די פֿיס אַרויסגעשוומען. דער קאַלטער, טרוקענער געדאַנק האָט די לעבעדיגע אויפֿפֿאַסונג פֿאַרטרעטען, און די געמלאכהעט־אונטערגעוואַרעמטע פֿראַזע — די אמתע שטים פֿון האַרץ פֿאַרטויבט.

אין זכּרון איז זיי מער נישט פֿאַרבליבען, ווי די פֿינסטערע כּחות פֿון יידישען לעבען, וואָס האָבען זיי דעם וועג צו פֿרייהייט פֿאַרשטעלט און מיט געוואַלט צוריק אין חשך־מצרים געצויגען.

בּאַם ליכט פֿון אַ שענער לעבען האָט זיי גענומען עקלען פֿון דער רעקאָראַציע פֿון גרויזאַמען יידישען עלענט.

און אַלע פֿיילען פֿון זייער כּעס און פֿאַראַכטונג האָבען זיי אויסגעשאָסען אָף אונזער היימישער „ביוראָקראַטיע״ און אָף דאָס גאַנצע נאָטפֿאַרכטיגע קלאַפּערגעציינג [1]...

---

[1] אויב זיך אויסדריקען מיט מענדעלים לשון, — „פֿון אַ מגיד, אַ מוכיח, אַ מוסר־זאָגער, אַ ירא־שמים ביז וואַס־סטראַפּטשעס ו ד״מה אַזעלכע טשינאָווניקעס

ליינענדיג די משכּילישע ליטעראַטור, האָט מען געקענט אַרויסטראָגען דעם איינדרוק, אַז אַף דער יידישער גאַס איז טאַקי מער גאָרנישט, אָבער גאָרנישט דאָ, אויסער בּלוטזויגערייַ, פּאַראַזיטיזם, צביעות און פּאַרגרעבּטקייט.

בּאַ די אומות-העולם איז אויך אַזוי געווען: ווען דאָס געזעלשאַפטליכע בּאַוווסטזייַן האָט זיך בּאַ זיי אָנגעהויבּען אויפצוכאַפּען, און די ליטעראַטור זייערע איז נאָענטער צוגעגאַנגען צום רעאַלען לעבּען, איז איר שפּיגעל געווען אַ קרומער. די פאַרנענדעמערונג פון דער נאַציאָנאַלישער קונסט האָט בּאַ די אייראָפּעישע פעלקער איבּעראַל געטראָגען אַ סאַטירישען כאַראַקטער. ערשט נאָך די פּרימיטיווע אָפּשפּעטער און ווערטעלזאָגער קומט „איינער אַ שטאַרקער, אַ בּר-יכולת, אַ געזונטער און אַ געניטער"[1], — ס'קומט דער נאַציאָנאַלישער דיכטער, מיט'ן טיפען שכל און מיט'ן גרויסען האַרץ, גרייַכט מיט דער שאַרפער ראיה אין די פאַרבּאָרגענסטע ווינקעלעך פון פאָלקסלעבּען, נעמט-אַרום מיט'ן בּרייטען בּליק אַלע זייַטען פון דער היימישער ווירקליכקייט, און הייבּט-אויף די ליטעראַטור פון זייַן אומה אַף דער הייך פון אַלנאַציאָנאַלישער בּאַטייַטונג.

ס'קומט דער אָדלער מיט די שטאַרקע פליגעל, און דאָס נאַציאָנאַלישע וואָרט שוועבּט-אויף בּיז אינטער די וואָלקען, ווערט לערער, פירער, בּאַגייסטערער פון פאָלק.

דאָס געזעלשאַפטליכע זעלבּסטבּאַוווסטזייַן, וואָס ווישט ערשט אָפּ דעם שלאָף פון די אויגען, דערהאַלט זייַן אויסטייַטשער, דערציער און אַנטוויקלער.

ווי אין אַ כשוף-שפּיגעל דערזעט דאָס פאָלק זייַן דייַטליכע אָפּ-

---

צווישען די הינטעלמעגטשען... פון אַ שמש, אַ קהלשען שרייבּער, אַ כאַפּער, אַ סבּיר-שטשיק, אַ פּאַוויערענע, אַ דעפּוטאַט, אַ בּעל-עצה, אַ בּעל-טובה, אַנ'אָנכאַפּער בּיז דעם בּעל-טאַקסע פון פלייש און סוועטשנאַי-סבּאָר וכדומה די גאַנצע כּנופיא קהל... פון בּאַהעלפער, מלמדים, שדכנים, בּדחנים, בּטלנים, מיוענטערליי גבּאים, משולחים און שתדלנים, ישיבה-בּחורים, פּרושים, לומדים, זעדענע מענטשען, שיינע-יידען, טאַטעס-קינדער, תהלימזאָגער, משניותלערנער, בּעלי-תפלות, שופרבּלאָזער, דריידלעבּכאַבער, פּורים-שפּילער, מצהרעדלער, בּיז די דיינים, שוחטים, מנקרים, משגיחים, טוקערענס, קניטלעכליינערענס, פעלדמעסטערענס וכדומה דאָס גאַנצע כּלי-קודש"... („די קליאַטשע" 52). —

[1]) מענדעלעס אַנ'אויסדרוק („קליאַטשע" 68). —

בילדונג, זיין שיינקייט און העסליכקייט, זיין מאַכט און שוואַכקייט, זיינע מעלות און חסרונות, זיין היינט אין זיין מאָרגען, זיין וועג און זיין אויסוועג...

אונזער אָדלער מיט שטאַרקע פליגעל איז שלום־יעקב אבראַמאָוויטש.

ער איז געוועזען צו טיף פון נאַטור, ער זאָל קענען פאַרבלייבען בלויז באַ סאַטירע.

דער ערשטער וועקער פון יידישען נאַציאָנאַליש־געזעלשאַפטליכען געדאַנק האָט אויך געמוזט ווערען דער גרינדער פון דער יידישער נאַציאָנאַלישער ליטעראַטור. ביידע זאַכען זענען איניגסט ענג־געבונדען צווישען זיך.

אין דער „קליאַטשע" איז סאַטירע אף די פאַרשידענע „כלי־קודש" בלויז א טפל. די הויפטטענדענצען זענען, ווי מיר האָבען אויזען געזעהען, אַנדערע, טיפערע.

די „קליאַטשע" – דאָס איז אויך אַ נייער שטאַנדפונקט אין באַציהונג צו דער יידישער פאָלקסמאַסע.

– „אף מיר קוקען אַ פּאָר אויגען, וועלכע עס דריקען־אויס ליידען, מידקייט אינאיינעם מיט אַ געבעט און גוטסקייט אָהן אַ ן עק. עפּעס טאַקי גאָר אויגען פון אַ שלאַפען, אומגליקליכען, אומזיסט באַליידיגטען, געקרענקטען מענטשען, וואָס קוקט אף איטליכען שווייגענדיג שטיל, און איטליכער קוק זיינער דערציילט זיינע אינווייניגסטע ווייטיגען; איטליכער בליק רעדט, שרייט געוואַלט, בעט רחמים און רייסט־אויס אַ שטיק האַרץ. איך קוק און קוק – וואָס קליאַטשע, ווען קליאַטשע! פאַר מיר איז גאָר אַ מענטשליך פנים, ווי, וואָס, פון וואַנען פלוצים אַ מענטש, עפּעס אַזאַ פאַרזעעניש?!" [1]

אבראַמאָוויטש האָט דער איינציגער פון אונזערע משכילים אַנטדעקט אין דער קליאַטשע דאָס מענטשליכע פנים – און אין דעם מאָמענט איז אַרויסגערופען געוואָרען פון גאָרנישט די יידישע קונסט.

דאָס מענטשליכע אין'ם יידישען לעבען האָט אָנגעהויבען אַטמערסטען צו אינטערעסירען אבראַמאָוויטשען [2], און וואָס

---

[1] ו' 21. —

[2] פאַר די השכלהלייט איז ייד און מענטש געווען צוויי פאַרשידענע באַ־

טיפער ער איז אריינגעגאנגען אין די גרעב פון אונזער פאלקסמאסע, דאס איידעלער און סיבטעלער איז געווארען זיין פען, מאלערישער און קלינגענדיגער – זיין ווארט, ליכטיגער און שמעקעדיגער – זיין אטעם, בשופדיגער און אייביגער - זיין ווירקונג.

אז אבראמאוויטש איז א געבוירענער קינסטלער, א פאעט מיט אויסערגעוויינליכע באגאבונגען, - דאס זעיט מען שוין אין זיינע ערשטע יידישע ווערק: אין „קליינעם מענטשעלע"[1], אין דער ערשטער רעדאקציע פון „ווינטשפינגערל"[2]. אויך אין דער „טאקסע"[3] און אין דער „קליאטשע".

א באזונדער נייעם פאר דער יידישער ליטעראטור זענען געווען דערהויפט די נאטורבאשרייבונגען זיינע.

אבראמאוויטש קען אין איין פראזע געבען א גאנץ בילד.

– „דער אווענט איז געווען זייער א שיינער, א שטילער. דער הימעל לויטער אויסגעשטערנט, און גאנץ נידעריג, ווו ער לאזט זיך אראפ, איז אזוי ווי פון דער ערד אויפגעגאנגען די לבנה, רויט ווי בלוט"[4].

קורץ, אבער ווי פול, ווי ריכטיג!

– „די האלבע לבנה האט געשיינט און איז ווי א גילדען שיפעלע זיך געשווומען אין דעם גרויסען, בלויען ים פון דער לופט, וואס איז געווען רויג, שטיל אהן א שום ווינטעלע"... [5]

א שטורם באשרייבט אבראמאוויטש:

„עס האט געטון א בליץ, גלייך ווי דער הימעל האט זיך געשפאלטען און אפגעטונקט די וועלט מיט פייער. באלד דארויף האט א חילך געגעבען א דונער, און זיך אפגערופען ארום און ארום מיט שרעקליכע קולות, ווי פון טויזענטער הארמאטען. עס האט זיך אויפגעהויבען א שטורמווינט. ער האט משוגע געפייפט,

---

גריפען. — אבראמאוויטש האט דער ערשטער דערזעיען זייער אייגנקייט. דער דערגרייכטער סינטעז איז געווארען דער יסוד פון דער מארערנער נאציאנאל-יידישער וועלטאנשויונג. —

[1] געדרוקט 1865. — [2] ווארשע, 1865 (?). —

[3] וועלכע צייכענט זיך אויס מיט דער בולטקייט, ליעבעדיקייט, נאטירליכקייט פון די פיגורען. —

[4] „די קליאטשע" 20. —

[5] „דאס קליינע מענטשעלע" (ווילנע 1879) 90. —

געוויינט, געהײַלט ווי הונגעריגע וועלף, גלייך ווי עס האָבען דעם טאָג זיך אויפ־געהאָנגען הונדערט מכשפים. דער אַנשלאָפענער וואַלד האָט זיך אויפגעכאַפּט שטאַרק דערשראָקען. עס האָט זיך אויפגעכאַפּט איטליכס גרעזעלע, איטליכס צווייגעלע, איטליכס בלעטעלע, אַלע האָבען גערעשט, געפּילדערט, געפּלוידערט אַף אַלערליי קולות און פאַרמישטע לשונות. סאָראָקעס, וואָראָנעס און סאָוועס מיט זייער גאַנץ פּעקעל האָבען אויך צוגעקרעכצט, צוגעשפּילט אַ וויינענדיגס. יעדער באַזונדער האָט געקרעכצט, געזיפצט, געשריגען, איינער דעם אַנדערען מבלבל גע־ווען, ביז אַ שלאַקסרעגען האָט מיטאַמאָל איטליכען פאַרשטאָפּט די מיילער" [1].

נאָר באַם מייסטער פון נאַטורבאַשרייבונגען — טורגעניעוו — וועט איר געפינען אַזאַ געמעל, אַזאַ צונויפגעפּרעסטקייט פון סטיל, קאַרגשאַפט אַף ווערטער, שטרענגע באַרעכענטקייט אין אויסוואַל פון אויסדריקען, פּינקטליכע צוזאַמענשטעלונג פון דער פּראָזע. נאָר באַ אים וועט איר גע־פינען אַזאַ פּרעכטיג־צאַרטען ניואַנס: „אַ שטיק שוואַרץ־גערינגטער וואָלקען, העל ליכטיג באַ די קאַנטען, טראָגט זיך דאָרט איוועקן"...

שטריכען פון מערקווירדיגער באָאָבאַכטיקייט, פונקען פון קינסטלע־רישער שילדערונג בלאַנקען אין דער גאַנצער „קליאַטשע", ווי די שניי־נאָדלען אינ'ם פרייען פעלד אונטער די שטראַלען פון דער העלער זון. נאָר אים אַלגעמיין איז דאָס אַ פּובליציסטיש ווערק. אַ פּובליציסטיש ווערק, וואָס אַ געבוירענער קינסטלער האָט עס פאַרפאַסט.

צוזאַמען מיט דער משכילישער אידעאָלאָגיע וואַרפט, אָבער, אַב־ראַמאָוויטש פון זיך אַראָפּ אויך דעם פּובליציסט, און קערט ענדגיל־טיג אום צו זיין אייגענטליך געביט, שווימט קעניגליך אַרום אין אָפענעם ים פון דער גרויסער קונסט [2].

„עס האָט זיך מיר פאָרגעשטעלט אַ טאָג אין מיין שטאָדט, וויאַזוי און מיט וואָס מענטשען ברענגען אים צו, מיט וואָס זיי שטייען אויף און מיט וואָס זיי לייגען זיך שלאָפען".

טויזענט סטרינעס זענען אויפגעריהרט אין אַבראַמאָוויטשס האַרץ, ווייגען און שרייען, ווען ער ציכענט־אויף אין דער „קליאַטשע" [3] די־

---

[1] „די קליאַטשע" 48. — .

[2] דאָס קאַפּיטעל איז געדרוקט געוועזן אין „מאָמענט" נ' 43 פון 6 יאַנואַר נ. ס. 1911. — אין דעם בוך איז עס אַביסעל איבערגעאַנדערשט. — [3] ו' 55. —

ראזינגע שורות, אין וועלכע ער מאלט א קרעפטיג-קאנצענטרירטען סך-הכל פון די סאציאל עקאנאמישע פארהעלטענישען אין דער יידישער גאס.

„עס האט זיך מיר פירגעשטעלט א פרימארגען: יידען שטייען אויף און קרעכצען! ווייסען נישט, וואס מען טוט, וואס מען הייבט אן, פון וואנען מען זאל זיך דערנערען? זייערע פנימער זענען בלייך, דער שטערען פול מיט קנייטשען, די אויגען ווארפען זיך אין אלע זייטען, גלייך ווי זיי זוכען עפעס, אן וואס זיך אנצוכאפען, אן וואס זיך אנצושפארען, די כוואליעס פון דעם טאג זאלען זיי, נעבעך, נישט דערטרינקען [1]. זיי זיפצען, זיי קרעכצען און קנייטשען דעם שטערען" [2]...

ווי א האמער אפ'ן קאפ פאלט איטליכס ווארט פון דעם בילד, וואס איז גרויזאם אין יעדען שטריך, און אין מינדסטען פינטעלע – ריכטיג.

„נעבעך" – מענדעלעס א ספעציפיש ווארט – אויסדרוק פון אזא אומענדליך רחמנות, אז דאס לעבען עקט זיך.

– „עס האט מיר זיך פירגעשטעלט דער מארק, אינגאנצען ווי ער איז, מיט אלע זיינע געשעפטען און מיט אלע זיינע מענטשען. עס האט מיר זיך געדאכט: הונגעריגע, דארע מאנדעטניקעס, און אין צענטען איינגעהויקערטע טענדלער דרייען זיך הין און הער ארום אין איינע צרות, קוקען זיך צו און שאצען בא זיך אפ איטליכענס קליידער, האבען אנ'אויג, בא וועמען עס זענען צוריסען די שטיוועל, בא וועמען – די הויזען, בא וועמען – די קאפאטע, דערפילען אין דער שטאדט די קלענסטע לאטע, די מינדסטע שמאטע. עס האט מיר זיך געדאכט: בלייכע, טויטע מענטשען, נעבעך, לויפען ארום ווי די פארסמטע מייז, שטעקען אומעטום אריין די נאז און שמעקען, טאמער וועלען זיי געפינען עפעס א שטיקעל ברויט. טאמער וועלען זיי כאטש עפעס דערטאפען. איטליכער איז פארטראגען, איטליכען שפאלט זיך דער קאפ, איטליכער פארבייסט א ליפ, מאכט פלאנען און פארטראכט זיך, איטליכער רוקט ארויף דאס היטעל, לויפט און איז ווי אף דעם עולם התועה" [3]...

– „אך, – רייסט זיך באם מחבר ארויס א ביטערער אויסגעשריי: – קוים וואס עס איז געווארען טאג, איז שוין אזויפיל קרעכצען, אזויפיל הארציווייטיג, אזויפיל טייכען טרערען!" [4].

[1] שפאצירט פון מיר. — [2] דארטען. —
[3] דארטען ז' 56. — [4] דארטען ז' 55. —

פון די עטליכע בלעטלעך אויסגעצייכנטע קינסטלערישע פובליציסטיק איז שפּעטער מיט עטליכע יאר נאכ'ן אנשרייבן פון דער „קליאטשע“ — אויסגעוואקסן מענדעלים בעסטע ווערק, — איינס פון די שענסטע ביכער אין דער גאנצער יידישער ליטעראטור, — „דאס ווינטשפינגערל“ [1].

אויך אין דער „מתנה פאר די ליבע יידישע קינדער“ [2] שפּירט זיך דער פראסטיגער אטעם פון איינגעווארצעלטן הונגער.

— „די קאבצאנסקער בעלי-הבתים זענען, נישט פאר אייך געראכט, גרויסע אביונים, האבן נישט, איר זאלט זאגן, א צובראכענעם גראשן בא דער נשמה. אין קאבצאנסק אליין איז פאר זיי נישטא קיין שום פרנסה, סיידן איינער צום אנדערן מיט א טארבע אין די הייער ארומצוגיין“. [3]

פונ'ם ערשטן זייטל אן לאזט אייך אף א מינוט נישט אפּ דאס געפיל פון טויטשרעק פאר'ן נעמעל פון אזא געפּייניגט לעבן; דאס הארץ צאפּעלט, ווי פארקלעמט אין אייזערנע צוואנגען, לייענדיג וועגן די שטענדיגע יסורים; טאמענטעווייז לויפן אייך קאלטע נאדלען אדורך איבער'ן גאנצן לייב אונטער דער הויט...

קיינער פאר מענדעלי-מוכר-ספרים און קיינער נאך אים האט מיט אזא קראפט נישט געשילדערט די שווערע-האפטיגע פארווארלאזטקייט פון די יידישע פאלקסמאסן.

אזוי שטיל, אזוי אומבאמערקט, אזוי פּראסט, אזוי, קען מען זאגן, וואכעדיג איז די טראגעדיע פון הויזגעזינט, וואס ווערט באשריבן אין „ווינטשפינגערל“, — פון די „שוועסטערלעך און ברידערלעך“ [4], וואס גייען יינגערהייט פון דער וועלט“ [4], טראגן זיך אפּ באצייטענס, ווייל זיי „גריבט נעבעך אין בייכעל“ [4], און פון זייער טאטע, וואס שטארבט מיט אזא הארצרייסענדיג-אומעטיגען טויט, — אבער אזוי אהן-קונצען-אבותדיג, אזוי אומפארגלייכליך-באהארצט איז דאס אלץ ארויסגעגעבן!...

„א לאנג לעבן אהן ברויט איז א ביסלעכווייזער טויט“ [4], — דעם

[1] דער עמבריאן פון דעם ווערק איז ארויס אין ווארשע ארום 1865, — דאס אייגנטליכע „ווינטשפינגערל“ — אין שלום-עליכמס „יידישער פאלקסביבליאטעק“ (קיעוו 1888 — 1889). —

[2] אונטערטיטל פון דעם ווערק. —

[3] „דאס ווינטשפינגערל“ („פ. ביבל.“ I) ז' 10. — [4] ז' 16. —

אַפֿאָריזם וואָלט מען, פֿילײַכט, געקענט אַרויסשטעלן אַלס „מאָטאָ" אַפֿן שער פֿון „ווינטשפֿינגערל", — נאָר — „נישט אַלע מענטשן זענען גלײַך"[1], — פֿאַראַן אַזעלכע, וואָס „שפּאַרען זיך אײַן דוקא לעבען"[1], — מענדעלי מוכר־ספֿרים האָט צו יענער צײַט זיך שוין דערוואָרבען יענץ טיף אײַנגעהאַלטענקײַט פֿון שאַפֿונגספֿיבער, יענע אַזױנערופֿענע קינסטלערישע אָביעקטיוויטעט, וואָס איז דער ערשטער תּנאי פֿון אַלזײַטיגען זעען, און זײַן בוך איז דאַריבער פֿיל ברײטער און העכער פֿון דעם האַלב־פּראָזאַישען עפּיגראַף.

דער מחבר פֿון „ווינטשפֿינגערל" אַנטפּלעקט פֿאַר אונז אין קלאַסישע געמעלער אַ נײַע פֿאַרבאָרגענע וועלט, — ווײַזט, וואָס נאָך אויסער די קרעמפּען פֿון הונגער, האָבען די מאָדנע עקשנים אין זייער מערטירערקיזסטענץ, אַז זיי לוינט זיך אַזש אָפּצוקומען אַזוי צוליב די מאַרנע עטליכע יאָר לעבען אַף דער זינדיגער ערד.

דער אומגעהײַערער יידישער עלענט, צום ערשטען מאָל דורך מענדעלי־מוכר־ספֿרים אַזוי טיף באַגריפֿענער און אַזוי ריכטיג אָפּגעמאָלטער, איז נאָר די קאַנווע, אַף וועלכער דער גרויסער קינסטלער האָט מיט זײַן גאָלדענער נאָדעל אויסגעהאָפֿטען אַ גאַלערײַ האָמערישע ברײטע, קרעפֿטיגע, פּלאַסטישע בילדער פֿון דער יידישער לעבענסאַרט אין רוסלאַנד אין דער מיט פֿון פֿאַרגאַנגענעם יאָרהונדערט.

איר נײַסט, איר טאָן, דער מינדסטער כאַראַקטערסטישער צוג האָבען זיך רײַטליך און קלאָר אָפּגעשפּיגעלט אין אַבראַמאָוויטשעס שאַרפֿזעיעווריגען, ברײַטאָפּענעם, טיפֿשלינגענדיגען אויג, — און דאָס מאַכט דאָס „ווינטשפֿינגערל" פֿאַר אַ מערקווירדיגען היסטאָרישען דאָקימענט, אַ זעלטענעם דענקמאָל פֿון אַ גאַנצער עפּאָכע אין דער געשיכטע פֿון אונזער מאַטעריעלישער, זיטליכער און אינטעלעקטועלישער קולטור.

בײַ אַ הײַנטיגען שרײַבער וואָלט פֿון דעמזעלבינגען ספּור־המעשה געוויס אַרויס אַ מיטעלמעסיגע „סקיצע". בײַ מענדעלין איז פֿון אים אויסגעוואַקסען אַ מאָנומענטאַליש ווערק.

אויסער די עטליכע „העלדען" פֿון דער דערציילונג, זעט דער מחבר פֿון „ווינטשפֿינגערל" די גאַנצע יידישע עדה מיט איר מאַסענ־

---

[1]) דאַרבינן. —

לעבען. ער קען נישט פֿאַרבײַגײן לעבען אַ דערשײַנונג, וואָס לאָזט זיך מאָלען, ער זאָל תיכּף נישט אַראָפּכאַפּען איר קינסטלערישען פּאָרטרעט.

באַגעגענט זיך אין דער פֿרעמדר הערשעלע מיט בײלען. בײלע דאַרף אָנקומען אַף אַ שטעל. וואָס, דאַכט זיך, האָט דאָס מיט דער פֿאַבולע פֿון דער דערצײלונג? מענדעלי קען זיך, אָבער, ניט באַרויִגען, ביז ער וועט אײַך ניט אָפּמשלען מיט אַלע פּיטשטשעווקעס די „זאָרג-באַנק“, פֿון וועלכער ס'הענגט אָפּ דעם מײדעלס גורל, — און אָט ווערט געבוירען אַ קלאַסיש געמעל:

— „עס האָט זיך אַ וויִז געמען אין אויסמישעניש פֿון אַלערלײ צורות און געשטאַלטען: פּאָנפּעוואַטע, צוגעפּלאַטשטע און געשוואָלענע נעז, וואַרגעס, לעפּצען, באַפּריצטשעטע, שווייסיג-גלאַנצענדיגע שטערענס און שײנע חנוודיגע פּנימער, געצעלטערט, געקנײטשט פֿאַר דער צייט; אַ קאַשע פֿון אָפּגעריסענע, אָפּגעשליסענע און פֿון משונה-ווילדע מאָדניצעס, מישטיינסגעזאָגט: שמאַטעס, לאַטעס, צוהאַקטע יופּעס, נאַקעטע לײַב, הוילע פֿון צופֿאַלענע שיך אַרויסקוקענדיגע פֿינגער, אינאַיינעם מיט אָפּגעבלאַקעוועטע, אָפּגעפּאַרענע, כלומרשט נאָך דער מאָדע גענייטע קלײדלעך, ווילדע קרינאָלינעס, מגושמדיגע שטיוועלעטלעך אַף הויכע, אויסגעקרימטע קנעפּעלעך; אַ דור-הפלגה פֿון פֿאַרמישטע לשונות און געטבעס: גראָבע, רינע, קוויטשעדיגע, הײזעריגע, כאָרכלענדיגע און זינגענדיגע קולות. — דאָס איז די גאַנצע אָרעמינקע קאָמאַנדע פֿון מײדלעך, ווײַבלעך, יונגענטשי מיט ברעקלעך קינדער און שליטמולדיגע, אָפּגעקומענע בעלי-הביתטעס, געטריבען פֿון דער ביטערער נויט אַהער אַף דעם יריד, צו פֿאַרהאַנדלען זיך פֿאַר קעכינס, דינסטען, ניאַנקעס און אַמען אין נגידישע, בעל-הבתישע הײזער. עס איז אַ גערעדעריי, אַ געפּלוידעריי: געשריפּענע ציגלעך קלאַפּען, מײַלער אַף שרויפֿען מאַלען, ווערטלען זיך, שפּעטען, באַרעדען, אָפּגעקומענע בעלי-הביתטעס אָבען, קרעכצען, ווישען די נאָז און רייבען די אויגען. טעקלערענס אין שאַלען, אין יופּעס אַף איין אַרבעל דרייען זיך אַרום ווי די מלאכי-חבלות. איינע כאַפּט, ווי פֿון דער שטייג עופֿות, אַרויס אַ ווײַבעל, אַ מײדעל און פֿירט זי ערגיץ אוועק. די צווייטע קומט צולויפֿען בײז ווי אַ רוח, עפּעס מיט עטיצען שטאַרק נישט צופֿרידען. און די דריטע טענהט, רעדט צוקער-זיס מיט בעלי-הביתטעס מאַק: דאָ אַ פּ'ן אָ־ט, אָפּלויבענדיג אין טאָג אַרײַן איר סחורה: די איז אַ בריה אַף חלה-באַקען, די האָט גילדענע הענט צום שײַערען טעש, קופּערוואַריג גאַר אַנטיק און יענע איז איין קעכינע אין דער וועלט, אירע מאכלים טויג דער מלכות עסען, נאָך קיינמאָל — אַז קיין צער — און דעם בורא נישט געווען בײַ לײַטען, אַלײן בײַ זיך געווען אַ בעל-הביתטע - אַ קאַטאָוועס נתומצע דעם בטלנם אַ ווײַב“ [1].

---

[1]) ז״ו 81 — 82. —

ווי פּאַציערקעס אַף אַ שנירעל צילעוועט מענדעלי־מוכר־ספרים אָן איין ושאַנרבילדעל נאָכ'ן אַנדערען, — און פאַר אונז שווימט פאַרביי דאָס אַלגעמיין־מענטשליכע, דאָס אינטים־מענטשליכע, וואָס אין לעבען פון די קאַבצאַנסקער האַלבעשאָטענס [1].

"אין די הייזער ברענט נישט קיין ליכט. טיר און טויער ווענען אָפען. מען עסט וועטשערע פאַר דער לבנה. נאָך דער וועטשערע שיטען זיך, ווי די טורעשקעס, ארויס פון די הייזער: מאַנסבילען אָהן קאַפּאָטעס, אין די איינע טלית־קטנס, ווייבער צושפּילעט, נאָר אין די אונטערשטע קליידער, קינדער אויסגעטאָן האַרב־נאַקעט. שכנים אַ גאַנצע קופּה ליגען זיך אויס אינדרויסען, יונג און אַלט, קינד און קייט, אַלע אינאיינעם. גילדענע פאַסען פון דער לבנה שלאָגען זיך דורך ערגיץ צווישען דעכלעך, ציהען זיך איבער קעפּ, איבער פּיס אין דער קופּה מענטשען, קריכען ווייטער, ווייטער, טאַנצענדיג אַף ווענט, אַף פלייטען און ווייזען־אָן דאָ אַ קאַץ, וואָס דראַפּעט זיך, ניסטערט אַף אַ דאַך, דאָרט קי אויסגעשטרעקט אַף דער גאַס מעלה־גרהן, אונטערשטייסענדיג זיך פאַמעליך מיט די ווידלען, און קייכען, זיפצען מיט אַ כריפּ, עפּעס ווי פונ'ם בויך"...

א זומעראָווענט אין קאַבצאַנסק.

אַף שטאַרקע צוויי בלעטלעך מאָלט מענדעלי מוכר־ספרים די אידיליע [2].

מיט אַ זילבערער קענטשאַפט פון דער זאַך, לייגט ער אַ שטריך צו אַ שטריך אין דעם כאַראַקטעריסטישען קליינשטעדטעלדיגען לאַנדשאַפט.

און ליבשאַפט טריפט זיין רויגער פענזעל.

אַ סאַטיריש שרעגנעלע גליטשט זיך דורך דאָ און דאָרט, אַ גנביש שמייכעלע גיט אַ בלאַנק צווישען די שורות — אָבער אים אַלגעמיין איז קענטיג, אַז דעם מחבר אויג שטעלט זיך מיט געוויסער איניגסטער צופרידענקייט אָפּ אַף דעם שטילען בילד.

אויסגייענדיג אין רחמנותגעפילען צו די קאַבצאַנסקער אומללים, געפינט ער אַ מינוט נחמהאָפּרו, ווען ער זעיט, אַז אויך די פאַרמוטשעטע ברואים זענען פעיג אַמאָל זיך אַדורכצונעמען מיט דער לייטזעליקייט, וואָס איז צוגאָסען אין דער שיינקייט פון נאַטס וועלט, אויפגלייכען זיך דעם איינגעהויקערטען רוקען, פריי אויפאָטעמען מיט דער איינגעפאַלענער ברוסט, זיך דערפילען גרינג, אויסגעלייזט פון די לעבענסדאגות און פאַר־

---

[1]) דאָס קאַפּיטעל איז געווען געדרוקט אין „מאָמענט" נ"נ 45 און 49 פון 9 און 13 יאַנואַר נ. ס. 1911, און דערנאָך איבערגעדרוקט אין נ' 86 פון 1913. — [2]) ז"ו 45 — 46. —

ברענגען אַ טראָפּען צייט אין זיסען גאָרנישט-טון, איינגעטונקען אין בלוי-זען ביזלאָגישען געפיל פון אייגענער עקזיסטענץ, אין דער געבענטשטער אומיטעלבאַרישקייט פון נאַטירקינדער...

די צאַרטסטע פאַרבען נעמט מענדעלים פענזעל, ווען ער באַשרייבט די יידישע קינדערוועלט, דאָס איינציגע כמעט-גאַנצע, כמעט-אומיטעלבאַרישע, כמעט-נאַטירליכע, כמעט-לעבענסלוסטיגע ווינקעלע אין דער וויסטער יידישער גאַס פון יענער צייט.

— „עס האָט מיר זיך געדאַכט: אַ באַהעלפער גייט און שלעפּט, ווי אַ קצב אַף די פּלייצעס, צוויי יונגע שעפּעלעך, צוויי יונגע ציצלעך קינדערלעך, וואָס ער האָט זיי גענבעך אויפגעוועקט פון אַ ווייער אַ זיסען, אַ געשמאַקען שלאָף, וואָס ער האָט צושטערט זייערע גוטע פריילעכע חלומות, צוטריבען פון זיי די מלאכים און איבערגעקערט זייער געלעכטער אין אַ געוויין. זיי וויינען, זיי שרייען איבער דער גאַנצער גאַס מיט אַ ביטער קול, וואַרפען און צאַפּלען זיך נעבעך שרעקליך שטאַרק מיט הענטלעך און פיסלעך, קוקען זיך אָלע רגע אום צו דער היים און פאַרגיסען נייע קוואַלען טרערען. עס גלוסט זיך זיי נישט באַגראָבען-צו-ווערען ערגיץ אין אַ לאָך, עס גלוסט זיך זיי נישט אָנצוקוקען דאָרט פינצטערע פנימער, צוצוהערען די ווילדע אכזריות און פיין, עס האָבען זיי ערשט זיך אויפגעעפענט די אייגלעך, ערשט זיך צופירט די פיסלעך, זיי ווילען זיין פריי, ווילען לעבען, שפּרינגען און זיך שפּילען!"...

די עטליכע באַהאַרצטע שורות פון דער „קליאַטשע"[1] זענען די אוווערטיר, אין איר מאָטיוו ווערט ברייט און טיף אַנטוויקעלט אין „ווינטשפינגערל".

דאָס גאַנצע גרויסע, אויסערגעוויינליך-אַנטפינדליכע האַרץ זיינס צו-שמעלצט מענדעלי מוכר-ספרים אין דער באַשרייבונג פון הערשעלעס קינדעריאָרען.

צוויי געפילען גיסען זיך צונויף אין דעם בוך. דאָ קאָכט אַ געוואַלטיגער, אויסערליך נאָר איינגעהאַלטענער פּאַטאָס אַף די אומברחמנות-דיגע ווירקליכקייט, וואָס באַגייט זיך אַזוי אַכזריותדיג מיט די איידעלסטע יידישע בלומען, — און דאָ צאַפּעלט די טיפסטע, די שענסטע, די הייסטע ליבע צו די ריינע נשמהלעך, אין וועלכע עס ליגט פאַרבאָרגען די צו-קונפט פון פאָלק.

„אַ טאָג איז דענסטמאָל געווען ווייער אַ שיינער, ווי עס גיט זיך אויס אַמאָל

[1] ז' 55. —

און אלול איינער פון די געשענקטע טעג. נאך גאנץ פרי האט פון איר געצעלט דארט באם עק הימעל ארויסגעשיינט די זון מיט איר ליכטיג פנים און, צוטרייבענדיג ביסלעכווייז דעם פריש-קילבליכען טומאן, זיך געשפיגעלט אין די טויטראפענס, וואס האבען געפינקעלט, געשפילט אין אלערליי קאלירען, ווי די בריליאנטען. די שאטענס רוקען זיך מיט דרך-ארץ טריט-בא-טריט אלץ צוריק, און וואס וייטער וויטער, ווערט העלער און העלער. פריילין שווישטשען די ווארא-בייטשיקעס, אונטערשפרינגענדיג מיט די דינע פיסלעך אף די רעכער, אף די פלויטען, דאס — צונויפלויפען זיי זיך פעקלעכווייז אינאיינעם, עפעס האמפערט מען זיך איבער א קערנדעל, עפעס שמיסט דא קהל איבער וועגען זייערס א וויכטיגע זאך, און דאס צולויפען זיי זיך אין באזונדערע פארלעך, טאנצענדיג אימליכער אקעגען זיין באשערטער, וויטען זיך, האלזען זיך, ליובען זיך, צאצלען, פלאטערען מיט די פליגעלעך — און פיק, פיק אין קעפעל... מעקענדיג לויפען ראפטאם ציגען פון אלע געסלעך אהין, וו עס פארקלייבט זיך די טשערעדע, פון דארט גייט זי אפ'ן גאנצען טאג אוועק אין פעלד ארוין; די פארשייטע ציגען, די שקצים, שפרינגען רעשענדיג, פארכסען די ווייערלעך, העט פארוים; די כ! רירען זיך פאמעליך מיט סטאטיק, נישט געאיילט, צוגייענדיג מיט די קעפלעך, ווי פיינע בעל-הביתטעס, רויג, שטיל, נאר עטליכע פארדרייען אהינטען די קעפ און לאזען ארויס ווי פון א צושפאלטענעם שופר א הייזעריגען, א קיעש-נארישען „מע" גלאט אזוי זיך א גרוס גאר פריינטליך דעם גאנצען שטעטעל יידען, אדער „א זייגעזונד" די פארבליבענע קעלבלעך. שאקלענדיג זיך פון איין זייט אף דער אנדערער, פירט דער גאנער זיין גאנץ געזינדעל יונגע געגולעך, וואס ערשט ארוין אין די פעדערען, בלאזט פון זיך א שרעק, גאגאטשעט, שטרעקט דעם האלז, פארווארפענדיג מיט'ן קעפעל, און לאזט זיך מיט דער קאמפאניע אראפ אהין צום וואסער. — דער טאג איז שיין, ליכטיג, ווי הערשעלען אפ'ן הארצען. הערשעלע שפילעט א ה, גייענדיג, דאס קאפאטקעלע; שטרעקט אויס די הענט כאפען די לאנגע שניי־ווייסע פעדעס, וואס טראגען זיך ארום אין דער לופט ווי דינע פאוויטינע, פארקיקט זיך אף די טויבען, וואס שוועבען, דרייען זיך העט אין דער הויך מיט אויסגעשפרייטע פליגעלעך, ריין-קלאר גלאנצענדיגע, גאלד און זילבער — און ער האט הנאה, ס'איז אים עפעס גוט, גרינג אף דער נשמה. ער פילט, אז היינט איז ער גליקליך. די געשעפטען זיינע האט ער, געלויבט איז גאט, אפגעארבעט נאך בעסער ווי געוואונשען. ער איז פריי, ער פארט. ס'איז יום-טובדיג גוט ארום און ארום. „רבונו של עולם!" טראכט ער, — און די אויגען באנעצען זיך אים פאר פיל פרייד — „איך דאנק דיר און לויב דיר פאר דיינע חסדים. נו, מען באדארף זיך נעמען צו דער דינסט: פרום זיין, לערנען, דאווענען געשמאק, — זיין א ייד", — גייענדיג אזוי אויפגערוימט, שטארק צופרידען, מיט א הארץ פול פרייד, קומט אים פלוצלים צו די אויגען דאס טייערע געשטאלט, די ליכטיגע צורה פון ביילען"[1].

¹) ווינטשפיגעלי („פ.-ביבל" ח) ז"ז 13 — 14. —

וואָסער מערקווירדיגע גאַמע פֿין פאַרבען, טענער און שטימונגען! ווי איניגסט=ליכטיג איז דער איבערגאַנג פֿון גאָלדענעם הערבסטטאָג צו הערשעלעס יום=טובדיגער אויפרעגונג; ווי לופֿטיג, גראַציעז, שטעקעדיג און זויבער איז די רעגענבויגענשפּיל פֿון די זיך נאָכיאָגענדיגע, זיך באַגעגענענדיגע, זיך אויסמישענדיגע און זיך פאַרבײַטענדיגע געפֿילען אין יינגעלס צאַרטער ברוסט...

אַ שטריך פֿון מחברס געניאַלישער אינטויציע איז די אויפֿדעקונג פֿון דער יונגער נשמה אַפֿ'ן פּאַן פֿון אַזאַ פּאָעטיש=אויפגענומענעם פּייזאַזש.

נאָר זיך אַליין שטייגט מענדעלי איבער אין וועלטענעם בילד, צו וועלכען כ'האָב אין אונזער ליטעראַטור נאָך נישט געפֿונען קיין גלײַכען, הן אין אייגענאַרטיקייט פֿון געמעל, הן אין טיפֿקייט פֿון סענטימענט, — ב'מיין אין בילד פֿון הערשעלעס בענקעניש אין דער פרעמד:

„עס ציט זיך גאָטס גרויסע וועלט אין דער לענג, אין דער ברייט אָהן אַ סוף, אָהן איין עק. אין דערמיט וועלט, אַף דער קײַלעכדיגער ערד, איז דאָ אַ קליין פלעקעלע, ווי אַ פליג האָט איבערגעלאָזט — דאָס איז גלופּסק. אין דעמדאָזיגען פלעקעלע איז דאָ אַ פינטעלע — אַ קלייזל. אין דעם פינטעלע איז דאָ נאָך אַ ברעקעל פינטעלע — אַ באַנק, און אין דעם ברעקעל פינטעלע ליגט נאָך אַ פיצינקעלע פינטעלע — אַ מין באַשעפעניש אַזוינס, וואָס הייסט הערשעלע. דאָס פיצינקעלע באַשעפעניש ליגט ווי אַ שפּין פונקט אין דערמיט פֿונ'ם גרויסען ראָד פאַוויטינע. פֿון אים ציען זיך אַרום און אַרום אין אַלע זײַטען לאַנגע דינע פֿעדעמלעך, פֿול און פֿול אָנגעזעצט, האַרט איינס באַם אַנדערען, מיט עפּעס לופֿטיגע מיני פינטעלעך, אַזעלכע, גאָר גיט פֿאַר דעם אויג, וואָס הייסען באַ די פֿילאָזאָפֿען „אַטאָמען" און גייען העט-העט ווייט צו די שטערען אין הימעל, צו אַלסדינג אין דער וועלט אַרום, און, עס פֿאַרשטייט זיך, קיין קאַבצאַנסק אויך. אַף דיזאָזיגע לופֿטיגע פֿעדעמלעך קלעטערט הערשעלעס נשמה, קאַראַבקעט זיך מיט אַלע זײַנע געראַנקען אַהין אַהין — אַהיים. זי קאַראַבקעט זיך ווי די עלעקטריציטעט אין דעם טעלעגראַפֿישען דראָט, אָנרירענדיג מיט איר ברענענדיגע געפֿילען איין טיילכעל פֿונ'ם לאַנגען, לופֿטיגען פֿעדימעל, דאָס טיילכעל גיט פֿון זיך איבער דעם ברען דעם ווײַטערדיגען טיילכעל, און אַזוי פֿליט עס שרעקליך געשווינד ווײַטער ווײַטער, ביז עס טרעפט ווי אַ בליץ אין די הערצער פֿון זײַנע עלטערען. זיי דערפֿילען באַלד הערשעלעס האַרץ און טוען אַ סלוקערץ. „הערשעלע, זאָגען זיי, דערמאָנט אונז"... די עלטערען זיפֿצען, אָכען, קרעכצען, פֿירשטעלענדיג זיך דאָס עלענטע, פֿאַרוואָגלטע קינד, צו וועלכען עס ציט זיי אַזוי דאָס האַרץ — און ווײַטער ביטער געמיט טעלעגראַפֿירט זיך, דורך די זעלביגע לופֿטיגע פֿעדעמלעך טאַקי, אין הערשעלעס האַרצען צוריק. עס סודעט זיך אַ האַרץ מיט אַ האַרץ — שושקעט זיך אַ נשמה מיט אַ נשמה, גיסען זיך איינע פֿאַר דער אַנדערער אויס און שמיסען זיך איבער שטיל אָהן ווערטער... עס דאַכט זיך הערשעלען, דער טאַטע! ליגט, נעבעך, שלאַף, פֿאַרשמאַכט, קוקט עפּעס מיט אַ געבעט, ווי באַם צושיידען זיך. עס שוועבט אים

פֿאַר די אויגען דעם טאַטענס בלייך פּנים, יענע גוטע זיסע מינע זיינע בשעת געזעגענען זיך מיט אים — און הערשעלע איז צוקאָכט, ער וויינט שטילערהייט באַ־זאַכט אף זיין האַרט געלעגער, איבערטראַכטענדיג אַ טרעק... אָט דאָס איז עס, וואָס געוויינטליך הייסט דאָס באַם עולם: „דאָס האַרץ זאָגט"... [1]

נאָר מענדעלי מיט זיין אויסטערליש לויטערען און שאַרפען חוש־השמיעה האָט געקענט אַזוי געניי אונטערהערען דעם שטילען געשפּרעך פֿון צושיידטע הערצער, וואָס גייען־אויס אין זענזוכט [2]...

„אַזנוער פּראַקטישע ווירקליכע וועלט איז פֿאַר אים געווען אַ שטייגעלע, ווו די נויט האָט אים געהאַלטען געפֿאַנגען, אים נישט געלאָזט אויפֿהייבען דעם קאָפּ, באַוויזענדיג אים אף איטליכען טריט זיין שלאַפֿקייט, זיין קליינקייט: ווו ער האָט פֿאַר זיך געזעהען נאָר צרות, צרות און צרות. ער האָט אָנגעהויבען צו באַשאַפֿען באַ זיך אינוועניג אין האַרצען אַ וואונדערליכע וועלט, אַ גן־עדן, ווו עס בליט, עס שמעקט, עס פֿייפֿט מילך און האָניג; ווו עס איז אָפֿען דער הימעל, קעפּלעך פֿון מלאכים קוקען אַרויס, ווינקען מיט גוטע פֿריינטליכע פּנימער און זינגען זיסע לידער פֿון האָפֿנונג, טרייסט, ליבשאַפֿט, רחמנות. עס ווערט עפּעס גרינג אַפ׳ן האַרצען, און עס לעבט זיך אַזוי גוט, אַזוי געשמאַק, מחיה [3]!"...

הערשעלע, פֿון וועלכען דאָס ווערט דערציילט, איז אין דעם פּרט, ווי אין פֿיל אַנדערע, אַ געטריי קינד פֿון דער קאַבצאַנסקער סביבה.

„קליין און גרויס, יונג און אַלט, - זאָגט מענדעלי, -- וואָס מאַכט עס אויס? אַלע זענען יידישע קינדער [4]...

„קליינע יינגלעך שפּילען זיך פּשוט דאָ אף אַזנוער עולם, זענען באַם שטיפֿען מיט דעם גאַנצען קאָפּ אַריינגעטון אין אַזעלכע זאַכען, וואָס שטייען פֿאַר די אויגען און מען טאַפּט זיי אָן מיט דער האַנט... גרויסע קינדער אַז צושפּילען זיך, פֿליען זיי אין הימעל אַריין, פֿאַרקריכען, שטיפֿענדיג, העט, העט ווייט, אַזוי אַז כאַפּט אויש אָן אַ שווינדעל [5]...

„הערשעלע האָט זיך אָנגעהערט באַ זיי טופֿתים און וואונדער גאָר אָהן אַ צאָל — מעשיות פֿון יענער וועלט, וואָס אין גיהנום און אין גן־עדן טוט זיך, מיט

---

[1] „פֿ.־ב." II, ז"ז 52 — 53. —

[2] דאָס קאַפּיטעל איז געווען געדרוקט אין „מאָמענט" נ"נ 49 און 6 פֿון 13 און 20 יאַנואַר 1911 און איבערגעדרוקט אין דעראַיינער ציימונג אין נ"נ 86 און 87 פֿון 25 און 27 אַפּריל 1913. —

[3] ז' 42. — [4] ז' 33. — [5] ז"ז 33 — 34. —

איטליכם פּיצעלע באַזונדער, גלײַך ווי זײ וואָלטן ערשט פֿון דאָרט געקומען און אַלסדינג געזעען אַלײן מיט אײגענע אויגן; מעשיות פֿון גלגולים, פֿון מתים, וואָס גײען אַרום אַף׳ן עולם התוהו; מעשיות פֿון די גוטע... און נישט-גוטע; מעשיות פֿון מלאכים און אליהו-הנביא, גאָטס-משולחים, וואָס וואַנדערן-אויס, ווו די וועלט האָט אַן עק, און זענען פֿול איטליכם ווינקעלע" [1]...

שטײענדיג מיט אײן פֿוס צווישן די גרויסע, האָט הערשעלע „געפֿילט אַמאָל, ווי עס פֿאַרשווינט אונטער אים די ערד, און ער בלײַבט הענגען עפּעס ווי אינדערלופֿטן" [1]...

אַזאַ מין הענגען אינדערלופֿטן, אַזאַ מין פֿאַרטראָגענקײט אין חלומות האָט ניט געקענט איבריג שמעקן מענדעלי מוכר-ספרים, דעם ערשטן מאָדערנעם ייד, וואָס האָט פֿאַרשטאַנען, אַז די פֿאַנטאַסטישע ראָמאַנטיק ברענגט נאָר צו אַפּאַטיע, צו פּאַסיווקײט, צו בטלנות.

ער האָט, אָבער, אויך געזען, אַז אָהן די מעשיות וואָלט דעם אָרימען קאַבצאַנסקער תּושב דאָס לעבען גאָר געווען אומדערטרעגליך: זײ זענען דאָס אײנציגע מקום-מנוחה פֿאַר דער צוווײטיגטער, פֿאַרמוטשעטער נשמה פֿון דער „פּאַניע, וואָס דרײט זיך אַרום דאָ, און איז פֿאָרט נישט דאָ אַף דעם עולם; וואָס איז פֿלײש און בלוט, און זי דאַכט זיך פֿאָרט איטליכען אויס, עפּעס איז זי גאָרנישט" [2], — אָהן זײ וואָלט דער בידנער ייד, אינאַמתען, געקענט ווי אַ שטײן גײן צום גרונט אין די טריבע כוואַליעס פֿון דער ביטערער ווירקליכקײט...

די שטעלען, ווו אַבראַמאָוויטש שילדערט די קאַבצאַנסקער טרוימערײען, זענען, דאַריבער, אָנגעשריבען אין אַ אײגענאַרטיג-מילדען טאָן: סאַטירע — אַרומגעפֿלאָכטען מיט מיטגעפֿיל, ערנסט — דורכגעדרונגען מיט מײַסטערהאַפֿט-פֿאַרבאַהאַלטענער צווײדײַטיקײט...

אָפּשפּעטענדיג הינטעראַרומער פֿון דער פֿאַנטאַסטישער קלויזראָמאַנטיק, געפֿינט זיך, אָבער, מענדעלי מוכר-ספרים אינגאַנצען אין דער מאַכט פֿון דער רײן-רעליגיעזישער ראָמאַנטיק, — און אין דעם באַשטײט פֿיליַכט דער טיפֿסטער און שאַרפֿסטער חילוק צווישען אים און די טיפּישע משכּילים.

די לעצטע, אַלס אויבערפֿלעכליכע ראַציאָנאַליסטען, האָבען מיט

1) ז' 34. — 2) ,די קליאַטשע" 15. —

דער האָט אויפגעמאַכט די גאַנצע אַלטע יידישע לעבענסאַרט. אין פריערדיגען געיעג נאָך גילטער בילדונג האָבען זיי אנגעוואוירען דעם חוש צום גייסט פון אונזער געשיכטע, ווי אויך צום אינטימען לעבען פון דער פאָלקסמאַסע. מער אַלס פינסטערקייט, נאַרישקייט, פאַרגרעבטקייט און צביעות האָבען זיי אין יידישער פרומקייט נישט געזעהן. זייער באַציהונג צו רעליגיעזישע פראַגען האָט אָפטמאָל געהאַט אין זיך אַ סך ציניזם און טפשות.

דער מחבר פון „ווינטשפינגערל" האָט דער ערשטער דערפילט, באַגריפען און אָפגעשאַצט דעם אמתען כאַראַקטער, די אמתע באַטייטונג פון דער יידישער רעליגיעזישקייט, — און אין דעם דערקענט מען ערשט זיין גאַנץ גאונות.

די משכילים האָבען באַגאַטעליזירט, פאַרשמעלערט די פראַגע. זיי זענען געווען פאַרנומען בלויז מיט איר שאָלעכץ. זיי האָבען זיך געפלפולט וועגען דראָבנע פרטים. בא פיל פון זיי איז, למשל, דאָס פראָבלעם פון שבתרו אראָפגעגאַנגען אַף די שאלה וועגען אָנצינדען אַ שוועבעלע אָדער רייכערען אַ פאַפיראָס אין דעם הייליגען טאָג.

מענדעלי מוכר־ספרים האָט אַ נעם געטון דעם תוך פון דער זאַך. דער מענטש פון באַפליגעלטען געדאַנק און טיפען בליק איז צוגעגאַנגען צו דער יידישער רעליגיעזישקייט, ווי צו אַ רעטעניש פון דער פאָלקספסיכאָלאָגיע, — און דאָס האָט גורם געווען דעם נס: דער געניאַלישער קינסטלער האָט אַנטדעקט דאָס גרויסע אין נישטיגען, דאָס אויסערגעוויינליכע אין קליינליך־וואָכעדיגען, קרישטאָלענע היכלם אין קאַבצאַנסקער און גלופסקער איינגעהויקערטע כאַלופקעלעך, ליכטיגע סימפאָניעס — אין ווילדען טומעל פון אַ הינטיש לעבען...

נישט בלויז טויטע צוגעוויינטקייט, ווילדע מנהגים, פינסטערע איינרעדענישען זעהט דער פאָטער פון אונזער נאַציאָנאַלישער ליטעראַטור, אין דער יידישער רעליגיעזישקייט, נאָר אויך אַ אומגעהייערע גייסטיגע קראַפט: אַ כשופדיגער קוואַל שלאָגט אין טיפסטען, שענסטען, ריינסטען, ליכטיגסטען ווינקעלע, אין קודש־קדשים פון דער פאָלקסנשמה; אַ לויטערע, אַ דורכזיכטיגע בשמימפליסיקייט ווייקט־אָדורך די פאָלקספסיכיק, איטליכס פינטעלע אירס, דאָס גאַנצע פאָלקסלעבען — יעדעס קעמערל זיינס, — און איז דער לעבענסעליקסיר פון אונזער פאָלקסאָרגאַניזם, זיין ווידערשטאַנדסקראַפט, דער סוד פון זיין אייביקייט.

מענדעלי מוכר־ספרים האָט ניט נאָר געזעהן, געשפירט און

משיג געווען די יידישע רעליגיעזישע ראָמאַנטיק, – ער האָט זיך אַליין דורכגענומען מיט איר, – און שטעלט מיט זיך פֿאַר דעם זעלטענעם פֿאַל פֿון אַ רעאַליסט, וואָס זאָל אין דערזועלביגער צייט זיין אַ ראָמאַנטיקער.

די וויילסטע, די האַרמאָנישסטע, די דערהויבענסטע, די רירענדיגסטע בלעטלעך אין „ווינטשפינגערל״ זענען דייעניגע, ווי דער שריפטשטעלער מיט׳ן גרויסען שכל און מיט׳ן גרויסען האַרץ מאָלט דעם יידים תפלות, דעם שבת אין אַ געמיינער יידישער שטוב, די שבתצונאַכטיגע זמירות, דאָס קוויקען זיך מיט׳ן „זוהר״, – די צאַפּעלדיגע יידישע בענקשאַפֿט צום השם-יתברך, די יידישע דבקות, די יידישע התלהבות, דעם יידישען ברען, די הייליגע יידישע טרערען...

ווען אַלץ אויסשרייבען, וואָלט אויסגעקומען איבערצוחזרן אַ דריטחלק פֿון דעם אומפֿאַרגלייכליך-טיפֿען ווערק. מיר וועלען ברענגען אַלס ביישפּיל נאָר עטליכע שורות, וואָס באַדאַרפֿען אַרייננעמען אין יעדע יידישע כרעסטאָמאַטיע, מיט׳ן טיטעל „סליחות״:

„אינדרויסען איז שטאָקפֿינסטער, נאַכט, אומעטום שאַ — די גאַנצע וועלט שלאָפֿט. נאָר יידען כאַפּען זיך אַראָפּ פֿון די געלעגערס, געניצען, קנאַקען אויס די ביינער, דער שלאָף ליגט זיי אָף דער ברוסט, עס טריקענט זיי אין האַלז און זיי שטאַרקען זיך, לויפֿען פֿאַרשמאַכט אין שול אַריין, גיסען דאָרט אויס זייער האַרץ פֿאַר דעם לעבעדיגען גאָט אין הימעל און קלאָגען זיך, נעבעך, פֿאַר אים אָף אַ צולעכצט, ברומענדיג-קרעכצענדיג קול, ווי אַ פֿאַרוואָגעלט, אומגליקליך, דערשלאָגען קינד קלאָגט זיך פֿאַר דעם פֿאָטער אָף די צרות, וועלכע ער איז אויסגעשטאַנען, אַרומבלאָנקענדיג זיך אין דער וועלט. דאָס צולעכצטע, כריפּענדיג-פֿאַרשמאַכטע קול, אָט דאָס ערשט רירט באַם האַרצען, דריגען ליגט ערשט דער ברי, דאָס גאַנצע געפֿיל פֿון רחמנות... אז דעם שלאָפֿע קינד, נעבעך, כאַפּט זיך אויף פֿון היין באַנאַכט, שטרעקט אויס מיט אַ געבעט די הענטלעך צום פֿאָטער, קרעכצט, יאָמערט פֿאַר וויטיג אָף אַ טרוקען הייזעריגליך קול, פֿאַרגייענדיג זיך אין אַ הוסטעלע — כאַפּט עס אָן כאַ דער לעבער, נעמט עס אַרויס די נשמה און שטעכט אין דער זיבעטער ריפּ״... [1])

איינער פֿון די שענסטע, פֿון די שטראַלענדיגסטע שאַפֿונגען אַבראַמאָוויטשעס איז דער טיפּ פֿון מקבל ר׳ אברהם, – דער פּאָעט, וועלכען עס „ציט עפּעס צו הגדתות״, וועלכער איז פֿאַרליבט אין „די וואונדערליכע, שיינע זאַכען אין דעם זוהר״ [2]).

---

1) „פ.ב.״ II ז״ז 30 — 31. — 2) דאָרטען ז׳ 40. —

„דער זוהר דאס איז א סיני, א פייערשפייענדיגער בארג פון הייליגער, ריינער ליבשאפט; דארט זענען זיך משדך די ערד מיט דעם הימעל, מלאכים, שרפים מישען זיך אויס אינאיינעם מיט מענטשען און גיבען, קושענדיג זיך, איי־נער דעם אנדערען איבער געטליכע געפילען; דאס איז א פייערדיגער וויל פון לי־בע, וואס האט צום ערשטען מאל א שיין געגעבען פאר יידישע קינדער אין די מיטעלע יארהונדערטען, ווען ארום זיי איז געווען שטאקפינסטער, ווען פינטשאפט, ווילדע אכזריות, פארבלענדקייט האבען זיי אנגעטון געבראכטע, געבראכענע לייד און פארגיפטעט זיי, נעבעך, דאס לעבען. — דאס איז דער ערשטער יידישער ראמאן, דער „שיר השירים", דער ראמאן פון אלע ראמאנען"...[1]

צענדליגער מיט יארען האבען געמוזט אריבער, די יידישע אינטע־ליגענץ זאל אנהייבען צו באגרייפען דעם געדאנק, וואס איז אויסגעדריקט אין דיזאזיגע ווערטער פון מענדעלי מוכר־ספרים.—

— — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — —

[1] דארטען ז' 40. —

מענדעלי מוכר־ספרים יידיש.

„זעלבסט אין דער שפּראַכע און אויסדריקע פֿון דעם יידיש־לשון ווייס איך ניט, ווי זיך צו ערקלערען די אַרט און ווייזע, ווי ער געברויכט איהם. איך גלייב ניט, ער זאָל אַזוי פּעדאַנטיש זיין און האַלטען דעם לשון אַלס איינע געשטעלטע שפּראַכע [1], וואָס יעדעס וואָרט האָט איהר שורש און מקור אין דער שפּראַכע זעלבסט [1], און ער איז פֿיר די שרשים און מקורים אַזויפֿיל איינגענומען, אַז אַלץ, וואָס ער געפֿינט ניט אין זיי, איז ניט היילינג און ניט גוט צו געברויכען, און שרייבט דאַריבער ריין יידיש [1], ווי מאַנכער העברייער אַ פּעדאַנט שרייבט און וויל, אַז אַנדערע זאָלען אויך שרייבען נאָר ריין ביבליש, אָדער ער איז לכתחילה דעם זשאַרגאָן אַ פֿיינט און וויל איהם אונטערגראָבען, בכדי אַרויסצושטעלען זיין פּראָסטקייט און פֿאַרדאָרבענקייט, ער זאָל זיך שעמען פֿאַר לייטען".

י. דינעזאָנס ווערטער וועגען ש. י. אַבראַמאָוויטשען אין „הויזפריינט" [2], אין אַרטיקעל: „די יידישע שפּראַכע און איהרע שרייבער".

שרייבענדיג די שורות, איז דער באַקאַנטער שריפֿטשטעלער — אַ הייסער פֿריינט פֿון דער „אָפּגעשטויסענער" שפּראַך. אָבער זי איז אין זיינע אויגען נישט מער ווי אַ „זשאַרגאָן", אַ צייטווייליגע זאַך, וואָס מוז סוף־כל־סוף אונטערגיין, נאָר לעת עתה טאָר מען זי נישט אַוועקמאַכען מיט דער האַנט, דען זי איז אַ אויסגעצייכענט מיטעל אַף אויסצובילדען די פֿינסטערע יידישע פֿאָלקסמאַסען.

[1] שפּאַציר — דורך מיר. — [2] באַנד I (וואַרשע 1888). —

אַ בריק איז דאָס פון יידיש אומוויסענקייט צו אייראָפעישער בילדונג. אין דער מינוט, אָבער, ווי דער „געמיינער סאָרט יידישער עולם" וועט שוין משיג זיין, ווי נייטיג עס איז זיך צו לערנען, וועט די יידישע שפראַך ווערען איבעריג, און מ׳וועט זי קענען אוועקוואַרפען ווי עפּעס אַזוינס, וואָס האָט אָפּגעטון זיינם און קען מער קיין נוצען ניט ברענגען;

פון דעם שטאַנדפּונקט — האַלט ד י נ ע ז אָ ן מער פון „יידיש-דייטש", ווי פון לשון-הקודש. העברעיש, אַלס קולטורשפראַך, „האָט זיינע אייגענע אָפּער פ אַ ר ל אַ נ ג ט"[1], און פיל זענען צו איס פאַרקויפט געוואָרען זאָ צו זאָגען: לעבדים עברים"[2]), — און זענען סוף-כל-סוף „ב אַ ז י י ע ר העברעיש געבליבען"[1]). — „יידיש-דייטש, דאַגעגען, האָט זאָלכע אָפּער ניט פאַרלאַנגט, פיר זיך זעלבסט האָט דער לשון ניט גערעדט און ניט געהאַט וואָס צו רעדען[1]), דאַריבער איז אַלץ, וואָס מען האָט אין אים געשריבען, נאָר געוועזען אַף צו וועקען, צו ערקלערען און אָנצווייזען אַ וועג, און די, וואָס האָבען געפאָלגט דאָס, וואָס זיי האָבען געלעזען, זענען צו אַ בעסערן תכלית[1]) געקומען אַלס יענע העברייער. זיי זענען נישט געבליבען באַם יידיש-דייטש, נאָר זענען אַריבער „פריי צו זיין אין דער וועלט, מיט דעם לשון-המדינה"[1])...

האָבענדיג אַזאַ מיינונג וועגען דער יידישער שפראַך, איז דינעזאָן געשטאַנען פאַר מענדעלי מוכר-ספרים, ווי פאַר אַ רעטעניש.

ער האָט זיך נישט געקענט פאָרשטעלען העכערע קונסט אַף „זשאַרגאָן".

— „איך גלייב ניט, אויב ה׳ אַבראַמאָוויטש איז געוועזען אַזוי פאַרנאַרט צו גלייבען, דאַן ווען ער האָט די ספרים געשריבען, אז ער שרייבט עס פאַר דעם המון און דער המון וועט זיי פאַרשטיין. בלייבט מיר אַלזאָ די פראַגע: פיר וועמען האָט ער די „קליאַטשע" און „יידעל" געשריבען אין זשאַרגאָן? איבערהויפט באַמערק איך לפי ראות עיני ורגש לבבי, אַז ה׳ אַבראַמאָוויטש האָט איינגעהערט באַלד נאָך זיין ערשטען טריומף פון דער „טאַקסע", ערנסט צו זיין אין זיין שרייבען יידיש-דייטש און ערנסט צו דענקען פון דעם לשון זעלבסט. אין אַלע זיינע לעצטע ווערקע איז דער הומאָר און סאַטירע צו פיל און צו דיק איינגעוויקעלט אין איינפאַכע און אָפט ניט נייטיגע און ניט גאָר וויציגע ליצנות, וועלכע עס פאַר-

[1]) שפּאַצירט דורך מיר. — [2]) דאָרט. —

שטעלען דעם טראפען מוסר און דעת [1]). און ווען איך לעזע זיינע לעצטע יידיש-דייטשע ווערקע, ווי למשל, „מסעות בנימין השלישי“, בעקאם איך א געפיל, ווי דער מחבר שפילט זיך און מאכט קונסטגעבּרעכע [1]), און שפעט, און לאכט, און טאנצט אף א שטריק פיר זיינע חברים און מחברים זעלבסט, און באקימערט זיך ווייניג, אום דעם פאלק וואס נוצען צו ברענגען“ [2]).

אויב דער עיקר איז „דער טראפען מוסר און דעת“, דארף דינעזאן, נאטירליך, גאר עולם ומלואו האלטען פון אייזיק מאיר דיק, וועלכער איז „גרויס אין ערנסט און זיטענלערע“ [2]).

האבענדיג פאר זיך די „טאקסע“, „די קליאטשע“ און „מסעות בנימין השלישי“, דערמאנט זיך דער שרייבער מיט א זיפץ אן יענער צייט, „וואס איז ווירקליך געוועזען איינע בליהענדע און געדייהענדע צייט פיר אונזער יידיש-לשון, דאן האבען מענטשען געבילדעטע, פון העכערען שטאנד זיך בענעבען מיט דעם“ [2])...

אי, דער יידיש-לשון" איז בא א סך פון די פריערדיגע יידישע שריפטשטעלער נעבעך גאר קיין „שפראכע“ נישט געווען, נאר טאקי עפעס א מין פארזעעניש, אויסמישעכץ פון פארשידענע יסודות, דייטשמערישע, יידישע און העברעישע, — דעם מחבר פון ציטירטען ארטיקעל האט עס קנאפ געארט: וויכטיג איז אין דער נים דער יאדער, נישט די שאלעכץ, — אין ליטעראטור האט דינעזאן געשעצט דעם תוך, נישט די פארם, און ספעציעל האט זיך אים אויסגעוויזען קאמיש צו זוכען הארמאניע אין אזא „אין-קוצץ“-לשון, אין אזא „אהן-הענט-אהן-פיס-אהן-לייב-אהן-לעבען“-שפראך, ווי דער „זשארגאן“, וואס האט קיין שום אויסזיכטען נישט אף עפעס א צוקונפט און וועט אויפהערען צו עקזיסטירען אין דעם מאמענט, ווען ס'וועט אין דער יידישער גאס שוין נישט זיין קיין ווינקעלע, וווהין די ליכטיגע זון פון השכלה זאל נישט האבען אריינגעווארפען א בינטעל ווארימע שטראלען...

ש. י. אבראמאוויטש איז געקומען צום זשארגאן דורך דעמזעלביגען געראנגקענלויף, ווי דינעזאן.

אלס משכיל, — אלס מאראליסט און סאטיריקער, — אלס לערער, האט ער געשטרעבט דערצו, זיין פען זאל וואס מער נוצען ברענגען דעם ארימען יידישען פאלק.

---

[1]) שפאבירט דורך מיר. — [2]) דארט. —

ווען ער האָט געשריבען העברעיִש, האָט אים ניט געלאָזט רוען דער געדאַנק: „ווער ראַרף דאָס האָבען? וועמען קומט עפּעס אַרויס דערפון?”

אַף איבערצוגיין צום „זשאַרגאָן”, האָט מען, אָבער, באַראַרפט האָבען גרויסען מוט:

— „אין מיין צייט האָט דער זשאַרגאָן פאָרגעשטעלט אַ פאַרוויסט פעלד. פאַרשידענע טינטלערס האָבען אין דער שפּראַך געשריבען פּוסטע נאַרישע זאַכען. געליינט האָבען ווייבער און פּראָסטאַקעס. דאָס פאָלק האָט זיך געשעמט צו ליינען די „ווייבערישע ביכלעך”. אונזערע שריפטשטעלער, די קינסטלער פון וואָרט, האָבען זיך פאַרהאַלטען צום זשאַרגאָן מיט גרויס פאַראַכטונג, און ווען איינער האָט זיך דערלויבט אַ שפּאַס צו טון אין דעם מבוזהדיגען לשון, האָט ער פאַרשטעלט זיין נאָמען, מ׳זאָל אים נישט דערקענען און מ׳זאָל נישט חיזק מאַכען”...

אַזוי דערציילט מענדעלי אין זיין אויטאָביאָגראַפיע.

די שטאַרקע ליבע צום פאָלק האָט, אָבער, גובר געווען דעם געזעלשאַפטליכען פאָראורטייל, און אַבראַמאָוויטש האָט גיך געפועלט בא זיך צו ווערען אַ משרת בא דער „דינסטמויד”.

נאָכדעם ווי מענדעלי האָט אָנגעהויבען שרייבען יידיש, האָט, אָבער, די שפּראַך פאַר אים שוין נישט געקענט בלייבען מער קיין „דינסטמויד”. אין די הענט פון דעם כשופמאַכער איז דאָס כלומרשט חוכאַ־וטלולאדיג פאַרזעעניש כמעט ווי איבער נאַכט פאַרוואַנדעלט געוואָרען אין אַ בילדשיינע בת־מלכה.

דער קינסטלער אין אַבראַמאָוויטשען האָט אים נישט דערלויבט אָפּצוטיילען אין שרייבען דעם אינהאַלט פון דער פאָרם.

דער מאַטעריאַל, פון וועלכען אַ קינסטלער שאַפט זיינע ווערק, ווערט נאָר דאַן פאַרוואַנדעלט אין קונסט, ווען עס באַקומט די נייטיגע, די פּאַסענדיגע פאָרם.

דאָס העכער שטייט אַ קונסטווערק, וואָס מער, וואָס שטאַרקער, וואָס טיפער די פאָרם אין אים איז צוגעפּאַסט צום אינהאַלט, — און פאַרקערט.

מענדעלי האָט דאָס געפילט מיט׳ן איינגעבוירענעם, געזונטען אַרטיסטישען אינסטינקט, — און האָט די גאַנצע רייכקייט פון זיין אויסערגעוויינטליכען גייסט, די גאַנצע קראַפט פון זיין מערקווירדיגען טאַלענט איבערגעטראָגען אין די מלבושים פון זיינע גראַנדיעזישע ווערק, — אין די יידישע שפּראַך.

זײַנע חברים, די איבעריגע מחברים, האָבען געשטויגט. זיי האָבען אין דעם געזעץ ניט מער ווי פּוסטע „קונסטגעבעלע": דער שרײַבער מאַכט זיך פּשוט נאַריש, „טאַנצט אַף אַ שטריק".

מיר פֿאַרשטײען אָבער שוין, אַז אין דער אַרטיסטישער באַציונג צו דער יידישער שפּראַך ליגט מענדעלי מוכר-ספרים'ס גרויסקייט.

ווי אַנ'אמתער גייסטריז, ווי אַנ'עפּאָכעמאַכער האָט דער פֿאָטער פֿון אונזער מאָדערנער נאַציאָנאַלישער ליטעראַטור אַף דעמראָזיגען געביט, ווי אַף פֿיל אַנדערע, איבערגעשטיגען זײַן דור.

אַבראַמאָוויטש איז געבענטשט געוואָרען פֿון גאָט מיט דעם זעלטענעם גאָב, וואָס רופֿט זיך: חוש פֿון דער שפּראַך.

„סטיל — דאָס איז דער מענטש", האָט זיך אימעץ אויסגעדרוקט. אין דעם זין פֿאַרמאָגט איטליכער באַגאָבטער און אַנטוויקעלטער שריפֿט-שטעלער, מער-וויינינגער, זײַן סטיל, ד. ה. זײַן אַרט שרײַבען, זײַן לשון, אין וועלכען ס'שפּיגעלט זיך אָפּ זײַן אינדיווידואַליטעט.

מענדעלי מוכר-ספרים איז סטיליסט אין ברייטערען זין פֿון וואָרט, — דהיינו, אויך אין דער אָביעקטיווער זייט פֿון זײַן שפּראַך.

אויסער דעם, וואָס ער שטעמפּעלט-אָפּ אַף דער לעצטער זײַן איך, זאַמעלט ער דאָרט צונויף די טיפֿסטע אייגענשאַפֿטען פֿון „יידישלשון" גופא, אַלס אַזעלכען.

דורכלייענענדיג „דאָס קליינע מענטשעלע", „די קליאַטשע", „דאָס ווינטשפֿינגערל", „מסעות בנימין השלישי" וכו', האָט איר פֿאַר זיך: די נשמה פֿון די פּערזאָנען, וואָס ווערען דאָרט אַרויס-געפֿירט; די נשמה פֿון דער פֿאָלקסמאַסע, פֿון וועלכער זיי האָבען זיך נאָך ניט אינגאַנצען אָפּגעטיילט, אַלס אינדיווידועלישע טיפּען; די נשמה פֿון דעם מחבר, וואָס האָט דאָס אַלץ אין זיך אײַנגעזאַפּט און פֿון זיך צוריק אויסגעשטראַלט, און די נשמה פֿון דער שפּראַך, אין וועלכער דאָס בוך איז פֿאַרפֿאַסט.

טיף האָט הלל צייטלין אָנגעמערקט וועגען אַבראַמאָוויטשעס העברעישען סטיל:

„אין מענדעלי'ס לשון-קודש איז אויסגעמישט תנ"ך, הלכה, אגדה, פּיוט, דרוש, מוסר, חקירה, קבלה, שפּעטערדיגע שירה און מליצה. זײַן סטיל איז אַנ'אויסדרוק פֿונ'ם גאַנצען יידישען טויזענטיאָריגען לעבען. ער איז דער אויסדרוק פֿון אונזער גאַנצער קולטור.

„אַמאָל דאַרף מען אויסדריקען אַ קורצען, שאַרפֿען געדאַנק — דאַן קומט

דער הלכה־סטיל; אמאל דארף מען אויסדריקען א פארוויקעלטען געדאנק — דאן קומט דער סטיל פון גמרא מיט מפרשים; אמאל דארף מען אויסדריקען א טיפען אלוועלטליכען געדאנק — דאן קומט דער חקירה־סטיל; אמאל דארף מען אויסדריקען דעם אייביגען טרויער און דאס אייביגע ליידען פון כלל־ישראל — דאן קומט דער אגדה־סטיל אדער דער פיוט־סטיל; אמאל דארף מען שטארקע שטראפרייד זאגען — דאן קומט דער נבואה־סטיל אדער דער סטיל פון ספרי־יראים, אלץ לויט'ן ענין נאך; אמאל דארף מען, אבער, א באזונדער טיף געדאנקענבילד אויסדריקען — דאן קומט די קבלה צו הילף; אמאל טוט מען, אבער, די אייביגליידענדיגע טרייסטען, גרעטען, גוטע, זיסע רייד רעדען — דאן קומט ווידער די אגדה, און ווידער די נבואה פון ישועות ונחמות"...

און נישט מעכאניש אויסגעמישט, נאר כעמיש צונויפגעשמאלצען זענען די אלע עלעמענטען.

נאך מערקווירדיגער איז מענדעלים יידישער נוסח.

דא האט ער געמוזט זעלבסטשטענדיג זיך דורכשלאגען א וועג.

פאר אים איז געווען רויער מאטעריאל, אין משך פון יארהונדערטער אנגעהויפענטער.

זיין אויפגאב איז געווען: פון דעם פארשידענארטיגסטען מאטעריאל איין ארגאניש גאנצקייט באשאפען.

שווערע ארבעט האט אים געמוזט קאסטען זיין יידיש, דאס פלאסטישע, הארמאנישע, ליכטיגע, פולבלוטיגע יידיש פון „פישקע דעם קרומען", פון „ווינטשפינגערל".

איינקוקענדיג זיך אויפמערקזאם אין מענדעלים לעקסישען אוצר, זעען מיר, אז אונזער ערשטער סטיליסט איז גרינטליך באקאנט מיט דער גרויסער אלטער ליטעראטור פון טייטשחומשים, יידישע מוסרספרים און ווייבערישע תחינות; אזוי געניט, ווי ער קען די יידישע לעבענסארט מיט אלע אירע פיטשטשעווקעס, ביז די נעמען פון די יידישע מאכלים און פון יידישען קעלגעשיר, — אזוי אויסגעבונדען איז ער אויך אין לשון פון די יידישע פאלקסמאסען, — אין ליטע, וואו ער איז געבוירען און אויסגעוואקסען, און אין וואלין, וואו ער האט א באטייטענדיג שטיק פון זיין לעבען פארבראכט; פול איז זיין נשמה אויך מיט אפקלאנגען פון דער יידישער פאלקספאעזיע, פון אירע לידעלעך און מעשהלעך, — און שפריכווערטער מיט רעדענסארטען געפינט איר אין זיין שפראך מער, ווי בא דער בארעדעוודיגסטער קליינשטעטלדיגער יידענע מיט א מיילעכל אף שרויפען און א צינגעל ווי א גאלמעסער.

איין גייסט האט זיך פאר אבראמאוויטשס טיפגרייכענדיג

אויג אין דיזאָזיגע פֿאַרשידענאַרטיגע עלעמענטען פֿון דער יידישער שפּראַך אַנטפּלעקט.

ער האָט איר פֿאַרבאָרגענעם ריטם אונטערגעהערט, די געזעצען פֿון איר עקזיסטענץ און אַנטוויקלונג אָנגעטאַפּט און זיך קלאָר געמאַכט.

יידיש איז אין זיינע אויגען, ווירקליך, געווען „איינע געשטעלטע שפּראַכע"; ער האָט, ווירקליך, געהאַלטען, אַז „יעדעס יידיש וואָרט האָט זיין שורש און מקור אין דער שפּראַכע זעלבסט"; ער איז, ווירקליך, געווען „פֿיר די שרשים און מקורים אַזוי פֿיל איינגענומען, אַז אַלץ, וואָס ער געפֿינט ניט אין זיי, איז ניט הייליג, און ניט גוט צו געברויכען"; ער האָט, ווירקליך, געשריבען „ריין־יידיש"... דער ערשטער, קען מען זאָגען [1].

מיט 22 יאָר צוריק איז מען נישט אימשטאַנד געווען משיג צו זיין, אַז דאָס איז אַ געניאַלישע רעפֿאָרם, אַז דאָס איז די געבורט פֿון ליטעראַרישען יידיש, — מ'האָט איינגעפֿונען אין דעם אַלעם „אַזעלכע פֿעלער, וואָס זענען כּעבות העגלה באַ דעם, וואָס קוקט בּעין יפה אַף דעם לשון און אַף די ספֿרים, וואָס כּופֿרים מהוגנים שרייבען"...

מענדעלי האָט אויסגעמעקט פֿון זיין יידיש די דייטשישע ווערטער, מיט וועלכע א. מ. דיק האָט פֿאַרגאָסען אונזער שפּראַך, אָבער אָהן וועלכע זי קען זיך אינגאַנצען באַגיין; די דייטשמערישע גראַמאַטיקאַלישע פֿאָרמען און דעם דייטשישען בּוי פֿון זאַץ, וואָס זענען ווידריג דעם גייסט פֿון מאַמעלשון, פֿרעמד זיין היסטאָרישער טראַדיציע. ער האָט אויך שטאַרק באַגרענעצט דעם העברעישען און סלאַווישען עלעמענט אין דער יידישער שפּראַך.

מענדעלי האָט זיך אָפּגעשטעלט בּלויז באַ די ווערטער און אויס־דריקען פֿון דייטשישער, לשון־קודשדיגער און רוסישער, פּוילישער, או־קראַינער אָפּשטאַמונג, אַף וועלכע ס'ליגט שוין פֿון דורות אַ בּולטע יידישע חתימה; וועלכע זענען נאָך פֿאַר יאָרהונדערטער אַריין אין די יידישע גאַס, איבערגעאַרבּעט, איבערגעאַנדערשט געוואָרען, איבערגעקאָכט, פֿאַרדייט, אַסימילירט פֿון דער יידישער פּסיכאָלאָגיע, לויט באַזונדערע אינווייניגסטע געזעצען.

---

[1] י. אַקסענפֿעלדס יידיש איז ריין, אָבער פּרימיטיוו; ס'פֿעלט אים דאָס קינסטלערישע, וואָס מאַכט דעם סטיל. — ש. עטינגער האָט זיינע ווערק בּיים לעבען נישט געדרוקט. —

איר וועט באַ אים נישט באַגעגענען איינעם פֿון די העברעישע אויסדריקען, מיט וועלכע, למשל, דאָס איבערגעדרוקטע דינעזאָנס אַרטיקעל איז, גאָר אָהן אַ שום נייטיקייט, נאָר ווי בכיון, אָנגעשטאָפּט.

אין „ווינטשפינגערל" איז פֿאַראַן ביז 180 ווערטער פֿון חלאַווישע שרשים, — „אַזש, אָפּגעבליאַקעוועט, אוגערקע, אונטערוואָרטשען, אינדיק, בורטשעט, בורנעס, באָרשטש, בלאָטע, געמבע, גאַניק, געפּענטעט, געמאָנטעט, דרעמלען", און אַ. וו., א. אַ. וו. — כמעט איינס אין אַיינס געהערען זיי צו די טיף־פֿאַריידישטע, אַלגעמיין־געברויכליכע, אַזוי כאַראַקטעריסטישע פֿאַר׳ן ליטווישען און וואָלינער דיאַלעקט, ענג־פֿאַרקניפּטע מיט דער אָפּשטאַמענדיגער עפּאָכע אין אונזער לעבענסאַרט, וואָס איז אַזוי אַלזייטיג אָפּגעמאָלט אין די ווערק פֿון אונזער גרויסען נאַציאָנאַלישען קינסטלער.

ריכטיג אָפּגעוויגען, פּונקטליך אויסגעמאָסטען זענען די גרונטיסודות אין זיין שפּראַך; ער מישט זיי צונויף אין אַ שטרענג־אויסגעהאַלטענער פּראָפּאָרציע, וואַכענדיג, די האַרמאָניע זאָל אַף קיין האָר נישט געשטערט ווערען.

נישט קוקענדיג אַף די פּאָרזיכטיקייט אין אויסוואַל און געברויך פֿון ווערטער, פֿילט מענדעלי קיינמאָל נישט קיין מאַנגעל אין זיי. צו פֿאַלקאָם באַזיצט ער די שפּראַך, צו פֿעסט איז ער אין איר, עס זאָל אים קענען פֿעלען אויסדריקען!

ער היט זיך זייער פֿון ניטדייטליכקייט, פֿון צושווימענקייט אין סטיל. ער וועט תמיד אָפּזוכען דאָס וואָרט, וואָס זאָל אַרומנעמען דעם באַגריף, ווי אַ גוט אויפֿגענייטע הענטשקע די האַנט, ווי די אייזערנע רייף דעם ראָד אין וואָגען.

און דאַרף מען אויסדריקען אַן׳איידעלערען ניואַנס פֿון באַגריף, אָדער אַן׳אַבסטראַקטע השגה, איז מענדעלי תמיד ביכולת צו באַשאַפֿען אַ נייע פֿאָרם פֿון אַן׳אַלטען שורש, — און דאָס נייגעבוירענע וואָרט איז פּונקט אַזוי יידיש, ווי די אַלטבאַקאַנטע ווערטער פֿון מאַמעלשון, מחמת דער מחבר פֿון „מסעות בנימין השלישי" ווייסט צוצוגעבען צום יידישען וואָרצעל אויך אַ יידישען פּרעפֿיקס און אַ יידישע ענדונג.

נית „בלענדענד, ערצויגען, ערנידריגט" שרייבט מענדעלי, נאָר: „בלענדזענדיג, דערצויגען, דערנידעריגט". — און אַזוי פֿון אָנהייב ביז סוף לאָזט ער אַף קיין רגע נישט אָפּ פֿון אויג די דורך אים אַליין צום ערשטען דורכגעפּילטע געזעצען פֿון דער יידישער עטימאָלאָגיע.

ווי טיף, ווי באַשמעקט איז, למשל, דאָס הויפּטוואָרט „געדראַנג", וועלכעס מענדעלי האָט אַרויסבאַקומען פון צייטוואָרט „דרינגען". — אַ שאָד, וואָס דער לאַנישער טערמין איז נישט אַריין אין אונזער היינטיג יידיש. ער פעלט דאָך אונז ממש! מיר שרייבען: „פּועל=יוצא", „רעזולטאַט", — די ביידע ווערטער זענען נייטיג, זיי גיבען אָבער דורכויס נישט איבער יענעם באַגריף, פאַר וועלכען אַבראַמאָוויטש האָט גאָך מיט 40 יאָר דערפונען אַזאַ גליקליכען אויסדרוק.

מענדעלי ווייסט, ווי רייך זיין שפּראַך איז, און קאָקעטירט אָפּטמאָל מיט זיין עשירות. אָנשטאָט איין וואָרט, וואָס וואָלט גאַנץ ריכטיג איבערגעגעבען אַ באַגריף, האָט ער ליב ניט זעלטען אַ וואָרף צו טון אַ גאַנצע זשמעניע מיט ווערטער, — ווי וויץ פאַר די פייגעל, — ווי איינער זאָגט: „נאַט, באַוואונדערט"!

— „איך וועל דיר ווייזען איירע אַלע תכשיטלעך, איירע מיוחסימלעך, איירע בעלי=טובותלעך, אַלע איירע אַפּוטרופּסימלעך", — זאָגט דער אשמדי אין דער „קליאַטשע": — „איך וועל דיר ווייזען איירע ספּאָריקלעך, איירע ציגאַנערלעך... איך וועל דיר ווייזען פייקעלעך, גערגעלעך, אוכניאָקעלעך, מרידענלעך, שיך=און=זעקעלעך, פּיאַטקעלעך, פאַטשיילעכלעך, פּושקעלעך, קעסטעלעך, קאַראָפּקעלעך און קאָכלעפעלעך... איך וועל דיר ווייזען איירע דריידלעך, שרייערלעך, גראַגערלעך, שטאַרקע העמערלעך, נייַמאָדנע גוֹתליכטלעך, קאָרפּירער=אתרוגימלעך און איירע כפּרההינדלעך!" [1].

— „איך, מענטש, — זאָגט ישראליק=דער=משוגענער, — איך, מענטש, בין דער תכלית, דער צימעס, דער אַנטיק פון אַלע באַשעפעניש; נאָר צוליב מיר, תכשיט, צוליב מיין באַדערפעניש און מיין פאַרגעניגען לעבען זיי אַלע אַף דער וועלט; איך, תכשיט, בין דער מלך, דער אייבערהאַר איבער אַלע בהמות" [2]...

אין דער „קליאַטשע" געפינען מיר אויך אַזאַ פראַזע:

„אפילו אַ יינגעל, אַ שוטה, אַ ווייסעחברהניק, אַ דראַב, אַ טויגעניכטס, אַ לא=יוצלח" [3]...

---

[1]) „די קליאַטשע" ז' 110. —

[2]) דורט ז' 18. — [3]) דורט ז' 29. —

מ'וועט אפשר זאָגען: וואָס טויג דאָס אָנהויפּענען פון סינאָנימישע ווערטער?

בּאַ מענדעלין האָט, אָבער, דער לוקסוס אין אויסדריקען אַ באַזונדער טעם. דערבּיי ווירקט עס פּסיכאָלאָגיש: מאַכט בּולטער דאָס בּילד, אויסדריקליכער דעם געדאַנק, פולער דעם איינדרוק.

... אַלע אויבענאָנגעוויזענע אייגענשאַפטען, אַלע סובטעלע ניואַנסען פון זיין לשונקודשדיגען סטיל האָט מענדעלי מוכר־ספרים איבערגעטראָגען אין לשון פון זיינע יידישע ווערק, און דערמיט פאַרפילפאַכיגט די בּייגעוודיקייט, די גראַציע, די גייסטרייכקייט פון מאַמעלשון.

„אָט איז ער, גאָט! אָט זעי איך אים בּאַלד פאָרען דאָרט, דאָרט צווישען די צוריסענע כמאַרעס! אַ שטיק שוואַרצגעדיכטער וואָלקען, העל־ליכטיג בּאַ די קאַנטען, טראָגט זיך דאָרט אויוועך אין דער געשטאַלט פון אַ מוראדיג גרויס פערד, מיט אַ קלאָרווייסע גריווע אויף דעם טונקעל־געפלעקטען האַלז. פון די נאָזלעכער, פונ'ם מויל פליען אים בּיסלעכווייז פייערדיגע בּליצען, מיט אַ ציק הין־און־הער... דאָס איז ער — דער כרוב, אויף וועלכען עס זיצט רייטענדיג אַ שרעקליך גרויסער העלד, אַ גבור, אין אַ פורפּערקלייד, מיט לאַנגע גריין־גרויע לאָקען און מיט אַ לאַנגער געגרייזעלטער בּאָרד, ריין, ווייס ווי זילבער. נאָך אים ציט זיך אַ גאַנצע מחנה ריזען, עוג מלך־הבשן'ס, גוג־ומגוג'ן, מיט אַלערליי חיות, וועלכע איך ווילט. אַלע מיט ערנסטע פּנימער, אַלע עפּעס פאַרטראַכט, אַלע אײַלען, יאָגען זיך פלינק, דער גוטער יאָר ווייסט וואוהין - און לאָזען נאָך זיך איבּער אַ'ן הימעל אַ בּלויען, לויטער'ען שטינה. די לבנה שטעקט פון צווישען די וואָלקען אַרויס אַ שטיק קעפּעל און קוקט זיי נאָך פונדערווייטענס מיט אָפּשיי, ווי אַ'ן עלטסטער בּשעת עס פאָרט דורך אין זיין אָרט אַ גרעסערער פּריץ פון אים...

די בּיימער בּייגען אָן די קעפּ, בּוקען זיך מיט גרויס דרך־ארץ, האָבען אַ פּנים ווי די אָפּגעשמיסענע — תרבּות, שאַ־שטיל! און פונ'ם גרינעם בּלעטערמאַנטעל קאַפּעט זיי טראָפּענס וואַסער, קאַפּ קאַפּ אויף דער ערד, קאַפּ, קאַפּ מיר אַפ'ן קאָפּ.

אָ, הייליגער גאָט! — לאָז איך אַרויס אַ געשריי און פאַל כורעים אַפ'ן פייכטען נאַסען גראָז" [1]. —

קלינגען ניט אין דעם מאַיעסטעטישען פראַגמענט פון דער „קליאַטשע" פּאָעטיש־שטאַרקע טענער פון תהלים, וויזיאָנעריש־לייערענשאַפטליכע אָפּקלאַנגען פון יחזקאל, אויסגעמישט מיט די פאַרצערטעלטע פילונגען פון אַ מאָדערנעם דיכטער? [2]...

* * *

[1] „די קליאַטשע" ז' 49 — 50. —

[2] דאָק אַרטיקעל איז געווען געדרוקט אין „מאָמענט" נ"נ 18 און 24 פון 3 און 10 פעברואַר 1911. —

„פישקע דער קרומער".

אפּיציעל איז עס אַ ראָמאַן, אַ ראָמאַן „מיט אַלע פּליטערלעך", ד. ה., פאַרשטייט זיך, קודם כל — מיט אַ ליבע.

אַ ראָמאַן צווישען אַ לומען און אַ הויקער. „ליבעלע די שרכנטע", ווי מ'זאָגט אין ווארשע, — צווישען צוויי וויסטע קאַליקעס, פאַרוואָרלאָזטע בעטלערס, וואָס נאָך פאַר זייער געבוירען-ווערען איז אויסגעקליבען אַף זיי נגזר געוואָרען: דער אויפגאָב, אינהאַלט, ציל פון זייער גאַנץ לעבען — די טאַרבע. — דאָס דערמאָנט די ראָמאַנטישע ליטעראַטור, אַף דער גרענעץ פון 18-טען און 19-טען יאָרהונדערט, מיט איר שוואַכקייט צו אויסטערלישע סיטואַציעס, מיט איר נידערן אַפ'ן גרונט פון סאָציאַלישען לעבען און אַנטפּלעקען ריינע מענטשליכע געפילען, טויבענגוטסקייט און הימלישע הייליקייט אונטער די פוילע, שמוציגע שמאַטעס, וואָס דעקען קוים צו די בידנע, אויסגעווייטיגטע, פון הונגער, קעלט און וואָגלעניש פאַרבּרענטע ברוסט פון פאַריער.

...זיצט זיך פישקע דער קרומער מיט זיין האָרבאַטע מיידעל איינמאָל באַנאַכט. „דער הימעל איז אויסגעשטערענט און אַרום איז שטיל, נישטאָ קיין לעבעדיג באַשעפעניש" [1]. זי, אַף אַ שטיין, לעבען אים, „איינגענורעט, איינגעהויקערט, טרערען גיסען איר זיך פון די אויגען, און ברומבעלט פאַר זיך שטאַרק אומעטיג איר באַקאַנט לידעל":

„דער טאַטע האָט מיך געקוילעט,
די מאַמע האָט מיך געגעסען" [2].

---

[1]) „פישקע דער קרומער" (אדעס 1888) ז' 124. —

[2]) דאָרטען ז"ז 124 — 125 —

און פּישקע טרייסט זי, נעמט זי איין מיט גוטע רייד: — אָט נאָך פּבּיסעל, וועלען מיר, אם־ירצה־השם, אויפגעריכט ווערען"[1].

„איך מאַך איר — דערציילט ער, — אַ גאַנצען צעטעל פון אונזער לעבען שפּעטער, אַז מיר וועלען מיט דעם איבערשטענס הילף בּיידע פון צרות אויסגעלייזט ווערען. איך שטעל איר אַנידער פאַר די אויגען אַלצ־דינג לעבעדיג, מאָל איר אויס די גלופּסקער געמויערטע באָד מיט איט־ליכס פיצעלע דאָרט, ווי איך וועל מיך אַהין ווייטער אַריינדרייען, און אַז גאָט וועט דערהויבען דאָס מזל, קען איך מיט דער צייט באַקומען דאָרט אַ שטעלע פון אַ היטער. זי אַליין קען אפשר אויך מיט דער צייט האָבען דאָרט אַ טועכץ: זיין אַ טוקערין אָדער עפּעס אַנדערש אַזוינס. און ווען נישט, קען מען אין גלופּסק אויסזוכען אַנדערע מיני פּרנסות. פאַר אָרע־מעלייט איז גלופּסק ארץ־ישראל, זי איז אָהן עין־הרע גרויס, הייזער וענען דאָ, ווי מיסט"[1].

אַ היטער אין מרחץ, „אַז גאָט וועט דערהויבען דאָס מזל„ — ער, אַ טוקערקע — זי, — דער העכסטער אידעאַל! — און אָט די סאָציאַלישע „ווע־רים", אַזויצוזאָגען, — דער לומער, „נאַקעט און באָרוויס, מיט געשוואָלענע, פאַרבלוטיגטע פיס, פאַרברענט פון דער זון און דאַר ווי אַ צוימשטעקעל, נאָר הויט און ביין"[2], און די האָרבאַטע, אַ דערשלאָגען נפש׳ל, אַ זשמעניע שוואַכע ביינדעלעך, — זענען פאַרבונדען מיט אַ ריין, ליכטיג, טיף, מעכ־טיג ראָמעאָ־דזשוליע־געפיל.

דער אָנהייב איז — מאָלט פּישקע, — ווי אין אַ סך ליבעס, „פאַר גרויס רחמנות"[3], — פון לויטערסטען קוואַל, הייסט עס!

— „עס האָט מיך עפּעס צו איר געצויגען, מיר צוגעקומען לעבען פונ׳ם זיצען אַמאָל מיט איר אינאיינעם — וואָס?... גאָרנישט! גלאַט אַזוי זיך — שמיסען, אָדער שווייגענדיג אָנקוקען זיך איינער דעם אַנדערען. דאָס גוטסקייט איז איר געלעגען אַפ׳ן פּנים; דאָס קוקען אירס אַף מיר איז גע־ווען טאַקי נאָר, ווי אַ געטרייע שוועסטער קוקט אַף איר אומגליקליכען ברודער, בשעת אים איז, נעבעך, שלעכט, שטאַרק נישט גוט. און אַז, נעמענדיג צום האַרצען מיינע צרות, האָט זיך איר געשטעלט טרערען אין די אויגען, איז מיר געוואָרען עפּעס גוט, וואַרם־מחיה אין אַלע גלידער. עפּעס האָט מיך אינוויינינג געבריט, געגלעט בּאַ דער נשמה: „פּישקע, דו

[1]) דאָרט ז׳ 125. — [2]) ז׳ 70. — [3]) ז׳ 97. —

בּיסט ניִשט מער אַליין אין דער וועלט, בּיכט ניִשט מער עלענט ווי אַ
שטיין״ — און עס בּאַנעצען מיר זיך די אויגען פון הייסע טראָפּען טרע-
רען״ [1]...

נאָך דער שרעקליכער נאַכט, ווען דער „רויטער מזל״, וואָס האָט
זיך „געטשעפּעט״ צום אומגליקליכען מיידעל, האָט זי פּאַר כּעס אַ שליי-
דער געטון פון זקרש אַרויס, אַזוי אַז זי איז חלשות געבּליבּען, — אַנט-
דעקט די האָרבּאַטע גענוי דעם לומען, ווי און פאַרוואָס דער הערשט פון
דער „קאָניצע״ פּייניגט זי: — צווישען די פון גאָט און מענטשען בּאַליידיגטע
בּאַשעפעניִשלעך שפּילט זיך דאַן אָפּ אַזאַ סצענע. — „אינוויינינג האָט עס
מיך געצופּט, געגעסען ווי אַ וואָרעם, — ניט-איבּער פּישקע: — עס האָט מיך
געגעסען אַ בּרענענדיג געפיל פון כּעס אַף דעם מזל, אַ הייס זודיג גע-
פיל פון רחמנות אַף איר, נעבּעך, און נאָך עפּעס אַזעלכעס גאָר אָהן אַ
נאָמען, וואָס האָט מיך געצויגען, געצויגען... און אָנגעלאָפּט בּאַם האַר-
צען. פלוצלים האָט עס מיר געגעבּען אַ שטאַרקען צי, אַזוי, אַז דאָס האַרץ
איז מיר שיִר ניִשט אַרויסגעפאַלען. איך נעם זי אָן בּאַ דער האַנט, וואָס
איז נאָך געלעגען אַף איר פּנים און טו אַ זאָג עפּעס ניִשט מיט מיין קול:
— „נשמה מיינע! דאָס לעבּען וועל איך פאַר דיר אַוועקגעבּען״. — „אַך,
פּישקע!״ — זאָגט זי מיט אַ זיפץ, טוט זיך אַ רוק נעענטער צו מיר און
שפּאַרט אָן דעם שטערען מיר אַפ׳ן אַקסעל. עס ווערט מיר עפּעס ליכטיג
אין די אויגען, וואַרם-מחיה אין אַלע מיינע גלידער. איך רעד און נעם
זי איין ווי אַ געטרייע שוועסטער מיט גוטע ווערטער. טרייסט זי: ניִש-
קשה, גאָט וועט העלפען! און שווער איר, אַז אייבּיג וועל איך איר זיין אַ
געטרייער בּרודער. זי קוקט מיר אַריין אין די אויגען, טוט דערנאָך אַ זיס
שמייכעלע און זאָגט, אַראָפּלאָזענדיג דעם קאָפּ: — „איך וויים ניִשט, פאַר-
וואָס, פּישקע. מיר איז אַצונד עפּעס גוט אַפ׳ן האַרצען. עס גלוסט זיך
מיר לעבּען״ [2]...

און אַ אַנדערסמאָל, ווען דאָס וואַסער איז שוין געקומען בּיז צום
האַלז: —

— „אַך, פּישקע! איך האָב שוין קיין כּח ניִשט אויסצוהאַלטען״, —
זאָגט די האָרבּאַטע מיט אַ זיפץ טיף פונ׳ם האַרצען, אָנשפּאַרענדיג זיך
מיט׳ן קאָפּ מיר, — דערציילט פּישקע, — אַפ׳ן אַקסעל, און אַף דעם פּנים

---

[1] ז״ז 97 — 98. — [2] ז׳ 112. —

איז איר געלעגען עפּעס ווי אַ געבעט. — איך גלעט זי, טרייסט זי און שטאַרק זי מיט גוטע האָפנונגען. זי ווערט אַביסעל פרייליכער, קוקט מיר גלייך אין די אויגען אַריין און לאַכט. — „פּישקע!” — זאָגט זי שטיל, — „דו ביסט מיין איינציגער אף דער גאַנצער וועלט, ביסט מיין טאַטע, מיין ברודער, מיין פריינט, מיין אַלצדינג. זעי, פישקע, זיי מיר געטריי און פאַרגעס מיך נישט. שווער מיר דאָ באַ דער שול, וו עס דאַווענען אַצונד די מתים און צווישען וועלכע עס געפינט זיך אפשר אויך מיין טאַטע, וועלכען איך האָב ווייניג געקענט, און איז אַ עדות. שווער מיר, אַז תמיד וועסטו מיר בלייבען געטריי”... [1].

„ביסט מיין איינציגער אף דער גאַנצער וועלט, ביסט מיין טאַטע, מיין ברודער, מיין פריינט, מיין אַלצדינג”. — די אייביגע שפּראַך פון לויטערע, שטאַרקע, אומענדליכער ליבע. מיט די איינענע ווערטער, נאָר קוים-קוים אַנדערש אויסגעדריקט, ווענדט זיך אַנדראָמאַכע צו העקטאָרען, ווען, באַוואָפענט פון קאָפּ ביז פיס, געזעגענט זיך דער העלד מיט דער מוטער פון זיין זון, פאַר׳ן אַרויסגיין דורכ׳ן טויער אַפ׳ן שלאַכטפעלד, וו עס וואַרט אף אים דער אומבאַזיגבאַרער אַכילעס.

עמיצער וועט זאָגען וועגען די געבראַכטע ציטאַטען: „אַביסעל צו זיס! אַביסעל צו סענטימענטאַליש!” — יאָ, פאַר אונז, די היינטיגע, וואָס אַ סך נייע ביכער האָבען שוין אונזערע אויגען מיט פיינע, מיט מאָדערן-פאַרטיפטע, מאָדערן-פאַרוויקעלטע פסיכאָלאָגישע גריבלענישען געזעטיגט, זענען די אויוועגנאויסגעשריבענע רייד שוין צו אַלגעמיין, צו אָפּגעריבען, צו פּרימיטיוו. — אָבער דאָך: וואָס וואָרהאַפטיג, דאָס ווערט קיינמאָל נישט אָן דעם חן, דאָס בלייבט שטענדיג באַ זיין ווערט. — אמת-האַרציג, אמת-וואַרם איז די ליבע צווישען פישקע דעם קרומען און ביילע דער האָרבאַטער. — אין פּראָסטע, אָבער ריכטיגע ווערטער, וואָס פליסען גלייך פון אונטער׳ן האַרצען, איז זי געשילדערט. — ס׳איז נישט דער פלאַכיגער וואָדעווילטאָן פון י. אַקסענפעלדס „געגנאַרטע וועלט”. ס׳איז אויך נישט די קאָפּליבע פון „אהבת ציון”. — די ערשטע נאַטירליכע, דער ווירקליכקייט טרייע באַשרייבונג פון דעם געפיל, וועלכעס דער קעניגליכער דיכטער האָט אין „שיר-השירים” באַזונגען, — איז עס אין דער יידישער ליטעראַטור. —

---

[1] ז״ז 125 — 126. —

מ׳קען נאך אנווייזען, אז דער גאנצער ספור=המעשה איז אביסעל
מעלאדראמאטיש. — צו מערלענהאפטיג=שרעקליך די לעבענסגעשיכטע פון
דעם אומגליקליכען הארבאטע מיידעל. צו גרויזאם דאס רוצחישע אכזריות
פון „רויטען ממזר", וואס וואלט זיך געפאסט פאר א העלד אין א סענ=
סאציאנעל=קרימינעלישען ראמאן. צו אנגעשטרענגט פיינליך דאס איבער=
מענטשליכע אפקומעניש פון די שלימשלימזלדיגע „נאהבים ונעימים". —
היינט דאס ביסעל „פורים=נסים": פונקט דארף דער, וואס לעבט אייביג,
וועלען, אז, נאך א יאר צושיידונג, זאל דעם ארימען מיידעל אויסקומען
צו קלויבען „פיליניצעס" גראד אין יענעם גרויסען געדיכטען וואלד, אין
וועלכען איר געליבטער, אפ׳ן וועג פון אדעס, זי זוכענדיג, איז „אריין טיפ=
ליך, אפגעלייגט זיך דארט מיט זיין פעקעל, אראפגעווארפען פון זיך די
קאפאטע און זיך אויסגעשטרעקט אונטער א בוים, צווישען הויך גראז, וואס
האבען מיט די גרויסע ברייטע בלעטער אים פארשטעלט ארום און ארום" [1].
— און דוקא מוז דער צופאל ברענגען „דעם ממזר מיט דעם אלטיטשקען",
פישקעם צוויי מלאכי=חבלה, אין דאס חורבהלע, ווו דער אומגליקליכער לומער
איז פארשטעקט, ווארטענדיג אף זיין „איינציג שטערענדעל", ווי ער רופט זי.
— ווי אף צו להכעיס, דארפען זיי אריף אפ׳ן בוידעם, דארט עפעס צו „פאציא=
פען", און אנטרעפען אף די „טייערע מציאה", דעם „הינקעדיגען פלאס=
קעדריגע", אים שלאגען מכות=רצח, בינדען און א צווייט מאל אפרייסען
פון זיין „נשמה". — און אקוראט נאכדעם, ווי ר׳ מענדעלי דערציילט ר׳
אלטערען די מארנע=משונה מעשה וועגען דעם, אף וואס פאר אנ׳ארט
אויסטערלישען אופן מ׳האט דעם פארגעסענעם אייביגען קאנדידאט אף
באלערעחתן, ענדליך, גאר אומגעריכט — א ישועה פון הימעל! - חתונה
געמאכט, — דארף די באנדע „בוירקבצנים" צולקחענען בוידע מוכר=ספרים=
שע „אדלערס"; אלטער דארף זיי גיין זוכען און געפינען דעם געפענטע=
טען, אף הונגעריגען טויט פאראורטיילטען פישקע. — נאך ווייניג „פלאי=
פלאים", דארף צום סוף אויפשווימען, אז די ארימע יתומה איז טאקי זיי=
נע, ר׳ אלטער יקנה"ז׳ס, לייבלעגע טאכטער פון געגטען ווייב; און דער=
פון א מוסר=השכל: יידען, צאן קדשים, ניט געאיילט זיך מיט די 9
שורהלעך, אויס בלויזען קאפריז, — האט אין זינען, וואס מיט די קינדער=
לעך, נעבעך, די לעבעדיגע יתומים, קען דער סוף ווערען! —

1) ז׳ 145. —

און דער שפּיץ: נאָך אַלע וווּנדערלעכע פּאָרפּאַלען בלייבט פאָרט די מעשה ווי נישט דערענדיקט: כּדומה ווי אַ שטוב אָהן אַ דאַך. —

אַלטער „שפּרינגט געשווינט אַראָפּ אַף דער ערד, קריכט אַרויף צו זיך אַפּ'ן וואָגען און געזעגענענדיק זיך מיט די מיטפאָרערס פונדערווייטענס, דרייט ער אוים דעם דישעל, טוט אַ שמיץ די שקאַפּע און פאָרט זיין וועגס" [1]. — און, שרייבט ווייטער מענדעלי, — „איך מיט פישקען קוקען מיר אים אַ היבשע צייט פון הינטען נאָך, ניט צו ריידען קיין וואָרט. דערנאָך גיב איך אַ בליק צום הימעל, די לבנה און שטערען גייען זיך זייער גאַנג, גאָר נישט דאָס פּנים ווי פריער, שטאַרק הויך, האָפּערדיג, ווייט ווייט פון אונז מענטשעלעך. עס ווערט עפּעס אומעטיג, נישט פריילעך אַפּ'ן האַרצען"... — אַ פּראַכטפאָלער עלעגישער אַקאָרד, וואָס דריקט אַזוי ווייך, אַזוי צאַרט אוים די שטימונג פון נאָר וואָס געשילדערטען דראַמאַטישען מאָמענט. — נאָר צי איז דאָס, אין פלוג באַטראַכט, אַנ'אויסלאָז פאַר דער „ליבעאינטריגע", ווי מ'רופט עס? —

אָבער מילא: אָהן אַ „ענדע" — איז אָהן אַ ענדע. ריכסט דיך אַף דאָס שלוספּינטעל. — ניין, גיט אייך ר' מענדעלי נאָך צו: „איך טו אַ שמיץ מיין אָרלער, ער זאָל מוחל זיין זיך שלעפּען אַביסעל גיכער — און שפּעטליך באַנאַכט פאָרט מיין ביידעל איבער די גריבערדיגע גאַסען פון גלופּסק מיט אַ געקלאַפּערייַ, אַ געשרייַ, אָנזאָגענדיג דעם עולם: הנה זייט ווייסען, נאָך צוויי פרישע יידען זענען אָנגעקומען קיין גלופּסק!!"... [1]) מיט דעם רעשריגען אַריינפאָר, ווי אומישנע, אָפּגעיאָגט דעם אָנגעשפּאַנטען אומעט פון דער ניטפריילעכער געשיכטע, און ווי בכיון נאָך אונטערגעשטראָכען: תם ונשלם! גייטס אייער וועג, קיין המשך וועט נישט זיין! — הילכט נישט איין גרויסער „נישט דאָס בין איך אויסען" אין דיזאָזיגע עלט-מענדעלישע, טילד-ביטער-שטעכעדיגע שורות? —

ס'איז רעכט, אַז ש. י. אַבראַמאָוויטש ווייסט זאָגאַר אַליין די חסרונות אין דער אַנטוויקלונג פון דער פאַבעל, אין דער טעכניק פון דער דערציילונג. נאָר זיי אַרען אים נישט. דער קאָפּ ליגט אים נישט צו זיי. — און וואָס נאָך אויסערגעוויינטליכער: מיר, לעזער, באַמערקען איטליכס שפּרענקעלע אַף דער אויסערליכער זייט פון דער געשיכטע, נאָר אונז שטערען זיי אויך נישט: דער עסטעטישער געגוס פון ווערק איז אַ פאָלקאָ-

---

[1]) ז' 158. —

מענער. — דער סוד פֿון דעם זעלטענעם פּאַקט שטעקט — און דאָס איז זייער וויכטיג צו פֿאַרשטיין — אין דעם, וואָס דער פּראָפֿעסער מיינט לגמרי נישט צו פֿאַראינטערעסירען מיט די אויסערליכע עפֿעקטען. זיי גייען אים אַליין קנאַפּ אָן. זיי שפּילען אין בוך אַ לעבענראָל. — „מערניש—גאָרניש", ווי אַלטער זאָגט, — זיי זענען דאָ — זאָלען זיי זיין. נישט זיי איז מען אויסען! —

וואָרום קיין פֿאָלשטענדיגער ראָמאַן, אין גאַנצען זין פֿון ליטעראַרישען באַגריף, איז פֿישקעס געשיכטע, אין דער ווירקליכקייט, נישט. טאַקי אַ מעשה פֿאַר זיך, אָבער דאָך נישט מער ווי אַן עפּיזאָד, — איינער פֿון די, גרעסערע און קלענערע, און גאָר קלייניגקע און פּיצעלעך, דעם באַרעדעוודיגען ר' מענדעלי מוכר-ספרימס ווילדע „שטיקלעך", פֿון וועלכע ש. י. אַבּראַמאָוויטש האָט אויפגעשטעלט דאָס מערקווירדיגע בוך.

קלאָמפּערשט דערציילט דער לומער אַליין. נאָר מענדעלי „העלפֿט אים אונטער, בעסערט אויס אַף זיין שטייגער", — שלאָגט איבער, פֿאַלט אַריין אין די רייד, גיט-צו, מישט-אַריין זיינע פֿיינע שפּיצלעך. — דער גאַנצער עפּיזאָד איז פֿאַרפֿלייצט מיט ר' מענדעלין. — און נישט דער ספּור-המעשה גופֿא איז פֿאַר אים אין פֿישקעס געשיכטע דער עיקר, נאָר גאָר עפּעס אַנדערש: דער קרומער אַליין — זיין נשמה.

דערציילט פֿישקע זיין טרויעריגע געשיכטע, און מענדעלי הערט זיך איין ניט אַזוי אין די געשעיעניסען, ווי אין דעם קאַליקעס ווערטער.

דער „עסק" איז פֿישקען דעם טאָג געגאַנגען גוט. אַזאַ „אין די הייזער אַרומגיין", ווי דעמאָלט, „טרעפֿט זיך איינמאָל אין הונדערט יאָר". אַף אַ ברית, וווהין ער איז גראָד אַריינגעפֿאַלען, האָט מען אים אָנגעלאָדעט מכל טוב, מיטגעגעבען אַ גרויסען שטיק לעקעך, אַ מלכותברייטעל, אַ רויזענבולקעלע. ער האָט זיך „איינגעהאַלטען נישט צו פֿאַרזוכען אפֿילו קיין ברעקעל, און באַהאַלטען די אַלע גוטע זאַכען ווייט אין דעם בוזעם, צ ברענגען עס אַ מתנה" זיין האָרבאַטע מיידעל. — „מען האָט באַדאַרפֿט זעין, — דערציילט ער, — מיט וואָס פֿאַר אַ פֿרייד איך בין עס געגאַנגען דעם גאַנצען וועג. אַלץ געטראַכט בא מיר: היינט באַנאַכט, אַז דער עולם וועט שלאָפֿען, וועל איך איר דאָס געבען, לאָז זי, נעבעך, אויך הנאה האָבען. זי איז, נעבעך, פֿאַרוויסט, פֿאַרוואָגעלט, האָט אַ האַרץ פֿול מיט מכות. זי האָט, נעבעך, נישט געהאַט אין איר לעבען קיין זיסע מינוט"[1] ... —

---

[1]) ז"ו 126 — 127 —

אהיימגעקומען — ניטא די גאנצע כאליאסטרע, מיט דער הארבאטע אינאיי־נעם! — „חושך און פינסטער איז מיר געווארען אין די אויגען, פינסטער איז מיין וועלט. דאס איינציגע שטערענדל, וואס האט מיר געשיינט, איז פלוצים פארשוואונדען געווארען. נישטא, ווי איז מיר, נישטא מיין טרייסט! נישטא די הארבאטע, נעבעך!... איך בין ווידער עלענט ווי א שטיין, איי־נער אליין אין דער גאנצער וועלט. און זי! וו איז זי, וואס טוט, נעבעך, זי, זי?... פאר ווערמען וועט זי קענען, כאטש אמאל, אויכוויינען, אויסגי־סען איר שווער ביטער הארץ. אוי, יידען! א ווייטיג. ס'איז מיר א ווי־טיג טאקי אין צווייען!" [1]) — אזוי קלאגט דער הינקעדיגער, און ווען ער שילדערט דערנאך, „ווי ער האט באגאסען מיט טרערען דאס פארבליבענע שטיקעל לעקעך, „ווי עפעס א זאך, א זכר, וואס בלייבט איבער נאכ'ן טויט פון א געליבט קינד, פון אנ'איינציג קינד", — געקוקט דארויף, גע־קושט עס, און דערנאך עס „איינגעוויקעלט, ווי אנ'אבן־טוב, און באהאל־טען עס ווידער אין בוזעם, טאפענדיג עס אפט און צוקוועטשענדיג עס צום הארצען" [1]), — פאלט אף מענדעלין אן א מרה־שחורה, ער ווערט „צודרייט", — און אינטערעסאנט איז צו זעין די שפיל פון פארשידענע גע־פילען און געדאנקען, וועלכע ש. י. אבראמאוויטש וויזט אונז אין דער נשמה פון גאטספארכטיגען ייד, וועלכען פישקעס געשיכטע האט שטארק, ער דריקט זיך אויס, „געקאטערט".

— „רבונו של עולם! וואס איז דאס אזוינס, זיין פארליאפעט? עפעס האב איך געהערט, עס טרעפט זיך אמאל אזעלכעס, נאר וואס דאס איז, האט מיין מח נישט געקענט. באַ אונז פלעגט מען אף אזעלכע זאכען געוויינטליך זאגען: ס'איז א אפגעטאנענע זאך, א כישוף, עפעס אזא מין פלעשעלע איז דא דערצו, עפעס א מין קרייטעכין פון א אלטער גויה, א מכשפהטע" [2]).

אזוי רופט אויס ר' מענדעלי, מלא פארוואונדערונג.

ווארום, אין דער יידישער גאס — „פארליאפעט זיין האט געהייסען עפעס אזא מין שלאפקייט, ווי קדחת, א שטייגער, א דבוק, א מאנקאליע, די ניכפא, די שלעכטע זאך, וואס דערצו איז טאקי נאר א בעל־שם אדער, להבדיל, דער טאטער. באַ א שמים דערפון פלעגט מען זיבען מאל אויס־שפייען, אננעמענדיג זיך באַ די ברעמען, און מאכען דערביי מיט א פאר־קרימט פרום פנימעל: „נישט־דא געדאכט, נישט פאר קיין יידישע קינדער

[1]) ד' 128. — [2]) ז"ז 128 — 129. —

געדאכט! ...איך איז א מצוה געווען צו לאכען אויס יענע פארליא-יענע דעם גרעסטען געלעכטער, ווי דער שטייגער איז צו לאכען אויס א משוגענעם" [1]).

נאר אט, דערזעין, „וואס דאס איז", — בארוישט געווארען פון דעם לומענס מעשה, — אטפערט זיך, פונדעסטוועגען, נאך דער ייד „מיט דער גרויסער בארד" — ניט ש. י. אבראמאוויטש, חלילה, נאר זיין גרעסטע שאפונג — אונזער ליבהארצעדיגער ר' מענדעלי מוכר-ספרים, — דאס גנבישע שמייכעלע געוועלטיגט צוריק אף די דינע ליפען פון דעם פקח, און ער חקרנט זיך שוין ווידער מיט זיין געוויינטליכען פארבאהאלטענעם שטאך, פלעכט איינעם פון זיינע קונציגע „פזמונים":

„אזא שלאפקייט, אבער, געדענק איך, ווען עס האט זיך געמאכט, האט זיך עס געטאכט סיידען גאר בא די גרויסע נגידים, אדער בא די גרויסע קבצנים..."

„גרויסע נגידים איז אף דער וועלט צו גוט, האבען אלצדינג, עסען, טרינקען דאס טייערסטע, דאס בעסטע אהן זארג, אהן קאפדרייעניש, עס גייט ווי א נאר קדחת — דעריבער ליגט זיי אין זינען צו מאכען קונצעניו-מונצעניו. ערגסט, אדער גלאט אזוי א שפילכען? דאס איז שוין זייער סוד. ווידער-זשע די גרויסע קבצנים פון דער אנדערער זייט, זיי איז אויך, אף זייער שטייגער, גוט. האבען גארניט, קדחת וואס איינצושטעלען. עסען קעסט בא דער וועלט אהן קאפדרעניש און קומען אפ'ן גרייטען. בושה אין דער זייט! דעריבער גלוסט זיך זיי אויך אזעלכע מעשיות. שטענדיגע עסקים פון דרייען זיך און מיני תחבולות איז געוויינטליך נאר אין דעם הויכען און אין דעם נידעריגען שטאנד.

„אין בעל-הבתישען גראד, אקעגען, האט מען נישט געוווסט אפילו מיט וואס מען עסט עס" [1]).

נאר דא גלייך, „אף ארט און שטעלע", ווי ס'זאגט זיך, מישט דער גרויסער קענער פון יידישען לעבען „דאס בלעטעלע צוריק", — שילדערט אזא מייסטערהאפטיג בילד:

„דער איבעריגער עולם אונזערער, פונ'ם מיטעלען סארט מענטשען, איז תמיד פארטראגען אין דייזשע בארשטש. אים דארט דער קאפ פאר דעם שטיקעל ברויט, ווכט פרנסה. בא אים איז ראשית חכמה געשעפט. אלצדינג — געשעפט. חתונה האבען איז אויך א געשעפט. ער האנדעלט-איין א ווייב, דינגט זיך פריער גוט אויס וועגען דעם מקח, וועגען נדן, וועגען איטליכס פיצעלע באזונדער, אלצדינג פינקטליך אויסגערעכענט. אפילו א שטריימעל און די שבתדיגע קאפאטע בכן אויך שטיין בפירוש אין די תנאים. וועגען די תנאים דערפילט געווארען, כפי דעם

---

[1]) ד' 129. —

מדובר, קום-ושע, כלה-לעב, אונטער דער חופה מיט דעם שדכן, מיט דעם בדחן, מיט דעם גאנצען פעקיל בלי-קודש, וואס לעקען פונ'ם געשעפט אפ א ביינדעל. ווי א הויב, האב קינדער, רייס קריעה און ווער פארשוואַרצט מיט מיר אינאיינעם ביז הונדערט און צוואנציג יאר, אויב דיר גלוסט זיך לעבען, נישט שטארבען פאר דער צייט. אויב דו ביסט שיין, אדער מיאוס, קלוג אדער א נאר, דאס איז שוין דיין עסק, פונמיינעטוועגען איז אלצאיינס, א פלוניתטע איז א פלוניתטע. מיר זענען נישט קיין פריצים, האבען נישט קיין צייט צוקוקען זיך צו אועלכע זאַכען. יידען זענען מיר, סוחרים, מעקלער, קרעמער, טרוד אין דער פרנסה! — זייער פיל זענען דא פון מין גראד יידען, וואס רעדען כמעט נישט בא איין טיש מיט די ווייבער, קוקען זיי ווייניג אן, און ס'איז גאנץ רעכט. בעיידע צדדים זענען צופרידען און ווינטשען, ווען עס קומט אויס אמאל, הלואי אזוי לעבען אף אלע גוטע לייט און אף זייערע קינדער געזאגט געווארען! שטארבט בא איינעם דאס ווייב, באגראבט ער זי, זיצט נאך איר שבעה גאנץ יידישלעך און האנדעלט באלד טאקי איין א צווייטע, פריער נאך, אמאל, פאר שלשים. און אף אזא שטייגער אויך די דריטע, די פערטע, די פינפטע... ביז דער אלטער יידענע, וועלכע ער נעמט צום לעצט אין די אלטע געשענקטע יארען, אונטער דער אויסרייד, געווינטליך, מיט איר אין ארץ-ישראל ארייַן צו פארען"[1]...

מיט טיפען, מיט בייסיגען פארדראס, מיט שטארקען, מיט גיפטיגען פראטעסט זענען אנגעזאפט די שורות.

און שוין אהן דעם איראנישען געלעכטערל אף די קלוגע ליפען ווענדט זיך דער ייד מיט דער גרויסער באָרד צו פישקען. חידושט זיך און, ס'שפירט זיך, איז מקנא. אויעקגעווארפען אף א ווייַלע דעם שטענדיגען שטעלערדיגען טאן, — נעמט זיך אויסטייַטשען, זיך אליין און דעם עולם יידען, וויאַרומער איז מעגליך געווען, אזא דערהויבענע ווילט זאל אויסוואקסען אין ברוסט פון דעם לעצטען, נידריגסטען, עלענטסטען גלופסקער באשעפענישעל, דעם תושב פון דער געמויערטער באר. —

ניט פון יענעם סארט קבצנים, וואס אויס ליידיגייערייַ גלוסט זיך זיי צו שפילען זיך אין „ליבעגישען", איז פישקע.

„אין זיין שלעכטער לאגע, אין וועלכער ער האט זיך געפונען, איז דאס הארבאטע מיידעל פאר אים געווען א גליק, זיין טרייסט, זיין לעבען, זיין אלץ מיטאיינאנדער, אז מען טרענקט זיך, כאפט מען זיך אן פאר א שטרוי, הייַנט וואס-ושע איז פאר א וואונדער, אז פישקע האט זיך אנגעכאפט אין דער הארבאטער מיט זיין גאנץ לייב און לעבען און איז צו איר צוגעוואקסען געווארען? אז עס רירט אן בא דעך נשמה, דענסטמאל שרייט דאס הארץ, שרייט, רעדט איינע

[1]) ז"ו 129 — 130. —

ווערטער בײַ אַלע מענטשען גלײַך. דאָס לשון פֿונ'ם האַרץ איז אײן לשון פֿאַר גרויס און קלײן, פֿאַר דעם גערערעמטען און פֿאַר דעם גראָבען מענטשען — וואָסזשע איז פֿאַר אַ וואונדער, אַז פּישקעס האַרץ האָט זיך דאָ אויסגעגאָסען אין אַזעלכע הײסע געפֿילען, רײנע מענטשליכע ווערטער?" [1]. —

„דאַריבער טאַקי, — דערקלערט מענדעלי, — האָבען זײנע ווערטער גערירט, מיך צוגוסען ווי אַ פֿידעלע, וואָס רעדט, שפּילט אומעטיגע שטיגער" [2].

און ווײַטער, גיט צו דער מוכר-ספֿרים, אין ש. י. אַבראַמאָוויטש רעדט דורך אים: „אַלע בעלי-דרשנים אין מוסרספֿרים אינאײנעם האָבען קײנמאָל מיך אַזוי נישט גערירט, געמאַכט ווײך, גוט און פֿרום, ווי אַ קרעכץ פֿון אַ צובראָכען האַרץ, ווי דעם כּלי-זמרס אַ שפּיל אָפּ'ן פֿידעלע" [2]...

ענג איז דעם גרויסען גײַסט מיט די אָדלערישע פֿליגעל אין די פֿאַרדומפּטע גלופּסקער, טונעיאַדעווקער, קאַבצאַנסקער גאַסען, אין דעם אומענדליכען ווילסטען מדבר, וואו מענטשען, ווי זעמדעלעך, וואַלגערען אַ טויט, מעכאַניש, אײנערט, אַפּאַטיש לעבען. — „געפּגרטע נפֿשות!... אָהן לײַב, אָהן לעבען... נשמות פֿאַרריקטע אין טשאָלענט!... אָהן ריח, אָהן טעם... דראַפּאַטשעס צושאָטענע!... פֿאַרדאַרטע אָפּגעשלאָגענע הושענות"!... [3]

אמת, — „בײַ וועלכען פֿון אונז מאַכט זיך נישט כאָטש אײנמאָל אין לעבען אַזאַ ליכטיגע, גוטע שעה, וואָס דענסטמאָל עפֿענט זיך אַ מויל, און רײנע, אמתע מענטשליכע געפֿילען גיסען זיך אים אַרויס, ווי אַ שטראָם הײסע זודיגע גאַזען פֿון אַ פֿײַערשפּײַענדיגען באַרג?" [4]

מיט ברענענדיגען דאָרשט ווילט נאָך, כאַפּט אויף דער מחבר פֿון דער „קליאַטשע" די וואונדערבאַרע מינוט, ווען אין דעם, אין יענעם פֿון די „טרוקענע בײנער", לײַמענע גולמס צאַנקט אויף די געטליכע פֿונק פֿון הויך-מענטשליכען, פֿלאַקערט-אויף דער דײליגער פֿלאַם פֿון שאַפֿענדיגער באַגײַסטערונג.

עטליכע בײַשפּילען שילדערט אַבראַמאָוויטש, — און אָט איז דער לעצטער פֿון זײ, דער מערקווירדיגסטער, אַ מײַסטערשטיק, וואָס נאָר אַזאַ גאָטגעבענטשטע האַנט, ווי פֿון אונזער געבוירענעם פּראָמעטעוס-קינסטלער האָט עס אימשטאַנד געווען צו באַשאַפֿען:

„צווײ ידען דרײַער האָב איך געקענט אין אַ יידישער דרוק, וואָס די

[1]) ז"ו 130 — 131. — [2]) ז' 131. — [3]) ז' 16. — [4]) ז' 103 — 104. —

גאַנצע אַרבעט זייערע איז באַשטאַנען דריִנען, טאָג ווי נאַכט צו דרייען די ראָד פֿון דער מאַשיִנע, שטייענדיִג באַ איר איִן דער זייט, איינער לעבען דעם אַנדערען, גאָר אַזוי ווי די אָנגעמאָלטע גולמס. דריי און דריי שטענדיִג, אָהן איין עק, אַלץ אַף איין אָרט, אַף איין שטייגער. פּלוצליִם האָט עס זיי עפּעס ווי אונטערגעטראָגען און האָבען זיִך אַ נעם געטון דרייען די ראָד געשמאַק מיִט געפיִל, שטאַרק באַגייסטערט· די אויגען ברענען, פֿלאַקערען, און זיי דרייען מיִט אַזאַ תענוג, ווי זיי וואָלטען געוועען אַפ'ן זיבעטען הימעל, ווי זיי וואָלטען געדרייט וועלטען, און האָבען מיִט איִטליִכען דריי אויסגעדריִקט עפּעס אַ געדאַנק, עפּעס אַ געפיִל, וואָס דרייט זיי איִנוועייניִג. שפּעטער אַ ווײַלע, אַז דער ברען האָט נאָכגעלאָזט, האָבען זיי פאַרוואונדערט איינער דעם אַנדערען מיִט אַ פּאָר גלעזערנע אויגען אָנגעקוקט, אויסגעשפּיִגען, פֿאַרדרייט די קעפּ, איִטליִכער איִן זיין זייט, געדרייט ווי געוויינטליִך און וויטער אַ פּנים געהאָט ווי די ליימענע גולמס"[1].

איינס פֿון די טיִפֿסטע דורכדריִנגליִכסטע שטעלען איִן אַבראַמאָוויִטשס ווערק!

...נאָר אַזוי זאָלטען זענען די מיִנוטען פֿון דערוואַכונג, אַזוי גיִך לעשען זיי אויס!...

און אָנגעטראָפֿען איינעם אַ וואָרעם, וואָס די באַגייסטערונג האָט אויך איִן זיין „געפּגרט" גופֿעל, ווי אַ גרוס פֿון גן-עדן, גענידערט,—און אַזוי דויערהאַפֿטיִג, אַזוי מעכטיִג היִלכט איִן דעם מענטשליִכען חורבהלע דאָס געטליִכע ליִד,—די קרעכצען פֿון אַ צובראָכען האַרץ אויסגעמיִשט מיִט די צאַרטע טענער פֿון די טיִפֿסטע האַרצענסטרונעס,—שטוינט אַבראַמאָוויִטש, ווי פֿאַר דעם נס פֿון פֿלאַקערנדיִגען סנה איִן מדבר, שפּיִגעלט זיִך איִן דער אַנטפּלעקטער פּראַכט, קוויִקט זיִך, ווי אַ מיִדער וואַנדערער איִן אַ גריִן בליִענדיִג גערטענדעל, אומגעריִכט אַפ'ן לאַנגען, שווערען, זאַמדיִגען וועג געפֿונען.

ס'רוט זיִך אַף דאָס אויג. ס'רוט זיִך אַף דאָס האַרץ. דער איינציִגער עפּיִזאָד איִן בוך, אַף וועלכען מענדעלי קען צווייפֿלען פֿאַרגעסען אָן דעם סאַרקאַזם, וואָס שטעכט קודם-כל זיין איינענע בלוטיִגענדיִגע נשמה,—און רעדען פּראָסט, אָהן די הינטערמיינגען און אָנצוהערעניִשען, — מיִט וואַרימע, ווייִכע, באַלזאַמיִגע ווערטער. —

דער לייכטער אָטעם פֿון גליִק פֿעלט טאַקי איִן דעם עפּיִזאָד. — איִן אַ דין, קוים-קוים אָנזעיעוודיִג טונקעל-זיִלבערן הייטעל—איִן די ספּעציִ-

---

[1] ז' 104. —

פּישע יידישע „גלות"=טרויעריקייט — איז די רירענדיגע געשיכטע איינגע=הילט. — דאָך איז דאָס כמעט אַנ'עכטע אידיליע, — ערטערווייס מיט צאַר=טע פּאַסטעלפאַרבען אָנגעשריבען [1]). —

די ערשטע 69 זײַטלעך, ווי אויך אַ סך אַנדערע שטעלען אין בוך, האָבען אַ קנאַפּ שייכות צו דער מעשה פון דער ליבע צווישען דעם לומען און דער האָרבאַטע.

זאָל מען באַט־אַכטען דיזאָגיגע 69 זײַטלעך — אינגאַנצען פאַרמאָגט דאָס ווערק אַ קימאַ־לן סך=הכל פון 158 — אַלס „צופור" צום „ראָמאַן"? — צו לאַנג און — צו = לוקסוסדיג!

ר' מענדעליס באַגעגעניש מיט ר' אַלטערן, זײַער פאַרברענגען צוזאַמען, זײַערע שמיסען און זײַערע „געשעפטען" — עכט גאָלד, אַלס זעלבסטשטענדיגער קינסטלערישער עטיוד. —

ר' מענדעלי אין וואַלד, זוכענדיג דעם פאַרפאַלען=געוואָרענעם חבר; ר' מענדעלי, בגילופנדיג, אין פרעמדען גאָרטען; ר' מענדעלי פאַר'ן „סטאַנאַוואָי", אָנוועדענדיג „די גרוי=אַלטע פּאה", — די עטליכע קאַפּיטלעך — „אַן און פאַר זיך" — אַ פּראַכטפאָלע פּסיכאָלאָגישע נאָוועלע, וואָס מיט איר אַליין, נישט שרײַבענדיג קיין אַנדערע זאַכען, וואָלט ש. י. אַבראַמאָוויטש זיך געקענט קונה־שם זײַן אין דער יידישער ליטעראַטור. —

דער וויזיט אין דער יידישער קרעטשמע — אַ קלײַן מײַסטערווערק פאַר זיך, אַ אַרכעאָלאָגישער, קולטורהיסטאָרישער דענקמאָל, אין קלאַסי=שע, עפּישע ליניען איבערגעגעבען. —

און דער שלוסאַקאָרד פון דעם מיט פאַרפאַלען און אײַנדרוקען פו=לען טאָג, — די סצענע, באַנאַכט, באַם פענסטער פון קרעטשמערס אַל=קער', — איינע פון די מערקווירדיגסטע, דורכגעפילטסטע, דערהויבענסטע שטעלען אין דער יידישער ליטעראַטור, pendant צו דער „קליאַטשע", — די שטים פון דערוואַכט יידיש הארץ — דערשפירט גאָר די דערנידערונג, גאָר דאָס אָפּקומעניש, גאָר דעם עלענט. —

... צו וואָסערן מין פון אַלע באַקאַנטע ליטעראַרישע פאָרמען

---

[1]) דאָס קאַפּיטעל איז געדרוקט געווען אין „האַמ ענט" נ"נ 90 און 96 פון 2 און 9 מאַי 1913. —

זאָל מען דאָס אַזוי אײנגענאָרטיג קאָמפּאָנירט װערק פֿאַררעכענען? — צו קײנעם! — גרױסע טאַלענטען ברענגען־מיט אײגענע פֿאָרמען.

דער רעכטער נאָמען פֿאַר דעם װערק װאָלט געװען: „אונטערװעגנס". — אָדער, פֿילײכט: „קיצור מסעות מענדעלי מוכר־ספרים". —

דאָס בוך איז — אַן אַלבאָם פֿון אַ קינסטלער, װאָס האָט אַ סך געדײזט. — אַ טעקע מיט געמעלער, בילדער, פּאָרטרעטען, עטיודען, סקיצען, צײכנונגען, מיניאַטיורען. — און אַ פּאַסיג „מאָטאָ" װאָלט פֿאַר דער רײַכער קאָלעקציע געװען: „װאָס געזעען".

זעין! דאָס איז געװען די פֿאָדערונג פֿון היסטאָרישען מאָמענט אין לעבען פֿון די רוסישע יידען, — און דער היסטאָרישער אױפֿגאַב פֿון ערשטען נאַציאָנאַלישען קינסטלער אונזערן.

בלינד איז דאַן געװען די יידישע גאַס, אין אַלטע פֿאַרגליװערטע לעבענספֿאָרמען מיט פֿאַרשימעלטע אַלטפֿעטערישע באַגריפֿען און השגות, אין טױטען אימפּעט פֿין פֿאַר הונדערטער יאָרען, װעגעטירט, — פֿאַרטראָגען אין די פֿאַנטאַסטישע טרױמערײַען פֿון דער רעליגיעזישער ראָמאַנטיק, אָהן דער מינדסטער פֿאָרשטעלונג װעגען די רעאַלע אומשטענדען פֿון דער געגענװאַרטיגער װירקליכקײט, אָהן אַ ניכטערנעם נאַציאָנאַל־געזעלשאַפֿטליכען חשבון־הנפש.

דער אומפֿאַרמײַדליכער איבערבראָך האָט זיך שױן אָנגעהױבען דערמאָלט אָנצוזײכענען. עס האָט געװירען דער אָנפֿאַנג פֿון אַ גרױסער דערװאַכונג. נאָר די ערשטע שװאַלבען — כלומרשט דורך און דורך „רעאַליסטען"! — נאָך נישט רעכט אָנגעטאַפּט מיט די שװאַכע פֿיסעלעך דעם פּעסטען באָדען פֿון דער געזונטער װירקליכקײט — האָבען די אותה מינוט אױפֿגעשװיעבט אין די פּוסטע רױמען פֿון זאַפּטלאָזיגען, אומפֿרוכטבאַרען ראַציאָנאַליזם, אין װעלכען פֿאַרשטענדעניש פֿאַר דאָס קאָמפּליצירט קאָנקרעט לעבען איז געװען נישט מער, װי אין קאַבצאַנסקער בית־המדרש, הינטערן אױװען. — און אין נעפּעל פֿון דער משכילישער איבערפֿלעקליכקײט, לײַכטזיניקײט און לײַכטגלױביקײט איז דער בליק געװען קורצזיכטיג, געזעיען שלעכט, װײניג, אײנזײַטיג און מטושטש. —

ש. י. אַבראַמאָװיטש איז דער ערשטער און דער גרעסטער יידישער „זעיער". דער גאון פֿון זעין.

נישט יעדער, װאָס פֿאַרמאָגט אַ פּאָר אױגען, באַזיצט די פֿעיקײט צו זעין מיט זײ. באַטערקסט אײנצעלהײטען, און ביזט נישט תופֿס דעם צו־

זאַמענהאַנג, דעם תוך זייערן, פאַסט ניט אויף די פּרטים און זייער אָרגאַנישער איינהייט. זעין און זיך אָפּגעבן רעכנונג אין דעם, וואָס זעיסט, דאַרף מע קענען.

איין גרויס, ברייט-אָפען אויג, מיט אַ טיפען, דורכדרינגליכען רענטגענבליק, אויב ס'איז ניט אַ לעקסיש דרייסטקייט אַזוי זיך אויסצודריקען, — איז ש. י. אַבראַמאָוויטש.

קיין דערשיינונג אין דער אויסערליכער וועלט — צי איז דאָס אַ פּייזאַזש, צי אַ זשאַנרסצענע, אַ מענטש צי אַ בהמה, אַ פאָרפאַל, צי גלאַט עפּעס אַזוי אַ געגענשטאַנד — איז פאַר אים ניט אַ ליידיג, גאָרנישטזאָגענדיג אָרט, אַ טויטער, גלייכגילטיגער פלעק. אַלץ, אַלץ רעדט צו זיין גייסט, וואָס איז תמיד וואַך, ווי פּושקינס „עכא". דער כלל און דער פּרט, דאָס טיפּישע און דאָס כאַראַקטעריסטישע, דאָס געוויינטליכע און דאָס אויסטערלישע, דאָס שיינע און דאָס מיאוסע, דאָס גרויסע און דאָס נישטיגע.

און איז דאָ, וואָס צו זעין, איז שוין אומעגליך, אַבראַמאָוויטשען זאָל עס ניט אַריינפאַלען אין אויג אַריין. מעג ער אַפילו אַוועקקערען דעם קאָפּ, צומאַכען די אויגען, — אַ געהיימע קראַפט וועט אים אויפרייסען די וויעס — צווינגען: „קוק!" —

ש. י. אַבראַמאָוויטש האָט דיזאָזיגע אייגענשאַפט פון זיין קינסטלערישער נאַטור זייער ריכטיג געשילדערט אין דער פאָלגענדיגער מערקווירדיגער שטעלע פון זיין ווערק:

„אונטערוועגענס איינמאָל, שבעה-עשר בתמוז, גאַנץ פרי, זיץ איך מיר אַף דער קעלניע פון מיין ביידעל אין טלית-און-תפילין מיט דער כיטש אין דער האַנט, גאַנץ יידישליך. די אויגען זענען מיר צוגעמאַכט, בכדי ניט אָנצוקוקען באַם דאַוונען די ליכטיגע וועלט. מעשה-שטן, אָבער, איז זי, די נאַטור, ווי הייסט מען עס, געוועזן וואונדערשיין, גאָר אַ בילד, און עס האָט מיך געצויגען, עפּעס ווי אַ כישוף, אַ קוק צו טאָן. איך האָב אַ היבשע צייט מיך געראַנגעלט מיט מיר אַליין. דער יצר-טוב זאָגט: „פע! מען טאָר ניט!" — דער יצר-הרע, אַקעגען, טאַרעט: „נישקשה! האָב הנאה, נאַרעלע!" — און עפענט מיר דערביי טאַקי אויף איין אויג. עס טוט מיר אַ שיין, נאָר ווי אַף-צו-להכעיס, עפּעס אַ בילדשיינע פּאַנאָראַמע: פעלדער געשפּרענקעלט מיט בליענדיגע רעטשקע, וויס ווי שניי, לעבען געלגילדענע ראַצעטאַרעגע פּאַסען פון ווייץ און קאָט-גריגליכע, הויכגעוואַקסענע קוקורוזעס; אַ שיינער גרינער טאָל, באַדעקט פון ביידע זייטען מיט וועלדלעך ניס-ביימער; אונטען פלייצט אַ טייכעל, ריין, קלאָר ווי קרישטאָל, אין וועלכען עס טוקען זיך די שטראַלען פון דער זון און באַליינען עס מיט פינקעלדיגע גילדענע פלישערלעך. די שאָף און די קי אַף דער פּאַשע דאָרט זעיען פונדערווייטענס אויס ווי טונקעלע, רויטע, געפלעקטע פינטעלעך. — „פע, פע! — מוסרט מיך דער

יצר־טוב מיט יענע ווערטער פֿונ'ם פּרק: אַ ייד אונטערוועגנס, אז ער איז מפסיק דאָס לערנען און זאָגט: „ווי שיין דער בוים איז, ווי שיין דאָס פֿעלד, איז גלייך ווי ער טוט זיך אַליין אַ מעשה אָן". — דער יצר־הרע, אָבער, פֿאַרטראָגט מיר אונטער דער נאָז מחיהדיגע ריחות פֿון סטערטעס היי, געווירץ און קרייטעכצער, וואָס צוגייען זיך אין אַלע אברים. ער צוגיסט זיך אין קוועציגע ניגונים פֿון אַלערליי שפּילפֿייגעלער, וואָס קיצלען בײַ דער נשמה. ער לאָזט מיך פֿילען אויף מיין פּנים אַ וואַרעם ווינטעלע, וואָס גרייזעלט מיר די פּאות, שושקעט מיר אין די אויערן: קוק, האָב הנאה און זיי אַ מענטש, דו נאַרישער ייד אייגער! — איך בעבע, מרוקע מיר, מישטיינסגעזאָגט, אַליין ניט רעכט צו הערן, וואָס איך בעבע"[1]. —

וויפֿיל עקספּרעסיע, זאַפֿטיקייט און פֿרישקייט אין דעם גרויסאַרטיגען געמעל, וואָס דער ליכטיגער גוטמוטיגער הומאָר, מיט וועלכן ס'איז צוגעווירצט, גיט אים צו אַ באַזונדער פּיקאַנטקייט!

דער אייגנפֿאַל! — אַ ייד, אַ תּלמיד־חכם, אַ פּקח, און, ווי אָפּ־צו־להכעיס, מיט אַ שיינער פּאָעטישער נשמה, און, דאַריבער טאַקי, מיט'ן שטענדיגען אין זינען האַלטען די התראה מכח'ן „מה נאה אילן זה!" — און דוקא דאַרף אויף אים דער אייבערשטער אָנשיקען אַזאַ מין נסיון, — נישט דעמאייגענעם, וואָס אויף דעם הייליגען אַנטאָני, חלילה, נאָר דאָך אַ געניג מסובכנדיגען: אין איינעם פֿון די גרעסטע תּעניתים, „ווען ווייגען און קלאָגען באַדאַרף מען אויף דעם גרויסען חורבן, אויף די גרויסע צרות, וואָס די קינדער ישראל האָט געטראָפֿען"[2], — שבעה־עשר בתמוז איבערבלייבען ביחידות, אויף פֿיר אויגען, מיט דער רייצענדיגעד יפת־תואר, „נאַטור־שמאַטור", וואָס לאָקט, ציט, מאַכט שיכור... אַ שיין שטיקעל פֿאַרלעגענהייט! —

דאָס אַרטיסטישע בלעטעל דעקט אויף, אויף דעם אייגענאַרטיגען אופֿן, אַ טיף־כאַראַקטעריסטישען שטריך אין ר' מענדעלי'ס פּסיכאָלאָגיע. — ס'איז, אָבער, גלייכצייטיג אַ אָנצוהערעניש אויף אַבראַמאָוויטשען אַליין, אַלס קינסטלער, — מיט זיין אייביג דורשטיגען, נישט־איינצוהאַלטען־ניי־גיריגען בליק. —

דערזען עפּעס, וועט „נישט העלפֿען קיין שום קונצען", — ש. י. אַבראַמאָוויטש מוז אָנשטעלען די אויגען, און אַזוי לאַנג קוקען, ביז דער אָביעקט, וואָס האָט אויף זיך זיין אויפֿמערקזאַמקייט ציגעצויגען, וועט זיך ניט אָפּבילדען, געוויס, „מיט אַלע פּישטשעווקעס", אין קינסטלערישען זכרון פֿון געניאַלישען שרייבער.

---

[1] ז"ז 15 — 16. — [2] ז' 16. —

און אַ זכרון האָט ער אַ געוואַלטיגען.

ס'איז אַ גאַנצע אומדערשעפּליכע שאַצקאַמער פון באַאָבאַכטונגען און איינדריקען: — געשעיעניש און עובדות, מעשות און פאָרפאַלען, מענטשען און „פאַרשוינגען", בילדער און סצענעס, פּאָעטישע מאָטיווען און מאָלערישע פּרטים, קוריאָזען און קליינינקייטען, „שטיקלעך" און „שפּיצלעך" — דרימלען דאָרט און זייער גאַנצער לעבעדיקייט און פרישקייט איינגעזאַפּט און אָפּגעהיט, — ביז „ס'וועט קומען זייער טאָג".

אַ געלעגענהייט, — און אָט כאַפּט אַרויס די מעכטיגע און באַוועגליכע אַסאָציאַציע פון בילדער און פאָרשטעלונגען אין רייכען כח-הדמיון פון גאָטגעבענטשטען קינסטלער, אומגעריכט, איבעראַשענדיג דעם לעזער מיט דעם קאָסטבאַרען סיורפּריז, דאָ אַזאַ און דאָ אַנ'אַנדער שטיק שמוק פון די קעניגליכע אוצרות, וועלכע עס פאַרמאָגט דאָס אויסערגעוויינטליכע געדעכעניש.

דעם קרעטשמערס „היבש חדר" האָט „קליינע פענסטערלעך". — „די טאַפּלעס זענען אַטייל צושפּאָלטען, אַטייל געלאַטעט פון צונויפגעקלעפּטע שטיקלעך, און אַטייל אינגאַנצען אויסגעשלאָגען: נאָר ערגיץ אין אַ ווינקעל שטעקט אַ איבערגעבליבען שטיקעל גלאָז", — שילדערט דער אַלץ-זעיענדיגער ר' מענדעלי-ש. י. אַבראַמאָוויטש, און וואַרפט אונז אומדערוואַרט אַרויס אַזאַ מין געניאַליש פאַרגלייכעניש: — „ווי דער איינאיינציגער צאָן באַ אַ זקנה".[1] —

מיר זענען אויסער זיך: אַזוי געטראָפען איז דאָס פאַרגלייכעניש. — און נאָך אַ רגע: עפּעס אַ אומהיימליך געפיל נעמט אונז אַרום פון דעם „איינאיינציגען צאָן פון אַ זקנה", — דעם לעצט-איבערגעבליבענעם שריט צום קבר, — און דער גרויסער שרייבער טרעפט אונז אינגאַנצען צו צו דער שטימונג, ווען ער גיט-צו וועגען דעם „איבערגעבליבענעם שטיקעל גלאָז": „באַ נאָר עפּעס אַ ווינטעל שאָקעלט זיך עס, שטיל געבעבעט: זים-זים-זים, זייער אומעטיג".[1] —

אגב, איז אונז דערקלערט אַ פּרט אין דער פּסיכאָלאָגיע פון קינסטלערס שאַפען, אויפגעדעקט דער סוד פון דער בילדער-אַסאָציאַציע: דאָס אומעטיגע „זים-זים-זים" — אָט וואָס עס האָט אין אַבראַמאָוויטשעס פאַנטאַזיע אַרויסגערופען די מיט שטילער-שטילער, טיף

---

[1] ז' 56. —

פֿאַרבאַהאַלטענער טרויעריגליכקײט פֿאַרצויגענע פֿאָרשטעלונג װעגן דעם „אײנאײנציגען צאָן באַ אַ זקנה״.

דערצײלט ר׳ מענדעלי, װי ער האָט „משונה-שטאַרק געשװיצט״ אונטער דער בריענדיגער-בראָטענדיגער זומערזון, און „דערפֿון גאַנץ הנאה געהאַט״, מחמת ער האָט „ליב צו שװיצען און קען שעה׳ן-לאַנג אַװעקליגען אין באָד הײט-הײט אַף דער אײבערשטער באַנק, בשעת דער גרעסטער היץ: זײן טאַטע, זאָל זיך מיען״, האָט אים פֿון קינדװײז-אויף דערצו געװײנט, — מאָלט ער אײך, צום װאָרט, פֿאַר-בײגײענדיג, גלײך אָפּ אַזאַ פּאָרטרעט:

„ער איז געװען אַ הײסער, געבראָטענער, אַ ברענענדיגער, פֿײערדיגער ייד. ער האָט שטאַרק ליב געהאַט זיך צו פּאַרען, צו שװיצען און דערמיט אָפּגענומען די װעלט, זיך שטאַרק באַליבט געמאַכט באַם יידישען עולם. עס האָט געשמעקט דרינען דאָס פּינטעלע יידישקײט מיט דעם ברען און מען האָט אַף אים געקוקט װי אַף אַ שײנעם, באַנאַטישען יידען, געמאַכט מיט דרך-ארץ: „יאָ, אין שמײסען-זיך איז ער אַ למדן-מופלג, ער פֿאַרשטײט דעם ענין מרחץ. ער קען, ער קען שװיצען גאָר אַ חריפות״ [1]. —

נישט גרויסאַרטיג! — דער קינסטלער פֿון באָדבעזעמעל אין קרײז פֿון זײנע טיפֿזיניגע פֿאַרערער, דער אָריגינעלער טיפּ אַפּ׳ן פּאָן פֿון דער פֿאַרקריפּעלטער קלײנשטעטעלדיקײט, װאָס האָט אים געבוירען! — און די קונציג-פֿאַרמאַסקירטע סאַטירע, דאָס מעפֿיסטאָפֿעלישע שמײ-כעלע! — אַלץ — אין עטליכע שורות אין רעמעל פֿון אַ אַרטיסטישער מיניאַטיור. —

ר׳ מענדעלי האָט זיך אַרויסגעכאַפּט מיט אַ אומפֿאָרזיכטיג װאָרט, װאָס האָט ר׳ אַלטערן געשטאָכען אין דער זיבעטער ריפּ, — און עס טוט אים שרעקליך באַנג, ער שטראָפֿט זיך אין האַרצען און זאָגט זיך אַלײן מוסר [2]: „געװאַלט, מענדיל, מענדיל, שוין צײט קומען צום שכל, נישט אַרויסזאָגען יענעם דעם אמת, װי אַ יינגעל! ביסט דאָך, ברוך-השם, שוין אַ ייד מיט אַ גרויסער באָרד. שוין צײט זײן אַ מענטש, פֿאַרשטײן, װאָס זיך איז נוצליך און גוט״. [2] — ער גיט זיך אין האַרצען אַ נדר, „װײטער זיך צו היטען מיט אַ װאָרט, הערען,

---

[1]) ז׳ 22. — [2]) 106. —

זעין און שווייגען — די גוטע מדה פֿון אַלע קלוגע, פֿיינע לייט, וואָס איז נייטיג אין לעבען". איטליכען וועט ער נאָר לויבען, באַליבט צו מאַכען זיך דערמיט באַם עולם. — און אָט — דערציילט ער — האָט אים „זיך פֿירגעשטעלט גאַנצע מחנות אונזערע גוטע מענטשעלעך, פֿעטערס מיט שיינענדיגע פּנימלעך". — און פֿאַר איינ איז אַ גלענצענדיגע כאַראַקטעריסטיק פֿון די פּראָפֿעסיאָנעלישע אונטערלעקערס, וועלכע עס פֿעלט נישט אין יעדער געזעלשאַפֿט, אין יעדען קלאַס, אין יעדען גראַד:

„זיי דרייען זיך אַהין און אַהער, חבר מיט דעם, מיט יענעם, טאַנצען אַף אַלע חתונות, האָבען שטענדיג נאָר הנאה, קושען זיך מיט איטליכען, וואָס ער איז פֿון אויווען, צוגייען פּשוט פֿאַר פֿרייד, רעדענדיג מיט יענעם פֿון זיין גליק, ווינטשעווען אים צו מיט טרערען אין די אויגען און מיט אַ זיס שמייכעלע אַף די ליפּעלעך, צולייגען אַף טעלערלעך יענעמס גוטסקייט און גיבען אים עולם-הבא מיט דער פֿולער האַנט; לויפֿען אָנזאָגען בשורות, געפֿינען זיך אומעטום, ווו נאָר ערגיץ אַ קערמישיל, אַ שמחה. תמיד שיינען זיי די איינגעלעך, דער שטערען גלאַנצט, די בעקעלעך פֿאַרפֿאַרבט, די נאָז פֿייכט מיט וויימפּערלעך. זיי זענען צופֿרידען, פֿריילעך, און קוועלען גאָר אָן... אַז וויל איז איינ, פֿעטערס!" — [1]

אָן דעם וויסטען קאַליקע, וואָס נאָך אים הייסט דאָס גאַנצע ווערק, האָט קהל, — דערציילט ר׳ מענדעלי, — אַפֿילו בעת דער צווייטער כאָלערע פֿאַרגעסען. — מילא, טרעפֿט אַזאַ פֿינסטער מזל! — ניצט, אָבער, דער גרויסער קינסטלער אוים די געלעגענהייט, דערמאָנענדיג וועגען דעם, אַריינצופֿלעכטען אַף דער שטעלע אַזאַ געניאַלישע שאַנרצייכנונג, אין אַ פּאָר קורצע שטריכען אויפֿגעפּאַסט:

...„די מומע אָהן אַ נאָז, וואָס איר שטיינער איז צו העצקען זיך אין מיטען דער גאַס, בשעת איר כלי-זמר׳ל סקריפּעט אַף עפּעס אַ מין פֿידעלע, אַזיינגענדיג דערצו אַפּ׳ן בייקולכען, געמט-צוגויף אַף אַ טעלערעל נדבות, בכדי צוויי מתים זאָלען גיין טאַנצען, קאַליקעס, קבצנים, אָרימע מיידלעך זאָלען, חלילה, נישט פֿאַרזיצען" [2] ... —

---

[1] ז׳ 105. — [2] ז׳ 34. —

ר' מענדעלי פֿרעגט האַרבע קשיות, און ר' אַלטער פּטרט אים אָפּ מיט אַ „בע", — „פֿאַרקנייטשענדיג זיך מיט אַ פֿינסטער פּנים", „אָהן לשון, אַ קראַץ געבענדיג זיך אין דער פּאה, אַ מאַך מיט דער האַנט און אַ זיפֿץ טיף פֿונ'ם האַרצען"[1]. — נאָמ-זשע אַ „ענציקלאָפּע-דישען" אַזויצוואָגען, אַנאַליז פֿון דעם יידישען „בע" — אין אַ שנירעל געטאָקטע בליצבילדלעך:

— „בע" — איז בּאַ אונז, יידען, אַ טייער וואָרט, וואָס האָט זייער פֿיל טייטשען און איז אַ תירוץ אַף אַלע קשיות. „בע" קען מען געברויכען אַלע צייט אין אַ שמועס און עס זאָל תמיד פּאַסען. אַ ייד קען מיט „בע" זיך תמיד אויסדרייען, ווען ער איז, נעבעך, אין דער קלעם אין שטייט שמאָל. מיט „בע" סלוקט אַ שווינדלער, אַ אָנזעצער, אַז די בעלי-חובות טרעטען צו מיט שטאַרקע טענות. „בע" שטייט אַ יידען ביי אין דער נויט, ווען עס באַווייזט זיך, אַז ער איז נעבעך אַ ליגנער. מיט „בע" קען מען אָפּענטפֿערן יענעם, וואָס דולט אָן אַ קאָפּ צוויי שעה, נישט צו הערען, נישט צו פֿאַרשטיין אַפילו איין וואָרט פֿונ'ם גאַנצען שמועס. מיט „בע" קומט אָפּ אַ שיינער, צובראָכע-נער ייד, ווען ער דערלאַנגט שטילערהייט אַ בּיס; אַ שיינע-מורנו, ווען ער טוט אָפּ אַ מיאוסע מעשה; אַ דימענטיג מענטשעל, אָהן חכמות, ווען עס לאָזט זיך גאָר אויס, ער איז געמלאכהט, האָט פֿול פֿליי אין דער נאָז. הכלל, „בע" האָט אַלערליי טעמים, משונה ווילדע פּירושים, ווי אַ שטייגער: רוף מיך קנאַקניסעל, לאָד מיך צום ונתנה-תוקף, מהיכא-תיתי, קוממיות, גע-סמאַהע דיר פֿאַרפֿול, און נאָך טייטשען אָהן אַ צאָל"[2]... —

ר' אַלטער האַקט איבער זיין מעשה, — פֿאַררייבערט דאָס ליולקעלע, — דאַרף מען אַ מער נישטוויכטיגען, אַ מער „פּראָזאַישען", אַזויצוואָגען, פּרט? — און דער מחבר פֿון „פֿישקע דעם קרומען", זעיט איר, מאַכט פֿון דער געוויינטליכער קלייניקייט „אַ גאַנץ געריכט":

„...אַלטערווישט מיט'ן עק אַרבעל פֿונ'ם העמד אָפּ דעם שווייס פֿון זיין פּנים; נעמט פֿון דער בוזעמקעשענע אַרויס זיין פֿאַרצאַליעט פּיפּקעלע מיט עפּעס אַ יפה-פּה אויסגעמאָלט דאַרויף; מאַכט-אויס מיט אַ דרעטעל, וואָס הענגט אַף אַ קייטעלע באַם טעמבאַקאָווען דעקעל פֿון דער ל'ולקעלע, דאָס קורצע

---

[1] ז' 26. — [2] ז' 27. —

ציבעבעל, פֿון וועלכֿס דאָס דינע אויסגעבויגענע מונדשטיקעל, ווי אויך דער אונטערשטער טייל זענען גרוי-שוואַרצליכֿע ביינדלעך, און דאָס מיטעלשטיקעל אַ ווייסעס, אויסגעהעפֿט אַרום מיט זאַמדפֿאַטשערקעס; פֿאַררייכֿערט דערנאָך דאָס פּיפּקעלע, טוט דערבײַ אַ קליין קיקעלע אַף דער יפה-פה און ציט זיך אוים, ווי גרויס ער איז, אונטער דעם בוים"... [1]

דאָס פּיפּקעלע מיט אַלע „מכשירים" זיינע און די פּראָצעדור פֿון פֿאַררייכֿערן — ווי לעבעדיג, מיט קלאַסישער גענויִקייט און אַנטאַפּעוודיקייט. — דערהויפּט איז פּראַכֿטפֿאָל דאָס גנבישע „קוקעלע אַף דער יפה-פה", — אַ דעטאַל, וואָס איז כאַראַקטעריסטיש פֿאַר אַלע רייכֿערער: אַ בליק אַפּ'ן דעקעל פֿון דער זייט, צי ס'ציט. —

אַמאָל גליטשט זיך פֿון דער פען אַראָפּ אַ גאַנץ געטעל אַלס פֿאַרגלייכֿעניש.

ר' מענדעלי שרײַט באַנאַכֿט, באַם פֿענסטער: „ס'טוט ווײַ, ווײַ, ווײַ"... — „אַזוי כאַפּט זיך אויף פֿונ'ם שלאָף באַדערנאַכֿט אַ קראַנק קינד, געבעך, יאָמערט פֿונ'ם האַרצען פֿאַר זיך אַליין, קוקט מיט די אייגעלעך בעטענדיג רחמים" [2].

פֿישקע דערציילט זײַן ביטערע געשיכֿטע, — די צוהערער זענען פֿאַרטראַכֿט, — און דערווײַל טוט זיך ר' מענדעלי'ס „אָדלער" וויל, „פֿאַרקריכֿט אין דער זייט לעבען דער תבואה, שטעלט זיך צווייִלען אָפּ און שטשיפּעט גראָז". ר' אַלטערס „שיינע שקאַפּע איז ניט בעסער פֿון אים, טוט אים נאָך און כאַפּט אויך אַ קײַ". — „דאָס אייגענע טאַקי וואָס אין חדר, אַז דער רבי פֿאַרקוקט זיך אַמאָל אין דער זייט, פֿאַרוויגט דאָס קינד, אָדער האַמפּערט זיך מיט דער רביצין, פֿאַרקוקען זיך אויך די תלמידים און פֿאַלשעווען אין דעם לערנען" [3]. —

פֿון די רוסישע באַרימטע שרײַבער, האָט גאָגאָל ליב געהאַט אַזעלכֿע פֿאַרגלייכֿענישען, אין פֿאָרם פֿון זעלבסטשטענדיגע בילדליכֿע עפּיזאָדלעך.

---

[1] ז' 33. — [2] ז' 61. — [3] 131. —

אין איינמאָל אויפֿגעשווומען אין דער איינבילדונגסקראַפֿט פֿון קינסטלער, ווען ער האַלט אין שרייבן, — וועט שוין גאָר נישט העלפֿען: — דאָס געמעל וועט נישט אָפּטרעטן, ביזוואַנען אַ ב ר אַ מ אָ ווי ט ש וועט עס נישט איבערטראָגן, אינגאַנצען אַזוי ווי עס איז, אַפֿ'ן פּאַפּיר.

פּראָסט-פּשוט גענומען, „אָהן קונצען", ווי מ'רופֿט עס, נאָך די השגות פֿון אַ מיטעלמעסיגען בעלעטריסט, — קען זיך אַמאָל אויסווייזען: די אָדער יענע זשאַנרסצענע, דער אָדער יענער לאַנטוך, דאָס אָדער יענץ בליצבילדעל איז, אייגענטליך, „לגמרי איבעריג", אין גאַנג פֿון דער דערציילונג „להלוטין נישט נייטיג", „פֿאַרלענגערט נאָר די זאַך", האַלט אָפּ די נאַטירליכע אויפֿוויקלונג פֿון דעם „דראַמאַטישען פֿאָדעם", וואָס איז, אין תוך, אין דער „שיינער ליטעראַטור" — „דער עיקר".

ר' מ ע נ ד ע ל י גייט זוכען ר' אַ ל ט ע ר ן, — באַדאַרף מען צו האָבען די אויספֿירליכע באַשרייבונג פֿון דער קרעטשמע? —

פֿון דרויסען:

„די קרעטשמע איז געווען באַלאַנגערט אינדרויסען מיט פֿורלעך און וועגעלעך אַלערליי. אַטייל ליידיגע נאָר מיט אַביסעל שטרוי, אַטייל פֿאַרנומענע מיט מיני זאַכען און חפֿצים, סיי נישט קיין פֿאַרקויפֿטע, סיי געקויפֿטע דאָרט אַפֿ'ן מאַרק. אַף איין פֿורעל ליגט אין אַ זאַק אַ חזיר, אַרויסגעשטעקט פֿון אַ לאָך זיין שיין פּיסקעל און מאַכט לעבער אין קאָפּ, שרייענדיג משונה אַף אַ גרילצענדיג קול. הינטער אַ וואָגען, אָנגעלייגט מיט נייע לאָפּטיעס, מיט נייע ליימענע טעפּ, טעפּלעך און מאַקערטעס, שטייט צוגעבונדען אַ רויט-געפֿלעקטע קו מיט איין האָרן און רייבט זיך מיט אַלע כחות זיך צו באַפֿרייען, גיכער קומען צו אירע אַלטע חברטעס און שטאַל מיט דער בשורה: נישקשה, מען איז אירער נאָך נישט פּטור געוואָרען, געלויבט דער שור-הבור, מען זעט זיך געזונט!... אַ פּאָר גרויע ברייטביינליגע, פֿיינע אָקסען שטייען געשפּאַנט אין דעם יאָך, מאַכען אַזוי ערנסט מיט דעם מויל און מעלה-גרהן געשמאַק, קיין מינוט, חלילה, נישט מפסיק צו זיין, גלייך ווי זיי זענען פֿאַרטיפֿט אין אַ וויכטיגער זאַך און טוען מיט זייערע אָקסענע קעפּ אויף עפּעס אַ גרויסען שכל. דעם אַרענדאַרס ציג שטייט דערווייל אַפֿ'ן וואָגען, שטעקט הינטערווייטעס אַריין דעם קאָפּ אין אַ זעקעלע דאָרט, נעמט באַלד אים אַרויס מיט אַ פֿול מויל, פֿירקעט, דרייענדיג דאָס שוואַנצעל, קייט, מאַכט מיט די באַקען,

טרעטעט דאָס בערדעל גיך, געשווינט, אַרומקוקענדיג זיך אין אַלע זייטען. איין אַלטער, אויסגעדאַרטער דאַרפּסהונט, לעבט אַף דער עלטער פון קצבה, אָהן אַ שטעלע, מיט אַ הינקעדיג פּיסעל און אַ קאָלטון, באַמבלענדיג זיך אים אַפ'ן עק, שאַרט־זיך־צו נאָענט צום וואָגען, קוקט מיט דרך־ארץ, קומט דערנאָך צו נעענטער אַף עטליכע טריט, שמעקט, זוכט מיט דער נאָז, דערטאַפּט עפּעס אַ טרוקען, אָפּגעלעקט ביינדעל, לויפט מיט דער מציאה אָפּ אַביסעל וויי־טער, שטרעקט זיך אויס אַף דער ערד און נעמט זיך קנאַקען דעם ביין, האַלטענדיג דערביי דעם קאָפּ און דער זייט אַף די פאָדערסטע לאַפּעס. — דאָס פערדעל דאָרט אין יענעם וואָגען, נטאס ווערענדיג אים, אַ לאַנגע צייט צו שטיין אַף איין אָרט, גאָרנישט צו טאָן, נאָר דרעמלען, מאַכען מיט דער מאָרדע און שאָקלען די אויערן, איז זיך מישב אָפּצושטעקען אַ וויזיט אַ פּאָר איינגעשפּאַנטע אָקסלעך, וואָס טוען זיך וויל איבער אַ זעקעל פּאָלאָווע, און זיין זייער אורח אַף וועטשערע. נאָר באַם גיין פאַרהאַקט די אַקס פון זיין וואָגען אין אַ רעדעל פון אַן'אַנדער פורעל, שיר אומצוואַרפען עס. יענץ פערדעל דאָרט, אַרויסשפּרינגענדיג פון די האָלאָבלעס, טרעט־אָן איין אַנדער פערד אַפ'ן פוס, עס טוט אַ הירזשע און שטעלט זיך דיבאָם. די ציג דערשרעקט זיך, טיט גיכער אַ שפּרונג און טרעט אָן דעם דאָרפסהונט אַפ'ן ווידעל. ער שפּרינגט דערשראָקען אַוועק אַף דריי פיס, היילענדיג אַף אַ קוויטש מיט אַ צעניאָרענדיגען שלשלת". [1]) —

און איגוועניג:

„דאָס אַלצדינג, וואָס איגוועניג אין קרעטשמע טוט זיך, דערפיל איך ביסלעכוויז, איינס נאָך דאָס אַנדערע כסדר, נישט אַף איין מאָל. דעם ערשטען כבוד דאָרט האָט מיין נאָז. באַלד באַם אַריינקומען, נאָך אַף דער שוועל, טוט מיר אַ זעץ אַ שאַרף ביטערער צאַפּענשטינקענדיגער ריח פון בראָנפען, מאַכאָרקע און מענטשענשוויים איגאיינעם. אַז די נאָז גיסט אָפּ איר „מה טובו" פון אַזאַ ברוך־הבא מיט אַ הילך, צוגיסענדיג זיך אין שטייגער, גייען צום סמיך די אויערן. אַ רעש, אַ געפילדער פון אויסגעמישטע איגאיינעם דינגע, גראָבע, הייזעריגע, צוריפּעטע און כריפּעדיגע קולות קייקלען זיך אַריין אין זיי מיט אַ גרילצען, גאָר טויב צו ווערען. אַז די נאָז מיט די אויערן האָבען שוין זייערס אָפּגענומען, געהאַט זייער ערליך אויסקומעניש, זענען שטאַרק אין דער אַרבעט, נעבעך, די אויגען. נאָכדעם ווי זיי בלאָנקען זיך

[1]) ז"ו 52—53. —

פריער אַרום אין דער טונקעלגיש צווישען אַ געדיכטען עולם מענטשען, צונויפ־געשמאָלצען אינאייגעם, גישט צו האָבען אַ פיצעל סימן פון עפעס אַ זאַך, דערזעיען זיי פונדערווייטענס אַף אַ לאַנגען הילצערנעם טיש אַ חלבדיג ליכטעל אין אַ ליימען לייכטערל, וואָס ברענט מיט אַ רויטען שטעכענדיגען פלאַם, אַרומ־געריגנעלט מיט געל־גרין־בלוי־גרויע רעדער, ווי רעגענבויגענס פון דער הייסער פאַרע און זיילען רויך, וואָס שלעפען זיך איבער דער שטוב אַרום. ערשט דערגאָך הייבען־אָן אַרויסצושווימען פונ'ם טונקעלען טומאַן כסדר: געז, בערד, בערדלעך, טשופריגעס, גאַנצע פנימער און צורות פון מאַנסבילען און נקבות. עס שווימען אַרויס רעדלעך מענטשען, אַטייל האַלטען זיך אַף די פיס, ערשט נאָכ'ן פערדען, פיפטען טרונק בראַנפען. אין דער זייט האַלזען זיך צוויי שכורימלעך, זידלען זיך פאַר גרויס ליבשאַפט מיט מיאוסע ווערטער. לעבען זיי שטייט אַ פלוניתטע באָרוויס אין אַ קורץ קליידעל מיט אַ געשטיקט העמד אויסגעשניטען ווייט און האָט הנאה, פאַטשט אייגעם, דעם אַנדערען אַפ'ן רוקען מיט גוטען, מאַכענדיג דערביי: „געגוג, אַהיים, אַהיים!" — דאָס שיכורע פאָרפאָלק אָבער שמעלצען זיך נאָך מער פאַר ליבשאַפט, נעמען זיך שטייפער אַרום און פאַלען. ווידער אַטייל זיצען אַף לאַנגע בענק לעבען פלעשלעך משקה מיט פאַרבייסען. צוויי בעלי־הגופן טרינקען איינער צום אַנדערען לחיים און זענען ביידע, ווי מען זאָגט, בגילופין. איינער, אַ שטאַרקער ליבהאָבער פונ'ם ביטערען טראָפען און וואָס דאָ איז שטענדיג זיין מקום־מנוחה, ווישט זיך פונדערווייטענס, רייכערענדיג זיין ליולקעלע, דאָס מיט דידאָזיגע צוויי לייט, דאָס מיט יענעם, דאָס מיט איין אַנדערען און ווינטשעוועט־צו: „לחיים, לחיים!" כאָטש מען קוקט זיך אַפילו אַף אים נישט אום. און גאָר צו לעצט שווימט אַרויס אין דעם געשטאַלט פון אַ יידענע, אַ רירענדיגע, אַ זשוואַווע, מיט אָפּ־געבלאַקעוועטע פעלענע מושקעס און עפעס אַ מין טיכעל אַפ'ן קאָפּ, דעם שענקערס ווייב מיט איר כבוד אַליין, לעבען פעסלעך, פלעשער, קעלישקעלעך, גלעזלעך, קרענצלעך בייגעל, געקאָכטע אייער, דאַרע פישלעך און שטיקלעך פאַרהאַרטעוועטע לעבער. דאָס מויל מאַכט איר זיך קיין רגע נישט צו, די הענט אירע רוען אויך נישט פונ'ם טענהן, רעדען מיט איטליכען באַזונדער, פונ'ם געבען און נעמען, גרייט געלט מזומן, אָדער משכנות אָדער מיט אַ קריידעל אָנשרייבען אַף דעמס, אַף יענעמס חשבון פאַסקעלעך און רינגעלעך" [1].

---

[1]) ז"ו 53—54. —

נאָר לייִענסט איבער די פּראַכטפֿאָלע, רעליעפֿע, ווי אין שטיין געקריצטע שילדערונגען, האַלטענדיג אין זין אַבראַמאָוויטשעס נוסח בכלל און דעם גאַנצען שניט פֿון בוך, — שפּירסטו און זייער שאַרף: — פּסיכאָלאָגיש דעם ענין גענומען, וואָלט אין דעם אָרט, אָהן דער קלאַסישער באַשרייבונג, געווען אַ לאָך. עפּעס וואָלט געפֿעלט. אַזאַ מין איבערהיפּערונג וואָלט געווען דערווידער דעם גייסט פֿון ווערק און אונזער גרויסען מאָלערס אייגענאַרטיגער קינסטלערישער מאַנערע.

אין דער מינוט, וואָס דאָס אָדער יענץ בילד שטייט פֿאַר אונזער קינסטלערס אויגען, איז עס פֿאַר אים דער צענטער פֿון זיין אויפֿמערקזאַמקייט, די נקודה, אַף וועלכער ער קאָנצענטרירט די גאַנצע אָנשטרענגונג פֿון זיין אַרטיסטישער קראַפֿט, — הגם ניט אַרויסלאָזענדיג דערביי פֿון זינען דאָס ווערק אים גאַנצען, מיט זיין פּלאַן, אינהאַלט און אידייע.

ניט כּאַפּ-לאַפּ, פֿון יוצא-זיין וועגען, אַבי אָפּצופּטרן, — מיט דער הייליגסטער ערפֿורכט, מיט דער שטאַרקסטער ליבע, מיט'ן טיפֿסטען געפֿיל פֿון אחריות, מיט דער העכסטער געוויסענהאַפֿטיקייט, מיט דעם גרעסטען ערנסט און מיט דער שטרענגסטער פֿאָרזיכטיקייט — איז אויסגעשריבען יעדער עפּיזאָד באַזונדער. — איטליכער שטריך — געמאָסטען און געוואויגען, געטאָקט און געפֿיילט און געשליפֿען, באַהויכט מיט אמתער באַגייסטערונג, אָפּגעשטעמפּעלט מיט דער חתימה פֿון גאונות.

תמיד וואַך איז דער ריזיגער אינטעלעקט. — בעת דער אַרבעט, אומאויפֿהערליך און אומדערמידליך מאָביליזירט אַלע פּסיכישע קרעפֿטען: דער געדאַנק און דער כח-הדמיון; דער זכרון און די אַסאָציאַציע פֿון אידייען, פֿאָרשטעלונגען און געפֿילען; די איראָניע, דער סאַרקאַזם, דער הומאָר, דער ליריזם, — ווירקענדיג אין מערקווירדיגער איינינקייט.

און פּלוצים, דאָ און דאָרט רוקט די געהיימע האַנט פֿון שאַפֿונגספּראָצעס אַרויס דאָ דעם, דאָ יענעם יסוד, ער זאָל הערשען איבער דער אַלגעמיינער קאָמבינאַציע, — און דערפֿון נעמט זיך דאָס, וואָס כמעט יעדער עפּיזאָד אין דעם זעלטענעם בוך האָט זיך זיין איינענעם פּרצוף.

אין איטליכס בילד קען אַבראַמאָוויטש אַריינטראָגען אום-

גערוכט אַזאַ מין אַקאָרד, וואָס טוט עס מיטאַמאָל אַ הייב אויף העכער פון זיין פּריוואַט, אָפּגעשלאָסן, ענג רעמעל, — צוגעבענדיג דעם אַ ברייטערע, אַלגעמיינערע, שטאַרקערע באַטייטונג.

ר׳ מענדעלי שילדערט, למשל, די גלופּסקער געמויערטע באָד:

„אין איין ווינקעל זיצן רופאים מיט דעם קליפּערגעציי, אַרום זיי ייִדען אַ סך. איין רופא גאָלט קעפּ, דער אַנדערער רופא מיט אַ ברייטע צוקאַראַשעטע פּליצעס, שטעלט באַנקעס דעם, כאַפּט אַראָפּ געשטעלטע באַנקעס בײַ יענעם, און ייִדיש בלוט גיסט זיך טייכענווייז אַף דעם פּאָל, אונטער מענטשען, פּאַרטיזש אינאיינעם מיט ביעו־לעך פון בעזעמער און אָפּגעגאָלטע האָר. — דעם רופאס ברענענדיג ליכטעל שמייכעלט זיך מיט אַ צופלאַקטערנדעם קנויט, שפּריצט, ברוזגעט מיט אַ גזיזער, מיט אַ פּלאַם־פייער פון אַ מיתה־משונה קאָליר“... [1]

און ווייטער:

„אַף די ווענט, אַף דער סטעליע, לעבען אויזען הענגען, ווי אין דעם גרעסטען מאַגאַזין, אַלערליי קליידער: העמדער, זאָקען, פּל־אַמיני לייבצודאַקען, אַלע סאָרטען תחתונים, קאַפּטענס, קאַפּאָטעס, אויך קיילעכדיגע פּעלפענע היטלען“. [1]

און נאָך:

„פון דער אייבערשטער באַנק לאָזען זיך הערען שרעקליכע קולות. אַ מאָל ייִדען ליגען דאָרט אָהן כוחות, זיפצען און קרעכצען, אַ מאָל זענען געוואָפּענט מיט בעזעמלעך און שרייען: געוואַלד, ייִדישע קינדער! געוואַלד, האָט רחמנות! געוואַלד! געוואַלד, פּאַרע!“ [2] ...

און נאָך:

„אין באָד ווערט קאַלט, אַלע שרייען, און איינער שטרעקט נישט אויס אַ האַנט. אויפצוגיסען אַפּ׳ן שטיין, ביז צום סוף געפינט זיך עפּעס אַ וויסעחברהניק און מאַכט אָן אַזאַ היץ, ווי אין גיהנום, אַף דערשטיקט צו ווערען“. [3]

און נאָך:

„צוויי אויסגעווייקטע ייִדען שלאָגען זיך דאָרט פאַר אַ ראַשקעלע, אויסרייסענדיג איינער פון׳ם אַנדערענס הענט מיט ווידלעריי אַ שרעק. אַ דאַרער מלמד, וואָס בלאָנקעט זיך דאָ אַרום אָהן געציי, לייגט זיך אַריין אין שלום, מאַכט אַ פּשרה — און אַלע דריי טונקען זייערע פאַרשמאָלצטעטע פּאַפּשיילכענס און וואַשען זיך פון איין ראַשקעלע“. [3] —

אַ בינטעל מייסטערהאַפטע צייכנונגען. אַלע צוזאַמען גיבען ווי אינז אַן׳עכט האַמעריש, אין פולען זין פון וואָרט עפּיש בילד. גע-

---

[1] ז׳ 36. — [2] ז״ז 36 — 37. — [3] ז׳ 37. —

וואַלטיגע אויספֿירלעכקייט און גענויִקייט, — און דאַדורך: אַ מענגע זשאַנר.

ביז דעם מאָמענט האָט איר פֿאַר זיך בלויז די אַלטע יידישע באָד, מיט אירע אַלטפֿעטערישע פֿאַרשווינען, די באָד, אַלס אַזעלכע, אַלס מרחץ, אַלס „סאַניטאַריש-היגיעניש אַנשטאַלט", אַזויצוזאָגען.

נאָר אָט גיט אַבראַמאָוויטש צו נאָך עטליכע אויסגעצייכענטע צייכנונגען:

„אויווענאָן אין אַ קופּקעלע, זיצען מיוחסים, נגידים, לײַטישע מענטשען און שטיסען עסק, פֿון תוך-זאַכען: מכּה די טאַקסע, מכּה הײַנטיגע עולם-פֿנימער, מכּה דעם גאַבאָר, מכּה די וויבאָרעס אַף גלאַסנעס, אַף אַ רב, מכּה אַכטצען און דרײַצען און מכּה דעם נײַעם פּאָליצמײַסטער.

„צו זײַ שאַרט זיך צו, ווי אַ קעצעלע, עפּעס אַ שײַנער ייד און מאַכט אַ שמועס מכּה דער תּלמוד-תּורה, מכּה די נײַע גזרות, מכּה חטאים און שטאָדט און רוימט דערבײַ איטליכען אײַן סודות אין אויער...

„פּלוצלים קומט-צו אײַנער אַ חוילער יונג, וואָס שאַרפֿט די צײַן אַף גלאַסנע, און פֿאַרבעט מיט אַ חניפֿהשמײכעלע אַף דער אײבערשטער באַנק דעם גרעסטען יחסן און בעל-דעה, וועלכען ער וויל אַביסעל אויספֿאַרען פֿשאַקענדיג מיט זײַן כּבוד אַלײן.

„דער שײַנער ייד, וואָס האָט אויך אַ קוק אַף עפּעס אַ התמנות און וויל אָפּלעקען אַ בײַן, פֿאַלט דעסגלײַכען אַף דעראײַנענער המציאָה, טוט זיך אַ בײג מיט אַ חניפֿהלע און פֿאַרבעט אויך אַ יחסן צום טאַנץ.

„אַלע קריכען אַרויף אויוען אַף דער באַנק, די בעזעמלעך הײבען זיך, און די געשעפֿטען ווענען אָפּגעמאַכט"[1]..

גאָר אַ פֿרישער מאָטיוו, פֿאַר דעם בילד גופא אינגאַנצען, דאַכט זיך, אַ פֿרעמדער, ווי פֿונדרויסען גאָר אַרײַנגעריסען זיך און — צערוקט די רעם.

שוין נישט בלויז דער אַלטער יידישער מרחץ, אַלס אַזעלכער, די אַלטפֿרענקישע יידישע „סאַניטאַריש-היגיעניש אינסטיטוציע", — עפּעס גרעסערס, וויכטיגערס איז פֿאַר אײַך: אײַנער אַ צענטער פֿון אַלטפֿעטערישען יידישען כּלל-לעבען, אַ מין פּאָליטיש-געזעלשאַפֿטליכער „קלוב", אַ לאַבאָראַטאָריום פֿון די קהלישע געש[?]טען, ווי, להבדיל, דאָס בית-המדרש, אַמאָל אומעטום און יעצט נאָך אין די קלײנע שטעטלעך.

---

1) ז׳ 37. —

דאָ ווערען געבוירען, צוגעגרייט און פאַרווירקליכט פּלענער; דאָ פאַרוואַרפט מען נעצען, מ'פאַרפירט אינטריגעס, מ'שליסט בלאָט און מ'מאַכט אָפּ די ווילסטיגסטע געשעפטען. — די הויפּטפיגורען פון אַמאָליגען רעדעלפירעריי: דער גרויסער יחסן און, דאַדורך גופא, דער גרעסטער בעל-דעה, כמעט זעלבסטהערשער; דער שיינער ייד, דער חונף, און ניבול-פהניק; דער ווילער-יונג, דער פּרעטענדענט אָף אַ גלאַסנע, אַ מגושם נפש'ל מיט לזיווימשער הענט, נאַטירליך... מ'פאַרקויפט איינער דעם אַנדערן דאָס קהלישע שעפּעלע, — און מ'שערט געשמאַק די שטומע צאן-קדשים...

נישט וואָר, אַדאַנק די לעצטע צוגעקומענע צייכנונגען, איז דאָס בילד מיטאַמאָל אויסגעוואַקסען? — די באָד — שוין נישט בלויז אַ באָד פאַר זיך, נאָר נאָך עפּעס: אַנ'איינגענאַרטיגע אָפּשפּיגלונג פון גאַנצען יידישען לעבען אין יענער צייט, מיט זיין ס ד ר, ט אָ ן און א יי ג ע נ ט י מ ל י כ ק יי ט ע ן; — אין אַ געוויסער מאָס אַ געניאַלישער ס י מ ב אָ ל פון דער כנסת-ישראל און איר פאַרקריפּלונג; — און אָהן אַ שום ספק — אַ ג אַ נ ץ ש ט י ק י י ד י ש ע ק ו ל ט ו ר ג ע ש י כ ט ע...

זיין מאַניערע צו רעדען מיט רונדע, רייכגלידערדיגע בילדער, סקיצען מיניאַטיורען, גיט אַבראַמאָוויטש איבער אויך די העלדען פון דעם בוך.

ר' מ ע נ ד ע ל י, ר' אַ ל ט ע ר, פ י ש ק ע — דריי אַזוי פאַרשידענע טעמפּעראַמענטען. יעדער פון זיי האָט זיך זאָגאַר זיין אַרט רעדען. נאָר אַלע זענען זיי אין געפאַנגענשאַפט באַ דעם גרויסען קינסטלער, היפּנאָטיזירט פון זיין וואונדערליכען כח-הדבור. און אַלע רעדען זיי, ווילענדיג-ניטווילענדיג, מיט אַ ב ר אַ מ אָ ו ו י ט ש ע ס נוסח, אָף זיין שטייגער, מיט זיין שפּראַך צווויילען.

און ס'איז שווער צו זאָגען, דאָס זאָל זיין אַ גרויסער פעלער, ווי ס'קען זיך, אין פלוג, אויסדאַכטען. פאַרקערט, דאָס ווערק געווינט דערפון אַ סך — אין זין פון אינטימער אויסגעהאַלטענקייט, אין זין פון אָרגאַנישער איינִיקייט. אָף „אָ ר ג אַ נ י ש ע ר" — דער טראָפּ. אין „פישקע דעם קרומען" האָבען מיר דוקא ניט בלויז די איבערפלעכליכע, מער-ווייניגער דייטליך געקינצעלטע איינִיקייט פון אַ מעכאַניש, הגם מיט אַ גרונטאידייע צוזאַמענגעשמעלטען מוזיי, ווי ס'וואָלט רעכט געווען אין דיזען פאַל צו דערוואַרטען. — דאָס ווערק צייכענט זיך אויס — און דאָס איז אומגעהייער פיל, דערין שטעקט די גרויסקייט זיינע, — מיט דער טיפער

איניוויניגסטער אייניקייט, מיט דער וווּנדערלעכער אינעווייניגסטער האַרמאָניע: דאָס איז אַ געוואַלטיג מעכטיגע פּאָעמע, וואָס פֿון די ערשטער שורה ביז דער לעצטער ליגט אַף איר דער צוזיבערגלאַנץ פֿון דעם אויסדערוויילטען גייסט, וועלכער האָט זי פֿון זיך, ווי אַ פֿייערשפּייענדיגער באַרג אַ ריזיגען שטראָם פֿלאַקערדיגע לאַווע, אויסגעהויכט. —[1]

אין „פֿישקע דעם קרומען" שפּירט זיך, אַף שריט און טריט, — ווי אין אַלע, אייגענטליך, כמעט אָהן אויסנאַם, ווערק אַבראַמאָוויטשעס, — זייער שטאַרק דער מוסר־זאָגער, דער זיטענלערער.

דאָס שטראָפֿען, דאָס לערנען איז שוין, ווי באַוווּסט, די צווייטע נאַטור פֿון אונזער גרויסען שריפֿטשטעלער, וואָס האָט זיין ליטעראַרישע קאַריערע אָנגעהויבען מיט אַן׳אַרטיקעל וועגען דערציונג און מיט פּאָפּולער־וויסענשאַפֿטליכע קאָמפּילאַציעס.

אָבער דער מוסר אין דעם בוך איז נישט אַ פֿרעמדער עלע־מענט, וואָס רייסט זיך אַריין פֿונדרויסען, צושטערענדיג די האַרמאָניע פֿון קינסטלערישען גאַנצען. — אין „פֿישקע דעם קרומען" האָט אַבראַמאָוויטש דער קינסטלער ענדגילטיג באַזיגט און אונטער־יאָכט אַבראַמאָוויטשען דעם מאָראַליסט. — דער מוסר איז געוואָרען בלויז אַ נאַטירליכער באַשטאַנדטייל, אַן׳אָרגאַנישער איינגעקערדיגט פֿון די פֿאַרבען. אָהן אויסערליכער אָנשטרענגונג, ריין אינערליך שפּריצט די מאָראַלישע סענטענציע פֿון די גע־מעלער, און איז אַליין — מאָלעריש.

ר׳ מענדעלי לערנט מיט זיך אַליין „בלק" פֿאַר די „לאַנגע צונג", — און, ווי זיין שטייגער, פֿאַרפֿירט אַ ברייטען, רונדען פּזמון. — „דיך, טאָכטער, שטראָף איך, — דיך, שנור, מיין איך!" — און דער

[1]) דאָס קאַפּיטעל איז געווען געדרוקט אין „מאָמענט" נ״נ 102, 108, 114 פֿון 16, 23, 30 מאַי 1913. — דאָ ווערט עס איבערגעדרוקט מיט מלואים. —

מוכר־ספרים דער פקח, דערלאַנגט איַיך, אַף דעם שטח פון אַ קנאַפּ בלעטעל, — אַ גאַנץ שטיק אַלמענטשליכע זיטענפילאָזאָפיע, אַף וועלכע ש. י. אַבראַמאָוויטש איז שטענדיג אַזאַ בעלן. — דריַיט, אָבער, נישט צוועק מיט'ן קאָפּ: נישט מיט'ן קלאָץ־לשון פון אַ קעלביגען בעל־דרשן ווערט דאָ גערעדט: „רבותי! זיַיט נישט קיין חונפים, קיין צולעקערס! מ'טאָר נישט אונטערבאַמקען איטליכען, קיינעם קיין אמת וואָרט אין די אויגען נישט זאָגענדיג!”... און אַזוי וויַיטער, און אַזוי וויַיטער. — ניין! פאַר איַיך איז די פראַכטפאָלע שטעלע וועגען די „פעטערס”.[1]

עס קען מכח איר קיין ספק נישט זיַין: דאָס איז אַ קאַפּיטעל שטראָפריַיד, אַזויצוזאָגען. — אָבער מערקווירדיג: דאָס בלעטעל מוסר לאָזט זיך מאָלען. — עס בעטען זיך אונטער'ן פענזעל די ליבהאַרצעדיגע „פעטערס”, וואָס — „תמיד שיַינען זיי די איַיגעלעך, דער שטערען גלאַנצט, די בעקעלעך פאַרפאַרבט, די נאָז פיַיכט מיט וויַיטפערלעך”... — דער מוסר־השכל איז אויסגעדריקט מיט דער גאַנצער עקספרעסיע פון אַ מאָלער, וואָס זעט נישט די מדה אָפּגעטיַילט פון איר טרעגער, און קען זי נישט שילדערן אַנדערש, ווי אין די פיזישע און פסיכאָפיזיאָלאָגישע איַיגענשאַפטצוגען פון די ליַיטלעך, אין וועלכע זי איז פאַרקערפערט. —

אַנ'עולה, וואָס באַ אונז איז נישטאָ קיין גרויסע אילוסטראַטאָרען — מיט דעם זעלטענעם טאַלענט, די פאָעזיע פון וואָרט צו איבערדיכטען אין פאָעזיע פון פאַרב. — ווער האָט געזעען אַלעקסאַנדער בענואַס גרויסאַרטיגען בילדערקאָמענטאַר צו פושקינס „פּיקאָוואַיאַ דאַמאַ”? — ווען אַ יידישער מאָלער זאָל אַזוי פרוווען צוגיין מיט דער פאַרבענבערעט צו ש. י. אַבראַמאָוויטשעס ווערק; — ספּעציעל — צו „פישקע דעם קרומען”; — וואָלט זיך דען נישט אַנטפּלעקט פאַר זיַין באַגיַיסטערטען בליק אַ אומדערשעפליכער מטמון פון קאָסטבאַרסטען מאַטעריאַל! — נישט טעמעס — גריַיטע געמעלער: — נעם — און טראָג־איבער אַפּ'ן ליַיוונט! — אַ גאַנצע גאַלעריי, — נישט בלויז פון יידישער קולטורהיסטאָרישער באַטיַיטונג, — נאָר אויך פון איַיביגען, אַלמענטשליכען, עסטעטישען ווערט. —

[1] זעי אויווען ז' 69. —

ניטאָ אַ צווייטער שרייבער בײַ אונז, — און בכלל, ניטאָ אַסך אַזעלכע פּאָעטען, ראָמאַניסטען און נאָוועליסטען אין דער וועלטליטעראַטור, וואָס זייערע שאַפונגען זאָלען זיין — אַזוי דורך־און־דורך, אַזוי פון אָנהייב ביז סוף, פון׳ם ערשטען בלעטעל ביז׳ן לעצטען, אַזוי אַף איטליכער שטעלע, ווו מ׳ווערט נאָר דאָס בוך אַ עפען טון, — אויסדריקליך מאָלעריש־בילדליך.

דער פּענזעל־קינסטלער par excellence איז ש. י. אַבראַמאָוויטש. — קיינמאָל „באַשרייבט" ער ניט, אין ליטעראַרישען זין פון באַגריף. ער דערציילט ניט וועגען דער זאַך, וואָס שטייט פאַר זיין גייסטיג אויג. — תמיד ווייזט ער זי אייך: „נאַט, קוקט!" — ווייזט פּלאַסטיש. אימער געניי, אימער בולט. שטענדיג מיט פעסטער האַנט, מיט אויטאָריטעטישער זיכערקייט.

זוכט ניט אין „פישקע דעם קרומען" אַזאַ שטעלע, אַף וועלכע איר זאָלט קענען זאָגען: „די צייכנונג איז ניטדייטליך; דער פאָן צושוומען; די אומריסען צורונען". — ש. י. אַבראַמאָוויטש ווייסט ניט, וואָס הייסט: ניט גוט זעען, ניט פּינקטליך געדענקען, ניט ריכטיג איבערגעבען. — אַ געהיימניספולע קראַפט פירט זיין האַנט, און לעבען, צאַפּעלדיג, אָטעמענדיג לעבען ווערט אונטער זיינע פינגער באַשאַפען. —

איז ניט אַ פראַכטיג געמעל דער ייד מיט דער גרויסער באָרד, אַף דער קעלניע פון זיין ספרימביידעל, אין טלית־און־תפילין, מיט דער בייטש אין דער האַנט, אין אַ הייסען זומערדיגען טאָג, אַפ׳ן וועג, צווישען פעלדער, געשפרענקעלט מיט בליענדיגער רעטשקע, ווייס ווי שניי, לעבען געלגילדענע ראַצעמאָרענע פאַסען פון ווייץ און מאַטגרינגליכע, הויך־געוואַקסענע קוקורוזעס — ?

אַ גרויס לאַנטוך — און אַף אים: עטליכע פעסטע, דרייסטע, נעדעכטע, זאַפטיגע, גלאַנציגע פענזעלשמירען, פול מיט אויסדריק, פּערספּעקטיוו, לעבען אין דער ליכטיגער, רעגענבויגענדיגער פאַרבענשפּיל! —

בעט זיך ניט: „מאָל מיך!" — די מיט קאָמיזם און הומאָר דורכגעדרונגענע סצענע פון ר׳ מענדעלי׳ס באַגעגעניש מיט ר׳ אַלטערן? — :

…—„מיין ביידעל איז אַריין אין קאַליזשע, וואָס אַף דעם בעל־העגלהשען לשון הייסט עס „אַ טינטערעל". אין דעם הינטערשטען רעדעל איז פאַרטשעפּעט איין אַקס פון עפּעס איין אַנדער ביידעל. דאָס פאָדרעל מיינס שטייט אַן געהאַקטע ווונדער

מיט איין פוס איבער דער האַלאַבלע, פאַרדרייט אין די לייבן און סאַפעס, ווי אַ גאַנו... דאָרט אונטערין [1]) וואָגען ליגט פאַרפּלאָנטערט אין טלית-און-תפילין אַ ייד, די ביינער פאַרדרייט מיט די רצועות, צאַפּעלט און אַרבעט מיט אַלע כחות זיך אויסצודרייען [2]).—

אָדער דאָס זשאַנרבילדל: —

—..."איך שריי: "ס'טייטש! ער — "ס'טייטש, ס'טייטש!" איך בטל צו אים אויס אַלע חלומות, ער בטלט צו מיר, נישט אָנצוקוקן איינער דעם אַנדערנס פּנים. איך בילדער: "ווי שלאָפט עס אין דאַוונען אַ ייד!" ער צוריק: "ווי פאַפט עס אַ ייד!" איך גיב אים אין מאַזען, ער מיט אַ צינאָב אין דער טאַטען אַרײַן! איך שייס זיין פערדעל, ער, אויספּלאָנטענדיג זיך, לויפט און שמייסט מיין פערדעל; בײדע פערדלעך שטעלען זיך דיבאָם, און מיר, שטאַרק אָנגעצונדען, לאָזן איינער צו דעם אַנדערען זיך צו הענדום-פענדום, ווי די הענער, מיט דער דעה אָנצינעמען זיך פאַר די פאות. אַקעגען אַ רגע שטייען מיר שטיל, שאַרף אָנקוקענדיג איינער דעם אַנדערן [3]) ...

דער אויטאָר אַליין קען זיך ניט באַהערשען—תּידוש'ט זיך און קוויקט זיך:

..."עס האָט געמוזט זיך אויסזעיען משונה-ווילד, האָבען דעם זיבעטען חן: צוויי יידישע גבּורים אין טלית-און-תּפילין שטייען אָנגעדרודעלט, גרייט צו באַווייזען זייער גבורה און זיך פאַטשען אַפ'ן פרייען פעלד, ווי אין אַ בית-מדרש, להבדיל!... אַזעלכס האָט מען באמת געמעגט אַף הידושים גיין זעיען" [4]).

איז ניט גלייך פון אַ רעם אַרויס דער קלאַסישער פייזאַזש מיט דער פּראַכטפּאָלער זשאַנרפיגור אין צענטער, ווען — "דער הימעל איז בלוי, לויטער אָהן אַ פיצעל וואָלקען; די זון בראָט, סמאַלעט, עס ווייעט נישט קיין ווינטעלע, מען פילט נישט קיין ליפטעלע; די תבואה אַף די פעלדער, די ביימער אין די וועלדער שטייען שטיל, ווי צוגעקאָוועט, קיין שאָקעל אפילו זיך נישט צו טון; קי אַף די פאַשע ליגען מיד, אויסגעשטרעקט די העלזער, שאָקלען צווײלען די אויערען, קייען און מעלה-גרהן, אַנדערע גראָבען אונטער זיך די ערד מיט זייערע הערנער, שאַרען מיט די קאָפּיטעס און רעווען, שרייען פון גרויס היץ", [5]) — און ר' מענדעלי: — "ליגט זיך פאַר גרויס היץ פּשוט צולייגט אַף דעם וואָגען אין העמד, מחילה, מיט דעם טלית-קטן, אונטערגעהויבען אַפ'ן שפּיץ קאָפּ דאָס געשטעפּטע פעלפענע היטעל און אַראָפּגעלאָזען ביז די פּיאַטעס זיינע אונטערגענייטע ברעסלער וואָלענע זאָקען, וואָס ער טראָגט, בעונותינו הרבים, אין זומער אפילו, און האָט משונה-שטאַרק געשוויצט"...? [6]) —

---

[1]) צווייטען. — [2]) ז' 17. — [3]) ז"ז 17—18. — [4]) ז' 18. —

[5]) ז' 21. — [6]) ז' 22. —

די צוויי גוטעפריינט, ביידע מוכר-ספרי-יקעס אונטער׳ן בוים, צווישען „וואלד, שיינע פעלדער און א געמייזעכץ,״ אף וועלכע די זון האגעלט מיט פייער,—יעדער אין זיין פיינעם שטאט, שוויצענדיג געשמאק און שמיסענדיג וועגען „געשעפט״ און אנדערע זאכען, — ניט א דאנקבארער סיזשעט פאר א יידישען זשאנריסט? —

און ווארטען דען נישט אף דעם יידישען טעניער: — ר׳ אלטערס בויד — „פון אלטע צוריסענע ראגאושעס, פיר רעדלעך נישט קיין גלייכע, געקרעמפעוועט מיט שטריקלעך און א קרעמפעלעץ צווישען די פלעקלעך,״ [1] — און זיין „הויכע, זייער דארע שקאפע מיט א קרעציגען, אנגעביסענעם רוקען, גאלע אייטער, גרויסע אוירען און א קאלטענוואטע גריווע, פארפלאנטעט מיט היי און קלאטשע, וואס קריכען ארויס פונ׳ם אלטען כאמוט״) — ? — דעם שענקערס שטוב? — די גלופּעקיער באד? — דער קליינשטעטלדי־גער הקדש? — די חאלערעחופות אפ׳ן בית-עולם? — די ארימעלייט אין בית-מדרש, פרייטיגצונאכטס, ארום דעם שמש, וואס טיילט פלעטען אף שבת? — און נאך, און נאך, — אלץ נישט אויסצורעכענען. — א בלעטעל נאך א בלעטעל — א געמעל נאך א געמעל. — וואס אנ׳אפּ־זאץ — דאס א בילד, א צייכענונג, א מעדאליאן. —

און יעדער שורה קלאפט דער דיפק פון לעבען. — איטליכע שילדערונג אין „פישקע דעם קרומען״ איז, אין פולען זין פון ווארט, — רעאליסטיש; זאגאר מער, — איך וואלט געזאגט: — נאטוראליסטיש. — די ווירקליכקייט אליין, — אזוי ווי זי איז, — מיט איר גאלד און מיט איר קויט, מיט איר דופט און מיט איר שטינקעכץ, מיט אירע שפילפיינעלעך און מיט אירע וואנצען, — מיט דעם סטיכישען מישמאש און פלאנטער פון גוטס און שלעכטס, שיינס און העסליכס, ליכטיגס און פינצטערס, ערנסטס און לייכערליכס, דערהויבענס און נישטיגס, — רעדט צו אונז אין דעם געניאלישען בוך. —

איר האט ניט קיין פאטאגראפיעס: — קונסט איז נישט שקלאפישע קאפירונג פון אויסערליכע פארמען. — דאס געמעל, די מיניאטיור איז דא — פאראלגעמיינערונג: טיף און פול מיט זין, —

[1]) ז׳ 20. —

סימבאָל,— העכֿערער סינטעז פֿון דער גאַנצער מענגע איינצעלנע,— אין דעטאַלען, פּילײַכט, פֿאַרשידענע, נאָר אין זין ענליכֿע,— דערשײַנונגען און געגענשטאַנדען אין רעאַלען לעבען. — אין דער גאַנצער דערענדיגטקייט, אָפּגעעיגולטקייט און אויסדריקליכֿקייט ווערט אַ סך פֿון ש. י. אַבראַמאָוויטשעס לאַנדשאַפֿטען, זשאַנרבילדער און טיפּען, פּילײַכט, שווער זיין צו באַגעגענען אין דער טאָגטעגליכֿער ווירקליכקייט. אָבער די באַשטאַנדטיילען, פֿון וועלכֿע דעם קינסטלערס פֿאַנטאַזיע האָט זיי קאָמפּאָנירט, זענען גלײַך פֿון דעם לעבען גענומען, — קאַנקרעט ביז גאָר, און לאָזען זיך אָנטאַפּען מיט די פֿינגער.

און די איינגענשאַפֿטען פֿון די איינצעלהייטען באַשטימען דעם אָנבליק פֿון דאָס גאַנצע. באַשטייענדיג פֿון קאָנקרעטע גלידער, זענען די שילדערונגען גופֿא דורך און דורך קאָנקרעט, לעבעדיג — ביז אילוזיע. — און דערין שטעקט דער סוד פֿון זייער געוואַלטיגען רייץ, פֿון זייער טיפֿער ווירקונג. — זיי זענען מעכֿטיג און אייביג, ווי די נאַטור אַליין, פֿון וועלכֿער זיי זענען גענומען, און וועלכֿע זיי גיבען מיט אַזאַ צויבערוואָרהאַפֿטיקייט איבער. — לייגסט אַוועק דאָס בוך פֿון דער האַנט, און אין אַ צייט אַרום, ווען אין כח-הדמיון טויכֿט אויף אַ געמעל, — ביסטו אין אַ פֿאַרלעגענהייט: האָסטו וועגען דעם געלייענט,—צי דו האָסט דאָס געזעיען אַמאָל, אין לעבען, אָדער אין אַ רעם? — דאָס שטאַרקער, דאָס העכֿער איז אַ סימבאָל, וואָס ווייניגער ער האָט אין זיך אַבסטראַקטס, נעפּעלדיגס — עאָס איינפֿאַכֿיגער, רעאַלישער, אונמיטעלבאַרישער ער איז. —

...„אַ שיינער, גרינער טאָל, באַדעקט פֿון ביידע זייטען מיט וועלדלעך גיסבײַמער“... — וואָלט דען אַ מאָלער פֿון קלענערער מאָס, אין דעם ווינקעל פֿון מײַסטערהאַפֿטיגען לאַנדשאַפֿט, ניט געפֿונען פֿאַר מעגליך יוצא זיין מיט דעם ווייניגער באַשטימטען אויסדרוק:... „באַדעקט מיט וועלדלעך“..., אָדער:... „באַדעקט מיט ביימער“...— ? — ...„גיסביימער“ — דאָס איז שוין דאָס אידעאַלישסטע גענויקייט, אַף וועלכֿעס נאָר גאונים זענען פֿעיג,—דער לעצטער גליקליכֿער שמיר, וואָס דערענדיגט — און באַלעבט — דאָס גאַנצע געמעל;—און נאָך: לייגט אין דעם אַרײַן אַנ׳איינענע נשמה,— איינדיוויזואַליזירט עס: גרינע טאָלען, מיט גיסביימער

בעוואָקסען,—דאָס איז דאָך אַזאַ כאַראַקטעריסטישע דעטאַל ספעציעל פֿאַר דעם דרזמרוסלענדישען פּייזאַזש! —

ש. י. אַבראַמאָוויטש דערלייַדט בטבע נישט קיין סתם־שטריכען. באַ דעם וואָגען פֿאַר דער קרעטשמע שטייט צוגעבונדען נית גלאַט אַ קו,—„אַ בהמה ווי אַלע בהמות", אַזויצוזאָגען, — אַ פּירפּיסיגס מיט אַ הייטער און צוויי הערנער,— נאָר: „אַ רויט־געפֿלעקטע מיט איין האָרען". גראָד אַזאַ, און ניט קיין אַנדערע, מסתמא, האָט מענדעלי מוכר־ספרים ווען ניט איז אין זיין לעבען געזעיען, און באַ זיך אין זכרון אָפּגעבילדט. — ס'וואָלט אַף דעם אָרט נעקענט געמאָלט זיין גאָר אַ קוילשוואַרצע לגמרי אָהן הערנער, אָדער אַ גרויגעפּלעקטע מיט איין האָרן אַ גרויסען און אַ גלייכען און אַ צווייטען אַ קורצען און אַ פֿאַרדרייטען, — אויב דער קינסטלער וואָלט אין שאַך פֿון זיינע באָאָבאַכטונגען פֿאַרמאָגט נישט יענע, נאָר איינע פֿון די,— אָבער אַפּי נאָר אַ באַשטימטער עקזעמפּלאַר, נישט דער ריינער לאָגישער באַגריף „קו", וואָס איז כולל אַלע בהמות פֿון דער גאַנצער ערדקויל.—

און צווישען די וואָגענס דרייט זיך אַרום ניט סתם אַ דאָרפֿס־הונט, — נאָר „איין אַלטער, אויסגעדאַרטער דאָרפֿס־הונט, לעבט אַף דער עלטער פֿון קצבה, אָהן אַ שטעלע, מיט אַ הינקעדיג פֿיסעל און אַ קאָלטון באַמבלענדיג זיך אַפּ'ן עק"... —

אַבראַמאָוויטש זעיט איטליכע זאַך מיט גאָר די קענצייבענס אירע, — און אַזוי מוז זי טאַקי אַריין אין ווערק: — מיט אַלע סימנים און מיט אַלע פֿאַרבען.

דער הקדש, וווהין די כאַליאַסטרע איז פֿאַרפֿאָרען אַף אַכסניה, האָט „קליינע, שמאָלע, נישט גוט צוגעשטאַנענע פֿענסטער"[1], און—שילדערט אייך דער גרויסער קינסטלער, דורך פּישקע דעם קרומענם מויל, נישט פֿויל אַפּ'ן וואָרט, — „אַטייל שויבען זענען אויסגעשלאָגען און פֿאַרקלעפּט מיט צוקערפּאַפּיר, אָדער פֿאַרשטעקט מיט אַ שמאַטע, אַטייל זענען שטאַרק שמוציג, און די ווינקעלעך באַדעקט מיט שימעל, און ווידער אַטייל זענען פֿאַר אַלטקייט איבערגעצויגען

[1] ז' 99. —

מיט געל־גרינע משונה־גלאַנצעדיגע קאָלירען, און דער גלאַנץ שטעכט עפּעס די אויגען, גלייך ווי אַ קריץ אַף גלאָז גרילצט ווילד אין די אוירען". [1] —

... „אין דער לינקער זייט הויז האָט זיך געעפֿענט מ י ט אַ ב י י ז ע ר אַ פֿאַרשמאָלצעוועטע טיר אין אַ שטוב אַריין"... אַלט, אָפּגעלעבט, פֿאַרמאַטערט און—ברוגז... „פֿ אַ ר ש מ אָ ל צ ע ו ו ע ט"— דאָס זאָגט: ניט אין נחת, ניט אין פֿריידען, ניט אין זויבערקייט זענען די יאָרען פֿון דער הקדשטיר פֿאַרגאַנגען... גיט ניט דער אַזוי געניאַליש אויפגעכאַפּטער ב י י ז ע ר גוואַלטיג קאָנצענטרירט און שאַרף איבער דעם גאַנצען גרויעל פֿון דעם אָרט!?...

„אַ הורבה מיט אויסגעקרימטע, נישט קיין גלייכע ווענט, מיט עפּעס אַ דעכעל, מישטיינסגעזאָגט, ווי אַ צוקנייטשט קאַפּעלישעל, פֿאַרריסען פֿון פֿאָרענט און נידעריג אָנגעבויגען פֿון הינטען, כמעט ביז דער ערד. מען האָט באַשיינפערלעך געזעיען, אַז דער הקדש, נעבעך, חלשט, וויל איינפֿאַלען און ליגען ווי אַ באַרג מיסט אַף דער ערד... פֿון דער שוואַרצער סטעליע הענגען אַראָפּ שטריקלעך מיט פּעטלעס, אין וועלכע עס האַלט זיך באַ די ביידע עקען אַ לאַנגער שטאַנג. די פֿלעקלעך מיט דעם שטאַנג זענען פֿאַרהאָנגען מיט פֿאַרדריפּעטע קאַפּטענס און קליידלעך, מיט אַלערליי חפֿצים און טאָרבעס פֿון אָרעמעלייט, וואָס קומען צופֿאָרען איןביידלעך, אָדער קימען זיך צושלעפּען צופֿוס און שטייען דאָרט איין, יונג און אַלט, מאַנסבילען און ווייבער אַלע אינאיינעם... דער הקדש איז אַ חויץ דעם נאָך אַ בקור־חולים אויך. דאָרט איז דאָס אָרט אַף צו שטאַרבען פֿאַר קראַנקע מיאוסע קבצנים אין דעם שטעטעל. דער רופֿא טוט אַלצדינג, וואָס נאָר מעגליך: שטעלט באַנקעס, פּיאַווקעס, לאָזט צו דער אָדער און צאַפּט, אַף קהלשע הוצאות, קבצנים בלוט, ביז די כשרע נשמה גייט זיי אויס, און דער הקדשמאַן, וואָס איז צוגלייך דער סברותייד פֿונ׳ם שטעטעל, איז זיי טאַקי באַלד מקבר אומזיסט" [2] ...

...„געעפֿענט מ י ט אַ ב י י ז ע ר"... עס טוט אַ גרילץ אין דער נשמה... ווי אַ גרויס ווייס פֿייער וואָלט פּלוצים אויפֿגעבליצט און שרעקליך באַלויכטען דאָס ר י ב י י ר י ש בילד: טרוקענע הויט אַף

[1] ז׳ 99. — [2] ז״ז 98 — 100. —

אויסגעדאַרטע גלידער, קאָלטענעוואַטע האָר, אָפֿענע ווינדען גאָלע אײַטער, לײַדען, פּײַן, ווייטיג, טויט — אַף מיסטבערג, צווישען שמאַטעס... —

די קענצייכענס פֿיקסירט אַבראַמאָוויטש, געוויינטליך, אין די עפּיטעטען, אָפטמאָל „כּפֿל-שמונהדיגע", וואָס באַלייטען כּמעט תּמיד דעם געגענשטאַנד.

ר' מענדעלי מאָלט, ווי ער ליגט פֿאַר גרויס היץ פּשוט צו-לייגט אַף דעם וואָגען אין העמד, מחילה, — פֿאַרפֿעלט ער נישט צו דערמאַנען דאָס היטעל, וואָס ער האָט אונטערגעהויבען אַפֿ'ן שפּיץ קאָפּ, — דאָס געשטעפּטע פֿעלפּענע היטעל, און די זאָקען, וואָס ער האָט אַראָפּגעלאָזט ביז די פּיאַטעס, — די אונטערגעניי-טע ברעסלער וואָלענע זאָקען. — קען נאָך געבען גענויער? — דאָס צייג און דער פֿאַסאָן פֿון היטעל; דער צושטאַנד, די אָפּשטאַ-מונג און דער שטאַף פֿון די זאָקען. — און נישט דאָס היטעל צו די זאָקען זענען דאָך דאָ דער עיקר. —

די פֿעלדער זענען „געשפּרענקעלט מיט בליענדיגער רעטש-קע, ווייס ווי שניי, לעבען געל-גילדענע ראַצעמאָרענע פּאַ-סען פֿון ווייץ און מאַט-גרינליכע, הויך-געוואָקסענע קוקורוזעס"...

די עפּיטעטען זענען שטענדיג גוט באַקלערט, פֿאָרזיכטיג צוגע-קליבען און טרעפֿליך אָנגעמאָסטען. — אין פֿאָדערהויז פֿון הקדש — „צוריבענע פֿאַרפֿוילטע שטרוי האָבען זיך אומעטום געוואַל-גערט, אויסגעמישט מיט אַלערליי מיני שמאַטעס: צוריסענע טאָר-בעס, צוהאַקטע ראָנאָזשעס, פֿאַרדאַרטע ווערכלעך פֿון שיך, אַלטע פּאַדאָשוועס און אויסגעדרייטע אָפּזאַצען" [1]... — שטרוי איז טרוקען — רייבט עס זיך; טאָרבעס זענען ווייך — רײַ-סען זיי זיך; ראָנאָזשעס — שטייף: האַקען זיי זיך; ווערכלעך פֿון שיך — בייגיג: ווערען זיי פֿאַרדאַרט; פּאָדעשוועס זענען האַרט — קען מען ווענען זיי נאָר זאָגען, אַז זיי זענען אַלט גע-וואָרען. [2] —

---

[1] ז' 99. — [2] דער טייל, וואָס ביזאַהער, פֿון דעם קאַפּיטעל איז גע-דרוקט געוועזען אין „טאָמעט" נ"נ 124, 130, 136 פֿון 13, 20, 27 יוני 1913. —

און מערקווירדיג איז אָט וואָס.

די באַרימטע „באַרעדעוודיקייט“ מענדעלי מוכר-ספרים׳ס ברענגט קיינמאָל נישט אַבראַמאָוויטשען דערצו, וואָס מ׳וואָלט געקענט אָנרופֿן: „פּלוידעריי“. — אונזער מאָדערנעם גאַנס alter ego רעדט, אייגענטליך, נישט קיין סך: — ער שילדערט בלויז פּיל. — אינווייניג, און יעדער שילדערונג, איז ער, אינדעראמתן, ווי אַן׳עכטער קינסטלער, אָפּגעהיטען מיט׳ן מינדסטען פּינטעלע. — ער קאַרגט נישט, שיט מיט איילמאָלעריי און פּאַסטעלען, בלייַשטיפֿטצייכנונגען און קוילסקיצען; — נאָר יעדער עקזעמפּלאַר באַזונדער אין דער גרויסאַרטיגער זאַמלונג צייכענט זיך אויס מיט דער אידעאַלישער אַרכיטעקטאָניק, וואָס איר גרונטאידייע איז: געטליך פּשטות. — דאָס גאַנצע בוך איז דורכגעדרונגען מיט׳ן געפיל פֿון קינסטלערישער מאָס און אַרטיסטיש שפּאָרזאַמקייט. — פֿון איין זייט: „קיין איבעריגער שטריך; קיין נישט-נייטיג וואָרט; נאָר דאָס נויטווענדיגע“; פֿון דער אַנדערער: maximum אינהאַלט אין minimum מיטלען. —

אַבראַמאָוויטש ווייסט, ווי צוצוגיין צום געגענשטאַנד. ער קען „אָנכאַפּען דעם אָקס בײַ די הערנער“. דער באַשעפֿער פֿון „פֿישקע דעם קרומען“ טאַפּט מיטאַמאָל אָן דעם תוך, די נשמה פֿון אָביעקט — און רעפּראָדוצירט אים מייסטערהאַפֿטיג אין געצייכלטע—געניאַליש-געקליבענע ליניעס.

איבערהויפּט שפּיגעלט זיך אָפּ די אָנגעוויזענע מעלה פֿון אַבראַמאָוויטשעס קינסטלערישער מאַנערע — אין זיינע אומפֿאַרגלייכליכע מענטשענפּאָרטרעטען.

דער זינגער פֿון פֿישקעס ביטערען גורל פֿאַרמאָגט אַ באַזונדער מין חוש פֿאַר דעם מענטשליכען לייב, — שפּירט דין די מיסטישע גרענעץ פֿון גוף און נשמה — און דעם סוד פֿון זייער באַהעפֿטונג; — האָט אַן׳אויג פֿאַר יענע איינצעלהייטען אין דער פֿיזישער און פֿיזיאָלאָגישער זייט פֿון דער פּערזאָן, וועלכע זענען דער שליסעל פֿון איר פּסיכישער נאַטור, — פֿון איר כאַראַקטער און טעמפּעראַמענט, — אינטעלעקטועלישען און עטישען „איך“. — אַבראַמאָוויטש שילדערט על-פּי-רוב נישט אַלע קענצייכענס פֿון דעם „מאָדעל“: — ער כאַפּט-אַרויס דאָס אויסטערלישע אין קערפּער, אויסזעי אָדער מאַנערן, און אין דעם איינעם שטריך אָדער אין די

עטליכע פּרטים, וואָס זענען אַמכאַראַקטעריסטישסטען פֿאַר דעם טיפּ, באַוויזט ער צו געבען דעם גאַנצען מענטשען, זיין ריכטיג בילד. — דער גרינדער פֿון דער נייער יידישער ליטעראַטור טרעפֿט זיך אין דער איינגעשאַפֿט מיט אַנ'אַנדער ריז, מיט דעם פֿאַרשטאָרבענעם לעוו טאָלסטאָי.

„אַלטער יקנה"ז איז אַ יאָדערדיג יידעל, אַ געשפּיקעוויטער מיט אַ דיק בייכעל. זיין פּנים איז געדיכט באַוואַקסען מיט שמוציג-געלע האָר, פֿון וועלכע ס'איז דאָ גענוג אַף פּאות, אַף אַ באָרד און אַף וואָנצעס אַ פּאַר זיך, אי אַף נאָך עטליכע יידען צו באַטיילען. אין דעם ים-האָר ליגט אַ וויספּע—אַ ברייטע פֿליישיגע נאָז, וואָס איז דאָס רוב יאָר פֿאַרלייגט אָהן אַ שום התמונות. נאָר ווען עס מאַכט זיך אין איר אַמאָל עפּיס אַ פֿאַרענדערונג, אונטער אַ פֿאַרפּסח, אַ שטייגער, בשעת עס לאָזט אומעטום, עס גייט די קריי, און דער בעל-הבית אירער נעמט זי אין דער אַרבעט מיט אַלע פֿינף פֿינגער, דעמאָלט בלאָזט זי הילכענדיגע תקיעות, ווי אַ שופר; דעמאָלט קלינגט מיט איר גאַנץ טונעיאַדעווקע. אינאיינעם מיט די אינדיקעס דאָרט גיט זי דעמאָלט קאָנצערט. אַלע אין שטעטעל בלייבען פֿאַרגאַפֿט און עס שיטען זיך איר שמעקטאַבאַקע פֿון אַלע זייטען מיט ווינטשעוואַניעס יקנה"ז'ן אָהן אַ צאָל: אַסים, אַסים!" — [1]

איינער פֿון די ווירטואָזישסטע פּאָרטרעטען, וואָס זענען אַרויס פֿון אַבראַמאָוויטשעס פּען, אַ קלאַסישער מוסטער פֿון זיין לעבעדיגער, כמעט ביז סקולפּטורישקייט פּלאַסטישער קונסט.

...אַ ברייטע, פֿליישיגע נאָז: — באַ אַ מאַנסביל פֿאַרראָט זי, געוויינטליך, סעקסועלע ליידענשאַפֿטליכקייט, — אויך די אַלגעמיינע וואולגאַרישקייט פֿון דער נאַטור. — אַ יאָדערדיגער, געשפּיקעוועטער גוף: — ס'איז נישט אומנאַטירליך, ווען אין אים האָט אַמאָל דער יצר-הרע עטוואָס מער צו זאָגען, ווי ס'דאַרף צו זיין באַ אַ כשרן ייד פֿון דעם גראַד. — אַ דיק בייכעל: — דער מענטש, נישט שטאַרק איבערגעשפּיצט, האָט זיך ליב; זיך אַ הנאה אָנצוטון, איז ער אימשטאַנד, נישט באַמערקענדיג דאָס אַפֿילו, יענעמס לעבען צוטרעטען. — אַ ים האָר, דערצו שמוציג-געלע: — זיי גי-

---

[1] ו' 18. —

בען אױס דעספּאָטישע נײַגונגען, װאָס זענען זאָגאַר נישט דאָסאײַנגענע, װאָס שלעכטיקײט, — ברענגען, אָבער, ניט זעלטען נאָך צו ערגערע פֿאָלגען, װי זי. — די כּראָנישע פֿאַרלײגטקײט פֿון דער נאָז: — זי טײַטאָן אַף די שטענדיגע אָנגעדרודעלטקײט און צאָרניקײט, װי אױך אַף די פֿאַראומערטע שװײַגעדיקײט; דער פֿאַרשױן איז ברוגז אַף דער װעלט און אַף זיך אַלײן; הינטער דער שטומער מרה־שחורהדיקײט שפּירט זיך חרטה און געװיסענביסען, װאָס פֿליסען פֿון דער בטבעדיגער, נאָר אין געװיסע מאָמענטען דורך עקשנות און קאַפּריזישקײט דערדרוקטער גוטסקײט.

אַלזאָ: בזיך — האָר — נאָז, — און אין זײ ר' אַלטער פֿון קאָפּ ביז פֿיס, — זײַן דרױסען און זײַן אינװײניג, — זײַן לעבענסדראַמע: אירע װאָרצלען און אירע פֿרוכטען. —

אגב, זאָל דאָ אָנגעמערקט װערען, אַז ר' אַלטער איז בכלל אײנער פֿון אַבראַמאָװיטשעס געלונגענסטע טיפּען. — צװײ גענענזאַצען גײען דורך צוזאַמען דורך דאָס גאַנצע בוך: ר' מענדעלי — דער אַריסטאָקראַט פֿון פֿאַך: אַ תּלמיד־חכם, אַ פּקח און אַ אינטעליגענט דערצו, מיט אַ סך פֿײנגעפֿיל; זײַן חבר: דער בריוני, אַ „בעל־גוף", „אַ מענטשעל פֿאַר זיך". [1] — אין דער פּאַראַלעל שטעקט אַ גרױסער חלק פֿון „פּישקע דעם קרומענס" אָריגינעלישקײט און אינטערעסאַנטקײט. —

דער „סטאַנאָװאָי":

— ...„אין מיטען שטוב שטײט אַ רױטער קאָלנער מיט מעשענע קנעפּ, עפּעס אַ מין מענטש מיט אַ בױך און אַ אָנגעבלאָזען פּנים. גלאַנצט מיט די קלײנע אױגען און בשעת עס פֿאַרװאַרפֿט זיך אים דאָס שװאַרצאַפּעלע, קוקט אַרױס דאָס װײַסעלכען פֿון אױג פֿאַרלאָפֿען מיט בלוט". — [2]

קען נאָך געבען אַ מער בײַסיגער איראָניע, װי — „עפּעס אַ מין מענטש מיט אַ בױך"? — נישט דאָס געזיכט דער עיקר, נאָר — דער רױטער קאָלנער מיט די מעשענע קנעפּ. — דער בױך — גרױס, און די אױגען — קלײן. — און די אַרט קוקען — אַז „דאָס שװאַרצאַפּעלע פֿאַרװאַרפֿט זיך"; — און די װײַסעלכער —

---

[1] ז' 18. — [2] ז' 50. —

פֿאַרלאָפֿען מיט בלוט. — אַלץ מיטאײנאַנדער: אַ מענטש אַ האָן׳ מער בהמה׳ישער באָס, ווי מענטשליכער פֿאַרשטאַנד, טפּשישע גאוה אָנשטאָט באַוווסטזיניג באַנעמען דאָס אַרומיגע. —

לעבען דערדאָזיגער „שררה״ — „צוויי פֿאַרשווינען מיט אָנגעבוי־גענע קעפּ אין דער זייט פֿון דער טיר. אײנער אַ הויכער מיט אַ געזונטען קאַרק, אונטערגעגאָלט דער האַלז און אַ זיל־בערן רייפֿעלע אין לעפּעל פֿונ׳ם ליגקען אויער. דער אַנדערער אַ דאַרער מיט אַ שפּיצאַסט בערדעל, אַפֿ׳ן האַרצען אַ בלעך, האַלט אַ לאַנגען שטעקען, מיט ביידע הענט, בלינ־צעלט מיט די אייגעלעך און בוקט זיך איטליכע רגע.״ [1]

אַ מין באַאָבאַכטונגסקראַפֿט! — דאָס אוריגינעל — דוקא באַ דעם געזונטען מיט׳ן געגאָלטען קאַרק; און מיט די אויגען בלינצעלט — דער מאָגערער מיט׳ן ציגענבערדעל, — שטעלט איר זיך פֿאָר, עס זאָל קענען געמאָלט זיין פֿאַרקערט? —

דער שענקער — „חיה־טרייגעס מאַן איז אַ ייד מיט אַ לאַנגער נאָז, דאָס שיטערע בערדעל, די פּאות און די ברעמען העל־בלאָנד, ווי פֿלאַקס. בשעת שווייגען קײַט ער די צונג און איידער ער קלויבט זיך צו רעדען באַ־לעקט ער זיך פֿריער.״ — [2]

„אים אָנקוקענדיג, — גיט־צו ר׳ מענדעלי, — פֿאַרשטייט מען, וואָס טייטש לעקיש״. — און ווירקליך, אַזוי און נישט אַנ־דערש —, ווילט זיך מיט זיכערקייט זאָגען, — דאַרף אויסזעין אַ לע־קיש. — ווי טרעפֿליך זענען אויפֿגעכאַפּט די אַטריבוטען! — קען אַ קלוגער און אַ שטאַרקער מענטש זיין אינגאַנצען ווייס ווי פֿלאַקס, קייען די צונג און באַלעקען זיך פֿאַר׳ן עפֿענען דאָס מויל צום רעדען? —

און דעם שענקערס טאָכטער:

—„אין שטוב דרייט זיך אַרום אַ דיקע אַ ברייטע אַ האָראָפּאַשנע מויד מיט אַ פּאָר באַקען ווי די פּאַמפּושקעס, אַפֿ׳ן קאָפּ זייער ווייניג האָר און צוויי קליינע צעפּלעך פֿון הינטען, די הענט האַלט

1) ז׳ 50. — 2) ז׳ 55. —

זי ביז די עלענבויגענס שטייף צו ביידע זייטען, די אָרעם אויסגע־שטרעקט גלייך פאָרענט ווי צוויי האָלאָבליעס, צווישען וועלכע זי רוקט זיך, שליטעלט זיך ניִשט צו הייבען קיין פּים אַרויסשיקענדיג דעם קאָפּ אַביסעל פריִער פאַר איר". — [1]

ווייניג האָר — פאַרבונדען מיט מאַנגעל אין ווייבליכקייט, און אין אַ געוויסער מאָס, — סימן פון גייסטיגער אָרימקייט. — דער שטייגער באַוועגען זיך — אַנ'אַרבעטפּיך, אַ שטום באַשע־פעניִשעל, שטילע, אונטערטעניִגע שקלאַווין. [2] —

דעם פּאָרטרעט פאַרענדיגט באַ אַבראַמאָוויטשען דער שטייגער רעדען פונ'ם „מאָדעל". אַ פיגור פון דעם געניאַלישען קינסטלער מוז לעבען פאַר אונזערע אויגען אַף אַזויפיל, אַז ניִשט בלויז דאָס וואַרימקייט פון איר הויט זאָלען מיר שפירען, נאָר אויך דעם אָטעם אירען, דעם הויך פון דער שפּראַך, דעם אַנטשטייונגספּראָצעס פון די ווערטער, דעם וועג, וואָס זיי מאַכען דורך ביז צום מויל, און זיין פאַרבינדונג מיט דער פּסיכאָפיזישער אייגענאַרט פונ'ם רעדער.

פּישקע רעדט ניִשט אַרויס קיין r און קיין l:

„עד מיט מאַן וואַב אָבען קעגעט צי פישע גי קענטי אַך משאַעה זאַן, ווי מיט מאַנע קיאַנקע פיסיעך פיעגען מי זעך שיעפען זייע פאַמעיעך, קייכין ווי די יצַקעם" [3], — אַזוי הייבט זיך אָן זיין דערציילונג אין 14 טען קאַפּיטעל [4].

וואָלט מעגליך געווען, אַבראַמאָוויטש זאָל דאָס ניִשט אָנ־מערקען?

[1] ז' 57. —

[2] דער טייל פון דעם קאַפּיטעל איז אָנגעשריבען געוואָרען יוני 1913; ווערט, אָבער, געדרוקט צום ערשטען מאָל. —

[3] „איך מיט מיין ווייב האָבען געגערט צו די פיעשע. נו, קענט איר אייך משער זיין, ווי מיט מיינע קראַנקע פיסלעך פלעגען מיר זיך שלעפּען זייער פּאַמעלעך, קריכען ווי די ראַקעם". —

[4] ז' 80. —

„עס דרייט זיך אַרום אַ באַשעפעניש, אַ פישקע, ווי אַלע אַנדערע פאַרוואָרלאָזטע נפשות, זיין גלייבען, וואָס גיבען זיך אַ וויז באַ אונז, יידישע קינדער, עפּעס פון דער העלער הויט, ווי די גריבעס, פאַרטיג מיטאַמאָל, מיט די אַלע חנדלעך, מ׳זאָל עס אָנהייבען זעיען, ווי זיי האָבען ביסלעכווייס גע־שפּראָצט, כאָטש האָבען פון זיי פריער עפּעס אַ סימן!"[1]

„קיין שטאַרק גרויסען פאַרשוין קען מען פישקען נישט אָנרופען. ער האָט אַ גרויסען פלאַטשיקען קאָפּ, אַ ברייט גרוים מויל מיט געלע קרומע ציין. רעדט שטשיפּילאַווע, קען נישט קיין „ר" שאַרף אַרויסזאָ־גען און הינקט שטאַרק אַף אַ פוס"[1].

די סאָציאַלע שטעלונג פישקעס ווייזט שוין אָן, אַז ער האָט באַלאַנגט צו די אַזויגערופענע „נאַראָנים", וואָס איטליכע יידישע קהלה־קדושה מוז זיין געבענטשט מיט אַזעלכע.

„פישקעס גאַנג איז געווען געוויינטליך באָרוויס, אָהן אַ קאַפּאָטע, נאָר אין אַ גראָב געלאַטעט העמד, מיט אַ לאַנגען פאַרשמאָלצעוועטען ארבע־כנפות און תחתונים פון גראָבע לייַנוואַנט מיט אַ סך פאַלדען"[2].

„זיין צרבעט איז געווען צו גייען רופען אַף דער גאַס: „בעלי־הבתים אין באָד אַריין!", פרייטיג, און „ווייבערלעך אין באָד אַריין", מיטוואָך. —— זומער, ווען עס פלעגט זיך אָנהייבען ווייזען גאָרטענוואַרג, האָט אין דער יידי־שער גאַס זיך געלאָזט הערען זיין קול ווי פון אַ שלייען: „יידעלעך — אַהערו יונגער קנאָבעל, יידעלעך!" — אין באָד פלעגט ער היטען דאָס אָנטאָן, אונ־טערטראָגען אַ שעפעלע וואַסער, אַריינלאָזען אַ קויטיג העמד אין דעם אַרבעל אַריין מיט אַ קניפ איגיווייניג, ווי אַ מייסטער, דערלאַנגען אַ קויל פייער, וואָר־פענדיג עס פון איין האַנט אין דער אַנדערער צו פאַררייכערן אַ ציגאַר־טיטון, און כאַפּען דערפאַר מיטאַמאָל אַ האַרטען צווייער, אָדער אַ דרייער"[3].

אמת, ר׳ מענדעלי זאָגט וועגען אים: „ער איז גאָר ניט גע־ווען אַזאַ מיאוסער שוטה, ווי ער האָט אויסגעזעיען"[4], — און אַנט־דעקט ווירקליך אין דעם פאַרוואָרלאָזטען אומגליקליכען באַשעפעני־שעל, אין דעם נידריגסטען מיטגליד פון דער מענטשליכער געזעל־שאַפט, אין דעם ווערימעל, אַף וועלכעס נאָר אַ פוילער האָט נישט אָנגעטרעטען מיט׳ן פוס, — די רייַנסטע און דערהויבענסטע מענטשליכע

[1] ז׳ 33. — [2] ז׳ 34. — [3] ז״ז 34—35. — [4] ז׳ 35. —

געפֿילען, אַ ווייך גוט האַרץ, פֿעיקייט צו דער צאַרטסטער ליבע. — צום סוף פֿון דעם ווערק לאָזט ער אין פּישקען זאָגאַר דערוואַכן דעם דראַנג צו אַ אָנשטענדיגער לעבען, דאָס מיאוסען זיך מיט די דרכים פֿון דער כאַליאַסטרע און מיט זיין אייגענער בעטלערפּראָפֿעסיע און אירע פֿיינע געננ[1]. — אָבער די אַלע גייסטיגע ווערטען שטעקען דאָך אין אַ פֿאַרקריפּעלטען גוף און אין אַ צוקוועטשטער פּסיכיק. ס'איז אַ דערשלאָגען נפשעל, רעשטעל, איבערבלייבעכץ פֿון אַ גאַנצען מענטש. פֿון קינדוויים אויף אַ שפּילעכעל באַ די פֿאַרבאָרגענע כחות פֿון גורל און אין די הענט פֿון נאַרישע אָדער שלעכטע מענטשען. פּאַסיוו און אומבאַהאָלפֿען, בלויז מיט אַ שאָטען פֿון ווילען. — און ווען אַבראַמאָוויטש לאָזט מענדעלין פֿון צייט צו צייט אַריינוואַרפֿען פֿון פּישקעס וועגען: „מי פֿיעגען קיכען“[2] אָדער „אַ קיינק איב אין די ביינער!“[3], — טוט ער דאָס נישט בלויז צוליב הומאָריסטיק. ס'איז באַ אים אַן אַרטיסטישע נויטווענדיקייט: ער קען נישט לאָזען דעם לעזער פֿאַרגעסען פּישקעס אַרט רעדען, וואָס איז אַן אָפּשפּיגלונג פֿון זיין קערפּערליכער און פּסיכישער דערדריקטקייט. דער קינסטלער מוז אינטערהאַלטען די אילוזיע, דאָס גאַנצקייט פֿון טיפּ, דערמאַנענדיג פֿון צייט צו צייט, פֿון וואָסער גופֿעל, פֿון וואָסער צונג עס פֿלייצען די מיט אַזויפֿיל מענטשליך געפֿיל און צאַרטקייט דורכגעזאַפּטע דערציילונגען.

---

[1] ז' 122: „מ'באַדאַרף אַנטלויפֿען, ווי צום גיכסטען אַנטלויפֿען. אַ טאָג אין איבעריגער צווישען אַזעלכע גנבים איז אַ זינד פֿאַר גאָט. דאָס זענען דאָך מענטשען, וואָס האָבען נישט קיין גאָט אין האַרצען; וואָס טוען נישט קיין האַנט אין קאַלטע וואַסער אַריין, אַראָפּגעוואָרפֿען פֿון זיך אינגאַנצען דעם יאָך, ווילען נישט וויסען פֿון קיין אַרבעט, פֿון דאגת־הפרנסה און זיך אַף אַנדערע אָנגעוואָרפֿען, נאָגען, זייגען יידיש בלוט און זענען נאָך זיי דם־שונאים. איך אַליין בין באַ מיר אויך מיאוס אַראָפּגעפֿאַלען, באַטראַכטענדיג מיינע אַלע געננ אין דער גאַנצער צייט צווישען דעמראָזיגען פּעקיל שלעכטע מענטשען. נאָר ניט דעראייגענער וואָס פֿריער. עס האָט צו מיר זיך צוגעקלעפּט פֿיל נישט קיין שיינע זאַכען פֿון זיי“... —

[2] ז' 82. —

[3] ז' 82. — אָדער: „...אין די ביינער איאַן“. —

בשעת ר׳ מענדעלי באַגעגענט זיך אין 11־טען קאַפּיטעל מיט פֿישקען, זאָגט דער לעצטער: „איך האָב אייך, ר׳ מענדעלי, אויכעט דערקענט״ [1]. — צום ערשטען מאָל אין דעם ווערק קומט־פֿאָר די נישטאָרגאַנישע זילב „־עט״, וואָס וואַקסט אין יידישען, מונדאַרטליך, צו צום אינפֿיניטיוו און צו אַדווערבען. און אויך ווייטער הערען מיר די דיאַלעקטאָלאָגישע דערשיינונג נאָר אין פֿישקעס מויל.

— „זי זיצט דאָך די גאַנצע צייט אָפּעט אַף איין אָרט און איז שטאַרק פֿאַרטראָגען אין דער פרנסה״, — דערציילט דער העלד פֿון דער „מעשה פֿון יידישע אָרמצלייט״ [2]. — דאָס ווייב זיינס, גיט ער איבער, האָט געזאָגט צו אים: „נעם, פֿישקע, פֿיר מיך אַרויסעט אַף דער לעבעדיגער וועלט, צווישען לייט, אין יענע מקומות אַריין, וועסט דו זעען, געדענק מיינע ווערטער, אַז מיר וועלען גייען אין גאָלד. דאָ אַף דעם פּלאַץ איז שוין במעט גאָר נישטאָ וואָס צוטאָנעט. מ׳זיצט אַמאָל אָפּעט אַ לאַנגע צייט, ביז איינער דערבאַרימט זיך און גיט אַ גראָשען״ [3]...

דער „־עט״ איז אַ טיף פֿאָלקסטימליכער פֿענאָמען, באַקאַנט אין ליטע, אויך אין דרום־רוסלאַנד, טיילווייז אין פּוילען. מיר הערען אים דאָס רוב אין מויל פֿון פערזאָנען, וואָס רעדען נאָך ריינעם דיאַלעקט, און — אָדער געהערען צו דער אַלטער (ריכטיגער: אַלטפֿעטערישער) וועלט, אָדער (עפּטער!) זענען פרימיטיווע נאַטורען, נישט געבילדעטע און גייסטיג קנאַפּ אַנטוויקעלט, אמתע פֿאָלקסמאַסע אין ענגערען זין פֿון באַגריף. אין דעם ווערק, וועלכעס מיר אַנאַליזירען דאָ, שיידט דער „־עט״ אָפּ פֿישקעס אַרט רעדען פֿון ר׳ מענדעלי׳ס און ר׳ אַלטערס, גיט איר צו אַ באַזונדערען קאָלאָריט, און טייט גלייכצייטיג אָן אַף דעם מהלך, וואָס ליגט אַפֿילו צווישען ר׳ אַלטערען, דעם בעל־גוף, דעם געזונטען, שטאַרקען מענטש, דעם דעספּאָט, און פֿישקען, דעם שטויביגלע אין מענטשליך געשטאַלט, דעם פֿאַרדאַרטען צווייגעלע, וואָס האָט זיך אָפּ־

---

1) ז׳ 69. — 2) ז׳ 75. —

3) ז׳ 76. — „אָפּגעטאָנעט״ — אַף ז׳ 75; „אויכעט״ — אַף ז״ז 77, 91; „אָפּעט״ — 77, 82ff., 91, 97, 117, 134, 138; „אַראָפּעט״ — 96; „אָנעט״ — 85, 96, 110, 114, 123ff., 132. —

גערויסען פֿון מוטערבוים און ווערט פֿון ווינט געקײַקעלט איבער דער גרויסער וועלט...

...חיים־חנא חיה־טרײַנעס איז, ווי שוין דערמאַנט, אַ „לעקיש״. און אָט איז זײַן שטײַגער רעדען:

— „דו האָסט דאָך מיך אַלײן, האָסט דו מיך געשיקט צו גאַווריִלען נאָך אַ זאַק קאַרטאָפֿליעס מיך געשיקט!״ [1])

— „דער רבי איז דאָך געגאַנגען, דער רבי, אָפּפֿירען די פּעריסטעקו מיט דעם קעלבל אין פֿעלד אָפּפֿירען!״ [1])

דאָס לאָגיש און פּסיכאָלאָגיש נישט באַרעכטיגטע איבערחזרן פֿון געוויסע זאַצטײלען איז בכלל אַ אינטערעסאַנטע סינטאַקסישע דערשײַנונג אין אײניגע יידישע מונדאַרטען. אין געוויסע גרענעצען באַגעגענען מיר זי אַפילו אין אַרט רעדען פֿון אינטעליגענטען. אָבער אים אַלגעמײן איז דאָס אַן׳עכט פֿאָלקסטימליכער פֿענאָמען, כאַראַקטעריסטיש פֿאַר יענע פֿאָלקסשיכטען, וואָס שטײען אַף אַ גאָר נידעריגער שטופֿע פֿון אינטעלעקטועלישער אַנטוויקלונג, פֿאַר׳ן אײנפֿאַכיגסטען המון, פֿאַר בעלי־עגלות, קײַלערס, וואַסערטרעגערס, מויליכערס, וכדומה.

חיים־חנא חיה־טרײַנעס שפּרײַזט אָבער איבער די געווײנטליכע מאָס פֿון דער פֿאָלקסטימליכער דערשײַנונג. אין אײן קורצער פֿראַזע חזרט ער איבער דרײַ ווערטער צו צווײ מאָל און אײן וואָרט זאָגאַר דרײַ מאָל [2]). דאָס פֿעררעאָט זײַן גײַסטיג אָרעמקײט און דערשלאָגענקײט. דער סטיל זײַנער דערגאַנצט, אַלזו, אויסגעצײַכענט דעם מײַסטערישען פּאָרטרעט, וועלכען מיר האָבען אויווען [3]) ציטירט.

דער „רויטער ממזר״, דער הערשט פֿון דער בעטלערבאַנדע, גנב און מערדער, רעדט:

— „עס טוט מיר זײער לײד, וואָס איך אַלײן האָב דאָ דיך, מין טינופֿתל, נישט געבעל־דברט [4]). נאָר אויב דיר האָט געשפּילט דאָס טרפֿהנע מזל דײַנס, איך זאָל דיך, פֿאַרשטונקען נפֿשל, נישט צוקוועטשען ווי אַ כינה, דאָך אײנגאַנצען טרוקען אַרויס פֿון מײַנע הענט וועסטו די נישט״ [5])...

— „ליג־זשע דאָ שטיל, הונט אײנער, קײן פּאַרע זאָל מען פֿון דיר נישט

---

[1]) ז׳ 55. — [2]) די ערשטע ציטאַטע. — [3]) ז׳ 91. —
[4]) ד. ה. „דערהרגעט״. — [5]) ז׳ 152. —

הערען! ליג ביז די פּגירה דײַנע וועט דאָ אַף דיר קימען. נאָר געדענקישע, פֿלײַסקעדריגע, טאָמיר טרעפֿט זיך דיר אַ נס, עפּעס אַ באָבע דײַנע אין קבר וועט זיך פֿאַר דיר מיען, און גײסט פּונדאַנען אַ לעבעדיגער אַרויס, זאָלסט דו זיך היטען, מיר פֿאַר די אויגען זיך נישט צו ווײַזען, וואָרום באַלד פּלוימפּעל איך דיך און מאַך כּיק" [1] ...

דער גאַנצער פֿאַרשוין איז דאָ, און דעם סטיל, און די גראָבע וידעלווערטער און און דעם מגושמדיגען אַכזריות. —

פּישקע דערצײלט:

— „בתיה! — גיב איך אַ זאָג צו מײַן װײַב, צושאַרענדיג זיך צו איר מיט גוטען אײנמאָל, אַז מיר זענען געוועזן אַלײן און געוואָלט און אַ שמועס מיט איר אַ טײַפּ טאָן ווענען גט: — וואָס האָסט דו, בתיה, צו מיר?"

— „ווער די כּפּרה, פּישקע!" — באַקום איך פֿון איר אַ קורצע תשובה.

— אָט האָסט דו דיר! — מאַך איך, ווי אָנגעברוגזט זיך: — איך מיט איר אַלץ אַדרבה ואדרבה און זי אַלץ קידער-ווידער: „ווער די כּפּרה, פּישקע!" פֿאַרוואָס?

— „באַקומישע די נכפֿא!" — זאָגט זי מיט אַ קרום פּנים, אַוועקריקענדיג זיך פֿון מיר.

— זאָלסט מיר געזונט זײַן, בתיה! — רוף איך מיך אָנעט מיט גוטען: — וואַרף כּ׳לעבען אַוועק דײַנע נאַרעשקײטען און לאָמיר לעבען ווי גאָט האָט געבאָטען.

— „ווער די כּפּרה, פּישקעניו, מיט דער הילטײַקע רײַנער אײנאײַנעם!" [2]. —

אין דעם קורצען דיאַלאָג, אין די קאַטעגאָרישע, געטאָקטע תשובות איז בתיה אײנגאַנצען, אַזוי ווי זי איז, די „יאָדערדיגע, פּעטע, לוימערע, פֿלײשיגע יידענע" [3], בלינד און דאָך ענערגיש, מיט אַ „פּיסק אַף שרויפֿען" [4], פֿאַר וועלכען אַלע פּלעגען מוזען בטל ווערען, און, ווי אַ סך בלינדע, עגאָיסטיש און שלעכט. —

... אויך אין דעם ערשט-באַרירטען ווינקעלע פֿון דעם ווערק — אין דעם דערגאַנצען די מענטשענפֿאָרטרעטען מיט דער הילף פֿון

---

1) ז' 152. — 2) ז"ז 123 — 124. — 3) ז' 84. — 4) ז' 88. —

זייער אייגענער אַרט רעדען — טרעט בולט אַרויס דער גרונט שטריך פֿון אַ ב ר אַ מ אָ וו י ט ש ע ס קינסטלערישער מאַנער, די הויפּטמעלה, וועלכע מיר האָבען שוין די מעגליכקייט געהאַט צו קאָנסטאַטירען אויוזען, באַ אַנ׳אַנדער געלעגענהייט: ד אָ ס ג ע פ י ל פ ו ן מ אָ ס.

אויך אין דער שפּראַך פֿון זיינע העלדען היט זיך דער מחבר פֿון איבערטרייבונגען, פֿון איבערחזרונגען, פֿון אָנהויפֿעניִשען, פֿון אַלעם דעם, וואָס וואָלט געקענט שמעקען מיט באַנאַלישקייט, קליינליכקייט, באַגרענצטקייט, אויסזעין געמלאכהט, געהאַנטווערקט, ברענגען צו שאַרוש. ער איז יוצא בלויז מיט דעם נויטוועגדיגסטען, אָהן וועלכען די אילוזיע, אָט דער עיקר-זין פֿון דער קונסט, וואָלט ניִשט געוועז דערגרייכט פֿאָלקאָמען, אָהן וועלכען עס וואָלט עפּעס געפֿעלט אין דעם גאַנצען.

פ י ש ק ע קען נישט אַרטיקולירען קיין r און קיין l און רעדט מיט׳ן „-עט״, און מ ע נ ד ע ל י פֿאַרזעיט דאָס נישט. אָבער ווי מאַכט ער אונז אויפֿמערקזאַם אַף אָט די פּרטים אין פֿישקעס לשון? אַף די 79 זייטלעך, אַף וועלכע עס ציט זיך דעם אומגליקליכען קאַליקעס דער־ציילונג, וואַרפֿט זיך דורך 1 מאָל די ערשטע פֿון די צוויי אויזען אַף ז׳ 94 שוין ציטירטע פֿראַזען, און 12 מאָל די צווייטע, ענדליך 24 מאָל די דערמאַנטע נישטאורגאַנישע ענדונגסזילב. — אין י. אַ ק ס ע נ־פ ע ל ד ס „ערשטען יידישען רעקרוט אין רוסלאַנד״ [1] רעדט די טויבע ב ר כ ה, שלמה פּכיצאָכעס, דעם פּרנס חודשם ווייב, „ס״ אַרויס ווי „ש״ און פֿאַרקערט, און אָט ווי עס זעיט-אויס אירס אַ מאָנאָלאָג:

— „איך הער דאָש גאָר נ י ס ט. איך וועל דיך באַגראָבין צען עלין אין דער ערד אַריין אַז דיא וועשט חשמהגין. דיא גזירה אַף יידין, הערשט די סלמה דיין לעבין איז קיין לעבין ניט, וואָש יידין זאָלין ווייגין אַף דיר. איך האָב 1 בן יחיד זאָל איך אים איינסטעלין. חשמה ניט הערשטו, וואָש יודין זאָלען מיך פאר סעלטין. איך וועל דין אוישראַשין אַז די וועשט נאָר אָנרירין אַפען״ [2]...

אין אַנדערש ווערט איר אויסשפּראַך אין דעם ווערק גאָרנישט איבערגעגעבען, נאָר אַזוי געטריי, ווי מיט דער הילף פֿון אַ פֿאָנאָגראַף.—

---

[1] לייפּציג 1862. — [2] ז״ז 6 — 7. —

אַבראַמאָוויטש זאָל זיך לאָזען גיין מיט דעמזעלביגען וועג, וואָלט „פֿישקע דער קרומער" פֿאַרפֿלייצט געווען מיט j אָנשטאָט r און l און מיט „=עט"ן. וואָלט דאָס שיין געווען? ס'וואָלט געווען פֿאָטאָגראַפֿיע, — טרוקען, גרוי, שווער, מיט שאָדען פֿאַר דער אַרטיסטישער זייַט פֿון ווערק.

אַבראַמאָוויטש לאָזט זיך אָבער נישט פֿאַרפֿירען פֿון אַזאַ מין פֿלאַך אין פּרימיטיוו פֿאַרשטאַנענעם רעאַליזם אָדער נאַטוראַליזם. ער ווייסט, ווי זיך אָפּצושטעלען, — פֿאַרמאָגט דאָס געפֿיל פֿון דער אין דער קונסט אומבאַדינגט=נויטווענדיגער גרעניץ. נאָר בדרך אַגב לאָזט ער פֿאַלען אַ פֿראַזע מיט j אָנשטאָט r און l אָדער אַ „=עט", איין מאָל, צוויי מאָל אַף עטליכע בלעטלעך, — אַ לייכטער צוריר מיט'ן פּענזעל, אַ דעליקאַטער שמיר אַ ווונק, אַ אָנצוהערעניש. נאָר דער איינער זאַץ אָהן די ליקווידען אָדער דער איינער „=עט" אַף עטליכע זייַטלעך האָט אַ גרעסערע ווירקונג, ווי ווען מ'זאָל דיזאָזיגע פֿונעטישע און גראַמאַטיקאַלישע אייגענטימליכקייטען שיטען מיט פֿולע פֿויסטען. פֿאַר'ן לעזער גיט אַ בליץ, אָבער נאָר אַ בליץ טאַקי, די אייגענשאַפֿט פֿון פֿישקעס לשון, אַף וועלכע דער מחבר וויל לענקען אונזער אויפֿמערקזאַמקייט. און ווייַטער פֿליסט ווידער די דערציילונג אין קאָרעקטער ליטעראַרישער שפּראַך. מיר וועלען שוין נישט פֿאַרגעסען דאָס, וואָס דער קינסטלער וויל, מיר זאָלען געדענקען. און דער עסטעטישער גענוס בלייַבט דערבייַ אומגעשטערט. באַ עפּטערען איבערחזרן דעם j צו דעם „=עט", וואָלט געווען פּונקט דער היפּוך: דער לעזער, וואָס איז צו דער אויסטערלישער אויסשפּראַך און צו דער מונדאַרטליכער דערשייַנונג נישט געוויינט, וואָלט זיך אין איטליכער שורה אָנגעשטויסען אַף די מניעה, עס וואָלט אים צו שטאַרק אַבסאָרבירט, אָפּגעצויגען די אויפֿמערקזאַמקייט פֿון דעם עיקר — פֿון אינהאַלט פֿון פֿישקעס אויטאָביאָגראַפֿיע, פֿון זייַנע איבערלעבונגען און געפֿילען, פֿון די געמעלער און סקיצען, סצענעס און טיפּען, — און וואָלט סוף=כל=סוף אָנגעהויבען צו דענערווירען, שטערענדיג דעם עסטעטישען גענוס.

...די שפּראַך פֿון די פּערזאָנען, וואָס קומען פֿאָר אין „פֿישקע דעם קרומען", איז, אייגענטליך, די שפּראַך פֿון גאַנצען ווערק, אין וועלכען די דערציילונג גייט פֿון דער ערשטער שורה אָן אין ר' מענדעלים נאָמען; דורך ר' מענדעלים אויפֿפֿאַסונג טאַקי און

דורך זײַן מויל װערען דורכגעזיפּט די רייד און די דערציילונגען פֿון די איבעריגע „העלדען“. און אָט אין דער שפּראַך פֿון דעם מייסטערװערק איז ר׳ מענדעלי, — די דאָזיגע גרעסטע קרעאַציע אַבראַמאָװיטשעס, זײַן alter ego, — פּונקט װי אין די אַנדערע, אױװען שוין אַנאַליזירטע זײַטען פֿון דעם ראָמאַן, מאָלער און אמתן זין פֿון װאָרט. ער האָט אַלײן ליב און לייגט גערן אַרײַן אין מויל פֿון די מענטשען, פֿון װעלכע ער דערציילט, די מאָלערישסטע עלעמענטען פֿון דער שפּראַך, די אומיטעלבאַרישע, פֿרישע, יאָדערדיגע און זאַפֿטיגע. „פֿישקע דער קרומער“ איז איבערפֿולט מיט אָנאָמאַטאָפּאָעטישע, ד. ה. „קלאַנגמאָלענדיגע“, אויסדריקען, װאָס זענען כאַראַקטעריסטיש פֿאַר׳ן פֿאָלקסטימליכען סטיל און איטליכער שפּראַך און נאָך מער פֿאַר דעם יידישען פֿאָלקססטיל, װעלכער האָט אין אַבראַמאָװיטשען געפֿונען זײַן גרויסען קלאַסיקער.

שוין אַנדערע װערק אַבראַמאָװיטשעס האָבען אונז צוגעװוינט צו דעם רײַכען געברויך פֿון אינטעריעקציעס, — קודם־כל פֿון די, װאָס זענען אויסדרוק פֿון אינערליך געפֿיל, און פֿאַרטרעטען אָפּטמאָל אַ גאַנצען זאַץ, אַ גאַנצע דערציילונג, צוגעבענדיג דער שפּראַך אַ באַזונדער עקספּאַנסיװוישקייט. — צ. ב. די „טאַקסע“ צייכענט זיך ספּעציעל אויס מיט דער גרויסער צאָל אַזעלכע אינטעריעקציעס. באַלד די ערשטע סצענע הייבט זיך אָן מיט ספּאָדיקס מאָנאָלאָג:

„אמר ר׳ טרפֿון... האָט ר׳ מאיר געזאָגט... האַ? נאָך אַמאָל. (ער פֿאַרטראַכט זיך אַף דער װאַנט און רעדט צו זיך אַליין) ער האָט געזאָגט, אַז נאָך שבת איז דער טערמין האָט ער געזאָגט... מען װעט דאַרפֿין פּיליקין. דער קאָפּ חלעפּין שפּאַלט זיך מיר. אַך, שלעכט, שלעכט, נישטאָ קיין געלט! איך האָב מורא מען זאָל זיך חלילה באַלד ניט אָנשטויסען. די קאַסע איז פּוסט. אויסגעטיקענט, די רעדער װעלען זיך אויף הערין צו דרייען באַם עס װעט חלילה ניט צו קומען קיין װאַסער, געלד מיין איך. אַך, זייער אַשלעכטע צייט (ער שטייט אויף און גייט אַרום איבער דעם חדר) יאַ, זייער אַ ביטערע צייט, עפּעס װי אויף צו זעצענעש האָט מען נאָך היינט אויף געהערט חתונה צו האָבין. שוין אַ לאַנגע צייט איז מיר ניט אַרײַן געפֿאַלין קיין שלישית־געלד, ניט פֿון היאָ, ניט פֿון דער סביבה. אַקאַטאָװעס עפּעס שלישית־געלד, דאָס פֿלעגט אויס מאַכין אַיאָר זייער פֿיל... אַ גם חלעבין װאָש דרייט זיך נאָך אַביסיל חברהשגעלד. אַי װאָש?... עס נאַרישקייט, װער איז דאָש מחויב צו װיסען װע־

מען גייט עס אָן? נאָר עס איז מיט דעם אַפילו אויך ניט גוט, פּ ע גאָר ניט גוט!" [1] א. אַ. וו. א. אַ. וו.

אין 13 געריקטע שורות: „האַ", „אַד", „יאַ", „אַי", „עט" און „בע"! — „שטאַנדהאַפּט, אַריינגייענדיג אין חדר אַ ביסיל לוּסטיג":

„נוּא ר' אהרן וואָס וועט איר זאָגען? האַ וואָס שווייגט איר? ע, ער שלאָפט!" [2]

אין „פישקע דעם קרומען". ר' מענדעלין ציט געוואַלדיג אַ קוק צו טאָן אַף די „ליכטיגע וועלט", וואָס האָט זיך צולייגט אַרום, פול מיט פראַכט און צויבער, זאָגט צו אים דער יצר=טוב: „פּ ע!... מ'טאָר נישט! [3]"— דער „פּ ע" איז דאָ קאָקעטיש און שטיפעריש, פאַרפאַרבט מיט גוטמוטיגער איראָניע, און דערנענטערט זייער דאָס גאַנצע געמיל צום לעזער, צוגעבענדיג דעם אַ אינטימישען, וואַרעמליכען טאָן. — פישקע דערציילט, ווי „דער טמור, אַ קיינק אים אין די ביינער אַיאַן, פלעגט קנייפּען אַמאָל די הארבאַטע, נעבעך": „איך האָב געמיינט, — ניט ער איבער, — דאָס זענען זיך גלאַט אַזוי קניפּ פון אַ רשע, וואָס שלאָגט, פייניגט אַ מענטשען, נעבעך. נאָר ווי עס האָט זיך פון איר קלאָגען=זיך דערנסטמאָל פאַר מיר דערוויזען, זענען דאָס געווען גאָר אַנדערע מיני קניפּ. עס האָט געהאַט עפּעס גאָר איין אַנדער טעם... פּ ע! יצר=הרע=קניפּ..." [4] דאָ האָט דער „פּ ע" גאָר אַנ'אַנדער אינהאַלט, טאָן און פאַרב. דאָס שיסט אים דאָס אויפגעבראַכטע צניעות=געפיל, אויסגעמישט מיט'ן פאַרדראָס פון אַ ליבהאָבענדיגער נשמה. — דיאייגענע אינטעריעקציע קומט נאָך פאָר, ענצעלט, געטאָפּעלט אָדער זאָגאַר זאַלבעדריט, אַף די ז"ז 21, 43, 45, 51, 89, 95, 140, 158, 161, 162, 166.—

„איך פרעג אייך נישט מער, ר' מענדעלי! — מאַכט פישקע מיט אַ ביטער געמיט: — צו וואָס האָט עס גאָט באַדאַרפט מיך מיט איר [5] ווידער צונויפפירען, בכדי באַלד טאַקי אונז צושיידען? עס זאָל אונז פלוצליך אַ שיין

[1] ז' 8 (ציטירט לויט ווילנער אויסגאַב 1872).—

[2] ז' 38. —

[3] ציטירט לויט דעם וואַרשעווער אויסגאַב 1913; ז' 9.—

[4] ז' 128.—

[5] מיט דער האָרבאַטער. —

מין דאָס מזל, בכדי באַלד טאַקי זאָל אונז נאָך ערגער פינסטער ווערען אין די אויגען?... ס'איז עפּעס נאָר ווי אַ צו להכעיס! און געוואַלט, רבונו של עולם, אַקעגען ווענען, אַקעגען צוויי אומגליקליכע, ביטערע קאַליקעס, וואָס איידער אַזאַ וויסט לעבען אין יסורים, און ווייטיק, וואָלט פאַר זיי פיל גלייכער געווען גאָר ניט געבוירען צו ווערען!"...[1]

„איך מאַך אַ פרום פנימיל", — דערציילט ר' מענדעלי: — „און שאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ זאָג איך: טע-טע-טיי! וואָס האָט אַזוי פיל געהייסען: מען טאָר ניט רעדען אַזוינס!... געזאָגט האָב איך עס, ניט ווייל דאָס איז באַ מיר אַ גוטער ענטפער אַף דער קשיא, נאָר גלאַט אַזוי, ווייל דער שטייגער אין דער וועלט איז שוין אַזוי, אַז איינער פרעגט פאַר צרות שטאַרקע קשיות, מיז דער אַנדערער זאָגען מוסר, אָפּשלאָגען אים כאָטש מיט טע-טע-טיי!..."[1]

די אויסגעצייכענטע כאַראַקטעריסטיק פון יידישען „ב ע"[2] האָב איך שוין ציטירט אויווען אַף ז' 70. — מיר באַגעגענען אין דעם ווערק: „אַ"[3]; „אַ י"[4]; „אָ"[5]; „אַ ז י"[6], „אַ ז י וו יי"[7]; „אַ י!"[8]; „אָ ד!"[9]; „אַ ך!"[10]; „ה אַ!"[11], „אַ ה אַ!"[12]; „הָ ה, אַ הָ ה ווי ג ע- ש ר י ג ע ן!"[13]; „ה ע-ה ע!"[14], „ה ע-ה ע-ה ע"![15]; „ה ע ט!"[16].

---

[1] ז' 181.—

[2] דידאָזיגע אינטעריעקציע טרעפֿן מיר אַף די ז"ז 21, 23, 28, 29, 41, 45, 182.—

[3] אַף ז"ז 11, 20, 29, 94, 144.—

[4] אַף ז"ז 18, 22, 26, 30, 51, 72, 89, 120, 126, 137, 138.—

[5] אַף ז"ז 20, 34, 42.—

[6] אַף ז"ז 13, 30, 37, 66, 84, 94, 117. —

[7] אַף ז" 110. —

[8] אַף ז' 16. —

[9] אַף ז"ז 110, 124, 129, 157, 164. —

[10] אַף ז' 146. —

[11] אַף ז"ז 10, 20, 51, 58, 64, 80, 91, 96, 105, 106. —

[12] אַף ז"ז 69, 144. —

[13] אַף ז' 42. —

[14] אַף ז"ז 38, 140. —

[15] אַף ז' 22. —

[16] אַף ז"ז 21, 47, 108. —

„טאַ"[1]; „טפֿו!"[2]; „טצע־טצע־צע"[3]; „נאַ!"[4]; „נו"[5]; „עהע!"[6]; „עט"[7]; „שאַ"[8]. — דיזאָזיגע אינטעריעקציעס קומען אַליין, אָדער צוויי מאָל צי דריי מאָל איבערגעחזרט, און פֿאַרשידענער אַנווענדונג און מיט פֿאַרשידענע ניואַנסען.

„דער טאָל איז באַוואַקסען מיט טשערעט און מיני ביימלעך שטעכעדיגע ווי דערנער, און ציט זיך מיט איין זייט צום שליאַך, מיט דער אַנדערער ערגיץ אַנדערש, העט־ווייט צו אַלדי שוואַרצע יאָר"[9]; נישט פּשוט „ווייט", נאָר „העט־ווייט"...— „אַזוי איז זי, שלימזלדיגע, נעבעך, געזעסען העט שפּעט אין דער נאַכט"...[10]—„ווי עס הייבט זיך אָן ציען אַ וואַלד העט־העט ביז צום שליאַך"...[11] אָנשטאָט דעם בלאַסען ליטעראַרישען „זייער" — דער נאַטורלויט „העט", וואָס ווערט אויסגעשפּראָכען מיט שטאַרקען הויכלויט וואָרט־איין און מיט געצויגענעם „ע", מאָלענדיג מיט זיין קלאַנג דאָס ציען זיך אינדערווייט אַריין...—„אַף דעם גאַנצען וועג איז שאַ־שטיל, מען זאָל דאָס הערען ערגיץ אַ שאָרך, אַ פּיפּס"...[12]: נישט גלאַט „שטיל", אויך נישט „זייער שטיל",

---

[1] ז"ז 29 („טאַ, פֿאַרוואָס ניט?"), 58 („טאַ... מהיכא־תיתי!..."; „טאַ רבונו של עולם! — טראַכט איך מיר: — לאָז זיין אַזוי"...). —

[2] ז' 51. —

[3] ז' 91: — „אַ גרויסע מציאה, כלעבען!" — מאַכט אַלטער, קנאַקענדיג מיט דער צונג: „טצע־טצע־צע! פֿינדעסטוועגען מעגען זיי אפילו נישט גע־דאַכט ווערען". —

[4] ז"ז 19, 37, 51, 66, 84, 94, 135. —

[5] ז"ז 20, 28, 34, 38, 41, 54, 76, 78, 83, 84, **127**, 160, **166**, 176. —

[6] ז' 74. —

[7] ז"ז 45, 50, 111, 149, 162, 166, 167. —

[8] ז"ז 17, 51, 66, 89, 94, 97, 107, 109, **110**, **132**, **162**, **174**, **178**. —

[9] ז' 47. —

[10] ז' 108. —

[11] ז' 21. — [12] ז' 17. —

נאָך „שאַ־שטיִל״...—„אַמאָל פּלעגט זיִ טאַקיִ כאַפּעון אַ שמיִץ מיִט דער בײַטש פונ׳ם שמײַסער אַף דער קעלניע, נאָר זיִ פּלעגט עס, נעבעך, אַראָפּשליִנגען שאַ. קיִטש״...[1] ——„קריִכעון מיִר אַרויף אַף דיִ בײַדלעך און הײַדאַ איִן וועג אַרײַן״[2]; ניִשט פּראָזאַיִש: „און מיִר לאָזען זיִך ווײַטער פּאָרען״, נאָר עקספּאַנסיִוו, קלאַנגמאָלענדיִג; „הײַדאַ איִן וועג אַרײַן!״; דיִ איִנטעריעקציִע גיִט דאָ איִבער דאָס לעבעדיִקײַט, דאָס צופריִדענקײַט, מיִט וועלכען ר׳ מענדעליִ מיִט ר׳ אַלטערן האָבען זיִך געלאָזט ווײַטער איִן וועג אַרײַן נאָכ׳ן איִנצײַדענט מיִט דיִ פויערן. — „נו, הײַדאַ, פּיִשקע! אַרויס מיִט דער שפּראַכע״[3], — בעטען ר׳ מענדעליִ און ר׳ אַלטער פּיִשקען, מונטערענדיִג, אונטעריאָגענדיִג דעם קאַליִקע, וואָס קווענקעלט זיִך, שעמט זיִך...—— „ס׳איִז דאָ, דאָ זײַער פּיִל[4]״, — זאָגט יאָנטעל: — ווי, אַ שטײַגער, האַלטען דיִ טאַקסע, זײַנען אַ גבאי איִן חברות, רײַבען זיִך אַרום מאיר־בעל־הנס־פּושקעס, דרײַען זיִך אַרום שטאָדטואַכען, אַרום דיִ פײַנע בריות, זײַנען אַ כל־ולך, אַ קאָכלעפעל און דעסגלײַכען זײַער גוטע פּרנסות. נאָר, אַקאָטאַ! אַזעלכע זענען ניִשט פאַר דיִר״...[5] מיִט „אַקאָטאַ!״ טרײַבט מען איִן דרומרוסלאַנד אַוועק אַ קאַץ; אַף קאַטאָוועס געברויכט מען דיִ איִנטעריעקציִע אויך בנוגע צו מענטשען; דאָ הײסט „אַקאָטאַ!״: „נײַן, ברודערל, דו האָסט וועגען דעם אַפיִלו ניִשט וואָס צו חלומען! דאָס שטרײַטעל איִז ניִשט פונדײַנעטוועגען!״ —— ר׳ מענדעליִ, אַביִסעל פאַרלעקט, באַנאַכט, איִן פרעמדען גאָרטען: „אַי, אַ לבנה, אַ באַקדײַזשע, אַ שײַנע אַדעסער לבנה! אַ נאָז מיִט אויגען!... שאַ, מקדש זײַן דיִ לבנה! שלום־עליכם? — עליכם שלום! — שלום עליכם? — עליכם שלום! אַזוי ווי איִך אַקעגען דיִר שפּריִנג און אָנריִרען דיִך ניִשט קען איִך... שפּריִנג־זשע, פעטער! — האָץ, האָץ, האָץ!״...[6] מיִט דער איִבערגעחזרטער איִנטעריעקציִע מאָלט דער דערצײלער זײַן אונטערשפּריִנגען אַקעגען דער לבנה... —— „אַהאַ, דיִ הולטאַיקע גלוסט זיִך איִם! זיִכער פּטרן דאָס ווײַב און האָצעניִו מיִט דער דראַבקע! אַ ניִשט דערלעבען זאָלט איִר עס!״[7], ערגערט זיִך פּיִשקעס פּלוניִתטע. ס׳וואָלט געקענט זײַן: „אַוועק מיִט דער

---

[1] ז׳ 110. — [2] ז׳ 16. — [3] ז׳ 83. — [4] פּרנסות. — [5] ז׳ 164. — [6] ז׳ 51. — [7] ז׳ 144. —

דראַבקע!", און ס'וואָלט אויך געווען לעבעדיג; „האָצעניו" — „האָץ" מיט דימינוטיווסופיקס — שילדערט אַ אַוועקגיין מיט שפּרינגען, די שמחה, דאָס גליק, דאָס איילעניש פון אַוועקגייענדיגען, און גלייכצייטיג שטעקט אין דער דאָ געברויכטער אינטעריעקציע די שנאה, דער כעס, דאָס נישטפאַרגינען און די פאַראַכטונג פון דעם רעדער. — — „עפּעס איז מיר גוט אַפ'ן האַרצען גלאַט אַזוי אָהן ווערטער, — דערציילט ר' מענדעלי: — דאָס צוטרימקען מיינס דערביי איז אויך נישט מיט א כוונה צו געבען קאָנצערט, אָדער צו שאַרפען די כלי, נאָר גלאַט אַזוי זיך אַ טרים-בּרים, בּרים-טרים"...[1] —

אַבראַמאָוויטש איז אויך ליבהאָבער פון יענער אינטעריעקציע, וואָס האָט אַ שייכות צו אויסערליכע דערשיינונגען, איז רעאַקציע אַף פּלוצימדיגען רייץ פון חוש-השמיעה אָדער חוש-הראיה, און ווערט געוויינטליך געברויכט בּאַ דערמאַנען זיך אָן די דערשיינונגען, וואָס רופען אַזאַ פּלוצימדיגען רייץ אַרויס.

ר' אַלטער „פאַרדרייכערט אַפּדאָסנאַ זיין פּיפּקעלע — פּוף-פּוף-פּוף — און אַרויסגעלאָזט ווי פון אַ קוימען אַ גאַנצען וואָלקען רויך"[2]. — „איך נעם מיך גערן צום רענצעלע, שמועס-איבּער, פאַר צרות, מיט דעם פלעשיל בּראָנפען, בּול-בּול-בּול גלייך אין מויל אַריין... געזעגען מיך מיט דעם פלעשיל, גאָכאַמאָל בּול-בּול-בּול"...[3] — „אַ צען לעפעל אַרבעטען געשמאַק אין איין שיסעל און פליען פון דאָרטען געשווינד אין צען מיילער, וואָס זופּען, איטליכס אַף זיין שטייגער. ס'איז אַ כאַפּעניש, אַ בּהלה, אַ זופּעריי: וווּפ-הופּ, הופּ-פּופּ! מיינע נייגעפונענע קרובים טרייבען מיך אַלץ אונטער: עסט, לאָזט זיך ניט בּעטען! און איך: וווּיפּ-פּפּיפּ! אַף מיין נוסח"...[4] —— דאָס איבּערגעבּליבּענע שטיקעל גלאָז, וואָס שטעקט ערגיץ אין אַ ווינקעל פון פענסטער, ווי דער איינאיינציגער צאָן בּאַ אַ זקנה, שאָקעלט זיך בּאַ נאָר עפּעס אַ ווינטעל און בּעבּעט שטיל: „זים-זים-זים"[5] —— „דאָס הינקעדיגע בּענקעל אַף דריי פיסלעך פאַלט אום; דאָס ליידיגע קריגעל מיט נעגעלוואַסער טראַך-טראַך"...[6] — — „דער רויטער קאָלנער האָט אַ היק געטון אַף מיר מיט דעם האַרבּען וואָרט אַף יונית"...[7] — —

---

1) ז' 78. — 2) ז' 37. — 3) ז"ז 49, 50. — 4) ז' 62. — 5) ז' 60. — 6) ז' 65. — 7) ז' 53. —

„באַלד פּלומפּעל איך דיך און מאַך ביק"..[1]) — — „עפּעס אַ קונדס אַ פֿױגעל, שטיפֿט, פֿליט פֿון אײן בױם צום אַנדערען, מאַכט: קוקו-קוקו, װי ער שפּילט זיך אין באַהעלטעניש; אים ענטפֿערט אָפּ פֿון צװישען װײַץ און קאָרן אײן אַנדער מין פֿױגעל עפּעס: פּיק-בער-װיק, פּיק-בער-װיק!, װי גערעדט: אײביק װעסטו מיך דאָ נישט כאַפּען, כאָטש שיט מיר אָן זאַלץ אַפֿ'ן עק, פּאַקט זיך, ר' קרוב, װײַטער און אַװעק, אַװעק!"[2]) — — „...און מיר, שטאַרק אָנגעצינדען, לאָזען אײנער צו דעם אַנדערען זיך צו הענדום-פּענדום, װי די הענער"...[3]) —

גערן — און שטענדיג אַפֿ'ן אָרט — באַנוצט אַבראַמאָװיטש די צײַטװערטער, בײַ װעלכע די פֿאָרם אַנטשפּרעכט דעם אינהאַלט, דער קלאַנג מאָלט דעם געדאַנק.

„איך בעבע, מריקע מיר משטײַנסגעזאָגט אַלײן ניט רעכט צו הערען, װאָס איך בעבע"...[4]) — — „איך האָב מיר געטראַכט פֿון מסחר און אונטערגעברומעלט עפּעס אַ תשעה-באב ניגונדעל"...[5]) — — „אַזױ געװײנטליך טרימקעט אַ ייד אָהן װערטער, אָהן אַ שום געדאַנק, װען די דאגות הפּרנסה לאָזען אים אַביסעל נאָך"...[6]) — — „די גרילען צװישען הײַ, צװישען תבואות שמוצערן, זומזען, צימבלען"...[7]) — — „זשאַבעס אַפֿילו פֿון די טײַכלעך ערגיץ טערעלײקען"...[8]) — — „דער טאַפּטשאַן אונטער מיר ריפּעט-סקריפּעט"...[9]) —

...דאָס, װאָס ביז איצט געזאָגט װעגען דער שפּראַך אין „פֿישקע דעם קרומען", איז נאָר אײן קאַפּיטעל פֿאַר דעם בוך, װאָס דאַרף אַמאָל אָנגעשריבען װערען איבער אַבראַמאָװיטשעס פֿאָלקסטימליכען סטיל און זײַנע קינסטלערישע מעלות. קײנער ביז דעמדאָזיגען מײַסטער פֿון יידישען װאָרט האָט נישט געקענט אַזױ די יידישע שפּראַך מיט אַלע אירע אוצרות, נישט געװען אַזױ באַהאַװענט אין אַלע אירע אײגענאַרטיקײטען און אײגענטימליכקײטען, נישט פֿעיג געװען אַזױ טיף אַרײַנצודרינגען אין די װײַטסטע װינקעלעך אירע, און די טיפֿסטע קװעלברונעמס. דער מחבר פֿון „פֿישקע דעם קרומען" הערשט איבער דער יידישער שפּראַך, װי אַ מוזיקער-װירטואָז איבער זײַן אינסטרומענט.

---

1) ד. ה.: „שנײַד דיר איבער דעם האַלז" (ז' 78). —
2) ז' 45. — 3) ז' 12. — 4) ז' 10. — 5) ז' 19. — 6) ז' 73. —
7) ז' 17. — 8) ז' 45. — 9) ז' 65. —

פֿאַלט ר׳ מענדעלים בײַדעל אַרײַן אין אַ קאַלוזשע, ווײַסט ער, אַז אַף בעל-עגלי׳ש לשון הײַסט עס אַ „טינטעריל"[1]. — — שילדערט ער די באַנדע בוידאָרעמעלײַט, קען ער אויסגעצײַכענט זײַער אַרט רעדען: די ווערטער „נגיד"[2] און „מקבל"[3] אין דער ספּעציפֿישער אָנווענדונג פֿון דער כאַליאַסטריע; „סדום"[4] אַלס בײַסיג-צאָרענדיגע באַצײַכנונג פֿון אַ געוויסער שטאָדט; „צויאַכמערען זיך" און „פֿלאַנכענען"[5]; „דערלאַנגען אַ טעלעמעטשע צווישען די ליטקעס, אַ רײַב איבער די לאָפּאַטקעס"[5]; „זאַבאָ-רען אַ קרעל"[6], „זאַלאַבערט אַ כפּרהניצקע"[7], „געלקח׳נט קלינגערס"[8], „געבעלדברט אַ יאָלד"[9] א. אַ. וו. — — טרעפֿט זיך ר׳ מענדעלי מיט ר׳ אַלטערן, „סטעכעווען" זיי, ד. ה. בײַטען זיך מיט ביכער[10]. — — דערצײַלט ר׳ מענדעלע, ווי ער לײַגט אַרויס רומיל, און ווי ר׳ אַלטער ווערט „צוגעזאָטען" צו איין מין, באַשרײַבט ער גענוי: „ס׳איז באמת געווען גאָר אַנטיק. די בלעטלעך פֿון כל-אַ-מיני קאָלירען, און נישט פֿון איין גרײַס. די אותיות אַביסעל מטושטש פֿון אַלערלײַ שריפֿט: רש״י, דימענט, פּעריל, ציצעראָ, פּרקים, גרויס און קלײַן וועליש"...[11] — — ר׳ מענדעלע פּאַסט, און „דער יצר-הרע נעמט מיך ווײַטער אָן — דערצײַלט ער — רעכענט מיר אויס דאָס גאַנצע צעטעל יידישע מאכלים: אַ געבראָטענע לעד-וויצע מיט קאַשע, אַ ראָסעל פֿלײַשעל, אַ לאָקשענקוגעל מיט אַ גנב — איין אָנגעפֿילט העלזעל אינווענדיג — פֿאַרפֿעלעך אײַנגעפּרעגלט מיט גריוון. איך בין טויט מיט אַלע אברים, דער אַפּעטיט איז אַ שרעק, און ער אַלץ טאַקי ווײַטער: כרעמזעל, פּראַקעס, פּעטשע מיט פּעניצלעך, לעבערלעך, רעטיך מיט ציבעלע, אַ קראָפּ פֿון אינדיק און אַ פּאַסטאַר.

---

[1]) ז׳ 12.— [2]) ז׳ 98.—

[3]) ז׳ 104.— [4]) ז׳ 98.— [5]) ז׳ 101.—

[6]) ז׳ 98· „געגנב׳ט אַ ברויט".— [7]) ז׳ 98: „געגנב׳ט אַ הון".—

[8]) ז׳ 98: „אויסגעכאַפּט געלט".—

[9]) ז׳ 98: „געהרג׳ט, געשלאָגען אײנעם אַ בעל-הבתיש קינד".—

[10]) ז״ז 42, 44.— [11]) ז׳ 43 (אין דעסער אויסגאַב: 42).—

נאַק-צימעס״...[1] — — ר׳ מענדעלי פֿאַלט אַרײַן צום שענקער, צושמוסט זיך ברײטליך מיט דער שענקערקע, זײ רעכענען זיך אויס, אַז זײ זענען גאָר בײדע שטיקלעך קרובים: „זי הײסט חיה-טרײַנע, נאָך מײַנס אַ קאַלטער מומע פֿון דער באָבעס זײַט״... — — וואָסער ווינקעלע, וואָסער פּינטעלע פֿון יידישען פֿאָלקסלעבען, פֿון דער יידישער לעבענסאַרט אַבראַמאָוויטש זאָל נישט באַרירען, קען ער עס אויסגעצײכענט, קען איך גענוי די נאָמענקלאַטור, די טערמינאָלאָגיע, וועלכע ער געברויכט מיט׳ן גרעסטען זיכערקײט און מיט יענער פּרעציזיע, וואָס צײכענט-אויס זײַן גאַנצען סטיל,— מיט יענער פּרעציזיע, וואָס ברענגט אונז אַרײַן אין שטוינען, ווען מיר לײענען אַ שטײגער אַזאַ מין זאַץ: „אַ קאַלט אָסענדיג רעגענדיל שפּרענקעלט און נעצט איר דורך די בײנער״[2]; נישט: „פּאַלט״, אָדער „גיסט״, — דאָס וואָלט געווען שאַבלאָניש, בלאַס און נישט גענוי, — נאָר בפּירוש: „שפּרענקעלט״, ד. ה. טריפּט לאַנגזאַם, פּויל, מיט טראָפּענדלעך, גרוים ווי אַ מאָן...—[3]

אָף העברעיש האָט אַבראַמאָוויטש דעם בוך אַ נאָמען געגעבען „ספר הקבצנים״.— די וועלט פֿון פּראָפֿעסיאָנעליש-בעטלערס, „פֿאַהרענדע לויטע״, ווי מ׳רופֿט זײ״ אין דײַטשלאַנד, דער ערב-רב, וואָס ווימעלט אויסער די מויערן פֿון דער געזעלשאַפֿט, דער סאָציאַלער אָפּגרונט, פֿון וועלכען אין די בירגערליכע קרײַזען רעדט מען מיט עקעל און פּחד.— אין דער אײראָפּעישער ליטעראַטור האָט דער ערשטער צו דעם פֿאַרשאָלטענעם ברונעם זיך אָנגעבויגען דער ראָמאַנטיזם, מיט זײַן נײַגיר צו כלערלײ אויסנאַמליכקײטען. — דער מאַנען מיר זיך אָן וויקטאָר הוגאָ מיט זײַן „מענטש, וואָס לאַכט״ און נוטר׳ דאַם דע פּאַרי״. נאָר דער באַרימטער פֿראַנצײזישער ריכטער האָט מער געקוקט אַף די אויסערליכע אומגעוויינליכקייט

[1]) ז׳ 18 (אין אַרעסער אויסגאָבע 22).—

[2]) ז׳ 108.—

[3]) דאָס קאַפּיטעל איז אָנגעשריבען געוואָרען 1913, און ערשט יעצט געדרוקט צום ערשטען מאָל אין איבערגעאַרבעטער פֿאָרם.—

אין משונהדיקייט פֿון דעמדאָזיגען לעבען, געזוכט די פֿאַנטאַסטישע, פֿאָעטיש אינטערעסאַנטע ליניען. זיינע קאָמפּראַטשיקאַטען קלינגען ווי אַנ'אַלטע ווייטע לעגענדע, ווי אַ מיטעלאַלטערישע באַלאַדע, איינגעהילט אין דעם ראָזע שלייער פֿון ראָמאַנטישער עפֿעקטישקייט און מעלאַנכאָליע; דער פֿאַריזער „אָפּגרונט", ווידער, ווי דאָס הייסט פֿון גאָרקין אָן, זעט אויס באַ דעם אויטאָר פֿון „ערנאַני" ווי אַ ווילדער חלום, ווי אַ כימערע, ווי אַ שדים-טאַנץ אין אַ פֿלאַמיגען און רויכיגען געפֿעל. — נאָר דער נאַטוראַליזם האָט זיך דערוועגט צו גרייכען ווייטער, ווי די אויבערפֿלעך, צוגיין נענטער צו דעם מענטשליכען זומפּ, נידערן טיפֿער אין זיינע טריבע כוואַליעס, פֿאָרשען אים סאָציאָלאָגיש. — אַזוי איז די יידישע בעטלערוועלט באַהאַנדעלט אויך אין „פֿישקע דעם קרומען". —

ברייט און טיף. — די וואַנדערונגען אין דער יוגענד האָבען געגעבען אַבראַמאָוויטשען די געלעגענהייט גוט צו דערקענען דאָסדאָזיגע אויסטערלישע געביט, אַריינדרינגען אין די סאַמע טיפֿענישען זיינע, אין זיין סאָציאַלען עצם, אין זיין פּסיכיק און פֿילאָזאָפֿיע, עטיק און קולטור, וועלטאַנשויונגען און באַגריפֿען. און אָט ווי ס'איז ניט איבריג נאָכאַמאָל צו באַוואונדערן דעם געניאַלישען זכרון, וואָס האָט דערלויבט אונזער גרויסען קינסטלער דורך דעם קאָרידאָר פֿון יאָרען אַזוי פֿריש און צאַפּלדיג דורכצוטראָגען זיינע באַאָבאַכטונגען און איינדריקען. ער איז דער ערשטער און דער איינציגער אין דער יידישער ליטעראַטור, וואָס האָט זיך גענומען צו דער שווערסטער פֿון אַלע שווערע סאָציאַלישע טעמעס און האָט דאָס אויסטערלישע לעבען געשילדערט מיט זיין געוויינטליכער זיכערקייט, גענויקייט, זאַפֿטיקייט, באַשאַפֿענדיג גרויסע, ברייטע געמעלער, פֿאַראייביגענדיג פֿאַר דער יידישער קולטורגעשיכטע און פֿאַר דער וועלטקולטורגעשיכטע די בילדער פֿון דער פֿאַנטאַסטישער, אין געוויסע ליניעס שוין פֿאַרגאַנגענער וועלט.

ניט לאַנג האָט אַרויסגערופֿען אַ טומעל עלזאַ יערוזאַלעמס „הייליגער סקאַראַבעוס", — אַ ראָמאַן, וואָס מאָלט די פּראָסטיטוציעוועלט. דאָס נייע וואָרט, וואָס די דייטשישע שריפֿטשטעלערין האָט געזאָגט אין דער אַזוי רייכער ליטעראַטור אַף די טעמע, באַשטייט אָט אין וואָס. פֿאַר אינז — און פֿאַר די אומגליקליכע זעלבסט — איז יענע וועלט — אַנ'אָפּגרונט פֿון שמוץ, אַ מחנה פֿון מצורעים. די אויוועגדערמאַנטע

פֿאַרפֿאַסערין ווײַזט אונז אַ מײדעל, וואָס איז געבוירען געוואָרען אין אַ שאַנדהויז, בײַ אַ הפקר־פֿרוי, און דאָרטען טאַקי אויסגעוואַקסען, — גראָטען, שײן, קלוג. פֿאַר איר איז די פֿאַרעיפּושטע נעסט אַ נאָרמאַלישע, וועלט. איר וועלט. זי ווײסט ניט פֿון קײן אַנדערער. זי האָט ניט קײן פֿאַרגאַנגענהײט. די טאָכטער פֿון דער גאַסענפֿרוי פֿילט זיך גוט אין שאַנדהויז, וואָס איז איר געבוירענע ספֿערע — מיט אירע געזעצען, מדות, מנהגים, באַגריפֿען, השגות. — זי איז פֿרײ, פֿרײליך, געזונט, מיט אַ געזונטער נאָרמאַלער פּסיכיק. דאַרף ניט קײן בראָנפֿען, אָפּיום, גאַשיש, מיט וועלכֿען די ווײסע שקלאַווינס, ווי מ'רופֿט זײ, פֿאַרטויבען זיך דעם ווײ, די באַלײדיגטע, צוטרעטענע מענטשענווערדע, דאָס אינערליכֿע צושפּאָלטענקײט, דעם דיסאָנאַנס צווישען לעבען און אָנשויונג.

בעטלערײ, דענקען מיר, איז אַן'אומגליק, ווי אַ קראַנקהײט. אַ בעטלער — אַ צובראָכֿענער מענטש. „עני חשוב כּמת". דאָס יידישע שפּריכוואָרט חורט־איבער דעם מאָטיוו אַף הונדערטערלײ אופֿנים. — אַבראַמאָוויטשען איז דעם ערשטען און אײנציגען בײַ אונז געלונגען מיט זײַן געניאַלישען חוש אויפֿצופֿאַסען די יידישע בעטלערוועלט נישט אַלס אויסטערלישקײט, נור אַלס אַ כאַראַקטעריסטיש milieu, אַ milieu, ווי אַלע מיליע'ס, אַ באַזונדערע וועלט פֿאַר זיך און אין זיך.

אין אונזערע אייגען איז „שמחהלע דער לעבעדיגער" אַ פּראָפֿעסיאָנעלישער בעטלער, און אַלס אַזעלכער, „גאָר קײן מענטש נישט", פֿאַר דעם לעבען, פֿאַר דער קולטור אומפּראָדוקטיוו, נוצלאָזיג: אַ עול אַף דער געזעלשאַפֿט, אַן'איבריגע שווערע משא. און ווירקליך, וואָס קען אַזוינס וויסען פֿון זעלבסטווערדע, פֿון אַ מענטשליך לעבען, פֿון מענטשליכֿע אידעאַלען, פֿון געזעלשאַפֿטליכֿע אידעאַלען, שטרעבונגען, קולטורבאַדערפֿענישען! — און אין זײַנע אויגען איז ער גאָר אַ פֿירשט, וואָס האָט אונטער זיך אַ עדה וואַסאַלען, פֿון וועלכֿע ער נעמט צינש.

„בײַ אים אין אַ באַזונדער בוך שטײען פֿאַרשריבען אַלע הײַזער אָפּגעטאַקסירט, וויפֿיל הכנסה באַדאַרף אים דורכ'ן יאָר איטליכֿס הויז אײַנברענגען. „די הײַזער, זאָגט ער, זענען מײַנע, צאָלען מיר צינש, גאַנץ גלופּסק איז מײַן קאַנטאָר". זײַן שטײַגער איז, איטליכֿען טאָג צו גײן אין אַ געוויסען טײל הײַזער. ער קומט אַרײַן אין אַ שטוב לעבעדיג, מיט ברײטקײט. גיט מען אים באַלד די נדבה, איז גוט; ווען נישט, זאָגט ער: „אַ גוטען

טאָגו גישקשה, איך וועל פֿאַרשרייבען אַף אייך אַ חוב", — און לויפֿט לעבעדיג, געשווינט אַרויס"[1].

ער מאַכט חתונה אַ קינד, גיט ער „אין גדן אַריין די הייזער און גלופֿסק"[1], וואָרום „שמחהלע קוקט אַף גלופֿסק ווי אַף זיין שטאָדט און זיינע הייזער"[2], מיט וועלכע ער קען טון וואָס ער וויל, ווי יעדער גרויסער פּריץ מיט זיינע ריזיגע גיטער.

„אַנ'אמת פֿירשטליך לעבען" פֿירט זיך, לויט אייגענע באַגריפֿען פֿישקע מיט'ן בלינדען ווייב, ווי ער מאָלט דאָס אין פֿאָלגענדיגע עכט אידילישע שורות:

„אַלע טאָג אינדערפֿרי פֿלעג איך זי, ווי עס געהער צו זיין, אַרויספֿירען אַף איר אָרט לעבען דעם אַלטען בית־עולם, וואָס דאָרט איז דער שטייגער אירער געווען צו זיצען אַף אַ ביסעל שטרוי און בעטען נדבות מיט אַ ניגון פֿון די קינ'ות, וועלכע עס האָט איטליכען געריהרט בײַ דעם האַרצען.

„עטליכע מאָל אין טאָג פֿלעג איך צוטראָגען אַהין, דאָס אַ טעפּיל געקעכטץ, דאָס אַ הייסע באַבקעלע, אַ זויערע אוגערקע, אַ קיסליצע. נאַ, קוויק זיך! זי זיצט דאָך די גאַנצע צייט אָפּעט אַף איין אָרט און איז שטאַרק פֿאַרטראָגען אין דער פּרנסה. פֿיל מאָל פֿלעג איך מיר גלאַט אַזוי קומען געוואָר ווערען, וואָס מאַכט זי, אויך אונטערהעלפֿען איר אַביסעל אין דעם פּדיון: אַרויסגעבען איינעם, דעם אַנדערען רעשט פֿון אַ דרייער, פֿון אַ זעקסער; דערמאָנען זי אין אַלטע חובות פֿון בעלי־הבתים, וואָס האָבען איר פֿאַרביינייענדיג נישט געשיקט באַלד במזומנים, נור אָפּגעלייגט אַף שפּעטער, אָדער אָפּטרייבען אַ קו, אַ ציג, וואָס זיי האָט זיך געגלוסט, אַף זייער שפּאַציר אין די גאַסען, אַרויסכאַפּען איר פֿון אונטער דעם געזעס אַ פֿול מויל מיט שטרוי.

„אין חדש אלול האָב איך זי געפֿירט אַפֿ'ן גרויסען יריד, אַרויס פֿון דער שטאָדט, דאָרט אַף דעם בית־עולם. זי האָט עס געמאַכט נישט ערגער פֿון דעם איבעריגען פּעקעל כלי־קודש דאָרט: שמשים, שנשׂ'טעס חזנים, זאָגערינס, מקבלים, תהלים־זאָגערס, גבאיטעס, קנויטלעך־לייגערינס, וויי נעריגס און קלאָגערינס.

„אָט אַזוי האָט זיך עס געמאָלקען, יידישע קינדער! ס'איז געווען,

---

[1] ערשטער אויסגאַבע (1888) ז׳ 81. — [2] ז׳ 82. —

ניִשקשה, פּינוואַנעט צו לעבען" [1].

און אויב בתיה איז פּלוצים געוואָרען מיט דעם לעבען נישט צופּרידען, איז נור מחמת „וישמן ישורון ויבעט": „אַז ס'איז גוט, וויל מען נאָך בעסערס אַז מ'האָט ברויט, וויל מען קוילעטש" [2]. אויך אין דער וועלט קענען זיין גוטע קאַריערעס און נאָך בעסערע, און אָט וואָסערע השגות האָבען די „יאָרדיגע, פעטע, לויטערע, פליישיגע יידענע געטריבען פון גלופּסק, איר געבוירענשטאָדט און שמאַלצגרוב:

—„דאָ אַף דעם פּלאַץ איז שוין כמעט גאָר נישטאָ וואָס צוטאָנ'עט. מען זיצט אַמאָל אָפּעט אַ לאַנגע צייט, ביז איינער דערבאַרעמט זיך און גיט אַ גראָשען.

„לייט דערציילען עם אַביסעל פון דעם גרויסען גליק, וואָס לעקיש, דער כּאָלערעחתן, האָט אין דער וועלט מיט פּערלען זיין ווייב געמאַכט. זיי האָבען באַלד נאָך דער חתונה זיך אַוועקגעלאָזט, און דאָס מזל, אָהן עין-הרע, גייט זיי! מאָטעל מקבל האָט מיט זיי אין קישינעוו זיך באַגעגענט, אַרומגייענדיג אין די הייזער. זייערע טאָרבעס, דערציילט ער, זענען פול אָנגעשטאָפּט מיט אַלעם גוטען — מיט שטיקער קוילעטש, גרעסערע, ווי מען גיט דאָ דעם שבת-גוי, מיט מאַמאַליגע, מיט געריייכערטע שאָפּענפליישׁ, מיט דאַרע קישקעס און קאָדע. פּערלע שיינט ווי די לעבּטיגע זון. ס'איז איר אין פּנים נישט אַריינצוקוקען. זי איז פעט, דיק און ברייט מיט פּיסקעס גאָר אַ גראַפּינע. גלופּסק וויל זי מער נישט קענען, מען זאָל איר עס אפילו שענקען.—

„מענטשען, וואָס קומען פון אַדעם קענען זיך גאָר נישט אָפּוואונדערען פון דעם גליק, וואָס יאָנטלען, דעם אַנדערען כּאָלערעחתן, האָט געטראָפען. זיי האָבען אים געזען זיך רוקענדיג דאָרט אַפּן גזעם צווישען די קליייטען און נאָט שיקט אים צו, ער מאַכט עם גאַנץ גוט. דער עולם קען אַף אים זיך גאָר ניט זאַט אָנקוקען. אַדעם, זאָגען זיי, האָט דאָך עפּיס נענוג קאַלעקעס, ווו ערגיץ אין דער וועלט אַ קאַלעקע רייסט זיך אַהין אָפּעט און מען איז שוין מיט אַזעלכע געוויינט, נאָר ווי קומען זיי אַלע צו גלופּסקער, אַזעלכע ווי גלופּסק ניט אַרויסגיט, קען ענגלאַנד אפילו אויך נישט אַרויסגעבען. גלופּסק, אַזוי דערציילען מענטשען, קלינגט אין דער

---

1) ז' 75 פ'. — 2) ז' 76 . —

וועדט. אַף אַ גלופסקער יידען לויפט מען קוקען, ווי אַף אַ בייז ווונדער... אונז, כ'לעבען, וועט נאָט אויך נישט פאַרלאָזען. אָט בל-זמן ס'איז נאָך זומער, קום לאָמיר זיך אוועקלאָזען. האַיע נישט, אַ טאָג, כ'לעבען, איז אויך אַין עבירה".1)

קען נאָך זיין עפּעס שרעקליכערס, ווי דער יאָנטעל, וואָס „רוקט זיך אַפ'ן געזעס צווישען די קלייטען", און פאַר פישקעס וויַיב איז עס אידעאַל, העכסט גליק, שפּיץ קאַריערע! — אין דער וועלט, דורך וועלכע מ'פירט אונז אין דער „מעשה פון יידישע אָרמעלייט", זענען די באַגריפען אַנדערע. אַ קאַליקע איז דאָרט גאָר נישט אַזאַ אומגליק, פאַרקערט, אַ גליק! עס העלפט-צו צו דער פרנסה, אָט צו דערדאָזיגער אַקס פון לעבען.

„אמתע, נישט געמלאכטע קאַלעקעס, ווי אַ שטיינער, איך און מיין וויַיב, דאָס האָט באַ זיי געהאַט גאָר אַ גרויסען ווערט", — דערציילט פישקע: — „זיי האָבען זייער אָפט געזאָגט, אַז אַזעלכע פעלער ווי אונזערע איז פאַר אָרמעלייט אַ שאַץ, אַ מתנה פון זיין ליבען נאָמען. זיי קענען זייער פיל איינטראָגען". 2)

און אַז מ'האָט נישט געהאַט קיין אייגענעם פעלער, האָט מען „זיך פאַרשטעלט: איינער פאַר אַ הייקעריגען, דער אַנדערער פאַר אַ הינקעדיגען, דער פאַר אַ בלינדען, יענער פאַר אַ געליימטען, די פאַר אַ שטומע, און יענע פאַר אַ קרומע". 3) — אין דערדאָזיגער קונץ זענען איייניגע געווען אמתע אַרטיסטען, ווירטואָזען, — למשל דער „רויטער ממזר". 4) — דאָס האָט געהערט צו דער פאַכקולטור, צו דער פאַכ-בילדונג, צו די „הלכות-אָרימאַן", 5) צו „די דינים פון אין די הייזער אַרומגיין", 5) אָהן וועלכע מ'קען גאָר קיין בעטלער נישט זיין, און אין וועלכע פישקעס וויַיב איז געווען „אַ ווילקענעדיגע מיט אַלע אָפּשניצלעך". 5) — ס'איז אויך אַ פאָרם פון קאַמף פאַר עקזיסטענץ

---

1) ז' 76 .ס -

2) ז' 88.—

3) ז' 88. —

4) זעי די קלאַביטע בצענע לעבען שולהויף (ז' 83).—

5) ז' 77.

אין כּאַטש אויסערליך איז די „באַליאַסטרע" אַ אַנאַרכיסטישע באַנדע, וואָס אָנערקענט נישט קיין שום געזעצן, בײַ געלעגנהייט גנבעט, ראַבעוועט א.אַ.וו., — און אפשר טאַקי דערפאַר — איז אין איר גישטאָ קיין גלײַכקייט. פאַראַן דאָרט, ווי אין איטליכער געזעלשאַפט, שטאַרקע און שוואַכע, זײַגער און געזייגטע, טיראַנען און געפּײַניגטע. אין דער חברה בוידקבצנים, מיט וועלכע עס שלעפּט זיך אַרום פישקע, איז דער ראש — דער „רויטער ממזר", אַ הפקר־יונג, אַ רוצח, זײַן רעכטע האַנט — דער אַלטיטשקער, אַ רשע מרושע, אַ „נאָטקע־גנב" מיט׳ן רחמנות־פּנימעל פון אַ ניונקעלע. די געפּײַניגטע:

די האָרבאַטע —

„דער שטיינער איז זיטערער[1] געווען, קומענדיג ערגיץ אין אַ שטאָדט, אַנידערצוזעצן זי נאַקעט און באָרוויס אַף דער גאַס, ווו מענטשען גייען, און זי האָט באַדאַרפט כליפּנן, בעטען נדבות אַף א וויינענדיג קול מיט אַ ניגון און אויך רײַסען בײַ די פּאָלעס. האָט זי אָבער אַמאָל נישט געשפּילט די קאָמעדיע טשאָקענדיג מיט אַלע אָנשטעלען און געמאַכט וויניג געלט, פלעגט מען איר אָפּשפּילען אַ גוטע חתונה: שלאָגען זי טויטשלעג, אַרויסוואַרפען זי בײַ ערנאַכט אינדרויסען, ווו זי פלעגט, נאַקעט, הונגעריג, נעבעך, שרײַען־וויינען אַפ׳ן רעכטען אמת מאַקע"...[2] וכ׳.[3]

וועגען זיך אַליין דערציילט פישקע:

„איך בין געווען דאָס כּפּרההינדעל. האָב איך אַמאָל מיך געבייזערט פאַר צרות, פלעגט עם איטליכער אונטערטראָגען: „זעט נאָר, האָט מען געמאַכט, ווי דער נגיד האָט זיך צוואַכמערט, ער וועט שוין באַלד פּלאָנכענען". האָב איך מיך אַמאָל באַוואַשען מיט טרערען פאַר ווייטיג פון די קלעפּ, וועלכע אין מיר איז אַריין, פלעגט מען זאָגען: „וואָס איז מיט דיר דאָ אַזוי די שמחה, פישקע? וואָס האָסט דו זיך עפּים אַזוי צולאַכט מיט ציין? זעט נור, עולם, ווי פישקע לאַכט!" — „דערלאַנגט אים, יידישע קינדער", פלעגט זיך הערען דעם ממזרס קול, „דערלאַנגט אים, נעבעך, אַ טעלעמעטשע צווישען די ליטקעס, אַרײַב איבער די לאָפּאַטקעס. דאָס איז אַ רפואה צום לאַכען. אויב, חלילה, עס וועט נישט העלפען, באַדאַרף מען אים גלעטען די האָר, זינגעמען בײַם אויער און אײַנרוימען אים

[1] פון דער באַנדע. — [2] ז׳ 96. — [3] זעי ז״ז 96 פ., 101 פ.—

אַ סור, דערפֿון וועט זיך אים שוין שטעלען טרערען אין די אויגען, ווי פֿון אַ כזית מרור. מען מוז דאָך אַ יודען ראַטעווען". — אמאָל פֿלעגט מען מיך אַרויסוואַרפֿען פֿון דער בויה, און אַז איך בין מיט די קראַנקע פֿיס געלאָפֿען נאָך דעם וואָגען, ווי נאָר איך האָב געקענט, און געמאַכט מיט די זייטען, האָט מען צוגעפּליעסקעט, צוגעפּאַטשט מיט די הענט און געשריגען מיט אַ געלעכטער: „בראַוואָ, פֿישקע! אָט אַזוי, פֿישקע, טאַנץ אַבּיסעל, טאַנץ! קוקט נאָר, עולם, ווי פֿישקע הייבט פֿיסלעך, ווי שיין, אָהן עין-הרע, ער טאַנצט! ער מעג אַף אַלע חתונות טאַנצען. קיין בייז אויג זאָל אים נישט שאַטען" א. אַ. וו.(1

... ס'איז אַ באַזונדערער סאָציאַלער קלאַס, מיט זיין קלאַ-סענבאַוווסטזיין" און מיט זיין קלאַסענהאַס.

„נגידים פלעגט מען שעלטען אַף וואָס די וועלט שטייט. גלאַט אַזוי זיך, פֿאַר נאַרנישט. איך קען אייך שווערען אין טלית און אין קיטעל, — דערציילט פֿישקע, — אַז זיי האָבען די נגידים אַ סך מער פֿיינט, ווי די נגידים זיי. אַ נגיד האָט בּאַ זיי געהייסען עפּעס אַזויפֿיל, ווי: פּיאַווקע, צו-שטאָפּטע קישקע, פֿאַרשטאָפּטער קאָפּ און פֿאַרשטאָקט הערצעלע, פֿאַרשייט בן-יחידעל, קופּערנער שטערען און דער שוואַרציאָר ווייסט זייער טאַטען, וואָס נאָך פֿאַר אַ מיאוסע צונעמעניש. ס'איז בּאַ זיי פֿאַררעכענט געווען פֿאַר אַ מצוה, אַ נגיד אָפּצוטאָן עפּעס אַ שפּיצעל, וויבאַלד נאָר מעגליך. זיי פֿלעגען אָפּשיקען צו די נגידים בּויכווייטיג, שטעכעניש, יסורים, לייד און כל אַ מיני קרענק, בשעת אַמאָל עפּעס אַ צרה".(2

— „פֿאַר וואָס קומט עס, די נגידים זאָלען זיך זיצען, ווי די פּריצים רויג, און אַנדערע זאָלען אַף זיי האָרעווען?" — היצט זיך דער „רויטער ממזר": — „זייער גוטס איז דען נישט יענעמס מי, יענעמס פּראַצע, יענעמס שווייס? אַליין זענען זיי בּאַ זיך אָפּגעפֿיינטע מענ-שלעך, היטען אָפּעט זייער נפֿשעל און ווילען אַלס, יענער זאָל אַרבּעטען. אַ נגיד, וואָס מער דיק, געזונט ער איז, וואָס מער זיין בּייכעל איז גרעסער איז ער אַליין מער פֿאַרנעס, מער פֿיינע-בריה, אונזער איינער, אַקעגען, מוז מיט זיין געזונט זיך, נעבעך, בּאַהאַלטען זיך שעמען, ווי אַ גנב. איטליכער שרייט אַף די ציין, פֿאַר וואָס גייט אַזאַ גע...טער נישט אַרבּעטען! עס וואָלט שוין רעכט געווען, כ'לעבען, איבּערצובּייטען די יוצרות: לאָזען די נגידים פּרוּוען אַבּיסעל אַרבּעטען, האָס איז, קראַנק זענען זיי?" —(3

1) ז' 89. — 2) ז' 87. — 3) ז' 83. —

... ווי טיף אַבראַמאָוויטש איז נישט אַריינגעדרונגען אין די יידישע בעטלערוועלט, אין די געהיימסטע ווינקעלעך אירע, מיט דער גאַנצער לעבענסאַרט, מיט דער שפּראַך אַפילו[1], — וואָלט „פֿישקע דער קרומער" דאָך נישט געווען דאָס, וואָס ער איז, נישט געהאַט די געוואַלטיגע באַטייטונג אין דער געשיכטע פֿון אונזער נייער ליטעראַטור, אין דער געשיכטע פֿון יידישען געזעלשאַפֿטליכען געדאַנק, ווען דער גרויסער קינסטלער זאָל אין דעמדאָזיגען ווערק געווען בלייבען נאָר אין די ד׳ אמות פֿון דער קבצנים-מלוכה, וועלכע ער האָט אַזוי מייסטעריש געשילדערט. — די פּראָפֿעסיאָנעלישע בעטלערוועלט שטעלט מיט זיך פֿאַר אַ מין באַזונדערען סאָציאַלען קלאַס, און אַלס אַזעלכער, דאָס פּריוואַטע. אָבער די גרויסע קונסט הייבט זיך אָן ערשט דאָרט, ווו אין פּריוואַטען ווערט געוויזען דאָס אַלגעמיינע. וועלטקינסטלער איז דער, וואָס זעיט נישט דאָס פּריוואַטע אָפּגעריסען פֿון אַלגעמיינעם; וואָס, בשעת מאָלען דאָס פּריוואַטע, פֿאַרלירט ער נישט פֿון אויג דאָס אַלגעמיינע. און אַבראַמאָוויטש איז דאָך אַזעלכער!

עכט-קינסטלעריש זענען געשילדערט די לעבענסאַרט און די זיטען פֿון די יידישע פּראָפֿעסיאָנעלישע בעטלערס, — נאָר אין די געמעלער שטעקט טיף, קונציג באַהאַלטען אַ גרויסער, אַ שרעקליכער מוסר-השכל. מער ווי אַנאַרכיסטישע באַנדעס, אָפּפֿאַל פֿון דער געזעלשאַפֿט, זענען פֿאַר אַבראַמאָוויטשען דידאָזיגע בעטלערשאַיקעס: ער זעיט אין זיי דאָס פֿאָלק, וועלכעס האָט זיי אַרויסגעגעבען. זיי זענען פֿאַר אים אַ סימבאָל, סימבאָל פֿון דער אומה, אַלס אַזעלכע, מיט איר היסטאָרישען גורל און שרעקליכער געגענוואַרט. דער טיטעל „ספֿר הקבצנים" — „תרתי משמע".

איטליכעס פֿאָלק האָט אַזעלכע קבצנים, ווי עס איז ווערט. דער „אָפּגרונט" שפּיגעלט אָפּ דאָס גאַנצע לעבען פֿון דער גאַציע. דער „אָפּגרונט" — דאָרט שטייט דער סאָציאַלער לייטער. דאָרט הייבען זיך אָן די שטיגען, און זייער שיפֿקייט איז אין אַ געוויסער מאָס אָפּהענגיג פֿון דעם באָדען, אַף וועלכען דאָס אונטערשטע שפּאַרט זיך אָן.

---

1) זעי אויזען ז׳

פישקע פריווט אויכצירעכענען, וואסערע מינים אָרימעלייט ער קען אין דער ידישער גאַס, און „פאַרדרייט זיך", „קען נישט אַרויס"[1]: „עפעס איז דאָ אַ פאַרדרייעניש פון הונדערטער סאָרטען, אַ פּלאָנטעניש פון שווערע נעמען און צונעמענישען. אָרמעלייט, וואָס דראַלען, הולכין מיט די רגלים... דער שוואַרץ יאָר זאָל זיי וויסען! אָרימעלייט ווי מיסט, עפעס אַזוינע און אַזוינע, קבצנים דאָ און דאָרט, אביונים, דלפנים מיט אַלע פירושים, שלעפערס אין דער וועלט. בעטלער, בטלנים, מקבלים און טעלערלעקער אין דער שטאָדט. אַלערליי גאָר אָהן אַ צאָלו"...[2] ר' מענדעלי העלפט אים אַרויס און פּלעכט ווייטער די אומענדליכע קייט, פון וועלכער פישקע האָט דערמאַנט נאָר די אונטערשטע רינגעלעך:

„די אַ.ע כיני אָרימעלייט באַ אונז טיילען זיך איין אַזוי: פּיעשע אָדער פוסאָרימעלייט, די וואָס שלעפען זיך צופוס, און קאָניצע אָדער בוידאָרימעלייט, די, וואָס שלעפען זיך אַרום אין ביידלעך.

„אַחוץ דעם ווערען זיי נאָך איינגעטיילט אין מינים: שטאָדטאָרימעלייט, אַזעלכע, וואָס זענען געבוירען געוואָרען ערגיץ אין אַ שטאָדט, געוויינטליך ערגיץ אין דער ליטע, און פעלדאָרימעלייט, די, וואָס ווערען געבוירען פשוט אַף דעם פעלד אין אַ בויד, זייערע עלטערנס עלטערען האָבען פון אייביג אָן זיך אַרומגעשלעפט. די־אָזיגע אָרימעלייט זענען ידישע ציגיינער. שטענדיג וואַנדרעווען זיי פון איין עק וועלט צום אַנדערען, זיי ווערען געבוירען אין אויפגעוואַקסען, האָבען חתונה, פּרוכפּערן זיך און שטאַרבען אַלץ אונטערוועגענס, זיי זענען פרייע מענטשען, פטור פון אַלע זאַכען: פון נתינות, טאַקסעס וכדומה, אויך פטור כימ'ם גאַנצען ידישקייט. נישטאָ קיין אויבערהאַר.

„צו דעם טייל שטאָדטאָרימעלייט געהערען אַלערליי שטעדטישע קבצנים פון די־אָזיגע סאָרטען: קבצנים פשוטע, ידען, ידענעס, מיידלעך און בחורים, וואָס גייען מיט טאָרבעס אין די הייזער אַלע ראש-חודש, אויך אין מיטען דער וואָך און נעמען גראָשענס און שטיקלעך ברויט, אַ גרויסער טייל יינגלעך און מיידלעך פון די־אָזיגע, לויפען אַמאָל נאָך איטליכען אַף דער גאַס און רייסען באַ די פּאָלעס, ביז מען טוט זיך פון זיי אויסקויפען מיט עפעס אַ נדבה.

1) ז' 78.— 2) 77 ז.—

„קבצנים כלי-קודש. דאָס זענען מקובלים, בטלנים, און איטלעכע קלייזעל, וואָס זיצן משניות און זאָגן קדיש בײַ אַ בר-מינן און אַפּן היי-ליגן אָרט צו אַ יאָרצײַט, מען מעג זיי רעכנען אויך שופר-בלאָזער, מזוזות-איבערקוקער מיט דעם גאַנצן קאַפּיטל אַזעלכע לײַט.

„תורה- און מצוה-קבצנים. ווי אַ שטייגער פּרושים, וואָס וואַר-פֿן אַוועק ווײַבער און קינדער, באַגראָבן זיך אין אַ קלייזעל ערגיץ אין דער פֿרעמד און לערנען „ביצה" אַף דעם עולמס רעכענונג. ישיבה-בחורים, וואָס גייען אַרום שלינגאונשלאַנג, קראַצן זיך אונטער'ן אויוון און עסן טעג, יידן מיט פּעטשיילכעם אין די הענט, אָדער מיני גבאים, מישטיינס-געזאָנט, וואָס זאַמלען נדבות קלאָמפּערשט אַף עפּעס אַ מצוה-זאַך.

„באַהאַלטענע קבצנים, פֿון בעלי-הבתים, וואָס נעמען קצבה און נדבות שטילערהייט.

„האַלבע קבצנים. ווי אַ שטייגער תלמוד-תורה-מלמדים אין פּול שטעדט, וואָס זענען האַלב מלמדים, האַלב בעטלער, און דעסגלײַכן אויך שמשים, דיינים, רבנים, איטלעכער פֿון זיי איז האַלב דאָס, וואָס ער איז, און האַלב דאָס, וואָס אַלע אַנדערע יידן מיט טאָרבעס זענען.

„יומטובדיגע קבצנים, אַזעלכע, וואָס קבצנען געוויינטליך פּורים, בשעת יידן בכלל מאַכן זיך הארץ און לאָזן זיך פֿאַר גרויס חדוה גייען קומפּאַניעסווײַז אין די הײַזער, אָדער אַמאָל אויך אונטער אַ יום-טוב, און הייסן הייסט ער קלאָמפּערשט, זיי קבצנען פֿאַר אַנדערע, נעבעך.

„גמילות חסד קבצנים. אַזעלכע, וואָס נעמען זייער גאַנץ לעבן נדבות אונטער איין אויסרייד גמילות חסד קלאָמפּערשט, הײַנט, מאָרגן גיבן זיי עס מיט אַ דאַנק צוריק אָפּ"...[1]

אַ שוידער נעמט-אַרום לייענדיג. די באַהאַלטענע אידייע פֿון ווערק הייבט זיך אָן אויפֿצוויקלען. אַבראַמאָוויטשעס alter ego האָט שוין אַריבערגעטרעטן די גרענעצן פֿון דער בעטלערוועלט אין ענגען זין פֿון באַגריף, ער שטײַגט פֿון שטיגעל אַף שטיגעל, אַלץ העכער, אַלץ העכער אַפּ'ן יידישן סאָציאַלן לייטער, פֿאַרכאַפּט אפשר מער ווי די העלפֿט פֿון גאַנצן יידישן פֿאָלק. און נאָך איז קיין סוף נישט. ר' מענדעלי דערמאָנט זיך אַלץ פֿרישע און פֿרישע

1) ז. 78 —.

כּתות, פאַרבײַיאָגענדיג זײַ פּאַר אונזערע אויגען:

„אײַניקלעך, ירושלמים, ארץ-ישראל-יידען, נשרפים, שלאָפע, מערוי-דענדיגע מיט כתבים פון דאָקטוירים, ענונות, אַלערלײַ מיני אַלמנות, מחברים, נײַמאָדישע מחברטעס מיט דעם מאַנס חיבורים, נישקשה, דער רוח האָט אונז, ר׳ אַלטער, אויך נישט גענומען, מ׳ מעג גאַנץ שטאַרק רעכענען אויך מוכרי ספרים, און אַז ס׳איז שוין יאָ אַזוי, רופּט-זשע טאַקי אויף אויך אונזערע דרוקער און אַלע מיני רעדאַקטערס, זײַ מיט אַלע זײַערע אַרבעטער, זעצער, בעלי-מניה׳עס, שרײַבער, קאָרעספּאָנדענטען — יעמוד עם כל הקבצנים!“...[1])

ר׳ אַלטערן פאַרדריסט, וואָס ר׳ מענדעלי שטערט פּיש-קען צו דערצײַלען זײַן אינטערעסאַנטישע מעשה:

— „אַי, פּע, ר׳ מענדעלי! — מאַכט אַלטער אויפגעבראַכט און הויבט זיך אָן צו קראַצען — נענוג, כ׳לעבען, מיט אײַערע קבצנים. עס בײַסט מיר אַזש דאָס לײַב, ווי פליי וואָלטען מיך אָפּגעשיט. פון מײַנטוועגן וואָלט איר עס געקענט מאַכען בקיצור: כל ישראל — אײן קבצן“...[2])

בכּיון, אוים פײַנער עסטעטישער אויסרעכנונג, עס זאָל נישט אויסקומען אומיסטען, אונטערגעשטראָכען, — אָדער אפשר גאָר אינ-סטינקטיוו — לאָזט אַבראַמאָוויטש נישט ר׳ מענדעלין, דעם פּקח, נאָר דוקא ר׳ אַלטערן, דעם תּם, אַזוי זיך, ווי בדרך-אַגב, אַלס נים-געמײנטען וויץ, זאָגען דאָס וואָרט, דאָס שרעקליכע וואָרט, דאָס שרעקליכסטע וואָרט פון אַלע גרויסע ווערטער, וואָס אונזער געניאַלישער דענקער האָט געזאָגט אין זײַנע ווערק, אין באַגינען פון אונזער נײַ לעבען, — דאָס שרעקליכסטע וואָרט אין דער גאַנצער מאָדערנער יידישער לי-טעראַטור:

— „כל ישראל — אײן קבצן!“ —

אַ קאָמענטאַר צו דעם אַפאָריזם גיט אַבראַמאָוויטש אַלײן אין דעם בריף, אין וועלכען ער „ברענגט דעמדאָזיגען ספר במתנה פונ׳ם גאַנצען האַרצען“ זײַן „טײַערען פרײַנט מנשה מרגלית“. ער שרײַבט דאָרט: —

---

[1]) 79. —   [2]) 79 פּ. —

„יאָ, מיר ביידע האָבען אָנגעהויבען אונזער אַרבעט אין דער ליטעראַטור גלייך אין איין צייט, נאָר דאָס מזל אונזערס איז ניט גלייך. איר זענט דאָרט אַרויף אויוועך, אין די הויכע פענסטער; איר האַנדעלט דאָרט מיט ברילויאַנטען און דימאַנטען פון דער יודישער היסטאָריע; איר שטעלט אַרויס דאָס שענסטע צירונג פון אונזער פאָלק פאַרצייטענס, דאָס בעסטע, דאָס טייערסטע אין זיין לעבען. איר האָט איבערגעהאַט עסקים, מיט הלל, ר' מאיר, רבי-עקיבא און מיט נאָך אַנדערע גרויסע לייט, מיוחסים פון הויכען סאָרט מענטשען. מיר אַקעגען איז באַשערט געווען זיך אַראָפּצולאָזען אַפ'ן נידעריגען טרעפּעל פון יודישען לעבען אונטען אין די קעלערם. מיין „יש-בבאן" איז: שמאַטעס און פוילע סחורה. איך האָב נאָר שטענדיג צוטאָן מיט אביונים, קבצנים, אומגליקליכע, נעבעך; אויך מיט מענטשעלעך דראַבעס, פּאָקוסניקעס וכדומה אַזעלכע מיני נפשות, קלייניטשקע, נידעריגע פּאַרשוינען. מיר חלומ'ט זיך נאָר בעטלערס. פאַר מיינע אויגען שוועבט תמיד אַ טאָרבע, — די אַלטע יודישע גרויסע טאָרבע הענגט מיר תמיד, ווי יענעם מרה-שחורה'ניק אַ לונג-און-לעבער אַף דער נאָז. וווהין איך זאָל מיך ניט קערען און ווענדען, זעי איך פאַר מיר אַ טאָרבע; וואָס איך זאָל ניט ווילען עפּיס דערציילען אָדער זאָגען, קומט מיר אַפּיר די טאָרבע!...

„אוי, אַלץ די טאָרבע, די יודישע טאָרבע!"...[1])

„די אַלטע גרויסע יודישע טאָרבע" — דאָס איז אויך אַ סימבאָל. אַ טאָרבע דאָס גאַנצע יודישע לעבען: דאָס סאָציאַל-עקאָנאָמישע, דאָס געזעלשאַפטליך-קולטורעלישע...

די יודישע גאַס ווי זעים-אויס! —:

„באַ אונז אין די יודישע שטעדט זענען דאָ הייזער, טאַקי וואָס הייזער הייסען, נידעריגע, אָהן הכמות, אָהן קונצען, מיט די טירען צו דער גאַס. איין קליין שטופּעלע די טיר, קומסט-דו גלייך אין שטוב אַריין. ברויכסט ניט מאַכען קיין גרויסע צערעמאָניעס, אָט איז דאָס גאַנצע בעל-הבתישקייט, אַלצדינג וואָס נייטיג איז צום עסען, צום שלאָפען. באַדאַרפסט אַבויסעל וואַסער, האָסט דו עס, באַדאַרפסט די פאָמיינצע, איז זי דאָ, וואַש די הענט און זאָג דיר אשר-יצר, וויפיעל דיין האַרץ גלוסט. אָט איז דער

[1]) 13 פ.—

בעל-הבית, די בעל-הבית'טע, דאָס הויזגעזינד, זאָגן: נאָט העלף! שטרעק אויס די האַנט, באַקומסט דו דיר דיין נדבה, אַ קוש די מזוזה און גיי דיר געזונטערהייט ווייטער. — היינט איז טאַקי גאָר פֿון דרויסען גרינג צו דערקענען אַ יידענס הויז. דאָס בערגעלע מיסט, דאָס רינשטאָקעל, די פֿענצטער, די ווענט, דער דאַך שרייען: דאָס איז אַ יידיש הויז. און דעם ריח אַליין דערקענט איר, אַז דאָ זיצט אַ ייד"...[1]

די יידישע פּרנסות!...— אָט אַ יריד:

„אַ יריד — אַ יריד, עס קאָכט. דער עולם איז גרויס, יידען טאַכע געשעפֿטען, שטאַרק פֿאַרטראָגען, פּשוט זיי לעבען...

„יידין ירידעווען, לויפֿען האַנדלען, שטייען נישט איין אויף איין אָרט... ס'איז אַ טאַראַראַם, אַ קאָכעניש. דאָרט, זעט איך, לויפֿט אַ יידעל, אַ צווייטער, אַ דריטער, אויך פֿאַרלעך, פֿאַרשוויצט שטאַרק, דאָס מיצעל אַפֿ'ן שפּיץ קאָפּ, דאָ אַ טאַפּ, דאָרט אַ טאַפּ, אַ מאַך אַהין, אַ מאַך אַהער, אַ דריי מיט'ן גראָבען פֿינגער אין אַ קיי דאָס שפּיצעל בערדעל, געפֿאַלען אַ פּנים, אויף אַ המצאה. עס לויפֿען גאָר אָהן אַ נשמה מעקלער, שדכנים טאַנדרעטניקעס, מאַכליאַרקעס, קורלאַפּניצעס, יידענעס מיט קוישען, יידען מיט טאָרבעס, מיט פֿינף פֿינגער, בעל-הבית'לעך מיט שטעקלעך, בעלי-בתים מיט בייכלעך, אויטליכען פּלאַמט דאָס פּנים, נישטאָ קיין צייט, אַ רענדעל אַ מינוט... עס האָט אויסגעזעין, אָט כאַפּען זיי דאָס גליק"[2].

אַזוי דערציילט ר' אַלטער און גיט-צו: „אַי-אַי, בין איך עס מקנא, ווי איטליכען גייט דאָס מזל!"[3]

מ' לעבט פֿון ווינט. אילוזיעס הייסען „געשעפֿט". מ'נאַרט זיך אַליין.

— „מילא בקיצור ווי די מעשה איז, דערווייל איז שאָפֿעל! — מאַכט אַלטער, ווי אַליין צו זיך, מיט אַ קרעכץ, באַטריבט, פֿאַראומערט און גרויסע טראָפּען שווייס טרעטען אויס אַרויס אַפֿ'ן פּנים. ער הייבט-אויף די אויגען, דערלאַנגט אויף מיר אַ בליק, עפּעס מיט אַזאַ רירענדיג קנייטשעלע, מיט אַזאַ רחמנותפּנימעל, ווי אַ זייגענדיג קינד קוקט אויף דער מאַמע, בשעת עס לעכצט נאָך דער ברוסט. אַלטער, נעבעך, האָט געמיינט פּרנסה,

---

[1] ז' 132.—　[2] ז' 28.—

[3] דערציילט ר' מענדעלי.—

עס האָט אים געצווינגען צו מאַכען מיט מיר עפּעס אַגע שעפּטעל"...[1])

און אָט מאַכען ר' אַלטער מיט ר' מענדעלין „געשעפט"

—„איך נעם אַפילו מײַן פּעקעל סחורה, אַלטער זײַן פּעקעל, — דערציילט ר' מענדעלי, — און נעמען זיך קנעלען, געשמאַק צום עסק. מיר סטעבעווען, בײַטען... תחינות אַף בבא-מעשיות, מענה-לשונס אַף טויזענד-און-איין נאַכט, שיר-המעלותן אַף קמיעלעך... אַ מאה זשיטאָמירער סליחות אַף בערשעדער טלית-קטנם, ווילנער קינות אַף שופרות, חנוכה-לעמפּלעך אַף וואָלפצײַנדלעך, שבתדיגע מעשענע לײַכטער אַף הבדלות און קינדערשע בלישטשענע יאַרמולקעלעך"...[2])

די „אַרבעט" פאַרנעמט אַ שפּאָר ביסעל צײַט, און —

„ביידע צדדים האָבען דערווײַל פּונ'ם גאַנצען משא-ומתן קיין גראָשען אין די אויגען נישט געזעהען און געבליבען שטאַרק צופרידען, גלאַט פונ'ם האַנדעל אַליין. מ'האָט דאָך געטאָן, געהאַנדעלט, געמאַכט געשעפטען, נישט געזעסען ליידיג.

„אַלטערס מרה-שחורה איז ווי אַ רויך פאַרשוואונדען געוואָרען, ס'איז אים געווען צו דערקענען אין דעם פּנים, אַז דער יאַרמעלינצער ירוד מיט זײַן פינצטער מזל איז אים פונ'ם זינען אַרויסגעגאַנגען. ער רעכענט עפּעס שטילערהייט פאַר זיך אַף די פינגער, האַלטענדיג דעם לינקען אויער אָנגעבויגען, גלײַך ווי און קאָפּ חשבונט אַ בוכהאַלטער, צו וועלכען ער האָרכט זיך גוט צו, און, אַ פּנים, דער חשבון ווײַזט אויף אַ פאַרדינסטעל, אם-ירצה-השם, ווײַל דאָס מויל שפּאַלט זיך אים אין דער גאַנצער ברייט און פון צווישען זײַנע געדיכטע וואָנצעס בליצט-אַרוים אַ זים שמייכעלע".[3])

דער פּועל-יוצא: דער הונגער הערשט ברייט און מעכטיג אין דער יידישער גאַס.

„אַ ייד אַבי ער האָט איין מאָל געגעבען אַ בראָך די טיאוגע תאוה פון עסען, מאַכט אים שוין די אכילה אַזוי נישט אויס, און קען דאָס גאַנצע לעבען זײַנס אָפּקומען כמעט מיט גאָרנישט. אי הײַנט נאָך, און אונזערע

---

[1]) ז' 41.—

[2]) 42 ל.—

[3]) 43.—

צײַטען, געפֿינען זיך זייער פֿיל ייִדען, בײַ וועלכע ס'איז דאָ נאָר אַ סימן פֿון מאָגענס, טאַקי עטוואָס, ווי אַ כּזית. און ס'איז דאָ אַ גרויסע האָפֿנונג, אַז מיט דער צײַט — די טאַקסע, בעלי־טובֿות און דעסגלײַכען לאָזען נאָר נישט פֿאַרשטערט ווערען — וועט'ען זיי פֿינ'ם עסען אַ'ן מער מער זיך אָפּגעוויינען, ביז עס וועט קומען דערצו, אַז בײַ ייִדען אין די שפּעטערדיגע דורות וועט, חוץ מערידען, אַפֿילו אויך קיין סימן פֿון קיין מאָגען ניט זײַן, ייִדען וועלען דענסטמאָל אין דער וועלט זייער אַ שיין פּנים האָבען"...[1] —

אַדעס. קלוימערשט שוין אַ נײַ לעבען, אַ פֿרײַ לעבען, און אויך דאָרט

„אָרימעלײַט... וויפֿעל דאָס האַרץ גלוסט, גאַנצע מחנות פֿון אַלערליי סאָרטען: אָרימעלײַט מיט טאָרבעס, אָרימעלײַט אָהן טאָרבעס, אַזעלכע, וואָס ערגיץ נישטאָ נאָר אין אַדעס. ירושלמי'ס, פֿרײַנקען, טערקישע און פּערסישע ייִדען, וואָס פּלאַפּלען לשון־קודש; אַלטע ייִדען, קבצנים מיט ווײַבער, אויך אָהן ווײַבער, וואָס פֿאָרען אַף דער עלטער שטאַרבען אין ארץ־ישראל און עסען דערווײַל דאָרט קעסט, קינדלען, לעבען אַף דער וועלטס רעכענונג; ענוגות, ייִדענעס מיט ספּאַזמעס, ייִדען געבראָכענע מיט מיחוש'ן, וואָס קומען זיך היילען אין דעם ליסאַן. מקבלים אַלט־פֿענערישע, וואָס רײַבען זיך אַרום פּראָסטע ייִדען אין די בתּי־מדרשים, און מקבלים פֿון הײַנטיגער וועלט מיט געגאָלטע בערד, וואָס רײַבען זיך אַרום די בראָדער פֿראַנצויזען און די קאָפּיינעס און טראַקטירען. אביונים אָפּגעפּײַנטע, אויסגעפּוצטע ווי די נגידים, אַזעלכע, וואָס האָבען טאַקי לחלוטין גאָר נישט, און אַזעלכע, וואָס האָבען, דאַכט זיך, הײַזער און דאָך גרויסע דלפֿנים, מיאוסע קבצנים"...[2]

אַ נײַ לעבען, אַ נײַע ליטעראַטור, און ווי זעיען־אויס אַ ריע פֿאָרשטייער? די המצאה מיט'ן אַדעסער מחבר, „נעקלײַדט דײַטש", וועלכען פֿישקע האַלט פֿאַר אַ בעטלער, ווי ער אַליין איז, און וועלכער פֿון זײַן זײַט האַלט פֿישקען פֿאַר אַ מחבר, ווי ער גופֿא, איז אַן'אויסגעצייכענטער, אַ געניאַלישער, ווי גאַל ביטערער, עכט סוויפֿטישער אײַנפֿאַל, מיט סוויפֿטישער בײַסיקייט אויפֿגעשריבען...

.. אָט דער מאָמענט, די פֿאַראַלגעמיינערונג פֿון עטנאָגראַפֿישען און סאָציאַלישען ביז נאַציאָנאַלישען, הייבט־אויף „פֿישקע דעם

---

[1] .23 —

[2] .136 —

קרומען" אַף אַ געוואַלטיגע קינסטלערישע הייך. דאָס איז אַ פּאָעמע אין דעם זין, אין וועלכען גאָגאָל האָט זיינע „טויטע נפשות" אַזוי אָנגערופען, באַגעגענענדיג דערנאָך די אָנערקענונג פון דער רוסישער קריטיק. אַ געזאַנג וועגען דעם אָרימקייט, וועגען די פעלערען און אומגליקען פון אייגענעם היים געליבטען פאָלק,— אַ געזאַנג, דורכגעדרונגען מיט מעכטיגע געפילען פון אַ ריזיגען גייסט[1] — — —

מיט קאַלטער פאַראַכטונג, דאַכט זיך, שרייבט אַבראַמאָוויטש וועגען דער כאַליאַסטרע, מיט וועלכער דער אומגליקליכער פישקע שלאָנדערט זיך אַרום, וועגען דעם „רויטען ממזר", וועגען „אַלטיטשקען" און זייער פיינער חברותא.

צוויי פראַכטיגע זשאַנרבילדלעך פון זייער לעבען ניט ער אונז, —בילדלעך, וואָס בעטען זיך אַף דאָס לייוונט:

„... איין בתדעל ליגט אָנגעבויגען צו דער ערד, אַרום אים אַ גאַנץ פעקול: מאַנזבילען, ווייבער, יונג און אַלט, קינד און קויט, אָפּגעריסענע, אָפּגעשליסענע. דער האַקט, יענער קלאַפּט, איינער גיט עצות, דער אַנדערער פלוכט, זידעלט. ווייבער קוויטשען, אין קינדער שרייען, פּישטשען. ס'איז אַ געשעלטעריי, אַ געביזעריי, אַ פּאַטשעריי, אַ כאָרכלעריי מיט אַ געוויין און אַ געלעכטער אינאיינעם. צווישען דעם רעש הערען זיך קולות: שולדיג איז דאָס נייע פערדעל, פאַרברענט זאָל עס ווערען! אַזאַ פּליאַגע, דעם גאַנצען וועג האָט עס געצויגען אַלץ אין דער זייט, אַף-צו-להכעיס אַלץ אין דער זייט... עפּעס אַ פאַרשלעפּטע קרענק, פּגרן זאָל עס! פּייוושקעס כשרע מציאה, אַ כאָליערע אַף אים! — פּיסקאַטשעס, שטינקפּעסלעך, קוליעס שטרוי, אָהן הענט, אָהן אויגען, נאַרנישט, נור פרעסען, דריבנען! זייע'ט זיך איינער, אַ רויטער יונגאַטש מיט ברייטע פּלייצעס און ווייט דערביי אויטליבט אַ קולאַק".[2]

[1] דאָס קאַפּיטעל איז אָנגעשריבען געוואָרען 1913, ווערט געדרוקט צום ערשטען מאָל.—

[2] „פּישקע דער קרומער" (אַדעס 1888), 67.—

„... ווייבער אין מיידלעך פון דער שיינער כאַליאַסטרע האָבען זיך געפּאָרעט לעבּין דעם פייער, צוגעשטעלט טעפּלעך, געשאַרט, געריקט, נע-באַקט קאַרטאָפליעס. אַ טייל בחורים שטייען-צו און שפּילען זיך מיט זיי אונטער, דערלאַנגענדיג אַ זעץ, אַ קניפּ און זאָגענדיג דערביי גלייכווערטלעך. די ווייבער זענען קלאָפּפערשט ביז, גרייט אויסצורייסען די אויגען, זידלען, שעלטען און קייבען טאַקי באַלד פאַר געלעכטער, לאָזען זיך כאַפּען ווי אַ הון פונ'ם האָן, ווען ער וואַרפט אַף איר אַנ'אייגעל מיט אַראָפּגעלאָזענע, צושפּרייטע פליגעל, און איז מקבל באהבה דעם פּיק, וועלכען ער טוט איר אין קעפּעל. ווידער אַ טייל זענען צוזייט, צושפּרייט אין וואַלד. איינער ליגט מיט דעם רוקען אַרויף און כראָפּעט, דער אַנדערער לאַטעט עפּעס אַ קאַפּטען, יענער קראַצט זיך, טאַפּט זיך און זוכט עפּעס מיט אַ שטאַרק ערענסט פּנים. נאָך עטליכע שלאָגען זיך, פּרווּוען, ווער ווען וועמען וועט בּייקומען. עס קאָכט זיך, עס רעשט זיך, חברה לעבט!" [1]) —

אָבער ווי פרעמד איז דער מחבר צו דעראָזיגער וועלט! ער שטייט פונדערווייטענס. מישט זיך נישט אויס מיט די פּערסאָנאַזשען. מיאוסט זיך מיט דעם אַרט לעבען. אים עקעלט.

...„די בעטלערבאַנדע איז נור איינס פון די נידריגסטע שטאַפּלען. מיר האָבען געזען דעם שרעקליכען ליימער, וואָס ר' מענדעלי שטעלט אויף. [2]) מיר האָבען געהערט דאָס שוידערליכע וואָרט, וואָס איז אַרויסגעזאָגט געוואָרען, ווי מ'רופט עס, „מיט אַ קאַלטער לעבער": —„כל ישראל—איין קבצן!"

ס'איז אַ אויסדרוק פון אומגעהייערען פאַרדראָס, וואָס פאַרבלענט און ריכט דעם אַפעקט, שטאָט קיינען די סבות,—קיינען קרבן. אַ גאַנץ פאָלק—איין גרויסער בעטלער. דאָס ברענט און בראָט. דאָס רענט-אויף ביז משוגעת.—אַבראַמאָוויטש אַליין איז אין די יונגע יאָרען אויסגעשטאַנען קאַלטס און וואַרעמס, אָבער דאָס האָט אים נישט איבערגעבעטען מיט דער נויט. ער איז איר געווען אַ דם-שונא. ווי נויט—קען נישט זיין קיין נאָרמאַלישׁ מענטשליך לעבען, קיין גייס-טיג לעבען, קיין קולטורעלישע שאַפונג; נור שמוץ, טויטע וועגעטאַציע, אַפּקומעניש.

---

[1]) דאָרטען 148.—

[2]) אויבען 117 —

מיט פיינער איראָניע, וואָס אַף שריט און טריט גייט זי איבער אין מעסע־סאַרקאַזם, אין אומדערבאַרעמדיגען שפּאָט, אין פאַרניכטענדיג אָפּלאַכען און אויסלאַכען, איז דורכגעדרונגען, ווי מיר האָבען שוין געזען, דאָס גאַנצע בוך.

אָבער צו טיף איז דער אינטעלעקט פון אונזער גרויסען קינסטלער, ער זאָל בלייבען שטיין באַ אַזאַ באַציאונג. פאַראַכטונג איז נישט דאָס לעצטע וואָרט זיינס בנוגע צום יידישען לעבען און צום יידישען פאָלק. דורך די רייכע גאַמע שטימונגען און געפילען, וואָס וועקען אַדורך דאָס מערקווירדיגע ווערק, באַלעבענדיג איטליכס בלעטעל אין אים, איטליכס פעדעמעל אין דעם מייסטערהאַפטיגען געוועב, ציט זיך אין דער טיף, דאָ און דאָרט אַרויסרייסענדיג זיך אַף די אויבערפלעך, אַ היימער, מיט בלוט פאַרפאַרבטער שטראָם: דאָס איז די שמערצליכע ליבע אויס מיטגעפיל און צער, דער גרויסער ווייז, די שווערע יסורים פון דערוואַכטען און אינערליך באַליידיגטען נאַציאָנאַלישען באַוואוסטזיין.

אַפּילו די מיאוסע בעטלערבאַנדע רירט אַבראַמאָוויטשס האַרץ. אפילו אַף דאָסדאָזיגע געזעלשאַפטליכע פסולת האָט ער רחמנות. און ס'איז נישט יענץ ווייך ווייבליך רחמנות, וואָס דערנידעריגט; ס'איז דאָס רחמנות פון טיפען איינזעעניש, פון רייפען פאַרשטענדעניש.—זייער הינטיש לעבען! זייער נאַכטלעגער![1] נישט

---

1) פישקע דערציילט: „ווען אונזער כאַליאַסטרע איז אָנגעקומען אַהין אין הקדש, איז ער געווען אָנגעזעצט געניג מיט אורחים... די ערד, די בענק און דער אויווען זענען באַנאַכט באַלאַגערט געווען מיט מענטשען. מ'האָט זיך געשטופּט, געקוועטשט, געקריגט און געשאָלטען פאַר אַ שטיקעל אָרט. קאָניצע און פיעשע האָבען שטאַרק געאַרבעט, איינער דעם אַנדערען אַרויסגעווייזען שטאַרקע שנאה און די גבורה זייערע מיט די הענט. און דער גרויסער מהומה, נישט־דאָ־געדאַכט, האָט געקרעכצט אין אַ ווינקעלע אַ קראַנקער אַ טער ייד, וועלכען מ'האָט נעכטען אַף קוראַציע אַהער געבראַכט, און אַ פּיצעל קינד, וועלכען מ'האָט אין דעם שטופּעניש צוגעקלעמט אַ פּיסעל, האָט געקוויטשעט, געמאַכט לעבער אין קאָפּ שרייענדיג.

„ערשט שפּעטער, אַז די בייזע מהומה האָט זיך איבערגענומען, האָב איך מיר אָפּגעזוכט ערגיץ אַ ווינקעל און זיך געלייגט ווי־ס'איז אויסצורוען אַביסעל.

אומזיכט לייגט ער זיי אַריין אין מויל אַריין דעם גיפֿטיגען חוזק איבער די נגידים [1], געגוג איבערצולייגען די באַשרייבונג פֿון הקדש [2], אין וועלכען מ'ברענגט אָרימע חולאים אַף „קוראַציע“ אימשטיינסנעזאָגט, צו באַגרייפֿען, וויפֿעל ביטערער אמת עס שטעקט אין אַזעלכע רעפֿיניציעס, ווי „פּיאַווקע, צושטאָפּטע קישקע, פֿאַרשטאָפּטער קאָפּ און פֿאַרשטאָקט הערצעלע“ וכ' [3]. אַבּראַמאָוויטש דער פֿאָלקסמענטש, דער דעמאָקראַט; אַבּראַמאָוויטש, דער מחבר פֿון דער „טאַקסע“; אַבּראַמאָוויטש, דער פּראָטעסטירער קעגען סאָציאַלישע אומגערעכטיקייט, לייגט עס אַריין דער באַנדע אין מויל אַריין די האַרבע שאלה, וואָס איז אַף די ליפּען פֿון מיליאָנען: „פֿאַרוואָס קומט עס, די נגידים זאָלען זיך זיצען, ווי די פּריצים, רויג, און אַנדערע זאָלען אַף זיי האָרעווען? זייער גוטס איז דען ניט יענעמס מי, יענעמס פּראַצע, יענעמס שווייס?“ [3])—ווער עס פֿאַרשטייט יענעמס שטעלונג און זיינע סבות, דעם קען שוין ניט פֿרעמד זיין אַ גרעסערע אָדער קלענערע מאָס מיטגעפֿיל, וואָס איז איינע פֿון די פֿורמען פֿון מענטשענליבע.

וועגען אַבּראַמאָוויטשעס באַציונג צו פֿישקען און צו ביילען איז שוין געווען די רייד אין ערשטען קאַפּיטעל פֿון דעם עטיוד. אפֿילו מיט'ן מגושמדיגען ר' אַלטער באַגייט זיך אונזער קינסטלער מיט רחמנות און געוויסער סימפּאַטיע, צי טרעט דאָס ניט בולט אַרויס אין דער סצענע, וועלכע איז ציטירט אויבען אַף ז' 121 פּ. ?—„אַלטער האָט באַלד טאַקי אַ פֿרעג געטון [4]): וואָס געפֿינט זיך באַ מעלתו היינט עפּעס אין ביידעל? עס האָט אַזוי פֿיל געהייסען, ווי: מאַמע טיטע!“... [5]) וויפֿיעל צערטליכקייט טריפֿט סוף־כל־סוף פֿון דער פֿאַרגלייכונג!—

נור קוים האָב איך מיך געלייגט, זענען מיך באַפֿאַלען גאַנצע חילות פּרייסען, וואַנצען, פֿליי ווי די בערען און האָבען מיך געוואָלט לעבעדיגערהייט אויפֿעסען...“—(ז' 100).—

1) זע אויבען ז' 115.—

2) זע אויבען ז' 86.—

3) זע אויבען ז' 115.—

4) ר' מענדעלין.—

5) „פֿישקע“... 42.—

אַבראַמאָוויטש האָט געהאַט אַנ'אָפּען אויג פאַר דעם אָביעקטיווען פּאָן. די „קליאַטשע" זיינע דער גלענצענדיגסטער באַווייז. ער האָט קלאָר געזעען, אַז די אויסטערלישע יידישע פּאָליטיש-רעכטלאָזע לאַגע, אַז די פאַראַכטלאָזע באַציִונג פון דער אויסענוועלט צום יידישען פאָלק איז אין דער לעצטער ליניע, די גרונטסבה פון יידישען עקאָנאָמישען דלות און דאַדורך אויך פון דער גייסטיגער, קולטורעלישער און געזעלשאַפטליכער פאַרוואָרלאָזטקייט אין דער יידישער גאַס.—און דיזע איבערציינגונג אַבראַמאָוויטשס האָט זיך געפונען דעם אויסדרוק אויך אין דעם „ספר הקבצנים", און אין די שטעלען, ווו דאָס געשעט, רייסט זיך דורך דער מיט גיפט פון חוזק און פאַראַכטונג דורכגעזאַפּטער שוואַרצער שלייער, אין וועלכען דאָס ווערק איז איינגעהילט, און פאַר'ן לעזער בלאַנקט-אויף אַנ'אויסבליק אין אַ ווייטערע פּערספּעקטיווע, וואָס פאַראייִדעלט דאָס בוך, פאַרשטאַרקענדיג דעם גלאַנץ פון גאונישקייט אַף אים.

אַף דעם אָרט מוז אויסגעשריבען ווערען די פאָלגענדיגע סצענע:

„...ווי באַלד נור דער וועג איז געוואָרען פריי, זענען די גראָבע באָמולעס זיך געפּאָרען זייער וועגס, אויסדרייענדיג די פּאַרצעס צו אונז, אַלץ געלאַכט, געשפּעט, וואָס מיר גייען אָנגעטון ווי גלחים להבדיל לעבין די פערד אין וועג, און דינען דעם בורא מיט דער בייטש אין דער האַנט... אַ טייוול האָבען, טייטענדיג אַף אונז מיט אַנ'עק פּאָלע, ווי אַ „חזיר-אויערל", געשריגען: זשיד באַלאַמוץ!—אַלטערען האָט עס נישט אַזוי געאַרט. אויך מיר לייט! מאַכט ער מיט אַ קנייטשעל, פאַר וועמען, מישטיינסגעזאָגט, מ'האָט זיך דאָ צו שעמען!... מיך אָבער האָט דאָס שפּעטען זייערס יאָ געאַרט. געוואַלט, רבונו-של-עולם, פאַרוואָס? פאַרוואָס? פאַרוואָס?..." 1)

ס'איז אַנ'אויסגעשריי פון פאַרפלייצענדיגען נאַציאָנאַלישען ווייִ. דער עפּיקער, דער אויסערליך, דאַכט זיך, איינגאַנצען פון ליידענשאַפטען אויסגעטוענער, רויגער, פלייסיגער באָבאַכטער און שילדערער האָט זיך פאַרגעסען, אַרויסגעכאַפּט זיך מיט אַ לירישען אינטערמעצאָ,—און — — באַלד טאַקי צוריק זיך פאַרכאַפּט: גייט-איבער צום

---

1) ז' 19 פ.—

שטיקעל תחינות=פּאַראָדיע,—ווי אָפּצוווענדען די אויפמערקזאַמקייט פֿון לעזער אין אַנ'אַנדער ריכטונג, פֿאַררייבען דעם אינצידענט, וואָס קען עמיצען אויסזען סענטימענטאַליש, אויפלייזען די אייגענע פֿאַרשעמט-קייט פֿאַר דעם הייסען און אַביסעל אומגעריכטען געפילאויסבראָך אין אַ פיינער הלצה. דאָס הייסט אויך: „זיך מאַכען האַרץ״. אַ געלעכטער דורך טרערען.

עס קען דאָ נישט דורכגעלאָזען ווערען אויך דער צווייטער אויסערגעוויינטליך-קינסטלערישער עפּיזאָד: ר׳ מענדעלי נאָך דעם, ווי דער סטאַנאָוואָי האָט אים אָפּגעשערט די פאה.

—איך באַוואַש מיך מיט טרערען, קוקענדיג אַף דער ערד מיין פאה, מיין גרוי-אַלטע פאה, וואָס האָט געוואָקסען מיט מיר פֿון קינדווייס-אויף ביז אין מיינע אַלטע יאָרען; וואָס האָט איבערגעהאַט מיט מיר פֿרייד און לייד גענוג אין מיין לעבען. די מאַמע האָט אין דער יוגענד געגלעט, געצוואָגען, גאָר נישט געקענט זאַט אָנקוקען זיך אַף די שוואַרצע, שיינע גרייזעלעך אירע. זי איז געווען אַ צירונג מיין פּנים און מיינע גוטע טעג, ווען איך בין געווען פריש און שטאַרק, זי איז פֿרי פֿאַר דער צייט גרוי געוואָרען פֿאַר צרות נעבעך, און איר גרויקייט האָט מיר חלילה נישט געמאַכט קיין בושה. ביידע האָבען מיר זיך פֿרי געעלטערט פאַר פורענויות, נויט, עלענט, גריזאָטע, אומזיסטע פיינטשאַפט און רדיפות אין דער וועלט. ווער'מען חלילה האָט זי געשאַט? ווער'מען חלילה האָבען מיינע גרויע האָר עפּעס שלעכטס געטון? —עס וויינט אין מיר דאָס האַרץ, שרייט געוואַלט שטיל, נישט אַרויסצוברענגען אַף די ליפּען קיין וואָרט. איך קוק שווייגענדיג ווי אַ שעפּעלע באַם באַשויערן עס, און פֿון די אויגען קאַפּ, קאַפּ, טרערען ווי באָב״... [1] —

דאָס מערקווירדיגע געדיכט אין פּראָזע, אַריינגעלייגט אין מויל פֿון אַבראַמאָוויטשס צווייטען „איד״, מאַכט אַ אומגעהייער שטאַרקען איינדרוק, רירט טיף. ס'איז אַ צאַפּלדיג שטיק פּאָעזיע, פֿון וועלכען ס'וואָלט געקענט אויסוואַקסען אַ גאַנצער סאָציאַל-פּאָליטישער טראַקטאַט: וועגען רעכט פֿון אַ פֿאָלק אַף עטנאָגראַפישע אייגענאַרט, אַף אייגענע מנהגים און ברויכען, קליידונג און קולט,—וואָס שטערען קיינעם נישט און דאַרפֿען נישט זיין קיין אורסאַך צו באַליידיגונג, באַעוולונג און רדיפות, נור פֿאַרדינען טאָלערירט און געאַכט צו ווערען, מחמת זיי

[1] ז׳ 50.—

זענען צונויפֿגעוואַקסען מיט דער נשמה פֿון דער עטנישער גרופּע, און ווען מ'ריִרט זיי אָן, טריפֿט בלוט...—

ווי שטאַרק כאַראַקטעריסטיש איז עס פֿאַר א ב ר א מ א װ י ט ש ע ן, וואָס ער צווינגט ר' מענדעלין נ אָ כ אַ מ אָ ל אומציקערען זיך צו דער אָפּגעשוירענער פּאה, טיף־טיף האָבען דעם מחבר פֿון דער „קליאַטשע" גענאָגט דאָס יידישע אָפּקומעניש, די גזרות, רדיפֿות, דאָס טרעטען מיט די פֿיס די יידישע נשמה, דאָס באַשפּייען די הייליגסטע יידישע געפֿילען.—

...ר מ ע נ ד ע ל י קען נישט שלאָפֿען איבער די וואַנצען, מיד מלחמה צו האַלטען מיט די באַוויינער פֿון חיה־טרייגעס צוריכענע קישענס, פֿאַרלאָזט ער זיין געלעגער, שפּרינגט־אַראָפּ צום פֿענצטער, צו עטעמען אַביסעל פֿריי און טוט אַ קוק אינדרויסען, אַף גאָטס וועלט:

„... אַפֿ'ן בלויען הימעל שטיל רוּיג גייט די גולדענע לבנה, איר שיי־נענדיג פּנים איז זייער ערענסט, עפּעס שטאַרק פֿאַרטראַכט. שאַ, אַרום און אַרום!... איר פֿאַרטראַכטקייט וואַרפֿט אַף מיר אָן אַ זיסע מרה־שחורה, זי רעט עפּעס צו מיין האַרץ, די נשמה מיינע נעמט זי מיר אַרויס מיט איר איטליכען בליק, זי רופֿט און מיר אַרויס אַ ים געפֿילען, און עס טראַכט זיך, טראַכט זיך עפּעס גאָר פֿון זיך אַליין. עס טראַכט זיך פֿון דעם ביטע־רען לעבען פֿול קרענקונג, אַלערליי ליידען מיט באַליידיגונג; פֿיל פּלאָגען, אָנשיקעניִשען, אַלטע אויך נייע, און צופּיעסטע מיך פֿאַר איר ווי אַ שלאַף קינד נעבעך פֿאַר דער מוטער. אוי, מאַמע, עס טוט וויי!... אוי, ווערט מען עס פֿאַרשוואַרצט, קומט מען עס אָפּ!... קאַרג קאָפּ־דרייעניש, בויבע־וויטיג, איז מען נאָך גרוים אין די אויגען; קאַרג איינגענע מכות און ווינ־ען, האָט מען נאָך אויסצוּשטיין געבראָטענע לייד; קוים קוים וואָס מ'זיפּעט, פֿאַרגינט מען נאָך נישט דאָס שטיקעל געפּלאָגטע לעבען. אוי מאַמע, עס שמאַ־צט, אוי, עס טוט וויי!... די לבנה קוקט אַף מיר מיט איר ליכטי־גער צורה, אַליין ערענסט, פֿאַרטראַכט און, דאַכט זיך, זי נעמט מיך איין: שאַ, בידנע קינד, שאַ! וואָס זאָל מען טון?..... דאָס האַ־ץ וויינט אין מיר נאָך מער. הייסע טרערען טרעטען מיר אַרויס אין די אויגען, איך שפּאַר אָן דעם קאָפּ אַף מיין אָרעם, די זייט מיט דער אָפּגעשוירענער פּאה דער לבנה אַקעגען: נאַ, זאָל זי זען, זאָל זי כאָטש זען!... עפּעס עפֿענט זיך אין מיר אַ קוואַל פֿון געפֿילען, צופּען מיך באַם האַרצען, פֿאַרפֿלייצען מיר די געדאַנקען, די אויגען, אָנגעקוואָלענע ווי די באַנקעס, קוקען אין דער

וועלט אַרײַן מיט אַ רירענדיג געבעט: געוואַלד, העלפֿט, האָט רחמנות! עס טוט ווײ, ווײ, ווײ!... אַזוי כאַפּט זיך אויף פֿונ'ם שלאָף באַנאַכט אַ קראַנק קינד, געבעך, יאָמערט פֿונ'ם האַרצן פֿאַר זיך אַליין, קוקט מיט די אייגעלעך, בעטענדיג רחמים. — נישטאָ קיינער! קיינער הערט נישט! אַלע שלאָפֿען, [1]) שאַ!... אַ הינטעל נור שטייט אַף דער גאַס וואַך, דער ווײדעל צווישען די פֿיס, דער קאָפּ פֿאַרריסען הויך און בילט מיט אַ קאַלטער לעבעדיקער אַקיינגען דער לבנה, זי גייט איר וועג רויג, פֿאַרטראַכט, פֿון אַ הונט בילען זיך גאָר נישט צו מאַכען"...[2])

דאָס בלעטעל ליריק פֿאַרלאַנגט נישט קיין פּירושים.

פֿול מיט באַטײַטונג איז דער ווייכער, זיסער, ליכטיגער פֿינאַל פֿון דער קלאַסישער סצענע:

„אַפּ'ן האַרצן ווערט מיר גרינגער. עפּעס וואַרעמט מיך אינעווייניג. אַ געפֿיל פֿון האָפֿנונג און טרייסט אָהן ווערטער; אַזאַ געפֿיל, וואָס אַ ייד פֿילט, אַז ער וויינט זיך אויס פֿאַר גאָט אַף זײַנע צרות; אַזאַ געפֿיל, וואָס מאַכט דעם מענטשען ווייך ווי אַ טייג, גוט אָהן אַ ברעג. גרייט איטליכען אוועקצוגעבען די נשמה, אַרומצונעמען די גאַנצע וועלט און זי אַ קוש צו טאָן פֿאַר גרויס ליבשאַפֿט".

עכט־יידישער בטחון. עכט־יידישער גלויבען אין אַ בעסערען מאָרגען. עכט־יידישער אָפּטימיזם. עכט־יידישער אידעאַליזם.

אַבראַמאָוויטש איז בטבע אַן אָפּטימיסט,— דאָס דאַרף מען זיך קלאָר מאַכען. אין דעם פּרט איז „דער זיידע" אַ פֿאָלשטענדיגער געגענזאַץ צו זײַן „אייניקעל"—שלום־עליכם.— אַבראַמאָוויטש האָט אַ זין פֿאַר דעם שײַנעם אין לעבען, פֿאַר די פֿריידען פֿון לעבען. זײַן גאַנצער כעס, זײַן גאַנצע איראָניע, זײַן סאַרקאַזם און אָפּשפּעטען, זײַן עגמת־נפֿש און צער נעמען זיך אין אַ גרויסער מאָס טאַקי דערפֿון, וואָס אים פֿאַרדריסט, אים טוט ווײ, פֿאַרוואָס איז דאָס יידישע לעבען אַזוי אָרעם, אַזוי שמוציג, אַזוי טרויריג. די וועלט איז דאָך אַזוי פּרעכטיג און רײַך,—פֿאַרוואָס מאַכען די מענטשען זי קאַליע!— טרעפֿט ער אָן אַף דער וואַנדערינג פֿון זײַן אָדלערישען בליק אַ ליב־

---

1) שפּאַצירט אין אָריגינאַל.—

2) ז' 60.—

טיג פּינטעל, קען ער זיך שוין נישט אָפּרײַסען דערפון, שפּילט זיך דערמיט, ווי אַ קינד מיט דער מאַמעס מתנה, שפּיגעלט זיך אין דעם, קוויקט זיך, שעפּט נחת. [1]

אָט בליצט־אויף אַ ווייך מענטשליך געפיל אין שמש, ווען פּישקע שטופּט אים אין דער האַנט אַ זעקסער פאַר אַ פּלעט: „הער נאָר דו",—רופט זיך אָן דער שמש, אַליין מסתמא אַ קבצן אין צען פּאָלעס, וואָס לעבט אפשר פון אַזעלכע „מתנת־יד'ען": „דיין געלט באַדאַרף איך נישט"... [2] ער האָט נאָך איין פּלעט, זאָל אים נעמען איינער פון זיי ביידע: דער קרומער אָדער די האָרבאַטע. נישט ער און נישט זי ווילען נעמען, איינער טרעט אָפּ דעם אַנדערען. „דעם שמש האָט די זאַך עפּעס הנאה געטון; ער האָט געגלעט דאָס בערדעל און געקוקט אַף זיי גאָר פריינטליך". [2] און אַ ב ר אַ מ אָ ו ו י ט ש איז, קענטיק, צופרידען, אַז פון דער צערטליכער סצענע צווישען די צוויי פאַרליבטע קאַליקעס, אַז דערפון, וואָס דער בית־המדרש־שמש, אַ ייד מיט אַ באָרד, אַ שטיקעל כלי־קודש, איז אויך גערירט...

מיט וואָסער נישטבאַהאַלטענער, כמעט סענטימענטאַלישער סימפּאַטיע שילדערט אַ ב ר אַ מ אָ ו ו י ט ש די צוויי בעלי־הבתים, וואָס, ווען דער שמש ווענט זיך צו זיי: „איך האָב כלעבען שוין קיין האַרץ נישט געהאַט צו שיקען אייך היינט פּלעטען. איך לאָז אייך נישט אויס כמעט אַלע וואָך. נור אויב אייער גוטער ווילען איז, נעמט אָט דידאָזיגע אָרמעלייט" [3], — רופען זיי זיך ביידע אָן אין איין קול: „אָך! וועלכער ייד זאָגט זיך עס אָפּ פון אַנ'אורח אַף שבת? איין טאָג אין דער וואָך איז דאָ, וואָס אַ ייד קען כאָטש אַביסעל עטמען, פאַר־וואָס זאָל ער אין דעם היילגען טאָג אויך נישט מחיה זיין נויטבאַ־דערפטיגע נעבעך און טיילען זיך דערמיט, וואָס גאָט האָט געגעבען? מיר בעטען אייך, שמש, אַלע וואָך, אַלע וואָך טאַקי זאָלט איר אין אונז נישט פאַרגעסען". [4] — און וויַטער גייט איינע פון די מענדע־

1) זע אויבען ז"ז 60—63 (אַבראַמאָוויטשס באַציונג צו פּישקעס ליבע).—

2) ז' 107.—

5) פּישקען און די האָרבאַטע.—

4) ז' 108.—

לישע אידיליעם:

„די בוידע בעלי-הבתים 1) זענען געגאַנגען פֿאָרויס, אַרום די קינדערלעך — יונגעלעך, בחורים, אויסגעצוואָגענע און אָנגעטון שבתדיג. אַלע האָבען געשײַנט און געשמײכעלט צווישען זיך פֿריילעך. מ'האָט געזען באַשײַנפערליך, אַז אין זיי איז דאָ די נשמה-יתרה, דעם יידענס צווייטע שבתדיגע נשמה...

„גוט-שבת!—האָט מײַן בעל-הבית, אַרײַנקומענדיג אין שטוב, געזאָגט פֿריילעך דעם ווײַב, וואָס איז געזעסען אַף אַ בענקעל ריין, קלאָר אָנגעטון און געלויכטען ווי אַ פּרינצעסין. אַפֿ'ן שויס בײַ איר האָט זיך געשפּילט אַ קליין קינד נאָר אַ ליאַלקע און בײַ די זײַטען האָבען געשפּרונגען צוויי שיינע אויסגעפּוצטע מיידעלעך.—„גאָט האָט מיר באַשערט אַנ'אורח אַף שבת. זיכסט, מײַן ווײַב, וואָלסטו דאָך מיך אין שטוב נישט אַרײַנגעלאָזט", לאָזט ער אויס מיט אַ שמייכעלע און נעמט זיך זאָגען הויך אַף אַ קול „שלום-עליכם!" גייענדיג איבער דער שטוב אַהין און אַהער. בײַ „א ש ת ח י ל" האָט ער זיך געשטעלט, זינגענדיג מיט אַ ניגון, אַקעגען דעם ווײַב, גענומען דאָס קליינע קינד צו זיך אַף די הענט און עס געקושט, געהאַלזט, בשעת די איבעריגע קליינע קינדער האָבען זיך אום געהאַנגען פֿון אַלע זײַטען לעבעדיג, פֿריילעך. עס האָט זיך גערעכט, אַז אין שטוב זענען טאַקי געקומען די גוטע הייליגע מלאכים פֿון „שלום-עליכם".—2)

...ס'איז דער קלאָרער קוק און דער וואַרימער אינטערעס פֿון א נאַטורפֿאָרשער. אין אַבראַמאָוויטש האָט דאָך, ווי באַקאַנט, געהאַט אַ שטאַרקע נייגונג צו נאַטורפֿאָרשונג, אַ סך געלייענט אַף דעם געביט און אַליין אָנגעשריבען 3 בענדער „תולדות הטבע".

ווען ר' מענדעלי ווײַנט זיך אויס בײַם פֿענצטער, און ווערט „ווייך ווי אַ טייג",—הייבט אָן פֿילאָזאָפֿירען: „און זיי, די ווענצעלעך,[3]

1) דערציילט פישקע.—

2) ז' 108.—

3) אַלעגאָריש געבראַכט. געמיינט ווערען די שלעכטע מענטשען; די „באַמולעס", וואָס האָבען חוזק געמאַכט פֿון די מוכר-ספֿרימניקעס; דער סטאַ-ווי, וואָס האָט ר' מענדעלין אָבגעשוירען די פאה; בכלל אַלע יידישע שונאים און פֿיינד.—

זענען דען נישט גאָטס באַשעפֿעניש? וואָס זענען זיי שולדיג, אַז זיי שטינקען, נעבעך? וואָס זאָלען זיי טון, אַז ליגט שוין אַזוי אין דער טבע זייערע צו ביסען? טוען עס נישט פֿאַר שלעכטס, פֿאַר שנאה און אַף צו־להכעיס, נור פֿאַר דעם שטיקעל פּרנסה: זיי ווילען נעבעך טרינקען, אָנזעטיגען זיך מיט יענעמס בלוט"...—שטעקט אין דעם אמת־משכּילישען משל אַ העכערער מוסר־השכּל: ס'איז נאַטורפֿילאָזאָפֿיע, די אידייע וועגען די געזעצען, וואָס פֿירען־אָן מיט דער וועלט און מיט אַלע אירע דערשיינונגען; די אידייע, אַז דער מענטש, און די מענטשליכע געזעלשאַפֿט זענען אַ שפּילעכעל אין די הענט פֿון די נאַטורגעזעצען; איטליכס באַשעפֿעניש, דער מענטש דערונטער, ווערט באַשאַפֿען אַף דער וועלט מיט באַשטימטע אינסטינקטען, נטיות א. אַ. וו., וואָס זענען שטאַרקער ווי עטיק, ווילען, קולטור; און איבער אַלץ שטייט דאָס גרויסע געזעץ, וואָס איז דער פֿונדאַמענט פֿון לעבען, דאָס געזעץ וועגען קאַמף פֿאַר עקזיסטענץ...

ס'קען קיין ספֿק נישט זיין, אַז דאָס באַשעפֿטיגען זיך מיט נאַטורוויסענשאַפֿט האָט שטאַרק באַאיינפֿלוסט אַבראַמאָוויטשס וועלטאָנשויונג און זיין געזינונג. פֿון דער אַנדערער זייט, ווידער, מעג מען האַלטען פֿאַר זיכער, אַז צו דער נאַטורוויסענשאַפֿט איז אַבראַמאָוויטש געקומען נישט בלויז אַלס משכּיל, נור דורך אַן אייגענעם אינערליכען דראַנג.

אַבראַמאָוויטש האָט געפֿילט און ליב געהאַט די נאַטור, ווי ווייניג אַנדערע מענטשען. ס'קומט מיר אוים צו הערען, אַז זיינע נאַטורבאַשרייבונגען זענען צו איינפֿאַכיג, און לגמרי נישט אימפּרעסיאָניסטיש. דאָס אָבער איז שוין אַ פֿראַגע פֿון קינסטלערישער מאַנערע, אַ פֿראַגע פֿון ליטעראַרישער שולע. אין דעם מאָמענט אינטערעסירט מיך אַבראַמאָוויטשס פּערזענליכע באַציונג צו דער נאַטור. ס'איז געווען די באַציונג פֿון אומגעהייערער צוגעבונדענקייט, פֿון פֿאַרגעטערונג. נישט קיין צופֿאַל איז עס, וואָס דווקא אין אַ שטילער נאַכט, בײַם אָפֿענעם פֿענצטער, ווען אַפֿ'ן בלויען הימעל גייט שטיליג די גילדענע לבנה, עפֿענט זיך ר' מענדעלים האַרץ, און דער זקן וויינט ווי אַ קינד איבער דער ביטערער לאַגע פֿון זיין פֿאָלק, פֿון וועלכען ער איז אַ ווי אַ סטרונע צאַפּעלדיג גליד.

אַבראַמאָוויטשס וועלטאָנשויונג,—בעסער: זיין וועלטאַנטפֿינדונג האָט אין זיך עפּעס פּאַנטעיסטישס, ליכטיגס. ס'איז אַ גע־

בענטש־טע זוניגע נאַטור, וואָס שפּירט דעם צוזאַמענהאַנג מיט גאָר דער וועלט, מיט גאָר דעם יש. ניִשט אומזיסט שפּיגעלט ער זיך אַזוי אין הימעל, ווען דער לעצטער איז „בלאָ, לויטער, אָהן אַ פּיצעל וואָלקען" [1] ניִשט אומזיסט מאָלט ער מיט דעמאַייגענעם אינטערעס, מיט דעמאַייגענעם ערענסט צו אַ הערליכען פּייזאַזש, צו חנה־טרײַנעס וואַנצען, דעם „שלום־עליכם מלאכי־שלום" צו די פּאַרע אין גלופּסקער באָד, פּישקע דעם קרומענס ביטער מזל צו די סאָראָקע, וואָס „וויגט זיך אָף אַ צווײַגעל אינדערהײך, אויסזעענדיג פּונדערווײַטענס ווי אָנגעטאָן אַ ווײַס טלית'ל מיט פּאַסען תכלת פּאָרענט, און דאַוועט, שאָקלענדיג זיך; זי בוקט זיך, פּאַלט תחנון מיט'ן קעפּעל, שפּרינגט אַביסעל אונטער, אַ קלײַן קראַקעלע געבענדיג אַ פּאָר מאָל, בלײַבט דערנאָך ווײַטער שטײַן אָהן לשון, שטרעקט־אויס דאָס העלזעל און קוקט גלאַט אַזוי אין דער וועלט אַרײַן מיט פּאַרשלאָפּענע אײַגעלעך". [1]

אין איטליכער דערשײַנונג זעט אַבראַמאָוויטש אַ טײַל פון וועלט־אַל מיט אַ פּונק פון זײַן נשמה. „אָט איז ער גאָט! אָט זע איך אים!..." שרײַט־אויס אַבראַמאָוויטש אין דער „קליאַטשע". [2] און דאָס איז מער ווי אַ מליצה.— און אָט די באַציונג אַבראַמאָוויטשס צום אינהאַלט פון זײַנע ווערק; גענויער: אַבראַמאָוויטש אַלײַן, די שטראַלענדיגע פּערזענליכקײַט פון דעם אָלימפּיער איז עס די סובסטאַנץ, וואָס פּאַראײַניגט אויך אין „פּישקע דעם קרומען" די גאַנצע מאָזאַיִק פון מעשות בתוך מעשות, בילדער, טיפּען, סאַטירען, הומאָרעסקעס, פּייזאַזשען, עלעגיעס, מיניאַטיורען, גלײַכווערטלעך, צונויפשמעלצענדיג זײַ אין אײַן וואונדערבאַרע אַמאַלגאַמע [3].—

---

1) ז' 21. —

2) זע אויבען ז' 50. —

3) דאָס קאַפּיטעל איז אָנגעשריבען געוואָרען אין יאָר 1914; ווערט געדרוקט צום ערשטען מאָל.—

אַבראַמאָוויטשס קינסטלערישע אויטאָביאָגראַפֿיע.

(„שלמה ר' חיים'ס").

ווער עס איז באַקאַנט מיט שלום יעקב אַבראַמאָוויטשס לעבען, נאָך די פֿאַרשידענע באַשרייבונגען, — דער האָט נישט געקענט נישט באַמערקען, אַז אין „שלמה ר' חיים'ס", וואָס האָט זיך אין יאָר 1899 אָנגעהויבען דרוקען אין וואָכענבלאַט „דער יוד", שפּירט זיך שטאַרק דער אויטאָביאָגראַפֿישער עלעמענט. — אין ערשטען באַנד פֿון מענדעלי-מוכר-ספרים'ס אַלע ווערק[1] ווערט דער סוד אָפֿיציעל אויפֿגעדעקט — אין אַרטיקעל פֿון ה' י. ח. ראַווניצקי, וועלכער דערקלערט: — „שלמה ר' חיים'ס" איז „אַ קינסטלעריש-באַאַרבייטעטע זעלבסטלעבענסבאַשרייבונג און אַנטהאַלט, צוזאַמען מיט דיכטונג, זייער פֿיל וואָרהייט פֿון אַבראַמאָוויטשס לעבען אין דער ערשטער יוגענד".[2] — איצט, ווי באַוווסט, האָט דער אַלטיונגער ריז פֿון זע' יידישער ליטעראַטור גענומען ווייטער צו שפּינען דעם גאָלדענעם פֿאָדעם פֿון דער אויסגעצייכענטער דערציילונג, וועלכע האָט זיך געהאַט אָפּגעהאַקט אויפֿ'ן 17-טען קאַפּיטעל, — און פֿאַרלייקענט שוין אַליין נישט, אַז ער באַשרייבט זיין אייגען לעבען.

דאָס איז איינע פֿון די מערקווירדיגסטע אויטאָביאָגראַפֿיעס, וועלכע די וועלט-ליטעראַטור פֿאַרמאָגט נאָר: — דער מחבר שילדערט זיין אייגענעם לעבענסוועג — נאָר אין בוך גופא באַמיט ער זיך מיט אַלע כחות דאָס נישט אַרויסצוּווייזען, — און פֿאַר יענעם לעזער, וואָס האָט נישט געזען זיינע ביאָגראַפֿיעס און ווייסט גראָד אויך נישט, אַז שלמה

---

[1]) פֿאָלקסאויסגאַבע פֿון „מאָמענט" (וואַרשע 1913). — [2]) ז' XI. —

ר' חיים'ס איז מער נישט ווי אַ זייער-זייער דורכזיכטיגער פּסעוודאָ-נים פון שלום-יעקב ר' חיים-משה'ס, — איז דאָס אַ ווערק פון דער אייגענער קאַטעגאָריע, צו וועלכער עס געהערט, לאָמיר אָנכאַפּען, „דאָס קליינע מענטשעלע" אָדער „דאָס ווינטשפינגערל", — אַ אינטערעסאַנטער גענעטישער ראָמאַן.

ווי כאַראַקטעריסטיש איז דאָס פאַר ש. י. אַבראַמאָוויטשען, אַלס מענטש און שריפטשטעלער! — מאָלענדיג זיין אייגען לעבען, באַציט ער זיך צו דעם, ווי צו אַ פרעמדען אָביעקט, נישט אַנדערש ווי צום לעבען פון אַ יצחק-אברהם[1] צי פון אַ הערשעלע[2]; באַהאַנדעלט עס נישט ווי עפּעס אַ פּריווילעגירטע זאַך, נישט ווי עפּעס אויסנאַמליכס און אויסערגעוויינליכס, נאר גלייך ווי יעדען אַנדערן סיוזשעט. — דאָס, וואָס דאָס לעבען, וועלכעס ער דערציילט, איז זיינס, גייט דעם קינסטלער par exellence, אין דעם מאָמענט פון דער שאַפונג, דאַכט זיך, כמעט לחלוטין נישט אָן. — שלמה'ס לעבען האָט אַ שטיק געטון זיין פאַנטאַזיע נישט בלויז מחמת דעם, וואָס עס איז זיין אייגען לעבען, נור נאָך מער מחמת דעם, וואָס עס איז, אין די ערשטע יאָרצענדליגער, אַלענפאַלס, — אַ סך ענליך צו יענע יידישע לעבענס, וועלכע ער האָט פלימין באַשרייבען אין זיינע חיבורים, — און קען דינען אַלס חוט-השדרה פאַר אַ ספר, וואָס נעמט אַרום די אַלטע יידישע גאַס מיט גאָר דעם אינהאַלט אירען.

ש. י. אַבראַמאָוויטש אַליין זאָגט דאָס גאַנץ קלאָר-אַרויס אין דער הקדמה, וועלכע איז, צום ערשטען מאָל, אויב איך בין מיך נישט טועה, צוגעגעבען צו זעם ווערק — אין אויסגאַבּ פון פערלאַג „מענדעלי", — אונטערהייבענדיג די זוים פון דער געהיימניס, וואָס פאַרהילט די פּסיכאָלאָגיע פון דעם געניאַלען שרייבערס שאַפונג.

די אַרומיגע, די קאָלעגען האָבען געטריבען דעם פּראָפעסאָר פון „פּינקע דעם קרומען", — ער זאָל זיך נישט פוילען אויסשרייבען זיין לעבענסגעשיכטע. — זיי האָט געקרענקט, פאַרוואָס ווערט בא אונז אַזוי

---

[1]) אוים דעם „קליינעם מענטשעלע". —
[2]) אוים דעם „ווינטשפינגערל". —
[3]) הגם, פון דער אויסערליכער זייט גענומען, ווידער אַף אַ פאַרשטעלטען אופן, — אָפּטיילענדיג זיך נישט בלויז פון ליבהאַרצעדיגען ר' מענדעלי, נור אויך פון פיקטיווען שלמה. —

ווייניג געזאָרגט פֿאַר דער יידישער קולטורגעשיכטע. — מ'האָט זיך געקלאָגט אין פריינטליכען שמועס: „...די געשעענישען אין אונזערע צייטען פאַרשווינדען ווי אַ חלום. פיל געשעענישען ווע־רען נישט פאַרשריבען אין אונזער צייט דעריבער נור, וואָס מ'רעט זיך איין אַ נאַרישקייט, אַז דאָס איז אַ אַרבעט פאַר דעם געשיכטעשרייבער אין דעם שפּעטערדיגען דור. ער וועט ערשט קענען צונעמען די זאַכען ווי דער ריינער אמת, אָהן קיין שום פּניות. נור דערווייל, ביז וואַנען דאָס וועט זיין, איז פיל געשעענישען פון אונזער צייט גייען פאַרלוירען און, העט, העט, אין אַ צייט אַרום, אַז עס וועט אויפשטיין בא אונז אַ אַלטערטומספאָרשער און וועט וועלען אויפבויען אַ בנין פון די איבערגעבליבענע צוואָרפענע שטיקלעך מאַטעריאַל, מישטיינסגעזאָגט, — וועט אים מער פעלער ווי ער וועט האָבען, און אינגאַנצען וועט עס זיין אַ בנין אַף הינערשע פיסלעך. סיידען אַז מ'זאָל גלייבען, אַז יידישע געשיכטעשרייבער זענען נביאים, זעען בנביאה דאָס, וואָס אַמאָל איז געשעען, און מאַכען פון גאָרנישט אַ זאַך. ווייניגסטענס איז גענוג, אַז מ'זאָל זיי געבען דאָס לעכעל פון אַ נאָדעל, און דעם העלפאַנט אַף דורכצופירען איהם וועלען זיי שוין אַליין באַשאַפען, אָבער גאָט ווייס, אויב אַזעלכע וועלען גאָר זיין אין שפּעטערדיגע דורות. נור אָבער אַ היסטאָריקער מיט אַ מענטשליכען פאַרשטאַנד שפּעטער, ער וועט באַשולדיגען די יידישע שרייבער אין אונזער צייט, און זיי שימפען, פאַרוואָס זיי האָבען נישט געברויכט דאָס לעבען פון'ם פאָלק אין זייערע ספרים, נישט אָנגרייטענדיג גענוג שטאָף אַף צו בויען פאַר יענע, וואָס וועלען קומען נאָך זיי... און אַ מ־מיינסטען וועט דאָס נישט געשענקט ווערען יענע שרייבערס פון אונזער איצטיגער צייט, וואָס קענען גוט דאָס פאָלק, אויסגעבונדען פון קליין ביז גרויס און ווייסען אַלע געננג זייערע, און האָבען זיך געפוילט דאָס אָנצושרייבען!"[1] —

אבראַמאָוויטשען איז, אָבער, נישט גרינג געווען צו דערפילען דעם ווונטש פון זיינע פאַרערער. ער האָט זיך דעמאָלט — אין די נײַנציגער יאָרען פון פאַרגאַנגענעם יאָרהונדערט — גראָד געפונען

[1]) באַנד II ז' CXII. — די לעצטע שורות שפּאַצירט פון מיר. —

אין אַ שווערען אינערליכען צושטאַנד, איבערגעלעבט אַ ערנסטען קריזיס אין זיין שריפטשטעלערישען לעבען.

„שוין אַ לאַנגע צייט, — דערציילט ער דאַן דורך ר' שלמה'ס מויל, — אַז די פען מיינע געפינט זיך צווישען צוויי פאַרשידענע דעות פונקט קאַפויר איינע פון דער אַנדערער, ווי דער אָרון פון מחמד'ן הענגט, לויט ווי מ'זאָגט, צווישען צוויי מאַגנעטען. אין דער צייט, וואָס איינע פון די דעות ציט זי אַהין צו באַשרייבען אַלטע זאַכען וואָס פריער, איז די, וואָס אַקעגען, האַלט זי אָפּ, ציענדיג זי אַהער צו באַשרייבען וואָס אין אונזער צייט גייט פאָר. און דידאָזיגע צוויי שפּאַרען זיך אין מיר, ווי צוויי קרעמער קריגען זיך איבער איין קונה, צונישט־מאַכענדיג דערביי איינער דעם אַנדערענס סחורה.

„איינע זאָגט: גאָט זאָל אָפּהיטען פון דער מאָדנער[1] סחורה און פון די שיינע תכשיטים היינטיגע צייט באַ יידען! אַלץ, וואָס דו זעסט, איז נישט מער נור פּורע שווינדעל און אַ אויסגענאַרבלענדעניש, פאַרזילבערטע שערבלעך, אַ אויסגעבלאָזטע איי, צוגעפּוצט, פאַרפאַרבט פון דרויסען און שמוציג, פע, פון אינעווייניג. ס'איז נישטאָ קיין עכטער טיפּ מיט זיינס אַ ווילען, מיט זיין אייגענעם כאַראַקטער. עפּעס נור אָנגעשטעלטע גולמ'ס, מישטיינס־געזאָגט, ווי קוקלעס אַזוינע, — דאַכט זיך, עפּענען ליפּעלעך, פויקען, בלאָזען, קלינגען און גיבען פון זיך אַרויס אַ קול נישט פון אַ לעבעדיגער נשמה, נ'ר דורך עפּעס אַ פּריזינקעלע. כ'לעבען, לאָזט זיי אָפּ, און גאַט אייך בעסער אַנטיקען אַלטפּאָטערשע, וואָס עס לעבט און עס האָט אַ אייגענעם ווערט...

„אַקעגען זשע די שרייט: קומט צו מיר, קוקט אָן מיין סחורה און קוקט נישט אַף יענץ, וואָס שמעקט שוין מיט קברות־בלעטלעך. וואָס טויג אייך, רב ייד, פאַרשימעלטע זאַכען? — אַף דערויף שרייט מען דאָך טאַקי אין דער וועלט, אַז יידען מייסטענס רייסען זיך אָפּ פונ'ם איצטיגען אין דער וועלט, און דער קאָפּ ליגט זיי העט־העט אין דער פאַרגאַנגענהייט; זיי גייען אומגעקערט טיט'ן פנים אַהינטער, נישט צו זען פאַר זיך דעם ווע-

[1]) די צוואָרפענע ווערטער איבעראַל אין דער ציטאַטע — מיינע.

שטרײַכלען זיך און פֿאַלען. אין אַלע זײַערע הנהגות — באַ זיך אין שטוב, אין שול און אין דער ליטעראַטור זײַערער, זענען זײ ווי די טויטע, טויטע זענען זײ באַם לעבען און לעבען מײנען זײ נאָכ׳ן טויט. אַ ייד, אַז ער לעבט, איז גערעכענט ווי גאָרנישט, ע״יש נאָכ׳ן טויט ווערט ער געהויבען מיט אַ שײנער מצבה — אַלע מתים באַקומען דעם טיטעל תם וישר, אַ נדיב, אַ חכם. רעטיך, ציבעלע ווערען צעדערבײמער, אַ פלאָמע — אַ לויתן אַפ׳ן בית־עולם. הכלל, דער הײַנט איז באַ זײ גאָרנישט. אין אמת׳ען, אָבער, איז דאָך דער עיקר לעבען פאָרט טאַקע נאָך אין דער הײסער מינוט, אין וועלכער מ׳געפינט זיך. דער מענטש, וואָס נײטיגט זיך, ווי אַ לעבעדיג באַשעפעניש, אין אַזויפיל באַדערפעניש, איז מחויב ווי ווײַט מעגליך אויסצוזוכען אַזוינע מיטעל און זײ צו פֿאַרבעסערן אַזוי, אַז דורך דעם זאָל אים דאָס לעבען אַף דער וועלט ניחא זײַן, הײסט דאָך עס, אַז ער מוז דערינען אַרבעטען אינאײנעם מיט אַלע מענטשען אין זײַן צײַט"[1].

דאָס יידישע לעבען האָט זיך אַזוי געענדערט, אַזויפיל נײַס איז צוגעקומען. אין דער יידישער ליטעראַטור זענען פֿאַרשידענע פרישע שטרעמונגען אויסגעשפּראָצט. די געגענוואַרט רופט יעדען מיטצואַרבעטען, מיטצוהעלפען, אַז דאָס לעבען זאָל גרינגער, שענער ווערען. — נאָכגײן מיט׳ן שטראָם? אָדער פעסט בלײַבען באַם אַלטען? —

דאָס איז געווען אַ האַרבע, אַ טיפֿע קשיא, — און אין אַבראַמאָוויטשס אינערליכער ביאָגראַפיע האָט זי פֿאַרנומען אַ וויכטיג אָרט.

מ׳האָט געקענט דעם גרײַזען גאון אין זײַן פֿאַרלעגענהײַט טרײסטען: „אַלײן פֿאַר זיך גענומען איז נישט אײנע פון די בײדע דעות ריכטיג, ווײַל איטליכע פֿאַר זיך איז דאָך נישט מער ווי אײן זײַט פון דער זאַך, איבער וועלכער עס רעט זיך. אַלצדינג אין דער וועלט האָט צוויי זײַטען, און דער אמת באַדאַרף אַרויסקומען נאָכ׳ם אָננעמען די בײדע אינאײנעם".[2] —

ענטפערט ר׳ שלמה, — מיר ווײסען, אָבער, אַז דאָס איז, אײגענטליך, ר׳ שלום יעקב אַלײן: „נור אָבער אַזוינס קען נור

---

1) ז׳ XXII. — 2) ז׳ XXIII. —

אָדער אַ גרויסער דכּא, אַ געזעצטער מענטש, אָדער, פאַרקערט, אַ וואַריאַט, וואָס וואַרפט זיך אין אַלע זייטען און פאַר אים איז רעכט, ווי אַ טאָגאַרבעטער, איטליכס מין אַרבעט, וואָס קומט אים צו דער האַנט, נישט איבערצוקלייבען. — אָנטראָגען שטיינער, ליים, ציגעל צום בויען, אָדער פאַנאַנדערוואַרפען אַ וואַנט, גראָבען אין מיסט און ריינינגען אַ שטאַל, — וואָס מאַכט דאָס אים אויס, אַבי געאַרבעט און באַקומען געצאָלט. — איך, אָבער, בין פון די מיטעלע מענטשען, וואָס כאַפען זיך נישט צו איטליכער אַרבעט, — און נעמען זיי זיך שוין אַריין אין קאָפּ עפּעס אַזאַך, האַלט מען זיך דערמיט שטענדיג, נישט אַראָפּ דערפון אַף אַ האָר אין דער זייט"[1]. —

טיפזיניגע ווערטער, אַף וועלכע ס'וואָלט זיך געלוינט לענגער צו פאַרהאַלטען. אַ תשובה פון אַ עכטען קינסטלער, פאַר וועלכען די שאַפונג איז נישט קיין לייכטזיניג צייטפאַרברענגען, נישט קיין שפּילעכעל, נור — זיין פּעבענסטאַט, זיין עבודה. די פּאָר שורות אָטעמען מיט גרויסקייט. פאַר אונז איז אַ פּרעכטיגער גרונטשטריך פון אַבראַמאָוויטשס קינסטלערישער נאַטור. אין אים שטעקט דער סוד פון דער מערקווירדיגער אויסגעהאַלטענקייט, אויסגעטראָגענקייט, האַרמאָנישקייט, מיט וועלכע עס צייכענען זיך אויס די מייסטערווערק פון אונזער ערשטען נאַציאָנאַלען דיכטער. די אייגענשאַפט, וואָס פון איר ווערט גערעדט אין די פּאָר ציטירטע כראַזען־

[1] ר' שלמה גיט נאָך צו: „און דערצו נאָך — בין איך זיך מודה פאַר אייך, — בין איך בטבע פויל, — איך טראַכט מער, ווי איך טו. אַבי עס טרעפט זיך נור אַ שטיקעל עפוב מיר, באַפריי איך מיך פון איר זייער גערן" (ז' XXIV). — נאָך פריער באַמערקט ר' מענדעלע: „דאָס שרייבען איז ניט מער ווי אַ שגעון, אַ מין שלאַפקייט" (ז' X). — ענליכס דערציילט טורגעניעוו פון זיך: ער איז אויך געווען זייער פויל. נור אָט איז די זאַך רייף געוואָרען אין אים, — האָט אים ווי אַ פיבער אַרומגעכאַפּט, עפּעס האָט אים אָנגענומען באַם קאַלנער און אַוועקגעזעצט צום שרייבטיש — האָט ער געמוזט שרייבען; גיך גיך געענדיגט — ווידער געזונט, פריי אויסגעאָטעמט, — און ווידער — קיין פען אין די האַנט. —

דערקלערט אויך דאָס עקשנות, מיט וועלכען דער מחבר פון „ווינטשפינ־גערל" קערט אַזויפיל מאָל צוריק צו געוויסע ווערק זיינע, ניט אויפהערענדיג זיי איבערצואַרבעטען, אַזוי אַז פון אַ קורצער סקיצע וואַקסט אויס אַ קלאַסישע, אַ מאָנומענטאַלע דיכטונג, מיט אייביגען אינהאַלט און אומפאַרגעסליכער ווערט. —

אַ צופאַל, — ער איז אויך אַף אַזויפיל כאַראַקטעריסטיש פאַר אַבראַמאָוויטשס פערזענליכקייט, אַז עס וועט אוממעגליך זיין אַף איס זיך נישט אָפצושטעלען גענויער, באַשרייבענדיג ר' שלום־יעקב'ס לעבענסגעשיכטע, — אַ צופאַל האָט אים פלוצים „אַ דריי געטון צוריק צו דער פאַרגאַנגענהייט".[2])

— אַצינד, דער קאָפ ליגט מיר אינגאַנצען אין יענער צייט, דאָרט ווו איך האָב געלעבט אין דער יוגענד. אַלט, זאַט מיט צרות, מיט אַ האַרץ אָנגעפלאָגט און פאַרווינדעט פון פליענדיגע פיילען אין לעבענסקאַמף. געפרובט מיט ביטערע שווערע יסורים, האָב איך מיך אומגעקערט צו מיין וועלטעל וואָס אַמאָל, און דער כח־המדמה ברענגט מיר אַרויף פון אונטער דער ערד זיין צויבער, ווי יענע כשופמאַכערין פאַר שאול'ן אין עין־דוה, פאַרשידענע בילדער און צורות, מיט נאָך מיני משונה אַלטע זאַכען פון אַמאָליגע יאָרען".[1])

דאָס „פיבער" האָט אַרומגענומען, די האַנט האָט זיך אויסגעשטרעקט צו דער פען, וואָס איז אַוועקגעלייגט געוואָרען, ביז וואַנען משיח וועט קומען". —

און די כונה איז געווען: נישט אַזוי זיך אַליין, ווי די אַרומיקייט צו שילדערן. באַשאַפען — מעמואַרען אין פאָרם פון אַ קינסטלערישען גאַנצען, — „אַ בילד פון יידישען לעבען אין דער ליטא"[2].

„...לאָזען קינדס קינדער וויסען"...[3]), — ווי ס'דריקט זיך אויס דער ווונדערבאַרער זקן אין צווייטען קאַפיטעל פון „שלמה ר' חיים'ס".

---

[1]) ז' XXIV. —

[2]) דער אונטערטיטעל פון דעם ווערק. —

[3]) ז' 11. —

שוין גנהייבענדיג צו שרייבען, האט ש. י. אבראמאוויטש זיך נאך געפרעגט, און, פיליכט, האבען אויך אנדערע אים געשטעלט די פראגע: וואס, באמת, איז מעגליך אין זיינע צייטען, אין צאלען יי־דישען לעבען, אזוינס צו געפינען, אז אף דעריף זאל מען קענען זא־גען: עס איז ווערט געשילדערט צו זיין, עס וועט אינטערעסאנט זיין פון דעם צו לייענען? —

— איבערראשט די וועלט מיט גרויסע וואונדערליכע זאכען האבען מיר נישט, — ווי ר׳ שלמה דריקט זיך אויס, — קיין גרא־פען, פריצים און יענעראלען און שיסערס זענען מיר נישט גע־וועזען, קיין ראמאנען מיט יפיפיה׳ס האבען מיר נישט געשפילט. שלאגען זיך אף דועלען ווי די בעק, אדער זיין ווי עדות צוקו־קען, ווי צווייי פארגיסען זיך דאס בלוט, האבען מיר נישט גע־פרווט, אין טאנצען קאדרילען מיט נקבות אף באלער האבען מיר נישט געקענט. זון אף געיעג אין פעלדער, אין וועלדער צו לויפען בערען, זענען מיר נישט געגאנגען. געררייזט אף אייגענע שיפען איבער ימ׳ען אויסצודעקען נייע אינזלען האבען מיר נישט. מיט טענצערינס און אקטריסעס האבען מיר קיין געשעפ־טען נישט געהאט, און איבער פרימאדאנעס און אנטאן זיך די גרויסע פארגעניגענס האבען מיר זיך נישט אויסגעבראכט. בקיצור אט די אלע צימעסלעך צום ספור-המעשה, ער זאל זיין געשמאק און נעמען דעם עולם — אט דאס אלצדינג איז נישטא בא אונז[1] — און אנשטאט זעם זאגען מיר א מלמד, מיט א חדר, מיט א בעהעלפער, שדכנים, חתנים, כלות, מיט ווייבער, קליינוואַרג, חלוצות און עגונות, אלמנות און יתומים, נשרפים, געפאלענע און אפגעקו־ענע, אלע סארטען ארימעלייט, ארומגיי־ענדיגע איבער די הייזער ערב-שבת, ערב יום טוב, ראש חודש און גלאט אזוי זיך מאַנטיג און דאנערשטיג, בטלנים, גבאים, מקבלים, און צדקה-פושקעס, אלע מיני פורעניות דלות, קבצנות און אלערליי מיני משונה־דיגע פרנסות, — אט דאס איז אונזער לע־בען, אז אך און וויי איז צו אונז! א לע־בען, מישטיינסגעזאגט, אהן נחת, אהן א רו־

[1]) שפאצירט פון מיר. —

יִג געמיִט... אַ פִינצטערס אָהן אַ שטראַל־ליִכט; אַ לעבען, וואָס האָט אַ טעם ווי אַ געקעכץ אָהן פעפער און אָהן זאַלץ[1].

און אַזוי האָט דער מחבר פון „וויִנטשפיִנגערל" אַף די שאלה געענטפערט:

— „לאָז שוין זײַן אפילו ווי איִר זאָגט, אַז איִן דעם יידענס לעבען פעלט געוויִרץ, אָבער דערפאַר האָט ער איִן זיִך אַ מין יידיִשען טעם, וואָס ס׳איִז ניִשטאָ זײַן גלײַכען. ס׳איִז דאָ אַ מין קעז, וואָס ער איִז מיִט ווערים, און די מבינים, וואָס פאַרשטײַען זיִך אַף דער אכילה, צאָלען דערפאַר איִן טאָג אַרײַן און עסען דאָס מיִט אַ מאָדנעם אַפּעטיִט. אָט די ביִטערקײַט, וואָס איִז איִן אונזער לעבען, אָט דאָס איִז טאַקע די גאַנצע חשיבות זײַנע, און עס איִז געשמאַקער דעם מבין פיִל מער פון יענער פריִקרע זיִסקײַט, פון וועלכער עס נודזעט אַמאָל נור צום ברעכען. לעקעכלעך, דאָס איִז נור אַ מאכל פאַר קלײנע קיִנדער. דאָס לעבען פון די כנסת ישראל כאָטש עס זעט אויס שטאַרק מאוס פון דרויסען, אָבער שײן איִז עס איִנוועײניִג. — אַ שטאַרקער גײַסט ליִגט איִן דעם יידיִשען לעבען, אַ גײַסט אַ געטליִכער, וואָס ווי אַ ווינט ווײַט ער שטענדיִג, אויפהײבענדיִג איִן איִם כוואַליעס, כדי צו רײניִגען זײ פון שמוץ און פוילקײט.[2] די דיִנערען און בליִצען, פאָגראָמען און שטורעמס, וואָס קומען אַף זײ אמאָל, זײ לײַטערען זײ, און גיִבען זײ צו אַ נײַע קראַפט. דאָס יידיִשע פאָלק איִז ווי דער פאַרצײַטיִגער גריִכיִשער פיִלאָזאָף דיִגענעס, דער קאָפ זײַנער פליִט איִם איִן הימל, דערקענט גאָטס גרויסקײַט אָהן אַ סוף, און אַלײן וווינט ער דאָ צוויִשען די אומות העולם (ווי יענער אַמאָל איִן זײַן פעסל) צונויפגעשטיִקט איִן אַ באַשטימט ענג אָרט. אונטער די בערגלעך מיִסט איִן חדר.

[1] שפּאַציִרט פון מיִר (ז׳ XXV פ.). —
[2] שפּאַציִרט פון מיִר. —

ישיבות און בתי מדרשים גלײַט דאָס פּײַערל פון תורה, פאַרברײַט ליכט און וואַרעמקײַט צווישען גאַנצען פאָלק. אַלע אונזערע קינדער, גרעם און רײַך, קלײַן און גרויס, לערנען און קענען אין די קלײַנע אותיות. אָט אַזאַ לעבען, זאָגען מיר, איז רעכט און עס פאַסט טאַקע, אַז ס'זאָל פאַרשרײַבען ווערען לדורות".[1] —

דידאָזיגע פראַכטפאָלע תשובה האָט גורם געווען נאָך איין שאלה, וועלכע דער גרײַזער קינסטלער פאָרמולירט אַזוי:

—„דאָס איז דאָך גערעדט געוואָרען נור אַקײַגען דעם לעבען פון גאַנצען פאָלק בכלל, אָבער מײַן לעבען אַלײַן, פאַר זיך גענומען, מיט וואָס האָט עס פאַרדינט און וואָס פאַר אַ נײַעס איז אין אים דאָ, ס'זאָל ווערט זײַן, מ'זאָל עס באַשרײַבען? עס האָט זיך פּאַסירט מיט מיר דאָסאײַגענע, וואָס מיט טויזענטער אַנדערע באַ אונז. גאַנץ געווײַנטליכע זאַכען. איז דען דאָ נאָך אַ אומה אַף דער וועלט וואָס דער גאַנצער שטײַגער לעבען פון איטליכען באַזונדער זאָל זיך ציען פון'ם געבוירען ווערען ביז דעם שטאַרבען אַף איין נוסח[2], ווי באַ אונז יידישע קינדער? די דערציונג, דאָס לערנען, דאָס דאַוונען, און דער ניגון צו יעדער תפילה, צו יעדען פזמון, צו יעדען שטיקעל פּיוט, צו יעדער סליחה, האָט זײַן געשטעלטען, געוויסען נוסח, אַפילו עסען און טרינקען האָבען אויך איין נוסח. איז עס דען ווו געהערט געוואָרען, אַז אין אַ געוויסער שעה, פרײַטיגצונאַכטס, אַ שטײַגער, זאָל אַ פאָלק יידען עסען פיש, לאָקשען און צימעס? שבת אינדערפרי — רעטיך מיט פעטשאַ, לעבער און ציבעלעס מיט אייער, אַ אויסגעפּריעטע קאַשע מיט אַ גרויסען מאַרכבײַן דרינען; אין דעם און דעם טאָג זאָל מען עסען קרעפּלעך, אין יענעם טאָג המן-טאַשען און אין דעם טאָג אַ געלען קוילעטש מיט זאַפרען? הײַנט אײַנער אָן צו זאָגען „כל מקדש" אָדער שרײַען „חי וקים" אין בערדיטשעוו, הערט זיך דעראײַגענער ניגון און דאָסאײַגענע קול אויך אין אַרגענטינע, וואָס אין עק וועלט. מיר זעגען אַ עדה פון מילבען[3], וואָס ווי אײַנע, אַזוי די

---

[1]) ז' XXVI. — [2]) שפּאַצירט פון מיר. —

אַנדערע, אַלע גלײַך. אין דער נאַטורגעשיכטע, זאָאָלאָגיע, װערט גערעדט װעגען מין' מילבען בכלל[1], אָבער נישט װעגען איטליכער' מילב באַזונדער"[2].

דערױף אַנ'ענטפֿער:

—„דאָס ייִדישע לעבען זעט טאַקע אױס װי מיט אײן נוסח, װי באַ די מילבען; אָבער אין אמת'ן איז צװישען זײ דאָ אַ גרױסער חילוק: די מילב מוז פֿון דער נאַטור טאָן אַזױנס, װאָס איז געשטעלט געװאָרען פֿאַר'ן גאַנצען מין מילבען, נישט צו קרימען זיך אַ האָר. באַ מענטשען איז, אָבער, נישט אַזױ: אײן זאַך, װאָס ליגט אין דער טבע באַ אַ כּלל מענטשען, באַקומט באַ יעדערען פֿון זײ אַ גאַנץ אַנדער פּנים'; יעדערער טוט זיך אָן זײַן שטײַגער, אַנדערש װי דער צװײטער; באַ איטליכען מענטשען לאָזט זיך באַמערקען אַ באַזונדער כאַראַקטער אין דעם רעדען, אין דעם שמײכעל, אין דעם װינקען מיט די אױגען, אין דעם גאַנג, אין דעם שטײגער עסען און טרינקען, כאָטש די אַלע זאַכען זענען אַ מתנה פֿון גאָט באַ אַלע מענטשען."—

אין די אײגענאַרטיגע „שאלות-ותשובות" גיט אַבראַמאָװיטש אײגענטליך, די אױסטײטשונג פֿון זײַן גאַנצער ליטעראַרישער טעטיקײט. אין די אױסגעשריבענע שטעלען געפֿינען מיר דעם אידײענאינהאַלט פֿון אַלע זײַנע װערק, דעם תּמצית פֿון זײערע שטימונגען, דעם סך הכּל פֿון דעם אױטאָרס באַציִונג צום מאַטעריאַל, װעלכער איז געשילדערט אין זײַנע ביכער.

...געמאָלט דאָס ייִדישע לעבען, מיט איבע־מענטשליכער דײַטליכקײט. געזען זײַן אָרעמקײט און עלענט, זײַן אױסטערלישקײט, זײַן געשפּענסטישקײט, ביטער חוזק געמאַכט פֿון זײַן צובראָכענקײט, אומנאַטירליכקײט, קאַריקאַטוראַלישקײט. ביז עקעל זיך געמיאוסט מיט דער פֿלאַכקײט, קלײנליכקײט, אײנטאָניקײט, נישטיקײט פֿון דער ייִדישער װירקליכקײט אין זײַנע צײַטען; באַטריבט, פֿאַראומערט געװען.—די ליפּען געביסען פֿאַר װײטיג, — כמעט געשאָלטען. — און גלײַכצײטיג אױפֿגענומען

[1]) שפּאַצירט פֿון מיר. — [2]) ז׳ XXVII.—

די וואונדערבאַרע אינוויינינגסטע שיין, דעם אינערליכען כשוף, דאָס אייגענע פייער פון גייסטיקייט, וואָס אין איטליכען ווינקעלע פון טרויעריגען יידישען לעבען, — און געחידושט זיך, — געוויינט מיט טרערען פון יראת-הכבוד און פרייד, — געליבט, — דיפּיראַמבען געזונגען דער פירשטליכער נשמה אין היינטישען גוף.

אין דער גרויער, איינפאַרביגער מאַסע אונטערשיידט איינצעלנע פנימער — וועלטען פאַר זיך. פאַראַכטונג און ליבע, אַף אַ מאָדנע שטייגער אויסגעמישט, — צום קיבוץ; צו איטליכען י ח י ד באַזונדער — בלויז די אומבאַגרענצטסטע ליבע.

די צוויי פראַגען מיט די צוויי ענטפערען זענען אויך דעם מחברס פּראָגראַם פאַר „שלמה ר׳ חיימ׳ס״, וואָס שליסט אַבראַמאָוויטשס גאַנצע ליטעראַרישע אַרבעט, ווי אַ קופּעל די ווענט פון אַ טעמפּעל.

דאָס בוך פאַראייניגט אין זיך, הן בנוגע צום אינהאַלט, הן בנוגע צו דער פאָרם, אַלע מעלות פון אונזער נאַציאָנאַלען דיכטערס בעסטע ווערק, — און באַזיצט, אויסער דעם: ד אָ ס ה ע כ ס ט ע ש ל מ ו ת, צו וועלכען עס קען זיך דערהייבען נור אַ קינסטלער, וואָס ווייסט שוין קלאָר און פעסט זיין אמתען באַרוף, זיינע מיטלען, זיין מאַכט, — און די אָ ל י מ פּ י ש ע ג ע ל אַ ס ע נ ק י י ט, ד י מ י ל ד ע ל י כ-ט י ק י י ט פ ו ן ט אָ ן, — צוויי גאָבען, וואָס די ווייזהייט פון זילבערנע האָר און איינגעשטעלטען געמיט קען זיך באַרימען, אַז זי האָט אַנטפּלעקט און זיך דערוואָרבען זייער ס״ד.

אַ ב ר אַ מ אָ ו י ט ש שילדערט דאָ די אַלטע צייט. אָבער ער קען שוין די נייע. ער האָט בייגעוווינט דאָס אַנטשטייען פון אַ אייראָפּע-יש-געבילדעטער יידישער אינטעליגענץ, דאָס דערוואַכען פון די ברייטע יידישע פאָלקסמאַסען, דאָס אויסוואַקסען פון די יידישע נאַציאָנאַלע שטרעבונגען אין זייער מאָדערנעם געשטאַלט. און דאָס האָט אויך געדאַרפט אַביסעל לינדערן זיין ווייטיג, אָפּשוואַכען די ביטערקייט פון זיין טאָן.

דאָס אַלטבאַקאַנטע יידישע שטעטעל ר׳ מענדעליס לעבט נאָכאַמאָל אויף פאַר אונז אין „שלמה ר׳ חיימ׳ס״. נור עפּעס אַנדערש אַביסעלע זעט עס דאָ אויס. די ליניעס זענען עפּעס ווייכער, און די שפּראַך זאַנפטער. דער אָטעם פון אויטאָרס יוגענד ליגט אַף די באַשרייבונגען אויסגעגאָסען, — און גנבעט אַ סך שאַרפע ווינקלען אַראָפּ, ווישט אָפּ פיל שמוציגע שפּיצען.

און נאָך וואָס: אָפּמאָלענדיג די אַלטע פאָרמען, אַף וועלכע מ׳האָט

פריער געקוקט בלויז ווי אַף אָפּגעלעבט בראָכוואַרג, האָט דער קינסטלער דאָסמאָל דאָס באַוואוסטזיין פון דער פּאָזיטיווער באַטייטונג, וואָס די דאָזיגע רעשטן פון דער נאָענטער פאַרגאַנגענהייט אונזערער האָבן פאַר דער יידישער קולטורגעשיכטע, פאַר דער יידישער סאָציאַלער אַרכעאָלאָגיע, אויב ס'איז דערלויבט אַזאַ אויסדרוק צו געברויכן, — און דאָס ציט נאָך מער צו זיין אויג צו דער פּלאַסטישער זייט פון די אָביעקטן און צו זייער ראָל אין דער אַלטער יידישער גאַס זיין פען פאַרהאַלט זיך לענגער אַף פיל פּרטים: זיין באַציונג צו אַ סך זאַכן ווערט וואַרעמער, און אין דעם מערקווירדיגן ווערק טרעט, דעריבער, דער א י ד י ל י ש ע ר עלעמענט שטאַרקער און בולטער אַרויס, ווי אין די פריערדיגע ביכער אַבראַמאָוויטשס.

דאָס בוך עפנט זיך מיט אַן אידיליע.[1]

„אַ צען ווייערסטלעך פונ'ם שטעטעל ק. אין דער ליטע ערגיץ, געפינט זיך אַ מין דערפעל עפעס, אַרומגערינגעלט מיט גרויסע וועלדער, צווישן וועלכע עס פליצט אַ היבשער, אַ שיינער טייך, וואָס לעבן אים שטייט אַ מיל, און דעריבער הייסט דאָס דערפעל מ ל י נ י צ אַ. אַף איין זייט טייך קוקן אַרויס פון צווישן גריוואַרג און ביימער אַ דריי קליינע הייזלעך פאַר דריי פויערשע פאַמיליעס, די איינציגע איינוואוינער דאָרט, און אַף דער אַנדערער זייט טייך שטייט האַרט לעבן וואַלד איין איינציגע שטוב פון קיילעכדיגע בערווענעס מיט קליינע פענצטער און אַ הויכן, אַלטן דאַך. דאָרט זיצט חנא מליניצער מיט זיין הויזגעזינט, דער אַרענדאַר פון דער מיל, וואָס די חזקה אַף דער גרונדע גייט איבער אין זיין משפחה פון טאַטעס צו קינדער. איינגעצאַמט זעט מליניצאַ אויס ווי אַ נעסט, וואָס ליגט פאַרבאָרגן אין אַ ווינקעל, אָפּגעריסן פון דער וועלט, ווייט פון מענטשן און פונ'ם טראַקט, נור קליינע שמאָלע וועגלעך שלענגלען זיך דורך דעם וואַלד דורך טאָלען און בערגלעך און פירן צו דערפער, וואָס ליגן צעווייט אַרום און אַרום. און ווען מענטשן זענען דאָ זעל-

[1]) דאָס ערשטע קאַפּיטעל. —

טען, עס רעש'ט ניִשט, ס'קאָכט ניִשט ווי אין שטעט, דערפֿאַר
שוויִבלט און גריבלט דאָ אין די וועלדער, אין די זומפּען און
פֿעלדער אַלערליי באַשעפֿעניש, חיות און עופות; דערפֿאַר לאָזט
זיך דאָ הערען אַלערליי קולות: אַ געזאַנג פֿון פֿייגעל, אַ קראַקען,
אַ קוואָקען, אַ שמוצערן, אַ גריִלצעדיגע זומער, אַ וואָיען, אַ הײַלען
פֿון הונגעריגע וועלף ווינטער און אַמאָל אַ ברומען פֿון אַ פּער
בלאָנדזעטען בער אויך — און אין דעמדאָזיגען קאָנצערט פֿאַר
טראָגט זיך אַ רוישען פֿון'ם וואַסער באַם אַראָפּפֿאַלען אַף די רע-
דער, אַ קלאַפּען, אַ מאַלען פֿון דער מיל”.

„ס'איז אחרון על פּסח — אַ שיינער, אַ וואַרמער וועכנע-
טאָג”. — „דאָס גאַנצע הויזגעזינט דעם אַרענדאַרס איז איצט איִנדרויסען.
חנא זיצט צושפּיליעט אַף דער באַנק לעבען דער שטוב, קוקט אַף גאָנס
שיין וועלטעל און גענעצט”... — „די קינדער אַרום איִם שטייען און
שמועסען תּוכזאַכען: וועגען אַ גרעבליע, וואָס האָט ערגיץ ניִשט ווײַט
פֿונדאַנען אָפּגעריסען; וועגען דעם פּאָרען אַהין אין שטעטעל מאָרגן
פֿריִ, אײַנצוקויפֿען דאָרט פֿאַר דעם פּריץ און אויך נאָר זיך נייטיגע זאַ-
כען”. — „די יונגערע לויִנען אַרום פֿריי און זענען שטאַרק באַשעפֿטיגט:
אַ טייל שטייען אַפ'ן בריקעל לעבען דער מיל, קוקען, ווי דאָס וואַסער
לויפֿט דורך די אָפֿענע זאַכטאַווקעס, פֿאַלט אין איין גוס, ווי איין שטיק
גלאָז, אַראָפּ טיף אונטען מיט אימפּעט, מיט גערויש, און צושפּריִנגט איִן
טויזענט קליינע עפּ-יצלעך, שפּילענדיג אַקעגען דער זון אין אַלערליי
קאָלירען, ווי בריליאַנטען. ווידער אַ טייל שטעלען-אונטער שיסעלעך
לעבען בערעזענע ביימער, פֿון וועלכע עס ריִנט, דורך אַ געמאַכט שפּעל-
טעל אין זיי, אַ געשמאַקער, קלאָרער זאַפֿט”. — „די שקאַפּע, אַ זקנה
פֿון אַ יאָר דרײַסיג, בלינדלעך אַביסעל, ליגט, מחילה, צולייגט אַפ'ן
גריִנעם גראָז אַקעגען, קײַקעלט זיך און גלייכט זיך אויס די אַלטע
קראַנקע ביינער”. — „צוציק, דער הונט, אַ דיקבײַכיגער מיט קורצע
פֿיס און שוואַרצע פֿלעקען אַף דער שמוציגער ווײַסער פֿעל,... פֿאַרדרײַסט
דעם ווײַדעל, טאַנצט, שפּריִנגט משוגענערווײַז אַהער, אַהין, אונטערפֿי-
שטשענדיג עפּעס אַף אַ מין משונה היִנטיש קול”. — הקיצור: „אַלע זע-
נען פֿריילעך, זעען אויס יום-טוב'דיג”.

און „היִנטער דער שטוב” — „די צווייטע זייט פֿון מעדאַל”, ווי
מ'קען דאָ וועגען דעם זאָגען, שפּילט זיך צאָפּ אַ שטילע פֿאַמיליענדראַ-
מע. — דאָרט, „אַף אַ פֿרייערינעם פּלאַץ אין וואַלד”, „זיצט אַף אַ שטיק

קלאָץ פֿון אַ גרויסער אומגעפֿאַלענער סאָסנע חנא מליניצערס ווײַב". — דאָס איז ניט „די ברייטביינערדיקע, די יאָדערדיקע טויבע-סאָסיע, וואָס אירע הענט, איר פּנים זענען עפּעס מגושם: פֿאַרברענט, פֿאַרבראָטען פֿון דער זון" — און: „גייט זי — איז געגאַנגען מ'פֿילט. אַז זי שטעלט אַ פֿוס; רעט זי — איז גערעט מיט לעפֿצען, אַף דער געמבע". — דאָס איז שׂרה, — „די איידעלע, די שוואַכע", וואָס „האָט קליינע, ווײַסע הענט מיט דינע בלויע עדערלעך, אַ פֿאַרפֿרומט בלייך פּנים מיט דינע ליפּען — אינגאַנצען עפּעס אַ רודניות. און אַז זי גייט, דאַכט זיך, זי שוועבט". — ר' חיים איז יינגערהייט אַוועק פֿון דער וועלט, חנא איז געבליבען אַן אַלמן, — און די נויט, וואָס נרעכט אייזען, האָט געטריבען שלמהלעס שיינע, צאַרטע מאַמע צו ווערען דעם אַרענדאַרס צווייט ווײַב. — לאה, די טאָכטער, „אַ ווײַבעל פֿון עטליכע און צוואַנציג יאָר", איז געק מען צוגאַסט אַף פּסח. איר איז שלעכט אין שטאָט, נור אויך דאָ איז איר ניט גרינג אַפֿ'ן האַרצען. זי רעט ניט דער דעליקאַטער כאַראַקטער לאָזט ניט, אָבער „דאָס מאַמעס האַרץ פֿילט — אַז דער טאָכטער איז שווער. זי זיצט דאָ ווי אַף שפּילקעס. זי שווײַגט, און די אויגען זירע רעדען, איטליכער בליק איז אַ שמאָך, איטליכע מינע איז פֿול מיט פֿאַרדראָס, ביטער ווי גאַל". — און שׂרה בזוואַשט זיך מיט טרערען: „געוואַלט, איך האַלט עס ניט אויס, עס שנײַדט מיר ביז אין דער זיבעטער ריפּ. ווי איז דער מאַמע, וואָס האָט די ווייסטע מאַמע געקענט טאָן, בעסער מאַכען? ס'איז מיר אויסגעקוכען כאָטש לייגען זיך, שונא ציון, און שטאַרבען, אויסגיין פֿאַר הונגער. או וואָס וואָלט געוואָרען פֿון די ברעקלעך קינדער?". —

דאָס אומעטיגע, מיט צער און טרערען דורכגעווייקטע געשפּרעך קייטעלט זיך, שטיל, נאַטירלעך. — ווו האָט ש. י. אַבראַמאָוויטש אונטערגעהערט דעם פּראָסטען, לעבעדיגען, באַהאַרצטען לשון? ווער האָט אים אויפֿגעדעקט דעם סוד פֿון לײַכטען, אײַנפֿאַכיגען, און דאָך געוואַלטיג קאָנצענטרירטען, ווי גאָלדענע מטבעות געגאָסענעם און געזיגעלטען דיאַלאָג? — ס'איז אוממעגליך אין ווערטער איבערצוגעבען דעם גאַנצען צויבער פֿון דעם סטיל, אין וועלכען די פֿאַמיליענסצענע איז אויפֿגעשריבען. — דאָס דאַרף מען פֿילען.

אַף צוויי בלעטלעך סך הכל, אָבער דאָך אַף דעם שטאַרקסטען אופֿן, איז געשילדערט דער שרעקליכער חורבן פֿון ר' חיים'ס שטוב. פֿאַר וועלכען עס שטייט שלמה'לע, אַ 17-יעריגער בחור, טראָגענדיג אין

האַרצען, ווי די שוועסטער זײַנע, אַ טיפֿע וווּנד — אַ בײַסיִגען טרויער נאָך דעם, וואָס איז אַזוי אומגעריכט אַוועק און וועט שוין צוריק ניט אומקערען, — און האָבענדיג, אויסער דעם, זייער פיל מיט זיך צו טאָן. ...אַרומגעוואַלגערט זיך אין די ישיבות. אויסגעשטאַנען חרפות און בושות. געקוימען צו דער מאַמען... צום שטיפֿפֿאָטער. — אַ גאַנצען ווינטער פֿאַרבראַכט אין לערנען. „פֿלעגט אויפשטײַן פֿאַרטאָג, לערנען גמרא פֿאַר זיך און באַטאָג — מיט די קינדער". — „נור די לעצטע צײַט ווי עפּעס איבערגעביטען געוואָרען. די גמרא אין דער זײַט, תּמיד פֿאַרטראַכט, שרײַבט, טענטעלט", — ווי שרה דערציילט פֿאַר לאה'ן. דערהויפּט, „זינט ס'איז וואַרעם געוואָרען, עס האָט אָנגעהויבען אומעטום צו וואַקסען, צו שפּראָצען, בלאָנקעט ער זיך שטענדיג איינער אַליין אין וואַלד אַרום. אַלץ פֿאַרטראָגען, פֿאַרפלאַמט".

אַ טיפֿער פּרט איז עס, וואָס א ב ר א מ אָ ו ו י ט ש האָט דאָס ערשטע קאַפּיטעל פון זיין לעבענסגעשיכטע אָפּגעגעבען דער צײַט, ווען ס'האָט אין אים דערוואַכט ד ע ר ש ר י פ ט ש ט ע ל ע ר. דאָס 17-טע יאָר — אַ קריטיש יאָר פֿאַר דער פּסיכיק פון יעדען בחורעל, — און אין שלום-יעקבס איבערלעבען איז דאָס געווען, פֿילײַכט, דאָס קריטישסטע יאָר. — דערזען די פֿאַלשקײַט פון זײַן ביזהעריגען וועג: „געגוג געשוואַרצט דאָס פּנים, געגעסען טעג, געקוועטשט די באַנק, געריבען זיך. רײַבען זיך ווײַטער דאָרט, ביז איך וועל מיך אויסרײַבען און ווערען אַ שמאַטע — פּעו! גענוג אויסגערײַבענע שמאַטעס בײַ אונז אָהן מיר אויך"... — בליגד, אומבאַוווּסטזיניג נאָך, זיך אומגעקערט מיט'ן געזיכט צו זײַן ריכטיגען וועג, צו זײַן אמת'ן לעבענסציל, צו זײַן ווירקליכען באַרוף.

און סימבאָליש אַפּ'ן העכסטען גראַד איז עס, וואָס שלמהלע, — שלום-יעקב, הייסט עס, — ווײַזט זיך פֿאַר אונז אין דעראָזיגער גרויסער — פֿאַר דער יידישער ליטעראַטור הייליגער, — מינוט — אַפּ'ן פּאָן פון אַ נרעכטיגען לאַנדשאַפֿט, צווישען די יערענדיגע ווילגערובען און אויפגערעגטע שאַפֿונגסגערוישען פון אַ שײַנעם פרילינגטאָג.

„די גילדענע זון האָט באַם אויסגיין צוריסען, צוטריבען די גרויע וואָלקענס אין דער לופֿט און מיט איר ליכטיג פּנים אַראָפּגעקוקט פונ'ם בלויען הימעל מילד, פֿריינטליך אַף דער ערד. גאָטס באַשעפעניש, אַלע פון גרויס ביז קליין, האָבען אויפגעכאַפּט זיך פונ'ם לאַנגען ווינטערשלאָף, לעבעדיג פריילך, זיך גענומען

איטליכער צו זײַן זאַך. פריש־געלע בלומען שטעקען אַרויס די קעפּלעך פון צווישען די יונגע גרינע גראָז, קוקען אַרויס און מאַכען חן. ווערבעס באַם טײַך כאַפּען זיך אָנטאָן זײער נײַ־גרינע זופּיצע, שפּיגלענדיג זיך אין דעם וואַסער ריין קלאָר ווי זילבער. פון די ווײַטע וואַרעמע לענדער, דאָרט אין דער פרעמד, קומען עופות טשאַטעסווײַז צוריק אַהער אין זײער רו אַרײַן. ווילדע גענז פּליסקען זיך ערגעץ צווישען וויספּעס דאָ אין טײַך. ווילדע קאַטשקעס דרײען זיך אַרום דעם טשערעט, אַרויס, אַרײַן, מיט אַ געהילך, אַ געשווישטש. שוועלבעלעך פלאַטערען, שוועבען אַהין, אַהער אין דער לופט, שטאַרק פאַרטראָגען אין דעם בויען, פאַרריכטען נײַע און אַלטע נעסטער. ברוך הבא, דאָס אַלטע באַקאַנטע פאָרפאָלק בושעלס איז אויך למזל דאָ, אין אַ גוטער שעה. זי, די בושעליכע, שטײט אַף אײן פוס, דאָס קעפּעל אין דער זײַט, שטײט, באַטראַכט איר אַלטע נעסט אַף אַ שפּיץ בוים, און ער, אַף די לאַנגע שטעלצען, שפּאַצירט זיך האָפּנדיג אַף דעם זומפּ דאָרט, צוקוקענדיג זיך צו אַ קאַליושע, ווו עס שפּרינגען, קוואַקען זשאַבעס, און פּלוצים פּיק־פּיק, אַ כאַפּ אין דעם רויטען ווײַטען פּיסק אַרײַן... ס'איז אַ לעבען, אַ פרײד, אַ פליעניש, אַ זוושעניש. אַ געזינגערײַ, אַ געשווישטשערײַ אומעטום".

און אויך אין דער יונגער נשמה פון געבוירענעם פּאָעט האָבען אָנגעפאַנגען צו שפּראָצען דופטיגע בלומען פון דיכטונג, און טרוימען, ווי טשאַטעס שײנע פײגעל, מיט אַ געהײמניספול צוויטשערן, — נעסטען צו בויען.

אַבראַמאָוויטש דערצײלט נישט וועגען דעם דירעקט. פאַר אים איז דאָס אַ זאַך, וואָס ס'פאַרשטײט זיך פון זיך אַלײן. ער האַלט, קענטיג, אַז געניע פירושים זענען איבעריג. צו וואָס דען האָט ער אָנגעוויבען דאָס יוערק מיט דער קלאַסישער שילדערונג פון פרילינג, דורכפירענדיג דאָס „בחוש־על מיט געגרײזעלטע האָר, אַ הויכען שטערען און ברעענדיגע אויגען" דורך דעם זעלטענעם פּײזאַזש? דערמיט גופא איז דאָך שוין אַלץ געזאָגט: אָט איז זי — די ריכטיגע אײנפאַסונג פאַר דעם אײדעלשטײן.

ס'איז אַ סימן פון אויבערפלעכליכער באַציונג, ווען מ'איז יוצא

מיט דער בלויזער פראַזע: „אַבראַמאָוויטש פילט און ליבט די נאַטור". — די ווירקונג, וואָס גאָטס וועלט האָט געהאַט אַף דער פסיכיק פון אונזער גרויסען דיכטער, איז געווען אַזוי אימגעהייער מעכטיג, טיף און דורכדרינגליך, אַזוי דערשיטערענדיג און פאַרקנעכטענדיג, ווי עס איז זיך גאָר שווער אויסצומאָלען. כאַראַקטעריזירענדיג דעם מחבר פון „פישקע דעם קרומען", ציי אַלס מענטש, ציי אַלס קינסטלער, מוז מען אַרויסגיין קודם-כל פון זיין אויסערגעוויינטליכען, כמעט מיסטישען, כמעט רעליגיעזישען צוזאַמענבונד מיט דער נאַטור. די טיפסטע וואָרצלען פון אַבראַמאָוויטשס שטאָקרייכער, פילקאַנטיגער, אָבגרינטליך-וויזער פערזענליכקייט, דאַרף מען זוכען אין אָט דעם מערקווירדיגען צוזאַמענלעבען און צוזאַמענפילען מיט גאָטס וועלט און מיט דעם, וואָס האָט זי באַשאַפען און פירט זי אָן.

אַבראַמאָוויטש אַליין, איינקוקענדיג זיך אין זיין „איך", אַנאַליזירענדיג זיין אינערליך וועלטעל, נאָכשפירענדיג די געהיימע וועגען נו זיין גייסטיגער אַנטוויקלונג, — קען נישט אָפּווענדען דעם געדאַנק זיינעם פון דער געוואַלטיגער, פון דער אַנטשיידענדיגער ראָלע, וואָס די נאַטור מיט אירע כשופען האָט געשפילט אין דער געשטאַלטונג פון זיין וועזען, אין דער דערוואַכונג און אין דער פאָרמירונג פון זיין באַוווסטזיין.

אין דער, אויוועין איייניגע מאָל שוין דערמאָנטער און ציטירטער, הקדמה — „אמר מענדעלי" — צו „שלמה ר' חיים'ס", געפינען מיר די פאָלגענדיגע זייער-זייער וויכטיגע שטעלע, אין וועלכער ר' שלום יעקב דערציילט, ווי ער האָט דאָס ערשטע מאָל אָנגעהויבע זיך צו דערקענען:

— „ס'איז פרילינגסצייט. פלוצלינג ווערט אַ כמאַרע און צווישען גערטנער אַף פריש-גרינעם גראָז לויפט זיך אַ ייִנגעלע באָרוויס אין איין העמדעל מיט אַ היטעלע אַפ'ן קאָפּ. לויפט געשווינט, אָפּשטעלענדיג זיך צווייילען, די אייגעלעך וואַרפען זיך אין אַלע זייטען, און די אויערלעך הערען-צו אויפגעשטעלט ווי בײַ אַ העזעלע. יענץ קינד — דאָס בין איך מיט מיין כבוד אַליין. דאָסמאָל עפּענט זיך מיר צום ערשטען מאָל אויף די אויגען מיינע, און איך אַנטפלעק מיך צו מיר אַליין אינגאַנצען ווי איך בין — איך אַנטפלעק מיך און בלייב פאַרגאַפט אַף

דעם בילד, וואָס שטייט פאַר מיר. איינער אַליין געפין איך מיך דאָ, קיין לעבעדיג באַשעפעניש אַרום נישטאָ. נור הימעל און ערד. אַ פלויט פון איין זייט, אַ פלויט פון דער אַנדערער זייט. אָט גיט אַ זעץ, אַ קלאַפּ אויוועו אינדערהייך. דאָס קול קייקעלט זיך, אין ענדע וועלט צופאַלענדיג זיך אַף אַ סך שטאַרקע קולות דאָרט, און פייערדיגע שלאַנגען פליען מיט אַ צוק אין הימעל. — אָט דאָס קלאַפּען רעדער פון גאָטס רייטוואָגען, טראַכט איך באַ מיר. גאָט פאָרט עס דאָרט אין הימעל, טראַסקעט מיט דער בייטש אַזש פונקען פליען. אַ זייל פון שטויב הייבט זיך אויף פון דרערד, עס יאָגט זיך, עס דרייט זיך ווי אַ דריידעל. נור באַלד גיט אַ גאָס אַ רעגען, אַ ליבער וואַרעמער רעגען גאָר אַ דערקוויקעניש. גרויסע טראָפּענס פויקען אַזש אַף גריזוואַרג אין די גערטנער: רעטעכלעך, ציבעלע, קנאָבעל, יונגעטשקע, בייגען אײַן די קעפּעלעך, ווי קינדער באַם מאַמען אין שויס, און צוואָגען זיך מיט פאַרגעניגען. אינדרויסען לויפען פון הונדערטער ערטער קליינע רינעלעך, נעמען זיך אַפּ'ן וועג צונויף, פליסענדיג ווייטער, ווייטער, זוזענדיג אין די אויערן. און אָט טוט זיך אַ ווייז די ראָד פון זיין רייטוואָגען, אַ ראָד אַ גרויסע דאָרט אין הימעל. נור אָבער אַ האַלבע זעט זיך אַרויס וונדערשיין געפאַרבט, אַ פאַרגעניגען צו קוקען, און עפּעס אַ ליכטיגע שיין אַנטקייגען. די זון גייט אַרויס דאָרט פון אונטער דער ראָד, ווי אַ חתן פון אונטער דער חופּה, גיט אַ קוק צו דער ערד, — שיינט זי, אַ ווונק צו די וואָלקענס — ווערען זיי רויט...

„דאָס איז דער אָנהייב פונ'ם דערקענען מיך אַליין, גאָט און די וועלט זיינע. מיט דונערן און בליצען איז מיר דאָס אַלצדינג אַנטפלעקט געוואָרען צום ערשטען מאָל, און דאָס מענטשליכע פאַרשטאַנד האָט אין מיר אַ שיין געגעבען דורך דעם שטורעם. אָט דאָס וו-דערליכע בילד האָט זיך מיר איינגעשניטען אין האַרצען, אייביג וועל איך, וויל איך עס נישט פאַרגעסן. די גאַנצע פאַנאָראַמע פאַר מיר, און דעם לשון פון דער נאַטור אַרום מיר האָב איך דאַמאָלסט פאַרשטאַנען און האָב עס געפילט מיט'ן האַרץ פון אַ אומשולדיג קינד. איך האָב

פֿאַרשטאַנעם דעם לשון פֿון די קרייטעכצער און געוועקסען פֿון גאָרטען, דאָס ליד, וואָס די רינעלעך וואַסער פּלאַפּלען, און וואָס פֿראָש קוואַקעט, ליגענדיג אין בלאָטע ביז'ן האַלז, אויסשטעלענדיג אַ פּאָר גרויסע אויגען — האָב איך גוט פֿאַרשטאַנען, איך האָב דאָך איר אָפּגעענטפֿערט קוואַקענדיג אויך אַף אַ קול ווי זי. און אַז איך בין געקומען אין הויף פֿון אונזער הויז, איז אַרויס דאָס קעלבעל פֿונ'ם שטאַל, אויסגלייכענדיג די ביינער, אַראָנלאָזענדיג דעם קאָפּ און אויפֿהייבענדיג דעם עק, און געמעקעט, און ס'איז אויך אַרויס די הון מיט אירע קינדערלעך און געפּיקט אין מיסט פּישצענדיג, און דער האָן גייט-מיט פֿאַרויס קוממיות זייער הופֿערדיג און מאַכט קוקעריקו. אויך די קאַץ זע איך, ווי זי גייט צו'ם פֿונ'ם דאַך, קראַבאַקעט זיך אַ ביסל וואַנט און מיאַוקעט. האָב איך געוווסט, וואָס זיי ווילען, און האָב איטליכען אָפּגעענטפֿערט אַף זיין לשון: געמעקעט, געמיאַוקעט, געפּישצעט הויך אַפֿ'ן קול". —[1]

אַלץ דער פֿרילינג, דער גרויסער כשופֿמאַכער! — אין פֿרילינג זיך צום ערשטען מאָל באַמערקט, גאָט און די וועלט זיינע דערשפּירט. — אין פֿרילינג — דעם ערשטען שאַפֿונגספֿיבער איבערגעלעבט, אַף די פֿליגעל פֿון דער פֿאַנטאַזיע הויך אויפֿגעשוועבט און וויים, אַפֿ'ן האָריזאָנט, זיין שטערען אַנטדעקט. —

...דאָס ערשטע קאַפּיטעל אין „שלמה ר' חיימ'ס" — דאָס איז די אמתע אידיליע, אין איר אורשפּרינגליכער גריכישער פֿאָרם. אַ שטיל, פּראָסט לעבען אַ'ן שויס פֿון דער נאַטור — און אין דעם געמעל מיניאַטורען איינגעשפּרענקעלט, וואָס זייער אינהאַלט: צרות, פּיין, ליידען. —

אין דער רעם פֿון חנא מלינצערס ווילבאַשטאַנד אין דעם געבענטשטען ווינקעלע, „האַרט לעבען וואַלד", „אָפּגעריסען פֿון דער וועלט", — אַ נאָוועלישער עפּיזאָד: די דראַמע פֿון דעם פֿאַרשטאָרבענעם ר' חיימ'ס הויזגעזינט. — ווי פֿאַרבייגייענדיג. — און גלייך אָפּגעריסען, צוריקגעקערט צו די שטילע בילדער. — עס „פֿאַלט צו די נאַכט. שטילער, שטילער ווערט דאָס גערויש, דאָס געציוימעל אַרום און אַרום. איינס נאָך דאָס אַנדערע צינדען זיך אָן שטערענדלעך אין הימעל. וואַלד און

[1]) ז"ז XX — XXII. — ווו שפּאַצירט, איז עס פֿון מיר. —

פֿעלד שווײַגט. אַלצדינג דאָרט רוט. עס גלעט זיי, פֿאַרוויגט
מילדע וואַרעמע ווערסנעווינטעל. דער סאָלאָוויי זינגט זיי אַ ש
זשאַבעס קוואַקעז, דערציילן זייערע אַלטע מעשיות — און גאָ
שעפּעיש שלאָפֿט. עס שלאָפֿט אונטער דעם שאָטען פֿון ביימער און
אויך דער טײַך, איבערגעדעקט מיט טומאַן. שאַ, שטיל, נור וואָ
טוט זיך אַ וואָרף פֿון אונטען אַ פֿיש און דערלאַנגט אים אַ פּאַט

און „מאָרגען גאַנץ פֿרי האָט פֿון מלינישאַ זיך געלאָזט אַ
וועלכען עס האָט געשלעפּט מיט איר כבוד אַליין די אַלטע שקאַ
„א ו י ו ו ע ן א י ן ו ו אָ ג ע ן אַ ף פּ ע ק ל ע ך ז אַ כ ע ן
אַ ג ר ו י ס ע ן ק י ש ע ן ז י צ ט ל א ה". — דידאָזיגע
איז דאָס איינציגע אָנצוהערעניש אין דעם בילד אַף די נעכטען
קומענע דראַמאַטישע סצענ. — מיט אמת העלעניש רויקייט
וואָרען קינסטלער איז אַבראַמאָוויטש שוין צוריקגעקומען צום פּ
גלייכגעוויכט. זיין אויג האָט זיך שוין אָפּגעוועגט פֿון דער אומגל
פּרוי, — צוגעצויגען פֿון דער סביבה, וועלכע זיי מאָלעריש
אַרויפֿגענומען ווערען אַפּ'ן לייווענט: „איינער פֿון חנ
זיצט אַף דער קעלניע, מיט אַ בייטשעל אין דער
גלאַט אַזוי זיך, פֿון יוצא וועגען, נישט צו באַליידיגען דערמיט
די זקנה, נעבעך, וואָס איז כמעט צווייִמאָל עלטער פֿון אים או
נאָך דעם זיידען זיינעם, עליו-השלום, געפֿירט. זי גייט זיך איר
לאָסען, העצקענדיג זיך שיינק פֿיין, ווי איר שטייט אָן. און צוצ
הונד לאָזט, ווי אַ טרייער געזעלען, זי נישט אָפּ: דאָ דרייט ער
אַקייגען, פּלאָנטעט איר זיך צווישען די פֿיס; דאָ הענגט ער
אַפּ'ן האַלז, אונטערשפּרינגענדיג און אָנהאַווקענדיג איר פּולע
דערנאָך טוט ער זיך העכדום-פּעכדום אַ יאָג, פֿאַרלויפֿט איר ד
העט-ווייט און שטעלט זיך וואַרטען אַף איר דאָרט, אַרויסשט
אַ צונג און מאַכענדיג מיט די זייטען". —

די זיבען דרוקזייטלעך פֿון ערשטען קאַפּיטעל זענען אַנ
צייכענטע אילוסטראַציע פֿון אַבראַמאָוויטשס מאַנערע צו שריי
„שלמה ר' חיים'ס". — גלייכצייטיג איז דאָס דער גלענצענדיגסט
טייר פֿון זיין באַרימטער פּראָזע און טאָר נישט פֿעלען אין ק
אָנשטענדיגער יידישער ליטעראַרישער כרעסטאָמאַטיע אָדער אַנט

צווישען דעם רינג הייזער אַפ׳ן מאַרק, דער שענצטער פּלאַץ אין דעם שטעטעל ק..., שטייט אַ הילצערנע שטוב מיט אַ גאַניקעל, כמעט איין פּאַסאָן, איין געשטאַלט מיט די אַלע אַנדערע הייזער דאָרט, נישט מער, וואָס זי איז אָפּגעטינקעוועט, ווייס אָפּגעשמירט פאָרענט אַף דער גאַס אַרויס. דאָס קליינשטעטעלדיגע, אַלטפּעטערישע לעבען איבערהויפּט און דאָס געביי פון די הייזער איז, קען מען זאָגען, ווי דאָס לעבען און דאָס בויען נעסטען בּאַ פייגעל, פראָכט, איין שטייגער, איין שניט פּאַר אַלע גלייך. עס וועט גענוג זיין, פון אַ זכר וועגען, אָפּצומאָלען איין הויז פונ׳ם רינג הייזער אין שטעטעל ק... למען ידעו דורותיכם״...

אַזוי הייבט זיך אָן דאָס צווייטע קאַפּיטעל. אין וועלכען עס איז דייטליך אָנגעוויזען זיין קולטורגעשיכטליכע כוונה, — און נאָך די שורות קומט אַ פראַכטפולע שילדערונג פון דעם אַמאָליגען יידישען באַווינעכץ, מיט זיין „סטיל״, חדרים, אַלקערלעך, קאַמערן, מיט זיין אויווען, רובע, פריפּיטשעק, קוימענדעל, מיט זיינע בענק, מיט זיין ווינקעלשאַפעלע, וואָס האָט געגלייזטע טירלעך, „פון וועלכע עס קוקען אַרויס אַ בעכער מיט קידושגלעזלען, אַ הדס׳ל פון דראָטאַרבעט, אַ חנוכהלעמפּעל, אַ פושקעלע פּאַר דעם אתרוג סוכות, אַ מייערקעפּעל אַף חידושים, אַ טאַץ מיט שעלכלעך אַף איינגעמאַכטס, טעמבעקאָווע און וואַרשעווער-זילבערנע לעפעל״... — „לאָזען קינדס-קינדער וויסען, אין וועלכע הייזער די ווידעס זענען געזעסען און האָבען אָפּגעלעבט זייערע יאָרען איבאַיינעם מיט קינדער, קליינע און גרויסע, און פאַרפאַלקען אַף קעסט!״ —

און אַזוי איז געווען זייער צייטפאַרברענג:

— „ס׳איז ווינטער, שבתצונאַכטס, נאָך הבדלה. אַפ׳ן „לוטש-ניק״ אונטער׳ן קוימענדעל, ברענט פריילעך אַ פייערל, וואָס פון צייט צו צייט ווערט עס אונטערגעהאַלטען מיט דינע טרוקענע שפּענדלעך. דעם פייערל אַקעגען, בּאַ אַ טיש, צוגערוקט צו דער וואַרעמער רובע, זיצט דאָס הויזגעזינט. אַ שכנה פון דער צווייטער שטוב, פול מיט נייעס ווי אַ פויק, איז אויך דאָ. מ׳וואַרפט זיך איבער מיט אַ וואָרט און מ׳פּליקט פעדערען. דערביי טאַקע לייענט איינס פון די קינדער פאַר די מעשה פון יוסף הצדיק מיט די ברידער, אַף עברי-טייטש. מ׳האָט הנאה, מ׳וואונדערט זיך אַף דער גבורה פון יהודה — פון זיינעם אַ געשריי ווערט שיר ניט

אַ תּל פון גאַנץ מצרים; די קאַץ זיצט צושאַרענדיג זיך צום אויווען, לעקט אַ קאַפּקעלע, מאַכט מיט די אויערעלעך און האָט, ווי עס זעט אויס, אויך הנאה. אין אויוועז הייצט זיך, עס קאָכט זיך וועטשערע, נור קודם־כל זיט דאָרט אַ טעפּעל קאַרטאָפּלעס, אַף איבערצוכאַפּען דערווייל. ר׳ חיים גייט הין און צוריק איבער דער שטוב, נאָך אין דער שבתדיגער קאַפּאָטע און זינגט זיך „אליהו־הנביא״ מיט גרויס געפיל. און ווי ער לאָזט אויס דעם סוף „במהרה יבוא אלינו״, גיך און באַלט קומט ער צו אונז, עפענט זיך די טיר און לייטישע מענטשען פונ׳ם שטעטעל קומען אַריין — אַ גוטע וואָך, אַ גוט יאָר!״ —

דאָס איז די התחלה פון דריטען קאַפּיטעל, אין וועלכען עס ווערט פאָרגעשטעלט, — ווי דער פּאַרפאַסער אַליין רופט עס אָן — אַ „סצענע״ אין שלהמהלכס טאַטענס שטוב. — אַ שבתצונאַכטיגער שמועס פון די ק...־ער בעלי־בתים, באַ אַ זלעזעל „שפעציעס״ — „וואָס אַ כפרה פאַר זיי טיי״, מיט שטיקלעך קאַנדעלצוקער, וואָס אַ כפרה דערפאַר היינטיגער צוקער״... מ׳באַקלערט די שפּאַגעלנייע „גזרה פון די קליידער: יידען זאָלען זיך אָנטון דייטש: אַ קאַרטוז מיט אַ דאַשיק״... — וואָס קען זיין דער „שפּיץ״ פון דעם אויפטו? — פיינע יידען מיט בערד שאַרפען זיך די מוחות, זאָגען אַרויס השערות און סברות, דערציילען גאַנצע מעשיות, נאַטירליך, וואָס נישט געשטויגען, נישט געפלויגען. — אַ ב ר אַ מ אָ־ וו י ט ש גיט דאָס אַלץ איבער מיט זיין געוויינטליך „מילד־שטעכענדיג שמייכעלע״[1] אַף די ליפּען. וויפיעל בטלנות — אין דער „סמעטענע״ פון שטאָט! — גרויסע קינדער! — וואָסער אומבאַקאַנטשאַפט מיט דער אויסערליכער וועלט! וויפיעל נאַיווקייט אין די באַגריפען און אין דער פאַנ־טאַזיע! — נור דאָסמאָל איז דאָס באַרימטע שמייכעלע ווייניגער שטעכעדיג און מער מילד, ווי תמיד. ס׳לאָזט זיך דערקענען: דעם אויטאָר איז דאָך אָנגענעם, געמיטליך אין דער פאַרע פון די געקאָכטע קרייטעכצער, אין דעם רויך פון די פאַרצעלייענע לולקעלעך מיט זילבערנע דעקלעך און לאַנגע געפלאָכטענע ציביקעס. — פאָרט דעם טאַטענס, דעם שיינעם, גוטען, ליכטיגען טאַטענס שטוב! — און פאָרט — פ אַ ר ג אַ נ ג ע נ־ה יי ט — וואָז אַף אייביג פאַרשוואונדען און וועט שוין קיינמאָל נישט

[1] אַלע ווערק 1 ז׳ V. —

צוריקקע־עןֿ! — און נאָך: אַ אינטערעסאַנט ווינקעלע פֿון דער *פֿאָלקסנשמה*. אַף זונזערס אויגן ווערט אַ לעגענדע געבוירען. דער גרויסער קינסטלער קוקט זיך מיט נייגיר צו און לאָזט אונז אויך צוזען: אָט אַזוי ווערט פֿון אַ *היסטאָרישע געשעעניש*, ווען די פֿאָלקסמאַסע הייבט פֿין איס אָן געוואָר צו ווערען, — *פֿאָלקלאָר*; אָט אַזוי ווערט אַ אויסעראָרדענטליכער *פֿאַקט* פֿון ווירקליכען לעבען, ווען פֿאַר די אונטערשטע שיכטען זענען נישט קלאָר זיינע מאָטיוען, מיט *בבא־מעשיות באַוואַקסען*. דער ניט אַנטוויקעלטער מענטש האָט זיך זיין פֿילאָזאָפֿיע פֿון דער געשיכטע, — זי געפֿינט איר אויסדרוק אין דער פֿאָלקסשאַפֿונג, וואָס האָט אַ באַזונדער מין רייץ אין איר אויסטע־לישקייט, אין דער אומגעריכטקייט, קוריעזישקייט און פֿאַנטאַסטישקייט פֿון אירע איינפֿאַלען און המצאות. —

און נאָך אַ מענגע בילדער פֿון דער אַלטפֿעטערישער *יידישער לעבענסאַרט* גיט אונז „שלמה ר׳ חיימ׳ס“. — וויפֿעל *אַבראַמאָוויטש* האָט זי ניט געמאָלט אין די פֿריערדיגע ווערק זיינע, — דאָס איז אַ מאַטעריאַל, וואָס לאָזט זיך ניט אַזוי גיך אויסשעפּען.

אַלץ אויסצושרייבען איז אוממעגליך, — אַלס מוסטער בלויז איין בילד:

— „איינמאָל, אין אַ שטאַרק קאַלטער ווינטערנאַכט, אַז שלמה׳לה איז באַהאַרצט, ווי געוויינטליך, אַריינגעלאָפֿען אין שטוב, האָט מען אים באַלד אָפּגעשטעלט מיט אַ ביזז־זמעטיגער מינע, און דער „גוט׳ן אָוונט!“ איז אים געבליבען שטיין ווי אַ ביין אין האַלז. ער וויל אַרויס מיט עפּעס אַ וואָרט, נור מ׳ווייזט אים ווינקענדיג מיט אַ פֿינגער אַפֿ׳ן מויל — שאַ! ער זעט, ס׳איז עפּעס נישט גלאַט. אין שטוב איז טונקעל, די מאַמע איז נישטאָ, פֿון די מאַנסבילען אויך קיינער נישטאָ, די קינדער זיצען צושטערט, איטליכער פֿאַר זיך אין אַ ווינקעלע. וואָס זאָל ער נעבעך טאָן? ער גייט, פֿון קיינעם נישט באַמערקט, אַף די שפּיץ־פֿינגער און לעזערט אַ־ויף שטיל ווי אַ קעצעלע אַפֿ׳ן אויווען, כאָטש צו דערוואַרעמען אַביסעלע די נשמה פֿאַר קעלט. פֿונ׳ם אַלקערעל אַף יענער זייט אויווען — אַ חדרעל פֿאַר אַ פֿאַרפֿאָלק, פֿאַר דעם עלטערען ברודער מיט דעם ווייב — טוט

אים עפּעס שטאַרק אַ שײַן. ער ציט ליגענדיג זיך אויס דעם קאָפּ אַהין, גיט בגנבה אַ בליק און בלײַבט פאַרגאַפט, נישט קע־נען אַ רי״ר זיך צו טאָן מיט אַנ׳אבר. דאָס ווײַבערשע בעט דאָרט איז פאַרהאַנגען, זעט ער, מיט אַ פאָרהאַנג, אָנגעזעצט פון אויוועז ביז אַראָפּ מיט ברייוולעך שפּילקעס, וואָס פונקלען אַקעגן דער שײַן פון אַ וואָכיש ליכט (אַ גראָב־חלבדיג ליכט מיט אַ באוולענעם קנויטעל); די באַנק, וואָס לעבען דער רופע דאָרט, איז אָפּגערוקט און אַף איר אָרט איז אויסגעגראָבען אין דער ערד אַ גריבעל. אײַנער עפּעס פון אַ ווילד אויסזען האַלט אַ שוואַרצען האָן, רײַכערט קרײַטיכער אַזוינע און משוגענע העוויות. טוט אַ זעץ דעם האָן אין קעפּעל און לאָזט אַרויס אַף משונה קולות עפּעס ניט קײַן מענטשליכע ווערטער: „איה־כיה סטיטיה, אגרפּטי, מרום, שמריאל״; ער דרייט מיט די אויגען, בלאָזט, שעכ־טשעט: „מצפּץ, מצפּץ, מצפּץ, מצפּץ, מצפּץ, מצפּץ, מצפּץ, מצפּץ״, אַ טופּ געבענדיג מיט די פיס, אַ מאַך מיט די הענט, ווי ער ראַנגעלט זיך מיט עמיצען, און בײַ איטליכס „מצפּץ״ דערלאַנגט ער אַ דריי, אַ זעץ דעם האָן אין קעפּעל אַזוי. אַז ער פאַרגייט זיך נעבעך כאָרכלענדיג. פון אונטער דעם פאָרהאַנג הערט זיך אויך אַ שרײַען, אַ קרעכצען, וואָס רײַסט אויס אַ שטיק האַרץ. דער ווײַ־לע דער פאַרשוין צושטעלט זיך שטאַרק בייז, ציט אײַן דעם אָטעם אין זיך, קוועטשט זיך און לאָזט אַרויס ווי פון׳ם בויך עפּעס משונהדיגע ווערטער: „תלמכא חישא ובסוסביק פסלמניא״, כאַפּט דעם האָן בײַם גאָרגעל, דרייט מיט אים ווי צו כפרות, טוט אים אַ וואָרף אין גריבעל... פאַרשיט און — דאָס בענקעל שטייט טאַ־קע ווידער אַף זײַן אָרט... פון אונטער׳ן פאָרהאַנג גייט אַרויס אַ ביטער געשריי, צוגלײַך טאַקע אַ קוויטשעלע, אַ געוויין — מזל טוב! זאָגט עפּעס אַ יידענע און די מאַמע, צונעמענדיג אַביסעל דעם פאָרהאַנג און אַרויסשטעקענדיג די קעפּ, — אַ ייִנגעל, הלואי, אַף לאַנגע יאָר!״[1] —

ווי פריש אָפּגעמאָלט די סביבה, וואָסער זכרון אַף די פּרטים פון אַ מינוט, וואָס איז אָפּגעטײַלט פון אונז מיט 70 — 75 יאָר! —

[1] ז׳ 41פּ. —

און ווייט ר. דאס געניאלישע אויג פארמאגט דעם סוד אין דער־שיינונג צו זען אין די פארשידענסטע געשטאלטען אירע, אין אלע וואַ־ריאנטען, וועלכע מ'געפינט אין דער ווירקליכקייט, וואס דערלייזט, אין דער אמת'ן, נישט קיין סטירעאָטיפען און צייכענט אויס איטליכען עקזעמפלאר פון א טיפ מיט באזונדערע, נור פאר אים אליין כאראק־טעריסטישע ניואנסען. — אין דעם איינמאל אדער פילמאל שוין געשיל־דערטען ווייסט דער מחבר פון „ווינטשפינגערל" אפצוזוכען נייע זייטען, נייע שטריכען, באזיצענדיג פאר דעם אויך נייע ווערטער, — און מיט גע־וואַלטיגען אינטערעס לייענט זיך דעריבער אפילו דאס שוין באקאנטע, פארזיכטיג, חלילה א ווארט נישט איבערצוהיפערן, שלינגסטו א שורה נאך א שורה, מיט עונג, מיט פרייד, ווי די טראפענס פון א טייער, שמעקעדיג און געשמאק געטראנק עפעס. —

א גאנצע קאלעקציע איינגענארטיגע, זייער טרעפליך געפאסטע און מאדעלירטע פיגורען ברענגט צריין „שלמה ר' חיים'ס" אין די רייכע גאלעריי טיפען, אינדיווידועלישע פארטרעטען, וועלכע אבראַ־מאוויטש האט קונציג אינקרוסטירט אין די ברייטע געמעלדע פון דער יידישער לעבענסארט, וואס פילען אן זיינע אומשטערבליכע ווערק.

אנ'עפיזאדיש פנים: דער רירעוודיגער, צאפלענדיגער ר' יאסעל, דער אומגעדולדיגער, היציגער יודע-הכל, מיט זיין ציינפאלען איטליכען אין די רייד און מיט זיינע משונה-ווילדע גוזמאות.

לעבען אים קען אוועקגעשטעלט ווערען די „מייסטערין שרעקלי־כע נעשיות צו דערציילען", — יאכנע-סאסיע, „אדער לייבציכע, ווי זי האט געהייסען". — „גאט האט זי באשאפען אף דער וועלט", — זאגט דער מחבר, — „מיט דער איינציגער כונה אליין, כדי אויסצודריקען מיט איר גאנץ שארף, אין העכסטען גראד, א טייל פון יענע חפצות, וואס געפינען זיך בא ווייבער איבערהויפט צו ביסלעכווייז נור'ן זי „האט פארגעשטעלט מיט איר מיילכען די ווייבערשע תאוה — צו רעדען און צו בארעדען, נישט אויסצולאזען קיינעם און קיין זאך אין דער וועלט"; — „אוועקגענומען בא איר דידאזיגע איינציגע מעלה, וואלט זי געמעגט גארנישט געבוירען ווערען". — ווי נעמט מען זי, אבער, אט די יאכנע-סאסיע, די ארבעטצימער פון א ייד'. שען פאלקלאריסט! — „אין די לאנגע ווינטערנעכט פלעגט זי אפט קו־

זיצען זיצען באַ שרה'ן מיט עפּעס אַנ'אַרבעט, מײַנסטענס מיט אַ זאָק אין דער האַנט און האַלטען זיך עצות, צי ס'איז שוין צײַט אָנצוהייבען די פּיאַטע, צי דער אַף ווײַפּעל אײַגלעך אָפּצולאָזען דעם זאָק. דערבײַ האָט זיך איר נישט צוגעמאַכט דאָס מויל, געזעצט, באַרעט, דערציילט משונה-וואונדערלעכע מעשיות, וואָס זענען זיך פאַרלאָפען אין דער וועלט, אויך מיט איר אַליין און מיט איר זײַדען עליו-השלום, שווערענדיג זיך מיט כל השבועות, אַז אַלצדינג, וואָס זי דערציילט, איז אמת. פון איין מעשה איז זי איבערגעגאַנגען אין דער אנדערער, און אַמאָל האָט זי אויסגעמישט צוויי מעשיות אינאיינעם. כּדי וואָס מען זאָל נישט געווען רעדען, איז זיך עס נישט אויסגעגאַנגען אָהן לײַבציכעס אַ מעשה". —

אַ אינטערעסאַנטע דערשײַנונג פאַר דער יידישער עטנאָלאָגיע איז ר' אליי' בעל-שם, „אַ ייד מיט אַ ווילדער גרויער באָרד, איין אויג אַ בלינדס, דאָס אויסזען זײַנס שטאַרק-שטאַרק משונה, און געקוקט האָט ער ביז פון אונטער די לאַנגע ברעמען, האַלטענדיג אַביסעל אײַנגעבויגען דעם קאָפּ"... —

אַ פאַרטרעטער פון אַ נײַעם, ביז „שלמה ר' חיים'ס" נאָך נישט באַריהמטען סאָרט קומט-צו צו דער אומענדלעכער מחנה אַבראַמאָוויטשעס קבצנים אין דער פּערזאָן פון דעם קלאַסישען ר' נחום אויס רוזעוו. — „אויסגעגעבען די יונגסטע טאָכטער זײַנע און געבליבען אַף דער עלטער אַנ'אַלמן, האָט ער זיך פאַרנומען פאָרען בלי נדר שטאַרבען אין ארץ-ישראל". נור אַזוי ווי ביז דעם שטאַרבען באַדאַרף דאָך אַ מענטש האָבען צום לעבען, און אַ ייד — דערצו נאָך חתונה האָבען אויך, הײַסט דאָך עס, מ'באַדאַרף האָבען געלט, וואָס-זשע טוט מען? „בכן האָט רבי נחום געטון דאָס, וואָס אַנדערע יידען אין אַזאַ פאַל טוען — ער איז עטליכע יאָר אַרומגעפאָרען צווישען יידישע קינדער, פון איין שטאָט אין דער אַנדערער, זיך צו געזעגענען. ד. ה. נעמען שײַנע נדבות און מאַכען באַשטעלונגען, אויב עס לאָזט זיך נור, אַף ווײַטער אויך, אם ירצה-השם". —

זייער אַ כאַראַקטעריסטיש פּאָרעל זענען די צוויי חקרנים פון שטעטעל — לייזקע און אײַזיק.

„לייזקע איז אַ געוועזענער אַרענדאַר, אַ ישובניק, וואָס אַף דער עלטער האָט ער זיך באַזעצט אין דעם שטעטעל, כדי צו געפינען זיך צווישען יידען, הערען אַ „ברכו", אַ „קדושה" און לעבען, ווי גאָט

האָט געבאָטען... ליזקע קען בעל-הבתיש לערנען, קוקט-אַריין אין אַלטע יידישע חקירה-ספרים... ליזקע פאַררופט זיך אַלץ אַף אַנדערע חקרנים, אַף אַריסטו, אַף דעם „ספר הברית" וכדומה נאָך אַזעלכע, און ער אַליין איז נישט אַזאַ בעל-מוח"...

אייזיק, ווידער, איז אַ שייד, לערנען קען ער „דו׳א גאָרנישט" און „שטעלט נור אַף זיין שכל, ווייסט נישט פון קיין אַריסטו און גייט אין חקירה אַף זיין אייגענעם דרך".

צווישען די ביידע חקרנים „איז תמיד אַ שפּאַרעניש". — אַלס ביישפּיל ברענגט אַבראַמאָוויטש זייער ויכוח „איבער באַנקעס: פאַרוואָס שטייט אַ באַנקע צו פעסט צום לייב און פאַלט נישט אַראָפּ"? — דאָס איז איינע פון אונזער גרויסען קינסטלערס אייגענאַרטיגסטע הומאָרעסקעס. —

אַ באַזונדער אָרט אין דער סעריע פון אַבראַמאָוויטשס טיפּען פאַרנעמען ליפּע ראובנס און הערצעל קיילעס, — קינסטלערישע טאַלענטען, וואָס האָבען דאָס אומגליק געהאַט געבוירען צו ווערען אין דער אַלטער יידישער גאַס, ווו ס׳זענען נישט געווען די נייטיגע אָביעקטיווע באַדינגונגען, וועלכע זאָלען זיי געבען די מעגליכקייט צו ווערען דאָס, צו וואָס גאָטס גרויס גאָב האָט זיי באַרעכטיגט. —

וויפּיל אַזעלכע אומגליקליכע האָט געקענט די אַלטע יידישע גאַס! אַבראַמאָוויטש כאַראַקטעריזירט זיי אַלע אין די פאָלגענדיגע, געלונגענע און וואַרעמע ווערטער:

— ...„באַם אַרויסגיין פון גאָטס הענט אַהער, אַף דער וועלט, האָט זיי דער רוח, ווי אַ קערנדעל תבואה פאַרטראָגען ערגעץ אין אַנ׳עק, אין אַ וויסט אָרט, ווו עס איז נישטאָ די אַלע מיטלען, ווי געהעריג איז צום וואַקסען. דער גייסט אין זיי רייסט זיך, זוכט זיך ערגעץ אַנ׳אָרט, ווו צו ווייזען זיך פריי, צופירען אַביסעל די הענט — באַ אַ טייל, אָבער, ווערט ער, נאָך אַלע אומזיסטע מי, נאָך דעם אויסגליטשען זיך אַף שטיינער אין דעם וועג, אַלץ שוואַכער, און זיי ווערען אינגאַנצען אַפּהענדיג. זיי ליגען, פוילען, נעמען זיך אַמאָל אויך פאַר קרענקונג צו דער משקה, טויגען צו גאָרנישט און הייסען באַ דער וועלט: טויגעניכטסען, פאַרלוירענע מענטשען. ווידער באַ אַ טייל הערט דער גייסט טאַקע נישט אויף צו רייסען זיך אַרויס, עפּעס קאָכט עס, בורטשעט עס אין זיי, ס׳איז אַ שטענדיג קאָכעניש, אַ ראַנגלען זיך, אַ אינווייניגסטע נישטצופרידענקייט. פאַר עסעניש גייען זיי פונ׳ם

לײב אַראָפּ, זענען עפּעס פּאַראומערט, פּאַרטראַכט, דער גײסט לאָזט זײ נישט רוען, זײ כאַפּען זיך צו אַלצדינג, דאָ צו דער, דאָ צו יענער זאַך, נור איטליכע זאַך קומט אויס ענגע מ[illegible], עפּעס ווילד, ווי די נאַטור אַלײן, וואָס איז נאָך רוי, נישט באַאַרבעט"...

ליפּע ראובנס „איז געווען אַ דאַרער, אַ קורצזיכטיגער מיט אַ בלײך פּנים, אַ שטילער, אַ גוטער און זײער באַליבט בײַ איטליכען אין דעם שטעטל. זײַן כאַראַקטער, זײַן וווינונג, זײַן שטײגער לעבען, זײַן טאָן און אַלץ מיטאַנאַנדער האָט באַשײמפּערליך געוויזען אַז אין אים איז דאָ דאָס פּינטעלע, דער ברען פון אַ קינסטלער. ער האָט געהאַט אַ האַנט צו שניצען, צו מאָלען, צו שרײַבען און צו קריצען אַף קופּער און אַף שטײנער, נישט צו מאַכען זיך דערויס אַ פּרנסה, נור גלאַט אַזוי, ווײַל דאַס איז געווען זײַן בעסטער פאַרגעניגען; ווײַל עס האָט אים דערצו עפּעס געטריבען, און ער האָט באַדאַרפט, געמוזט מײַסטערן. בײַ דעם שטעטעלדיגען עולם ייִדען האָט ער געהײסען אַ בריה צו אַלצדינג, אַ קענער, עפּעס גאָר אַ שרעק — און זײ האָבען בײַ איטליכער געלעגענהײט זיך מיט זײַן בריהשקײט באַנוצט. מ'האָט אים ככבֿד געווען מיט שניצען דעם אָרון-קודש, מאָלען אַ „מזרח", שאָגען מצבות, קריצען חתימות. מײדלעך, כלות, פלעגען אים מטריח זײַן, מיט זײַן גוטען ווילען צו מאַכען פאַר זײ מוסטערן, צײַך קײטעלטיכלעך, אַף העפטען, אויסנײען פאַר זײערע חתנים תפילין-זעקלעך. —

הערצעל קײלעס איז „אַשפּירט, באַם רעדען בײַט זיך אים די שטימע, און ער גיט פון זיך אַרויס משונהדיגע קולות, אַמאָל אויך מיט אַ קוויטש. דער שמועס זײַנער איז געהאַקט, געבראָכען, לאָזט זיך אויס, פאַר גרויס אײַלעניש, מיט אַ ווונק, אַ מאַך מיט דער האַנט. נור עפּעס נישט אַזוי ווי ער וויל, קאָכט ער, זידט און צאַפּעלט מיט אַלע גלידער, אײנגאַנצען טאַקע אַ פּאָעט מיט די בײנער, אַזוי משוגע, אַזוי קאַפּריזנע, אַזוי אויפגעבראַכט ווי אַ פּאָעט. — און באמת האָט אין אים עפּעס אַזוינס געגוטשעט — עס האָט אין אים געשטעקט אַ גײסט פון אַ קינסטלער. דערדיגער גײסט זײַנער האָט אינווײניג אין אים ווי דער סמבטיון נישט גערוט. זיך געריסען מיט אַלע קרעפּטען אַרויס, זיך אַרויסווײַזען אין אַלערלײ האַנטאַרבעט. די סטאָלערײַ איז בײַ אים געווען נישט אַזוי וועגען דער פּרנסה, ווי צוליב דעם פאַר-

נעניגען, וואָס ער האָט דערינען געהאַט — צו מאַכען אַ כּלי. ער האָט גענומען אַוועקזיצען איבער אַ שטיקעל אַרבעט מער ווי פיל מ׳באַדאַרף. פאַרציירען עס מיט צאַצקעס, שניצערייַ, כאָטש יענער דאָז גאָר אַזוי פיל נישט פאַרלאַנגט. נור צוליב דעם אַליין, עס זאָל זיין שיין". —

הערצעל קיילעס איז געווען דער איינציגער ייד אין שטעטעל — ניט רעכנענדיג, נאַטירליך, דעם כּלי-זמר פייטעל, — וואָס האָט געשפּילט פידעל. — ער איז אויך אַן אויסנאַם אין ק... דערמיט, וואָס ער האָט „ליב געהאַט אָפּגעבען זיך מיט זייען און פלאַנצען באַ זיך אין גאָרטען". בכלל איז זיין „שטייגער לעבען איבערהויפּט נישט געווען לייטען גלייך, ווי באַ אַנדערע יידען": 1) הערצעל האָט נישט געהאַט קיין שענקעל אין שטוב; 2) הערצעל האָט פאַרמאָגט, אויסער קי, באָך אַ פּאָר אָקסען און אַ פערד אָף צו אַקערן זיינע פעלדער, און זאָגאַר אַ הונט, דעם איינציגען יידישען הונט אין שטעטעל; און, ענדליך, 3) הערצעל האָט זאָגאַר דערוועגט זיך צו גיין אין שול אַריין זייער זעלטען. — קורץ, דאָס איז געווען אַ מענטש מיט אַן אייגען פּנים און מיט אַ פעסטען שטעל, אַ פרייער זעלבסטשטענדיגער גייסט, — אַ יחיד, וועלכען עס איז אוממעגליך אויסצומישען מיט׳ן כּלל.

...מיט אַ וואונדערבאַרען אַרטיזם זעגען די אַלע פיגורען אויסגעקנאָטען. פּראָסט, נאַטירליך פליסט אַבראַמאָוויטשס דערציילונג, — אין די פאַרשוינען זיינע וואַקסען אויס פאַר אונזערע אויגען ביז אילוזיע לעבעדיג, — איטליכער מיט זיין געזיכט, מיט זיין שטאַלט, מיט זיינע מאַנערען, מיט זיינע מינעס, — מיט זיין שפּראַך, — מיט זיין נשמה. — מיר זעען דעם מענטשען ווי דורך אַ כּשוף-גלאָז: די אַקס פון זיין נאַטור, די הויפּטשטריכען פון זיין „איך" און אַלע כאַראַקטעריסטישע ביישטריכלעך, וואָס צייכענען אויס איין עקזעמפּלאַר פון די טויזענטער ענליכע.—

דעם הויפּטהעלד פון ווערק, „שלמה׳לען" — שלום-יעקב׳ן, הייסט עס — זעען מיר צום ערשטען מאָל אַלס „אַ יינגעלע פון אַ יאָר זיבען", וואָס „האָט פון דער קינדהייט אָן זיך געוויזען פאַר אַ ווילדס, אַ לעבעדיגס, מיט אַ שאַרף קעפּעל צום לערנען".

„אין איין יאָר האָט ער זיך אויסגעלערנט באַ משה שלייען גוט עברי, געלייענט גיך ווי אַ וואַסער און אָנגעהויבען חומש, ווי דער

שטייגער איז, פון „ויקרא“, וואס אנדערע קינדער באדארפן דערוין
וועקויצן אין חדר א צוויי דריי יאר“.
באם גאנצען הויזגעזינט ר׳ חיים׳ס, ווי אויך בא פרעמדע
ארייננגייערס צו אים אין שטוב, איז שלמהלע געווען באליבט פאר זיין
לעבעדיקייט, פאר זיין פאלען אמאל אף קלאץ־קשיות, און נאך מער —
פאר זיינע אנשטעלען“.
„ס׳איז אין אים געלעגען בטבע עפעס אזוינס, אויפצו־
באפען באלד באם ערשטען בליק יענעמס א
מינע, אווארט, וואס עפעס נישט אזוי,
משונה ווי בא אנדערע. ער פלעגט וואונדערשיין נאכמא־
כען אבי וועמען מיט אלע פאסטעמפקעס — ווי יענער רעט, ווי יענער
שטייט און גייט, אזוי אז מען פלעגט זיך האלטען בא די זייטען פאר
געלעכטער, זעענדיג און הערענדיג אים“. —
אבראמאוויטש מיט אלע פישטשעווקעס — אין מיניא־
טיור. — די לעבעדיקייט האט ער דורכגעטראגען דורך דאס
גאנצע לעבען, און זי איז עס די וואונדערבארע קראפט, וואס באזיגט
אפילו די לאסט פון די יארען און מאכט די פען פון דעם אכציגיעריי־
גען פריש און לויטער, ווי דאס וואסער פון א קוואל. — א
ווילערנער און א ליבהאבער פון „קלאץ־קשיות“ איז
ער פארבליבען ביז אף היינטיגען טאג. און זענען דען נישט אלע ווערק
מענדעלי מוכר־ספרים׳ס איין גאס מערקווירדיג שארפזיניקייט און חריפות,
און איין ריזיגע „קלאץ־קשיא“ דעם פאלק ישראל און זיין אויסטערלי־
שער צוויי טויזענטיעריגער געשיכטע? — און שוין צו זיבען יאר האט
דער פאטער פון דער יידישער ליטעראטור פארמאגט דאס שארפע אויג
פאר אלץ, וואס נישט אזוי, ווי בא אנדערע, און די גאב „נאכצומאכען
אבי וועמען“, באשאפען לעבעדיגע פיגורען. יעדער
קינסטלער פון דעם מין, וואס אבראמאוויטש, דארף האבען אין זיך א
געוויסע אקטארישע באגאבונג. ר׳ שלום־יעקב זאל נישט געווען ווערען א
שריפטשטעלער, וואלט פון אים געוויס, מעג מען זאגען, געווארען א
דראמאטישער ארטיסט, פיליכט אף דאס אמפלוא פון „כאראקטעררא לען“.
„באזונדערס ליב האט ער געהאט נאכצומאכען גיטעל די
זאגערין, ווי זי קושט די מזוזה באם אריינקומען אין שטוב, אנגעטאן
אין דער יופע אף איין ארבעל; ווי זי פארציט די ליפעלעך, זאגט: „א
גאט העלף!“ מיט חן; ווי זי גיט א בייג דעם רוקען ווי א קעצעלע, אזוי

אז איין אקסעל קומט אויס נידריג, דער אנדערער העכער, דאס טעפעל אין דער זייט, אונטערגעהאלטען מיט דער האנט, און א פינגער אף דער באק; ווי זי קנייטשט דאס פנימעל, א סמארע מיט דעם נעזעל, פארגלאצט די אייגעלעך און רעט מיט תחינה-לשון, אלץ: „געלויבט און געאכפערט דער אלמעכטיגער, ברוך הוא וברוך שמו, וואס באשירעמט זיין פאלק ישראל!“ — ארייננוארפענדיג אינדערמיט שטיקלעך פונ׳ם „נחלת צבי“ און „רבינו בחיי“. —

שטעקט שוין נישט אין דערדאזיגער ארט קאפירען — פון דעם זיבעניאריג קינד, די גאנצע סכעמע פון אבראמאוויטשעס שפעטערדיגער קינסטלערישער מאנערע, מיט אלע פלימערלעך אירע, — דאס אויסכאפען די קאמישע זייטען פון אביעקט, דאס ארויסגעבען דעם כאראקטער פון פארשוין אין באזונדערס ארויסשטארצענדיגע אייגענטימליכקייטען פון זיין אויסזע, העויות און געננג אפילו דאס נאכרעדען מיט תחינה-לשון. —

זייער א גרויסע באטייטונג פאר דער ליניע פון שלום-יעקב׳ס גייסטיגער אנטוויקלונג האט געהאט, מוז מען אנווייזן, דער אומשטאנד, וואס ער שטאמט פון א פיינער גזע.

דער פאטער זיינער — ר׳ ח י י ם אין דעם בוך — קען גערעכנט ווערען צו א צארטער בלום; ס׳איז געווען, פיזיש און גייסטיג, — א מיאוס.

דער „פארנעם“ אין שטאט. — און וויסען דארף מען, אז „צו זיין א שיינער יוסטער בעל-הבית אין ק..., גענוג געווען צו האבען א שטוב, א קו און עפעס א שטיקעל פרנסה דערצו; אבער צו זיין א פארנעם, געאכט, געליבט, איז קארג א רייכקייט. אפילו א סך א גרעסערע דערכון. אין דער לעצטער אמאל, היינט אפשר שוין נישט אזוי, האט מען געלייגט כבוד נישט אזוי אף געלט, ווי אף תורה... יחוס איז נישט דאס בייכעל, נור דער קאפ, דאס הארץ... בפרט נאך אין דעם שטעטעל ק.... אנ׳ארט פון תגרה פון אייביגע יארען, ווו די איינוווינער זענען בכעט אלע לומדים... אין אזא שטעטל אז מען איז זוכה צו זיין א פארנעם, מסתמא איז עס נישט אומזיסט, מסתמא איז מען גוט, כרום און געלערנט, מיט אלע מעלות“.

„און ר׳ חיים האט די אלע מעלות אין זיך געהאט. מ׳קען זאגן, ווען ר׳ חיים׳ס „כאנדיש“, זיין גאנץ פארמעגען בא זיך אין שטעטיל וואלט ערגיץ אנדערש זיך אנגעזען ווי גארנישט, אקייגען זשע

וואָלט דעראייגענער ר׳ חיים מיט זיינע מעלות אין אַ גרויסער שטאָט געוואַקסען, געווען פיל מאָל גרעסער, נאָך געהויבענער". — „ר׳ חיים איז געווען, ווי מ'זאָגט, אי צו גאָט, אי צו לייט. זיין צייט איז געווען אָפּגעגעבען צו דער פרנסה, צו תורה און אויך צו שטעטישע זאַכען. יאָרענלאַנג אַוועקגעווען אַ קאַזיאָנער רב דאָרט, נישט באַלוינט צו ווערען דערפאַר. פלעגט אויך זאָגען אומזיסט אַ שיעור גמרא מיט פוסקים פאַר יונגעלייט. זיין הויז איז געווען תמיד פול. דער אַריין, יענער אַרויס. קיין זאַך האָט זיך נישט געטאָן אָן אים, ווו ערגיץ אַ שפּאַרעניש, אַ לאָדעניש איז ער געווען דער פאַרמיטלער. בשעת עפּעס אַ נויט אין כלל־זאַכען פלעגט מען אָנקומען צו זיינס אַן עצה און וועגען אַלצדינג מיט אים זיך מישב זיין." —

דער אינטערעס צו כלל־זאַכען, דערהויפּט צו צרות־הכלל איז איבערגעגאַנגען בירושה אויך צו „שלמה'לען", — צו שלום־יעקב'ן. — צוזאַמען מיט דעם האָט ער גע־ירשנט פון שיינעם טאַטען: זיין אומגעוויינליכע חכמה, דעם שטאָלצען כאַראַקטער און דאָס איידעלע געוויסען.

די דריי מעלות האָבען, איי־געענטליך, יינגערהייט געבראַכט ר׳ חיימען פון דער וועלט. איינגאַנצען איז ער אַלט געווען באַם שטאַרבען, אַ יאָר 42—43.

„געעלטערט האָט אים די טאַקסע. זינט דאָס שטעטעל איז פאַר־רעמט געוואָרען, האָט די טאַקסע אָנגעהויבען צו גיין שלעכט. דער עולם האָט געגעסען ווייניגער פלייש. און וואָס נאָך? אַ טייל האָבען אַריינגעפירט „בשר־דוך", ד. ה. פלייש, אַריינגעפּעקעלט בגנבה אין שטאָט פונ'ם ישוב. פאַרשפּאָרט צו צאָלען טאַקסע און קאָסט וועלוועלער". — ר׳ חיים האָט געמוזט אָנווענדען רעפּרעסיעס. „די שומרים, אַף נישטערן, זוכען אַזאַ פלייש, און אַוועקצונעמען עס מיט געוואַלט, האָבען אויך ווייניג וואָס געהאָלפען. ס'איז תמיד נור געווען געשרייען, טענות, אומצופרידענקייט, קללות, טרערען און צוגעצויגען האָט עס ר׳ חיימען שנאה, צאָרן און האַרצווייטיג". — „ס'איז אים געווען איבער דער טבע אָנצוקומען צו אַזעלכע מיטלען, מלחמה האַלטען מיט קצבים, דאַן ווען די טאַקסע, האָט ער אַליין גוט פאַרשטאַנען, איז ניט מסיני".

„דערצו האָט רב חיים געהאַט נאָך אַ אינווייניגסטע מכה, וואָס האָט אים שטאַרק געשמאַרצט. דאָס איז געווען די טאָכטער זיינע, לאה.

זייער א געראטענע איז לאה געווען, א בריה, א קלוגע, מיט א פעסטען כאראקטער". — „ר' חיים האט מיט איר געטון א לייטישען שידוך פון דער פרעמד, פון א שיינער משפחה, ווי אים שטייט אן... דער יונגערמאן, אייגענטליך, איז געווען א גאנץ פיינער, זיך אויפגעפירט, דאכט זיך, ווי דער שטייגער איז, און באליבט בא איטליכען אין שטוב". — האט ער, אבער, צוגעהויבען ארויסצובאווייזען „מאדנע" גענג, ד. ה. אויפפירען זיך קוים-קוים אנדערש, ווי יענע פון דער „אלטער וועלט". — „צווישען ר' חיימען און זיין איידעם איז מיט דער צייט ארויסגעקומען עפעס א רוגז, איינער אף דעם אנדערן האט זיך געבלאזען, און געהייסען פאר אנדערע האט עס: לאה דרייט זיך מיט דעם מאן, נישט צווישען דעם פארפאלק קיין גוט לעבען. ס'איז געקומען דערצו, אז מ'האט דעם יונגענמאן אפגעשיקט צו זיינע עלטערן, אים מיט די בעבעכעס, און לאה האט אין דעם ווינטער טאקע גענומען גט". — אבער, קענטיג, קייגען איר ווילען. — ווי ר' חיים „האט דערפילט, אז בא איר אינווייניג איז דא א ווונד, זי האט א געבראכען הארץ", האט „איר בראך נישט געלאזט רוען אים, געשטאכען אין דער זיבעטער ריפ". און „ר' חיים איז פאר יסורים שטארק אראפ פון פנים". — ער האט נישט געמיינט אפילו, דער טאכטער צו טון אן עולה. ער האט פשוט געטון, ווי דער שטייגער איז געווען אין יענער צייט: נישט געפרעגט באם מיידעל, ווען דעם שידוך געשלאסען, נישט פאראינטערעסירט זיך מיט איר מיינונג אויך דעמאלט, ווען דעם איידעם משלח געווען. אזוי פלעגט עס צומאל צוגיין, נור דערשפירט, וואס דא אנגעמאכט, שוין נישט געקענט זיך מוחל זיין דעם גרייז.

נור דערשלאגען האט אים די נויט. ער, דער קאפ און דאס הארץ פון שטאט, זאל פילען א דוחק אין די נויטווענדיגסטע באדערפענישען, זיין אויסגעשטעלט זיך יענעמס טובה! פאראן שטאלצע נאטורען, וואס לעבן אזוינס נישט איבער. „ר' חיים האט געצאנקט, ווי א ליכט. עס האבען זיך אים אויסגעלאזט די כחות, ביז ער איז געבליבען ליגען שלאף, ווי א קינד, נישט קענענדיג זיך רירען פון ארט".

אין דער שטאלצקייט שפיגעלט זיך אפ עפעס טיפערס, ווי געוויינטליכער עגאיזם, זי ווייזט אן אף דאס הויכע געפיל פון אייגענער ווערדע, אלס מענטש, — אף גייסטיגען אריסטאקראטיזם. — מ'וועט זאגען: א איסטנות א מפונק, אומפעיג צום קאמף פאר דער עקזיסטענץ. אין א געוויסער מאס, וועט דאס, אפשר, אויך זיין ריכטיג. — אבער

דער אמתער תמצית פֿון דעם דערמאָנטען כאַראַקטערשטריך — און אין חיים׳ס יורש זעען מיר אים נאָך בולטער — האַס, פֿאַראַכטונג צו אביונישקייט. שלוב-יעקב, ווי זיין פֿאָטער, אָנערקענט פּשוט נישט די טאַרבע, זעט אין איר עפּעס אומגעהייער אָיסטערלישס און עקעלדיגס. דער דלות דערנידעריגט דעם מענטש, דעמאָראַליזירט זיין פּסיכיק, פֿאַרקריפּעלט זיין גייסט, מאַכט אים גלייך צו דעם הונגעריגען הונט, וואָס נישטערט אַף די מיסטבערג. — די דם-שנאה צום עקאָנאָמישען אָרימקייט איז אַן אָרגאַנישער טייל אין אַבראַמאָוויטשס גייסטיגען „איך“. זי פֿליסט פֿון דעם לויטערסטען קוואַל, וועלכער איז: די הויכע השגה איבער דער מענטשליכער נאַטור און דאָס הויכע געפֿיל פֿון דער מענטשליכער ווערדע.

די אָנגעוויזענע, פֿאַנאַטישע, אומענדליכע פֿיינטשאַפֿט איז איינע פֿון די הויפּטאַקסען אין מענדעלי-מוכר-ספרים׳ס גאַנצער שאַפֿונג. אַבראַמאָוויטש האָט אפילו מיטלייד מיט יעדען קבצן באַזונדער, אַלס יחיד, וואָס לייט, נעבעך, אַזוי פֿיל און אַזוי שווער. אָבער צום קבצנות בכלל, צום קבצנות אַלס סאָציאַלישע דערשיינונג, אַלס נאַציאָנאַלישע עקאָנאָמיק, אַלס היסטאָרישע אומגליק פֿון יידישען פֿאָלק, קען ער זיך באַציען נור מיט טיפֿען צאָרן, נור מיט קאַלטער פֿאַראַכטונג.

בלויז קיין „מפונק“ איז אַבראַמאָוויטש נישט. אויסגעשטאַנען אין זיין לעבען אַ סך מער נויט, ווי ר׳ חיים, — און אַלץ דורכגעבראַכען מיט דעם פֿעסטען כאַראַקטער, מיט וועלכען „שלמהלה“ האָט זיך אויסגעצייכענט אין דערזעלביגער מאָס, ווי זיין עלטערע שוועסטער — לאה.

...די מאַמע „שלמהלעס“, שרה, איז, ווי געזאָגט, „אינגאַנצען עפּעס אַ רוחניות“. „זי איז אַ ווילקענעוודיגע, קען אַלע תחינות פֿון ארץ ישראל, ווייסט אויך דעם „מעין טהור“, אַלע דינים פֿון „חנה“, וואָס געהערען זיך אָן מיט איין אשה, לייענט דעם „צאינה וראינה“, דעם „מנורת המאור“ און נאָך אַזעלכע ספרים. ווייזט ווייבער אין שול וואָס צו דאַווענען, וואָס צו זאָגען, ווען צו שפּרינגען קדוש, לייענט זיי אויך פֿאָר, און האָט מיט זיך דאָרט, אין דער ווייבערשער שול, אַ לימענע אָדער טראָפּענס אַזוינע, אויפֿצומינטערען אי זיך אי אַנדערע בשעת דעם חלשען“... — „און באמת טאַקע, אַז שרה פֿלעגט לייענען, האָט מען געקענט טאַקע חלשען. איר לייענען איז געווען פֿול מיט געפֿיל, איר נגונדעל דערביי האָט גערירט, געצופּט בּאַ דער נשמה, אַ שטיין אַפֿילו וואָלט פֿון אירע טרערען אויך צוגאָסען געוואָרען“. —

דער גרויסער זון ברענגט „אָף אַ ציקאַוועשט” אַ סצענקע: „שרה לייגט קניטלעך. ווייבער, שכנות מיט געבראָכענע הערצער, שטייען אַרום איר. זי לייענט און לייענט זיי דערביי פיר מיט אַ רירענדיגער שטימע טיף פונ׳ם האַרצען”. — און אָט וואָס זי לייענט פיר: „רבונו של עולם, דערבאַרעמדיגער גאָט! די ליכט, וואָס מיר וועלען מאַכען אין שול אַריין פאַר דיין הייליגען נאָמען וועגען און פאַר די הייליגע ריינע נשמות, זאָלען דערוועקען די הייליגע אבות ואמהות, זיי זאָלען אויס ווייערע קברים פאַר אונז בעטען, אַז קיין בייז, קיין צרות, קיין לייד זאָלען אָף אונז ניט קומען, און אונזער ליכט און אונזער מאַנענס ליכט זאָלען ניט אויסגעלאָשען ווערען פאַר דער צייט, חס ושלום”... און אַז. וו. און אַז. וו. —

אויסשרייבענדיג די גאַנצע תחינה, רופט דער מחבר אויס מיט התפעלות, וועלכעס מיר זענען גאָר ניט געוויינט צו באַגעגענען אין זיינע ווערק: „לאָז נאָכדעם לאַכען, ווער עס קען, לאָז ער זאָגען, אויב עס לייגט זיך אים דאָס מויל, אַז דאָס איז נאַרישע זאַכען — אַהער ליכט, אַהער אַ כך אַזעלכע ריינע נשמות-ליכט! אַ סך אַהער אַזעלכע ברענענדיגע געפילען, ריינע הערצליכע ווערטער, הייסע טרערען, געבעט און ליבשאַפט צו תורה און חכמה, ליבשאַפט צו מענטשען, צו אַ גאַנצער וועלט מענטשען! און דאָס אַלצדינג באַ וועמען איז עס? באַ יידענעס, באַ פּראָסטע יידענעס, וואָס אָנקוקענדיג זיי פון דרויסען, דאַכט זיך, זיי זענען גאָרניט; וואָס אָנקוקענדיג זיי אין מאַרק, דאַכט זיך, זיי זענען משונה פאַרגרעבט... הלואי אַ סך אַזעלכע הייבער מיט אַזעלכע געפילען און אַזעלכע ווערטער!” —

אויב פון פאָטער האָט ר׳ שלום-יעקב געירשענט די קלוגשאַפט און די זעלבסטווירדיקייט, האָט ער דער מוטער, ווי עס שיינט, צו פאַרדאַנקען דעם פּאָעטישען פונק, דער טיפען ליריזם און יענע עכט ווייבליכע צאַרטקייט, וועלכע צייכענט אויס פיל בלעטלעך אין זיין מאַ-ראָוויטשס געניאַלישע ווערק. —

...מאַן-און-ווייב האָבען געלעבט צווישען זיך אין שלום. „שלמהלע” האָט געהאַט פאַר זיך בלויז גוטע ביישפילען. דער טאַטע „איז אָף דעם קינד אַ מבין געווען”. און דאָס יינגעל „איז מיט דער צייט אַלץ געוואַקסען, געוואַקסען ווי אַ בלימעלע אונטער אַ גוטער השגחה”.

...מיט עטליכע יאָר צוריק איז אַרויס אָף רוסיש אַ אינטערעסאַנטע ברעסטאָמאַטיע: „דאָס קינד אין די ווערק פון באַוווסטע שריפטשטע-

לער״, — אַ זאַמלונג דערציילונגען, סקיצען, פראַגמענטען פון פאַרשיידענע אייראָפּעישע ראָמאַניסטען און נאָוועליסטען. — שלום־יעקב אַבראַמאָוויטש איז דאָרט, נאַטירליך, נישטאָ. עס פעלט, אָבער, אַריין אַהין אַ פּאָר געהעריגע אויסשניטען פון „שלמה ר׳ חיים׳ס״, — נישט אַ סך זאַכען אין דעם דיקען בוך קענען קאָנקורירען מיט די איינפאַכיגע בלעטלעך, וואָס באַלאַנגען צו די געציילטע שעדעווערען, וועלכע די וועלט־ליטעראַטור פאַרמאָגט אויף דעם געביט. זעלטען ווו ס׳איז צו באַגעגענען אַזאַ טיף אַריינדרינגען אין די נשמה פון אַ קינד, ווי אין אַבראַמאָוויטשס קינסטלערישער אויטאָביאָגראַפיע; אַזאַ דייטליך זען אַלע ווינקעלעך פון דעם קליינעם וועלטעל, — ווי ערשט עפענען זיך און זיין אָרגאַניש וואַקסען, דאָס ביסלעכווייזע אומוואַנדלען זיך זיינס אונטער דער ווירקונג פון די אויסערליכע איינפלוסען, דער שטייגער און דער אופן זיינע פאַרדייען די איינדרוקען פון דער אַרומיגער וועלט. דאָס אַנטוויקלען זיך פון זיין געפיל, פאַנטאַזיע, געדאַנק; אַזאַ פּוסטריט־נאָכפאָלגען, ווי פון אַ זאָמען שפּראָצט־אויס אַ זאַנג, פון אַ ליאַלקעלע אַ מענטש, און נאָך וואָס פאַר אַ מענטש: אַ קינסטלער אַ ריז. —

אַז ר׳ חיים איז ווירקליך געווען אַ מבין אויף דאָס קינד, איז צו זען דערפון, ווי ער האָט עס דערצויגען. מיט קינדער פלעגט מען יענע צייטען תנ״ך, חוץ דעם אָנהייב פון איטליכער סדרה, נישט לערנען: „מ׳האָט זיך עפּעס געשייעט, עס האָט עפּעס געשמעקט מיט אַפּיקורסות״. — ר׳ חיימען, אָבער, האָט זיך געגלוסט פאַר שלמהלען זיינעם מאַכען אַ נ׳אויסנאַם, פּרוּוען לערנען אים דווקא גאַנץ תנ״ך מיט דעם תרגום אויך, כסדר פון אָנהייב ביז צום סוף״. — אין דער אמת׳ן טאַקע, אַ מערקווירדיגער מענטש, אַ חכם אין פולען זין פון וואָרט, געווען אָט דער ר׳ חיים, אַז דערשפּירט מיט׳ן הוש, וואָסער שפּייז דאָס באַגאָבטע יינגעל באַדאַרף. — „נור ווו נעמט מען, אָבער, דעם מלמד דערצו״? ר׳ חיים האָט לאַנג געטראַכט, און לסוף געקומען צו דער איבערצייגונג, אַז נור ליפּע ראובנס קען דאָ טויגען. „אים האָט עס ר׳ חיים געמאַכט פאַר אַ מלמד, צו קנעלען מיט זיין שלמהלען, מתיר געווען אים צוצונעמען נאָך עטליכע קינדער, כדי ער זאָל קענען ווי־עס־איז מיט ווייב און קינד, ווי אַלע יידישע קינדער, עס אַזוי זיך לעבען״. — וואָס זאָל מען זאָגען וועגען אַזאַ זעלטענעם אויסוואַל!

„און דער זיווג איז עולה־יפה געווען! דער רבי און דער תּלמיד האָבען זיך איינער דעם אַנדערן זייער גוט געפּאַסט", — צוויי קינסטלער־נאַטורען! — „דער רבי האָט געקנעלט געטריי, און דער תּלמיד — גע־לערנט געשמאַק".

„דער שטייגער איז, געוויינטליך, געווען, בשעת דעם לערנען באַס־טיש פלעגט דער רבי זיצען אויף זיין אָרט מיט עפּעס אַן אַרבעט — מאָלען אָדער שטעכען אַ חתימהלע. נור דאָס האָט, אָבער, נישט געשאַט צום גאַנג פונ׳ם לערנען, ער האָט נישקשה, זיך גוט צוגעהערט, פאַרקערט, דאָס לערנען איז געגאַנגען נאָך פיל בעסער. די אַרבעט איז פאַר איהם געווען דאָסאייגענע, וואָס אַ פּראָסטען בעל־מלאכה אַ גוטער טרונק בראָנפען. זי האָט איהם באַגייסטערט, באַלעבט, געמאַכט באַרעדעוודיג. ערשט דענסטמאָל האָט ער דערקלערט אַלצדינג שאַרף, קלאָר, פונ׳ם מויל האָבען זיך איהם געשיט פּערעל, אין די אויגען האָט געפינקעלט אַ הייליג פייערעל. ער האָט געקוקט מיט ליבשאַפט עפּעס אַזוי גוט, אַזוי גוט... און דעם תּלמיד פלעגט עס געבען אַ נעם, אַ ברען, אונטערגעגעבען איהם אַ חשק, ער האָט גע־שלונגען איטליכס וואָרט, אויפשטעלענדיג די אויערלעך".

דערמאַנען נישט די שורות דאָס בילד פון קליינעם שפּינאָזע באַ די קני פון אוריאַל אַקאָסטע! —

„דאָס לערנען איז נישט געווען, ווי באַ יענע, ערגעץ אַנדערש אַ שטייגער, אַ שווערע משא, אַ ריין אָפּקומעניש, ווו דער רבי מיט דעם תּלמיד לייזען, נעבעך, ביידע גלייך: איינער שלאָגט אין קאָפּ אַריין מיט געוואַלט, איז דערביי אויפגעבראַכט, היצט זיך אַ שרעק, און דער אַנדערער, וואָס זאָל ער, נעבעך, טאָן, מאַכט זיך כלומרשט ווי איהם איז עס אין קאָפּ אַריין, ציטערט, פלאַטערט, — און ביידע ווינטשען איינער פונ׳ם אַנדערן פּטור צו ווערען... ניין! דאָס איז געווען גאָר עפּעס ווי אַ שמועס צווישען צוויי פריינט, אין וועלכען איינעס האַרץ פילט דאָס אַנדערע — אַ שמועס, וואָס מאַכט פאַרגעניגען אי דעם, וואָס רעט, אי יענעם, וואָס הערט, ביידע פאַרשטייען זיך זייער גוט, און עס ווילט זיך צוברענגען אַזוי די צייט נאָך און נאָך". —

דיזאָזיגע שמועסען האָבען אַ געוואַלטיגע באַטייטונג געהאַט פאַר דעם קליינעם פּאָעט. — „שלמהלע איז בטבע געווען אַ הייסבלוטיגער,

אָנצינדענדיג זיך ווי אַ שוועבעלע, ווײַבאַלד נאָר עפּעס האָט אים געטון אַ ריר", — און „די פֿײַערדיגע רייד פֿון די נביאים די דערציילונגען זייערע איבער גאָט, איבער די וועלט, האָבען אויפֿגעוועקט זײַן כח־הדמיון און אים געגעבען גענוג שטאָף צו דענקען, צו טראַכטען". —

— „איך האָב געזען גאָט, — זאָגט ישעיה הנביא, — ווי ער זיצט אַף זײַן הויכען שטול, די פּאָלעס צושפּרייט, פֿאַרנעמען דעם הייליגען פּאַלאַץ. שרפים — ברענענדיגע מלאכים, שטייען איבער אים איטליכער מיט זעקס פֿליגעל... און ער רופֿט אייִנער צום אַנדערן און זאָגט: קדוש, קדוש, קדוש — הייליג, הייליג, הייליג איז דער גאָט צבאות, פֿול איז די וועלט מיט זײַן כבוד! און עס וויגט זיך, עס ציטערען די זײַלען דאָרט פֿונ'ם שרײַענדיגען קול, און דאָס הויז ווערט פֿול מיט רויך. אַזוי, זאָג איך, ווי איז מיר, איך בין פֿאַרביי! איך בין דאָך אַ מענטש מיט אַ אומרייִן מויל און צווישען אַ פֿאָלק מיט אַ בייז אומרייִן מויל געפֿין איך מיך".

„שלמהלען זענען די דאָזיגע ווערטער שטאַרק אײַן קאָפּ אַרײַן".[1]

אַ לײַדענשאַפֿטליכער פֿאַרערער פֿון תנ"ך איז אַבראַמאָוויטש שוין פֿאַרבליבען אַף דאָס גאַנצע לעבען.

א. פּאַפּערנע[2] דערציילט אין זײַנע זכרונות[3]: „די קאַפּוליער קלויז איז אויך געווען אַ הויכשול, ווו די אָרטיגע בחורימלעך, וואָס האָבען געקראָגען אַ געהעריגע פֿאָרבערייטונג אין די חדרים, האָבען דערגאַנגט זייערע קענטענישען אין תלמוד און אין דער רבנישער ליטעראַטור. צווישען זיי האָבען אין אָנהייב פֿון די 50־גער יאָרען צווייִ יונגעלייט, שלום און שלמה, צוגעצויגען אַף זיך

---

1) אין צענטען קאַפּיטעל פֿון דער „קליאַטשע" רופֿט זיך אָן אַ עגליכער טאָטער פֿון תנ"ך. דאָס איז די באַרימטע שטעלע, און וועלכער אַבראַמאָוויטש גיט אַ בילדליכען פּירוש צום פֿאַנטישען קאַפּיטעל י"ח פֿון תהלים (זע אויבען ז' 50). —

2) ווי ש. י. אַבראַמאָוויטש, אַ געבוירטיגער פֿון קאַפּולע. —

3) אין זאַמעלבוך „דאָס איבערגעלעבטע" („הרצויבויע"), ב. II (פּעטערבורג) ז' 13פֿ. —

די אויפמערקזאמקייט דערמיט[1], וואס זייענדיג פעיגע תלמודיסטן, האבען זיי פונדעסטוועגען א סך צייט אפגעגעבען אף צו לערנען תנ"ך מיט'ן פירוש „מצודות". געוויס, די ביבעל איז א הייליג ספר, הייליגער אפילו פון תלמוד, אבער דאס איז דאך א גרינגע זאך, צוגענגליך זאגאר א מענטש פון המון; דעריבער האט בא אלעמען אויסגעזען מער, ווי משונה, צו מאכען תנ"ך פאר אן אביעקט פון א ערנסט שטודיום, פטר'ן דערויף די טייערע צייט. איינעם פון די דאזיגע ביבעלליבהאבער, שלומען, א הויכען, שלאנקען בחור, ניט אביסעלע ארויף פארריסענע נאזלעכער, וואס האבען צוגעגעבען דעם פנים זיינעם א איראנישען אויסדרוק, איז שפעטער באשערט געווען צו ווערען איינער פון די בעסטע פארטרעטער פון דער נייהעברעישער און יידישער ליטעראטור, באוווסט מיט'ן פסעוודאנים „מענדעלי-מוכר-ספרים" (ש. י. אבראמאוויטש)". —

ה' בן-עמי, ווידער, אין זיין ארטיקעל „רב מענדעלי-טבעל-פה"[2] גיט-איבער וועגען ש. י. אבראמאוויטש, דעם באריהמטען שריפטשטעלער: — „מ'דארף נישט פארגעסען, אז ר' מענדעלי איז קודם-כל א תלמיד-חכם, א למדן און א חריף. אז מ'פארנעמט זיך נישט מיט ליטעראטור, שלעפט ר' מענדעלי ארויס דעם תנכעל אדער א מדרש, אדער גאר אמאל א גמרא, נור אפטער זיין טייערן ליבלינג — דעם תנכעל, און הייבט אייך אן ווייזען חידושים, אנווייזען שווערע, ניט פארשטענדיגע ערטער, ווו עס איז כלה מוקשה, ניט גלאטיג. און דערנאך, אז איר זעט שוין גוט, אז איר ווייסט פון דעם פסוק ניט ארויסקריכען, הייבט אייך אן ר' מענדעלי צו באלייכטען און דערקלערט דעם ענין, פארגלייכענדיג מיט צוואנציג אנדערע פסוקים אדער ווערטער — און פלוצלינג ווערט אייך די זאך אזוי קלאר און עס ווערט אייך אזוי ליכטיג אין די אויגען, אז איר שפרינגט-אונטער פון התפעלות. יא, אין דערקלערען און באלייכטען די שווערסטע ערטער אין תנ"ך איז ר' מענדעלי איינער פון די גרעסטע און שארפסטע

[1]) אלע צוואמענע ווערטער אין דער ציטאטע זענען שפאציערט דורך מיר. —

[2]) „דער פנקס", ארבוך פאר דער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראטור, אין אז. וו. — ערשטער יארגאנג. — ז' 173. —

מײַסטערס — ער האָט אַזױנע רײַכע און טיפֿע אײַנפֿאַלן אין דעם ענין, אַז אָפּט באַװונדערט איר אין אים דעם גרױסען חריף, װי דעם גרױסען קינסטלער". —

װען שלמהלע איז געקומען אין עלפֿטען יאָר, — די תּורה פֿאַר אים בײַ ליפּא ראובנ'ס האָט זיך אױסגעלאָזט, — איז ער איבערגעגאַנגען אַף דעם טאַטענס הענט. — לערנען אונטער זײַן השגחה, — „אַמאָל בײַטאָג, אַמאָל בײַנאַכט, װי דעם טאַטען איז אױסגעקומען, — און גאָר אַמאָל פֿלעגט דער טאַטע אױפֿװעקען שלמהלען פֿאַרטאָג אױך, און אָװעקגײן מיט אים לערנען אין קלױז". —

פֿון רײַן פּעדאַגאָגישען שטאַנדפּונקט גענומען, אפֿשר נישט אַזױ ריכטיג געטון: אַ קינד דעם בעסטען שלאָף איבערגעריסען. — אין שלמהלעס אינערליכער ביאָגראַפֿיע האָבען, אָבער, די־דאָזיגע אױפֿשטײַעכצען באַגינען געשפּילט אַ געװאַלטיגע — פּאָזיטיװע — ראָלע.

„אמת טאַקע, דאָס אױפֿשטײַן פֿאַרטאָג, בשעת דער שלאָף איז אַזױ געשמאַק, איז שלמהלען אָנגעקומען נישט אַזױ גרינג. נור איז ער אָבער שױן אױפֿגעשטאַנען, אַראָפּ פֿונ'ם געלעגער, האָט עס אים זײער הנאה געטון. דאָס אױף־זײַן, דאָס גײן אין קלױז און דאָס לערנען האָט אים גרױס פֿאַרגעניגען געמאַכט. װער ס'איז אַ ייִד, אַ ייִד מיט דעם פּינטעלע, דער קען פֿילען דעם טעם פֿון אַזאַ פֿאַרגעניגען. אין דעם ייִדענס קאָפּ מאָלט זיך די נאַכט מיט װוּנדערשײנע בילדער. עס שטעלט זיך אים פֿאָר אין דער נאַכט געטליכע זאַכען, יענע װוּנדערליכע דערציילונגען פֿון די הײליגע ספֿרים, װאָס רירען בײַ דער לעבער — און ער װערט אַזױ צושמאָלצען פֿאַר הײסע ברענענדיגע געפֿילען." —

...„שלמהלע גײט פֿאַרטאָג איבער דער גאַס, דאָס שטעטעל שלאָפֿט. לבנה און שטערען שטײען אין הימעל אַף דער װאַך. עס דוכט זיך אים דאָרט, אױװען, טוט זיך אַצונד עפּעס גאָר אַ שרעק! טוט פֿון ערגעץ אַ בלאָז, דאַכט זיך אים, יענץ צפֿון־װינטעלע, דאָס גוטע װינטעלע, װאָס װײעט אונטער די פֿליגעל פֿון מלאכים, װאָס האָט אַמאָל אױך געבלאָזען אַף דוד־המלך'ס פֿידעלע, אים צוקאָפּענס בײַנאַכט אַפֿ'ן געלעגער, און עס האָט זיך געשפּילט זיסע געטליכע לידער. זשװשען ערגעץ בײמער אין

אַ גאָרטען — דאָס זשוזשען דאָרט די ביימער אין גן־עדן; קרייט עד־געץ אַ האָן — דאָס זאָגט ער שירה. און זענען אים די האָר, דאָס פנים פייכט פון טויט־אָפּען — דאָס זענען גאָטס טרערען, זאָס ווייגט ער, יאָמערט אַף זיינע פאַרוואָגעלטע קינדער. עס שלאָפט נישט, עס דרעמעלט נישט דער היטער פון ישראל!... עס צושפּילט זיך שלמהלען די געבליטען, זיין כח־הדמיון איז פלאַם־פייער, דאָס האַרץ זוגייט אים שיר פאַר גרויסע געפילען — און ער נעמט זיך לערנען מיט חשק, געשמאַק אַף אַ ניגון". —

די רעליגיעזישע ראָמאַנטיק, מיט וועלכער עס איז דורכגעדרונגען די אַלטע יידישע לעבענסאַרט, האָט אין דער צאַרטער פּאָעטישער נשמה פון באַגאָבטען יינגעל אָנגעטראָפען אַף אַ דאַנקבאַרען באָדען און איינגעזאַפּט זיך אין די ווייטסטע ווינקעלעך אירע. דאָס מינדסטע קערעל נישט פאַרפעלט, — די גאַנצע מערקווירדיגע גייסטיגע אָרגאַניזאַציע אַדורכגענומען, — אַף שטענדיג, גאָר נישט אויסגעוועפּט צו ווערען.

און ווען אין אַבראַמאָוויטשס ווערק איז די רעליגיעזישע ראָמאַנטיק פון יידישען לעבען, — דער שבת, די ימים־נוראים, זאין געוויסע פאַלען און באַ געוויסע אומשטענדען — די קלויז, — געשילדערט אין אידילישע ליניעס, איינגעטונקען אין די איידעלסטע פּאָעזיע, מיט די דעליקאַטסטע פערנומען באַהויכ; ווען דאָס איז פון גרעסטען יידישען שריפטשטעלער, מיד פון די טריבע, פון די אומעטיגע, פון די טרייסטלאָזיגע און האָפנונגסלאָזיגע בילדער פון דער שרעקליכער יידישער ווירקליכקייט, פון דעם גרויזאַמען יידישען עלענט, — רוט זיך אָפּ אַף די שטילע אָאַזיסען פון דער שיינער יידישער רעליגיעזישער ראָמאַנטיק, דאַרף מען וויסען, אַז דעם אוצר, דאָס גליק האָט ר' שלום־יעקב — „שלמהלע" — אַרויסגעטראָגען פון טאַטענס שטוב, מיט די איינדרוקען פון זיין ליכטיגער קינדהייט, — פון דעם שבתצונאַכטס אין דעם גרויסען, לאַנגען חדר מיט דעם גרויסען אויווען, מיט דער רובע פון גרינע קאַפּלעס, מיט זעם איינזערנעם „לוטשניק", און מיט דעם „כפר הישר" אַף דעם הילצערנעם טיש; פון די ימים־נוראים אין דעם קאַפּולער בית־המדרש, פון דעם פאַרטאָגעדיגען לערנען אין קלויז...

בן־עמי, אין זיין איינמאָל שוין ציטירטען אַרטיקעל, דערציילט: צום בעסטען האָט ער מיט די איבעריגע אַדעסער יידישע ליטעראַטען זיך געפילט אין ר' מענדעלעס קאַבינעט — שבת אָדער יום־טוב! „וואָרום שבת איז ר' מענדעלע גאָר אַן אַנדערער, אַ

שבתדיגער, און דער עונג־שבת איז אינגאַנצען אויסגעגאָסען אַף זיין פּנים, און יום־טוב איז ער אַ יום־טובדיגער, אַ ווייכער, אַן אויפגעלייגטער, מיט'ן גוטען יום־טובדיגען שמייכעל אַפ'ן פּנים.״ —

אין פּערזענליכען לעבען, אין דער אייגענער אינערליכקייט — פּונקט אַזוי, ווי אין די ליטעראַרישע ווערק. נישטאָ קיין סתירה פון דעם, וואָס דער גרויסער קינסטלער זאָגט־אַרויס אין זיינע זעלטענע שאַפונגען, און דעם, וואָס ער ווייזט אין זיין פּריוואַטער פירונג, בא זיך אין קאַבינעט. די געבענטשטע האַרמאָניע פון אמתען געניע! —

אין עלפטען יאָר האָבען אויפגעזאָטען די „הייסע, ברענענדיגע געפילען״ — און ביז אַפ'ן היינטיגען, נאָך אַ לעבענסוועג פון זיבען יאָרצענדליגער, נישט אָפּגעקילט געוואָרען. — דער עלטער „ייד מיט דעם פּינטעלע״. —

שלמהלעס דערציונג האָט געהאַט אין זיך איין גרינטליכען חסרון: די שרעקליכע איינזייטיקייט, וואָס פירט צו באַדענלאָזיקייט. — מ'האָט דאָס יינגעל צו פיל געשטאָפּט מיט רוחניות און צו ווייניג — לגמרי נישט, מעג מען זאָגען, — באַקאַנט מיט דער ווירקליכקייט. — „דאָס איז אַזוינס, — ווי אַבראַמאָוויטש זאָגט, — וואָס פאַר אַלע אַנדערע פעלקער איז עס אַ סוד, גאָר ניט צום פאַרשטיין, נור בא יידען פאַרלויפט זיך עס זייער אָפט. בא יידישע קינדער נור געשעט אַזוינס, אַז מ'זאָל זיצען טאָג ווי נאַכט פאַרשפּאַרט אַף איין אָרט, נישט צו וויסען, וואָס דאָ אַרום גייט פיר, וואָס מ'ברויכט צו לערנען, צו טון, בכדי צו לעבען מיט לייטען גלייך; מ'זאָל אויסגעטון זיין פון אַלצדינג דאָ, מבטל זיין אַלע זאַכען, וואָס זענען נייטיג פּשוט אין לעבען אַריין און איבערטראָגען זיך אינגאַנצען מיט די ביינער און אַלע געדאַנקען העט וויט אין אַן אַנדער וועלט, אין אַנדערע צייטען; מ'זאָל נישט זען פאַר זיך די וועלט, דאָס, וואָס פאַר דער נאָז, און אָפּגעבען זיך אינגאַנצען נור מיט אַזעלכעס, וואָס העט אַמאָל, צו וועלכעס מ'באַדאַרף נישט האָבען אַזוי די אויגען און די אַנדערע מענטשליכע גראָבע חושים, ווי אַ שאַרפען כח־הדמיון — אַ הוילע נאַקעטע נשמה אָהן לייב, אָהן לעבען!״

אַבראַמאָוויטש שילדערט דאָסדאָזיגע סיסטעם פון קינדער־דערציונג — אויספירליך, טיף, בייסיג, — און ווער עס וועט אַמאָל שרייבען

די קולטורגעשיכטע פֿון די רוסישע און פּױלישע ייִדען און װעט קוקען צו דערדאָזיגער טעמע, װעט ער קענען דרײסט יוצא זײַן נור דערמיט, װאָס ער װעט אות באות אױסשרײַבען די קלאַסישע בלעטלעך אױס „שלמה ר׳ חיימ׳ס“.

„שלמהלע נאָך אַ יונג קינד, אַ הינדעלע, װאָס ליגט נאָך אין דעם איי, נישט צו װיסען דאָס אָרט, דאָס לאַנד, װוּ ער איז, נישט דאָס פֿאָלק, די מענטשען, צװישען װעלכע ער געפֿינט זיך; װאָס פֿרעגט אים בחרם גון אַ לעבען דאָ צו זאָגען — ער, שלמהלע, טראָגט זיך אין די געדאַנקען אַרום ערגעץ אין די װײַטע מקומות דאָרט! ער איז פֿאַרװאָגגלט אין מצרים, אין די לענדער פֿון סיחון, עוג מלך הבשן און נבוכדנצר מלך בבל, דער קאָפּ ליגט אים אין דעם ים-סוף, אין דעם ים-המלח, אין דעם טײַך כּרת און דעם ירדן. פֿאַר אים גע־פֿינט זיך מיני מענטשען, מיט װעלכע מ׳באַדאַרף רעדען לשון-קודש, עפּעס גאָר תּרגום, מ׳זיצט זיך בײַ זײ אין געצעלטען, מ׳רײַט אַף מויל־אײזלען און קעמלען, מ׳טרינקט פֿון אַ „לאָגעל“, מ׳גײט באָרװעס און טראָגט גאָזבאַנדען, אַלצדינג װי דער שטײגער איז. אונזער נאַטור דאָ, מיט אירע מיני געװעקס, חיות און עופות געהער זיך מיט שלמהלען נישט אָן. װאָס מאַכט עס אים אױס פֿעלדער מיט תּבואה — קאָרען רעטשקע, קאַרטאָפֿלעס, כוואַנען ער עסט אַ „קרופּניק“ מיט ברױט אַלע טאָג? װאָס װײסט ער אַ סאָזנע, בערעזענע און דעמבענע ביי־מער! ער װײסט נור בײַ זיך אין האַרצען: װײַנגערטנער, טײטלען, פֿײַגען, מילגרױמען און אײלבערטען, פּימסענהאָלץ און בוקסענבײמער, פֿון לעבעדיגע מיני באַשעפֿעניש װײסט ער: אַ װיזעלטיר, אַ לינדענ־װאָרם און אַ פּיפּענאָטער, אַ לעמפּערט, אַ אינד, װאָס טוט טון גלוסטען אַף קוואַלען װאַסער, אַ שור-הבור און אַ טערקעלטויב. הכלל, שלמהלע איז נור אַ געבירטיגער דאָ. און אַלײן איז ער עפּעס װי נישט קײן הי־גער, לעבט ערגעץ דאָרט, דאָרט... זײַן צײַט איז פֿאַרצײַטען, און זײַן װעלט איז איענע, װאָס אַמאָל, דאָ איז ער אַ גר און דאָרט — אַני־אַלטגעזעסענער; ער קומט אַהײם נור אַף אַ װײַלע, װי אַ גאַסט אַף דער סטאַנציע, עסט-אָפּ, נעכטיגט-איבער — און מאַרש אַהין, װײַטער זאָקע אַהין!“ —

און אין „יענע װעלט, װאָס אַמאָל“, פֿון װײַטען עבר, רײַסען זיך אַרײַן — „רוחות, שלעק, און ס׳איז רעכט בהמות מיט מענטשליכע צורות, וכדומה נאָך אַזעלכע װילדע באַשעפֿעניש“, — די פֿאַנטאַסטישע

אַטמאָספערע, פול מיט בבא-מעשיות און פחדים, אין וועלכער עס לעבט די יידישע פאָלקסמאַסע. — „שלמה ר׳ חיים׳ס״ איז דאָס ערשטע, און, דאַכט זיך, דאָס איינציגע קינסטלערישע ווערק אין דער יידישער ליטעראַטור, אין וועלכען עס איז אַזוי ברייט און מיט אַזאַ קראַפט געמאָלט דער נעפּעל פון די יידישע פאָלקסגלויבענס, די „זאַבאַבאָנעס״, וואָס הילען איין די יידישע גאַס. — אַף דאָס אַנטפּינדליכע יינגעל האָבען זיי געהאַט אַ מעכטיגע ווירקונג. אַבראַמאָוויטש ווייזט דאָס געניו אין זעקסטען און אין זיבעטען קאַפּיטעל. דאָס ערשטע פון די צוויי, אין וועלכען עס ווערט באַשריבען ר׳ אליהו און ס׳ווערט דערציילט די מעשה מיט דעם „באַנעמעניש״, ענדיגט זיך דערמיט, אַז שלמהלע איז נאָכדעם „שטאַרק צודרייט. עס דאַכט זיך אים, ס׳איז איינגאַנצען דאָ — אַ פאַרבלענדזעניש! אָט כאַפּט דעם, יענעם דער רוח, אָדער דער רוח האָט זיי שוין לאַנג געכאַפּט. עס דאַכט זיך נור בריות, און באמת איז זייער נשמה פון קליאַטשע... פאַר אַליין איז אויך קליאַטשע״... — און דאָס צווייטע, וווּ עס קומען פאַר לייבציכעס מעשיות, — לאָזט זיך אויס אַזוי: „פון דענסטמאָל אָן דאַכט זיך שלמהלען גלגולים. דער גאָנער איז נישט קיין גאָנער, די קאַץ איז נישט קיין קאַץ, אויך דער מענטש, להבדיל, איז נישט קיין מענטש, די דאָזיגע וועלט דאָ איז איינגאַנצען טאַקע גאָר — איין עולם-הדמיון!״ —

אַף אַבראַמאָוויטשס שטייגער — שטעכעדיגע זגנצוהערענישען. — אַ געשפּענסטישע וועלט מיט מענטשען-געשפּענסטער — דאָס אַלטע יידישע לעבען. טויטע באַשעפענישען, געשטאַלטען פון קליאַטשע דרייען זיך אַרום אַף אַן עולם-התוהו, געטראָגען דורך אַ וואונדערליכער קראַפט, און זייער גאַנצע עקזיסטענץ איז עפּעס אָהן אַ טעם און אָהן אַ זין, גענוי טאַקע „נור פון אַ זכר וועגען״, ווי דער געגאַלישער אויטאָר דריקט זיך מערקווירדיג טרעפליך אויס. —

אַזאַ אָפּגעריסען, אין ווייטע עולמות פאַרטראָגען באַשעפענישעל האָט די דערציונג געמאַכט אויך פון שלמהלען.

זיין גליק איז, אָבער, געווען, וואָס טיף אין אים גופא איז געלעגען פאַרבאָרגען אַ געהיימע קראַפט, וואָס האָט אים נישט געלאָזט אומקומען, בטל ווערען אין דעם ים פון די קליאַטשע-שלמהלך.

„מיט דעם אַרויסגיין שלמהלעס פון׳ם חדר גייט ביסלעכווייז באַ אים פאָר אַ פאַרענדערונג אין דעם לעבען. אַזונה פילט ער זיך שוין,

פֿרײַער צו פֿאַרבלײַבן אַביסעל מער דאָ אַף דעם עולם. עפּעס טוט אַ ווײַע אין אים אַן אַנדער גײַסט, העלער אַביסעל ווערט אים אין מוח, ער הײבט זיך אָן אַרומצוקוקן... ווי אײנער, וואָס שטײט אויף פֿון שלאָף, אין די אויגען גײט אים אויף אַ ליכט, און אַלצדינג קומט אים פֿיר עפּעס גאָר נײַ, גלײַך ווי ערשט פֿונ׳ם אײ אַרויסגעקראָכע"[1]...

„און וועמעס אַרבעט האָט עס געקענט זײַן, אַרײַנלײגן שלמהלען אַ פֿינגער אין מויל, אַרויפֿצופֿירן אים אַף אַזוינע זאַכן?"

דעם מופֿת האָט באַוויזן די פּאָעטישע פֿונק, מיט וועלכער שלמהלע איז שוין אַף די וועלט געקומען. זי איז געווען אין אים אַף אַזויפֿיל שטאַרק, אַז אַלע שטיקענדיגע אײַנפֿלוסן און ווירקונגען פֿון דעם עולם־הדמיון, אין וועלכן אים איז באַשערט געווען די יונגע יאָרן צו פֿאַרברענגען, האָבן זי נישט געקענט אויסלעשן. זי האָט געצאַנקט, געצאַנקט, און ביסלעכווײַז זיך צוברענט, גרעסער געוואָרן, גענומען צוגיסן זיך איבער דער גאַנצער יונגער נשמה, אײַנגעבן שלמהלען „שכל, געפֿיל, ליבשאַפֿט צו דער שײנער נאַטור"[1]...

נאַטור!

דאָס איז דער אַלף און דער תּו פֿון ר׳ שלום־יעקבֿ׳ס — „שלמהלעס" — אינערלעכן אַנטוויקלונגסקרײַז.

אין איטלעכן קריטישן מאָמענט פֿון זײַן לעבן טרעט זי אַרויס אַפ׳ן ערשטן פּלאַן. זי איז זײַן אמתע דערציערין, זײַן אמתער לערער און וועגווײַזער. איר שטימע האָט אים אויפֿגעוועקט אויך פֿון דעם געפֿערלעכן שלאָף, אין וועלכן אַלץ אַרום אים איז געלעגן, — און אַף דעם ברײטן וועג פֿון פֿרײַען, פֿאַרשידענזײַטיגן גײַסטיגן וווּקס אַרויסגעפֿירט.

און ברײט, און הײס, באַגײַסטערט, שײַן שילדערט אַבראַמאָוויטש דעם ראָמאַן צווישן שלמהלען און דער קאַפּולער נאַטור, — און באַם לעזער בלײַבט גאָר קײן ספֿק נישט, אַז דאָ איז, ווירקלעך, דער סוד פֿון שלמהלעס דערוואַכונג אַף דער שוועל נאָך פֿון לעבן.

...טאָר מען, אָבער, אַזוי? — „שלמהלע טוט תּשובֿה"... „ער דאַווענט, בעט, גיסט אויס זײַן האַרץ שטילערהײט מיט געפֿיל"... נור —

---

[1]) קאַפּיטל IX. —

„איז אין אַ מענטש דאָ געשמאַק, געפֿיל, באַהיט זאָל מען וערען, ל...זט זיך עס נישט גרינג מיט דער האַנט אָוועקמאַכען”. —

דאָס גאַנצע קליינע קערפּערל איז אָנגעפֿולט מיט שטומע טענער. איין מעכטיג ליד הילכט אַהן ווערטער אין דעם יונגען פּאָעטישען אָרגאַניזם. עפּעס אַ נס וועבט זיך אין אים. עס רייסט זיך, זוכט זיך אַן אויסגאַנג. און אָט ציט זיך אָן דאָס קינדיש הערצעל און הייבט אָן צו רעדען. שלמהלע ליבט.

אַ וויכטיגער עפּיזאָד אין זיין ביאָגראַפֿיע. די ליטעראַטורגעשיכטע ווייסט פֿון אַ סך גרויסע דיכטער, וואָס האָבען דערקענט די ליבע דעמאָלט, ווען זייערע חברים זענען נאָך אַרומגעפֿאָרען רייטענדיג אַף הילצערנע פֿערדלעך.

ס'איז צו שטוינען, ווי געניו אַבראַמאָוויטש געדענקט דעם עפּיזאָד, און ווי פֿריש, ווי לעבעדיג, מיט וויפֿעל צאַרטקייט און קונסט ער באַשרייבט אים.

נאָך פֿריער האָט ער אים פֿאַרבייגייענדיג באַריהרט, מיט איין שמיר פֿון פּענזעל, אין „ווינטשפֿינגערל”, אַריינלעגענדיג הערשעלען אין ברוכט שלמהלעס איבערלעבונגען.

און ווען פֿישקעס ראָמאַן מיט דעם האָרבאַטע מיידעל איז מיט אַזויפֿיל געפֿיל, גוטסקייט, ווייכקייט, וואַרעמקייט און דופּט דערציילט, האָבען מיר דאָס אויך צו פֿאַרדאַנקען דער שיינער פֿראַדעל, — דער מעלאָדיע, וואָס איז אָפּגעריסען געוואָרען אַף די ערשטע אַקאָרדען דער וואָר, וואָס איז פֿאַרשוואונדען ווי אַ חלום...

שלמהלע איז אינגאַנצען געוואָרען אַן'אַנדערער. „דער קאָפּ זיינער ליגט שוין נישט אין דער גמרא ווי אַמאָל. עס גלוסט זיך אים דאָס, יענץ, און ער האָט אין זינען הבלי הבלים. דאָס שטיקעל „לייענען” פֿאַר דעם טאַטען מאַכט ער נור ווי ס'איז. זופּט אָפּ אַ בלעטעל גמרא אין כאַפּעניש, אין אייַלעניש, עט אַזוי, אַבי געפּטרט. איבערגעקומען, און שפּאַצירט זיך דערנאָך דעם גרעסטען טייל טאָג אַרום. ער זוכט זיך אויס נייע מיני געענג, נייע מיני חברים, זיין גלייכען, נישט זיין גלייכען, יינגער צי עלטער פֿון אים, וואָס מאַכט אויס? אַבי זיי זענען אים צום האַרצען, עס פֿאַרברענגט זיך מיט זיי די צייט, עס שמועסט זיך, עס טראַכט זיך און עס פֿילט זיך עפּעס אַזוי גוט, געשמאַק”...

אַמאָל, „געמיינט, אַ וועלט יידען ווייסט נישט מער ווי לערנען יוי אויפצוטון אַ פשטל, ווי צו פּאַלען אַף אַ מהרש"א'ס אַ קשיא" — און פלוצים אַנטדעקט: „עס זענען דאָ יידען, וואָס געבען זיך נישט אַזוי אָפּ מיט דער גמרא, האָבען אין זינען אַנדערע זאַכען, און לעבען אויך!" — לעבען דערפאַר נאַטירליך, אוממיטעלבאַריש, די ערד אונטער די פּיס, — און זייער לעבען איז פאַרביג, נישט איינטאָניג, וואַרעם.

אַף פראַכטפולע עטליכע בלעטלעך גיט אַבראַמאָוויטש די כאַראַקטעריסטיק פון אַמאָליגען יידישען בעל-מלאכה-שטאַנד, טיף, קלוג. — „ווי אָרעם, פאַראומערט דעם בעל-מלאכהס דירה האָט אויסגעזען פון דרויסען, אַזוי לעבעדיג-פריילין איז דאָרט צייטענווייז געווען פון די פועלים בשעת דער אַרבעט". דאָרט האָט מען עס געקענט באַגעגענען „אַ פריילע מינע, אַ פריילין פנים, אַ גוט וואָרט". — „מ'קען מיט רעכט זאָגען, אַז באַ בעלי-מלאכות האָט געטליעט אַ פאָעטישער פונק, זיך געלאָזט פילען אַ יונגע פרישע נשמה"...

... זענען פון דער נאַטור שטיקלעך בעלי-מלאכות, ... האָבען ליב צו מייסטערן, שניצען, בויען, מאָלען וכדומה". און בעלי-מלאכות זענען קינדער: אוממיטעלבאַריש, לעבעדיג, פראָסט באַ זיך, — קענען ... זיך צונויפרעדען: דער בעל-מלאכה גייט אום מיט די קינדער ווי אַ חבר, און, ווידער „אַז קינדער קומען צו בעל מלאכהס, זענען זיי זיך פשוט מחיה פאַר גרויס פאַרגעניגען צו זיצען מיט זיי". —

„אָט צו אַזעלכע אַלטע-יונגלעך האָט איצט שלמהלען דער יצר-הרע געטראָגען". זיין בעסט פאַרגעניגען איז געווען אַריינצוגיין צו אייזיק דעם שמיד אין צו הערציל קיילעס.

צום לעצטען האָט אים געצויגען מערסטענטיילס, ווען „דער הימעל איז געווען לויטער, און די זון האָט געשיינט": — וואָרום „הערצעל קיילעס'עס הויז און דאָס גאַנצע בעל-הבתישקייט זיינס האָט געשמעקט ... מיט דאָרף, מיט אַ פרישען ריח פון פעלד". צו אייזיקען פלעגט שלמהלע אַריינקומען אים הערבסט, „אין די בלאָטעס, אָדער בשעת אַזוי אַ מיאוסער פאַגאָדע, אַז ס'איז נאַס און קאַלט, בלאָזט פון אַלע זייטען, דער הימעל איז אָנגעדרודעלט, שלעפּט אַף זיך אַרויף מעשה קבצן, אַ שטאַרק אָפּגעפּליאַקעוועטען מאַנטעל פון אַ מיתה-קאָליר מיט פלעקען, מיט לאַטעס אַף לאַטעס פון גרויע, שוואַרצע טונקעלע וואָלקענס, און וואַרפט אָן אַף איטליכען אַ מרה-שחורה מיט זיין פינצטערן פנים, דענסמאָלט — „פאַרקלייבט זיך שלמה אין קוזנע אַריין. צווישען

אָנגעוואָרפֿן געצײַג, אין אַ װינקעלע, בלײַבט זיצן נאַרעטאַרט שטיל פֿאַרטראַכט, און קוקט. עס הײדעט דער בלאָזזאַק, עס פֿלאַמען די קוילן, אײַזענס גליִען, פֿונקען פֿליִען. שלמהלע איז פֿאַרגאַפֿט, פֿאַרצויבערט, עס טראָגט אים דער קאָפּ, פֿאַרפֿליט עס עט־עט אין די ווײַטע עולמות אַרײַן. עס טרעטן פֿאַר אים אַרויס געטלעכע בילדער, שײנע געשטאַלטן פֿון װוּנדערלעכע מעשׂיות, אַלטע אגדתות—אַלצדינג, וואָס דאָס האַרץ גלוסט. פֿון די פֿלאַמענדיקע קוילן אינ׳ם אויווען קוקן צו אים אַרויס שוואַרצ־ברענענדיקע אויגען, דער אויסגעבלאָזענער זײַל פֿײַער דאָרט ווערט ביז אין הימל אַרײַן אַ הויכער לײטער, די פֿונקען — פֿליִענדיקע מלאכים אַרויף און אַראָפּ אַף אים. קלאַפּ — קלאַפּ, צאַפּ דעם גליִענדיקן אײַזן קלאַפּן די האַמערס — און עס דאַכט זיך, דאָרט, דאָרט ברעכן זיך פֿון פֿאַרצויבערטע פּאַלאַצן די שלעסער, און עס גײען אַרויס פֿונ׳ם לאַנגען שלאָף אויפֿגעװעקטע בת־מלכּות, שײנע, שײַנענדיקע, און פֿון צווישן זײ לויכט אַרויס ווי דער מאָרגנשטערן פּראַויל, זײַן פּראַדיל! דער בלאָזזאַק הײדעט־הײדעט — און שלמהלע ווערט אָנגעצונדען, רויט ווי פֿײַער... אָט אין אַזאַ מרה־שחורהדיקער פּאָגאָדע פֿלעגט שלמהלע, ער אַלײן מיט לײַב און בײנער, זיצן אין קוזנע, פֿאַרשלאָגן אין אַ װינקעל, נור די נשמה זײַנע — זי פֿלעגט זיך אויפֿהײבן און פֿאַרפֿליִען אין אַנדערע וועלטן, וווּ ס׳איז אים ליכטיק, וואַרעם, שײן, ווו עס שפּראָצט, עס בליט און עס לאָזן זיך זען זײער גוטע, וווּנדערשײנע זאַכן. שלמהלע, הײסט עס, איז אַ בורא. ער באַשאַפֿט און לעבט אין זײַנע, מיט דעם כּח הדמיון באַשאַפֿענע וועלטן — און די נשמה זײַנע האָט הנאה". — אָט־אַ־דאָ, צווישן די ווילע, שײנע, פּראָסטע מענטשן — אין אײַזיקס קוזנע, אין הערצעלס גאָרטן, — באַ די פּועלים מיט זײער פֿרײלעך געמיט און רירענדיקע לידלעך, האָט שלום־יעקבֿ׳ס — „שלמהלעס" — יונגינקע נשמה זיך אָנגעזאַפּט — אַף דאָס גאַנצע לעבן שוין: — מיט דעם געזונטן אַראָמאַט און מיט די זיכערען ריטם, וואָס צײכענען אויס דאָס לעבן פֿון דעם ײדישן המון און זײַנע פּשוטע, אָבער שײנע געזנג. אָט־אַ־דאָ האָבן אין אַבראַמאָוויטשן צום ערשטן דערוואַכט די דעמאָקראַטישע געפֿילן, וואָס ברענען ווי אַ העלער גלײַכער פֿלאַם אין אַלע זײַנע ווערק און באַלײַכטן זײַן גאַנציין לאַנגען און פֿרוכטבאַרען ליטעראַרישן וועג.

אָט-אָ-דאָ האָט זיך אין אים צום ערשטען שטאַרק אַ ריר געטון דער קינסטלער, לעת-עתה נאָך געשאַפען בלויז אין דער פאַנטאַזיע... אין די טרוימען תמיד געבלאַנקט פראַדיקלס ליכטיג געשטאַלט — כאַראַקטעריסטיש. װער ביסטו, און װו ביסטו, אונזער גרעסטען שריפטשטעלערס מוזע? [1] — ...

---

1) די דאָזיגע פראַגמענטען פון אַ רעפעראַט זענען געדרוקט געװען אין „מאָמענט“ 1913, נומערן 208 — 210, 213 — 215, 220, 244, 250, 262, 274, 279, 289. —

נעקראלאג.

מענדעלי-מוכר-ספרים איז נישטא! דערלעבט א טיפע עלטער. א בן שמונים געווען. אין די יארען איז דער טויט גאנץ נאטירליך. און דאך האט די ידיעה איבערראשט. א זעץ געטון אין הארץ און אין מוח.

מענדעלי-מוכר-ספרים איז פאר אונז תמיד געווען עפעס מער ווי א לעבעדיגער מענטש. ער האט אנגעהויבען זיין ליטערארישע טעטיקייט מיט 60 יאר צוריק. ווען מיר זענען נאך געווען קינדער, איז זיין נאמען שוין געווען ארומגערינגעלט מיט גלאנץ און מיט כבוד. מ'האט גערעט וועגען אים מיט א באזונדער ערפורכט. אין געזעלשאפטליכען און פאליטישען לעבען האט ער זיך נישט באטייליגט. מ'האט אים ווייניג געזעען. ער האט זיך געלעבט אן א זייט פון גרויסען טראקט פון דער יידישער פרעסע ארום זיין נאמען איז ניט געווען דער טאגגערויש פון צייטונגסנאטיצען, צייטונגספאלעמיק און אז"וו, און ער איז אנטפונדען געווארען ווי א הייליגטום. ערגעץ ווייט, אף א הויכען בארג, הינטער וואלקענס, אין דער שטילקייט פון שניי-פעלדער, רוט א גרויסער גייסט, וואס איז פון קיינעם נישט געזעען און זעט אלץ. שפירט אלץ, פארשטייט אלץ און נעמט אלץ ארום מיט זיין פאטערליכען בליק און מיט זיין באפרוכטענ-דיגער ווירקונג.

און פלוצלונג — די שרעקליכע ידיעה: דער גרויסער גייסט איז שוין נישטאָ! אָפּגעטאָן זיך פונ׳ם וועלטן, הויכן בארג. אויסגעלאָשען געוואָרן אַף די אומבאַפלעקטע שנייפעלדער. נישטאָ מער מענדעלי מוכר-ספרים, דאָס הייליגטום פון עטליכע דורות, דער לעבעדיגער קוואַל פון אונזער ניי לעבען.

און עס גלייבט זיך נישט. וואָרום מענדעלי מוכר-ספרים איז פאַר אונז נישט געווען דאָס, וואָס יעדער פון די אַנדערע גרויסע שריפטשטעלער, וועלכע מיר האָבען פאַרלוירען אין די לעצטע יאָרען. מענדעלי מוכר-ספרים איז שוין באַם לעבען געוואָרען אונזער אַטמאָספערע, אונזער וועלטאַנטפּינדען און אונזער וועלטאָנשויונג, אונזער מאָדערנער מיטה.

די עפּאָכע, אין וועלכער עס לעבט יעצט דאָס רוסלענדישע און פוילישע יידענטום. און אין וועלכער עס ווערט ביסלעכוויז אַריינגעצויגען אַ טייל פון אונזערע מערבאייראָפּעישע ברידער, פליסט דירעקט פון מענדעלי מוכר-ספרים. אונזער גאַנץ געגענוואַרטיג לעבען, אַלע שטרעמונגען אין אים, אונזערע מאָדערנע נאַציאָנאַל-פּאָליטישע, נאַציאָנאַל-סאָציאַלישע און נאַציאָנאַל-קולטורעלישע אידעאַלען זענען מענדעלי-מוכר-ספרים׳יש. ער איז דאָס געווען דער טיטאַן, וואָס האָט דער ערשטער איבערגעריסען די קייטען פון דער געטאָפּסיכיק און פון דער געטאָ-וועלטאָנשויונג, דער ערשטער אַראָפּגעלאָזט די אויגען צו דער ווירקליכקייט, דער ערשטער דורכגעבויערט מיט׳ן בליק דעם תהום פון יידישען לעבען ביז צו די טיפסטע טיפענישען זיינע, און דער ערשטער פאַרזייט די זעבענטשטע זריעה פון אַ מאָדערנער נאַציאָנאַלישער פּסיכיק, וועלבסטאַנטפינדונג, זעלבסטבאַוואוסטזיין און פון אַ מאָדערנעם רעאַלען נאַציאָנאַלישען פּראָגראַם.

יעדער פון אונז זעט דאָס, וואָס אַרום, זעט איינצעלנע דערשיינונגען אין לעבען. מענדעלי-מוכר-ספרים איז געווען דער אויסדערוועלטער, וואָס האָט געזעען דאָס יידענטום אין רוסלאַנד און פוילען אַלס גאַנצעס, אַלס באַשטימטען קאָמפּלעקס מיט זיין גאַנצער קאָלעקטיווער קאָנסטרוקציע, מיט דעם פאַרהעלטעניש פון די טיילען, מיט אַלע קאָלעקטיווע פונקציעס, מיט אַלע אינערליכע מעלות און חסרונות זיינערע. דער ריז האָט דער ערשטער געשטעלט דעם דיאַגנאָז פון דער נאַציאָנאַלישער קראַנקייט, וואָס האָט גענאָגט דעם יידישען פאָלקסאָרגאַניזם און פּאַראַליזירט זיינע אינערליכע פונקציעס. ער האָט אויך אָנגעוויזען דעם וועג צו

גענעזונג. ער האָט גלײַכצײַטיק געגעבן אַ פֿאַרנײַכטענדיקע קריטיק פֿון דער מעטאָדע, לויט װעלכער אַנדערע דעמאָלדיקע רופֿאים האָבן געװאָלט דעם חולה הײלן. ער האָט אױפֿגעדעקט דאָס גאַנצע אײנזײַטיקײט, פֿלאַכקײט און אָרעמקײט פֿון דער השכּלה, װאָס האָט נישט געװאָלט קענען דאָס אינערלעכע ייִדישע לעבן און האָט די אײנציקע סגולה צו אַלע ייִדישע צרות געזען נאָר אין דער בילדונג, װעלכע דאַרף קומען פֿון דרױסן. מענדעלע מוכר־ספֿרים האָט מיט אַ מעכטיקער שטימע גערופֿן צו אַן אינערלעכער אױפֿלעבונג אין דער ייִדישער גאַס. מיט ליבע צו דער ייִדישער פֿאָלקסמאַסע און צו איר שפּראַך, האָט ער אָנגעצײכנט די װעגן צו אַן אינערלעכער רעװאָלוציע אױף אַלע געביטן פֿון ייִדישן לעבן און פֿון ייִדישן נאַציאָנאַלישן געדאַנק. די קװינטעסענץ פֿון זײַן תּורה איז געװען: גענוג געלעבט אין דער װעלט פֿון חלומות און פֿון באַגריפֿן פֿון פֿאַר טױזנטער יאָרן; צײַט צו אָנערקענען די װירקלעכקײט, מיט איר זיך רעכענען און אױף איר בױען. דעם שורש פֿון טרױעריקן ייִדישן מעמד האָט ער געזען אין דעם באַטראַכטן דאָס געגנװאַרטיקע לעבן נאָר אַלס „גלות", אין דעם אָפּגעריסן זײַן פֿון דעם רעאַלן היסטאָרישן פּראָצעס, אין דעם נישט באַטײליקן זיך אַלס גלײַכבאַרעכטיקט גליד אין דער משפּחה פֿון די מאָדערנע פֿעלקער.

אַזױ האָט מענדעלע מו״ס געלערנט, און געלערנט מיט דעם מעכטיקסטן מיטל, װאָס איז נאָר פֿאַראַן אױף דער װעלט — מיט דעם קינסטלערישן װאָרט. זײַנע רעװאָלוציאָנערישע אידײען האָט ער פֿאַרקערפּערט אין מײַסטערװערק, אין קינסטלערישע געמעלער, װאָס װעלן אױף אײביק פֿאַרבלײַבן אין אונזער ליטעראַטור אַלס קלאַסישע מוסטערן. ער האָט דעם נאַציאָנאַלישן שאַפֿונגסזשעני אַרױפֿגעפֿירט אױף אַ נײַ מאָדערן געביט. ער האָט דאָס פֿאָלק, װעלכעס ער אַלײן האָט מאָדערניזירט, אַרײַנגעפֿירט אין דער משפּחה פֿון די מאָדערנע פֿעלקער, געבענדיק אים אומשטערבלעכע אוצרות פֿון דער מאָדערנער קונסט... פֿרײַ־ דיגענדיק אָנערקענונג פֿון דער װירקלעכקײט, האָט ער די שפּראַך פֿון אונזער װירקלעכקײט אױפֿגעהױבן אױף די הײך פֿון אַ מאָדערנער ליטעראַרישער שפּראַך, געבענדיק אונז, װאָס זענען אױסגעװאַקסן אין זײַן אַטמאָספֿערע, אַ גאָלדענע געװער אין דער האַנט.

פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור אין ענגען זין פֿון װאָרט, איז מענדעלע מו״ס געװען אַ זײדע. פֿאַר׳ן גאַנצן ייִדישן פֿאָלק — אַ

גרויסער לערער. פֿון יענע לערערס, וואָס מאַכען אַ רעוואָלוציע, ברעכען דורך נייע וועגען, ציינדען אָן נייע שטורקאַצען, גיבען אין די האַנד אַ נייע פֿאָן. פֿון יענע לערערס, וואָס וואַקסען איבער די גרענעצען פֿון זייער דור, זענען אַנ׳אויטאָריטעט אויך פֿאַר דער צוקונפֿט; וואָס זייער נאָמען ווערט אַ סימבאָל; וואָס זייער גייסט רוט אַפֿ׳ן פֿאָלק ווי אַ ברכה, ווי אַ שכינה.

מענדעלי מוכר-ספרים איז נישט געשטאָרבען[1].

[1]) געדרוקט אין „מאָמענט“ נ׳ 299 פֿון 28-טען דעצעמבער 1917. —

אינהאַלט

זייט

1) **מענדעלי מוכר־ספרים,** יובילייוואָרט (1907) 3

2) **אַ גאָלדענע עלטער,** יובילייוואָרט (1911) 5

3) **שלום־יעקב אַבראַמאָוויטש,** נאָטיצען („די טאַקסע" — „די קליאַ־טשע" — „דאָס ווינטשפינגערל") 8

4) **מענדעלי מוכר־ספרימס יידיש** 41

5) **„פישקע דער קרומער"** (עטיוד) 51

6) **אַבראַמאָוויטשס קינסטלערישע אויטאָביאָגראַפיע** („שלמה ר' חיים'ס") . 136

7) **נעקראָלאָג** 186